

EESTI AKADEEMILINE AJAKIRJANDUSE SELTS

**Eesti
Akadeemilise
Ajakirjanduse
Seltsi
aastaraamat**

2017

EESTI AKADEEMILINE AJAKIRJANDUSE SELTS

Tartu 2018

Toimetajad:

Indrek Ude, Peeter Vihalemm

Koostajad:

Maarja Lõhmus, Indrek Ude,
Sulev Uus, Peeter Vihalemm

Keeletoimetaja: Katrin Kern

Makett ja küljendus: Artur Kuus

Kaane kujundus: Andrus Peegel

EAAS-i aastaraamatu väljaandmist
toetavad Äripäev AS, Eesti Meedia
ja Ekspress Grupp

© Eesti Akadeemiline
Ajakirjanduse Selts
2018

ISSN 2228-0316

Trükk: AS Pakett

Trükiarv: 150

Sisukord

<i>Peeter Vihalemm, Maarja Lõhmus. Saateks</i>	9
--	---

Ajakirjanduse muutumise üldtendentsid

Kas tõde ei ole ajakirjanduses enam väärtus?	
Ülevaade EAAS-i koosolekust 29. septembril 2017	12
<i>Annika Kuusik. Uudis ja võltsuudis: uudise usaldusväärsuse hindamine internetikeskkonnas</i>	20
<i>Jan Richard Bærug. Lagunev müür. Hübridiseeruv ajakirjandus: kaheksas</i>	
<i>Euroopa riigis ilmuvate ajalehtede ja ajakirjade võrdlev uurimus</i>	25

Ajakirjandus ja poliitika

Ajakirjanikud poliitikas: ülevaade EAAS-i koosolekust 17. veebruaril 2017	30
<i>Helle Tiikmaa. Tants ajakirjanduse sihtkapitali ümber</i>	34

Ajakirjandus ja kultuur

Ajakirjandus on kultuuritegur: ülevaade EAAS-i koosolekust 19. mail 2017	46
--	----

Kohalik ajakirjandus

Kohaliku ajakirjanduse olukord ja tulevik: ülevaade EAAS-i koosolekust 17. novembril 2017	54
---	----

Ringhääling

<i>Anna Põld, Maarja Lõhmus. Eesti Rahvusringhäälingu eesmärgid ja areng:</i>	
<i>ajakirjanike ja poliitikute arvamused</i>	66
<i>Kristi Raidla. Muudatused Eesti Rahvusringhäälingu raadiouudiste tekstides</i>	73
<i>Andrus Tins. Noorte eelistused ja ootused seoses Eesti avaloiguse ringhäälinguga</i>	81
<i>Greta Külvet. Eesti Televisiooni kultuurisaade „OP“ enne ja pärast formaadimuutust</i>	90

Sotsiaalmeedia

<i>Maria Murumaa-Mengel. Kujutletavate auditooriumide</i>	
<i>tajumine sotsiaalmeediapädevuste osana</i>	98
<i>Britta Sepp. Meedia ja suhtlusvõrgustike roll rändel ja kohanemisel: Soome rännanud ja</i>	
<i>tagasirännanud eestlaste näitel</i>	104

Ajakirjanikutöö

<i>Otto Oliver Olgo. Miks on Eesti ajakirjanikud vahetanud ametit?</i>	114
<i>Grete Palmiste. Teadmised, oskused ja pädevused Eesti veebiajakirjanduses</i>	
<i>ning nende tegelik rakendamisvõimalus</i>	120

<i>Kairi Janson</i> . Maakonnalehtede ajakirjanike tunnetatavad tööülesanded.....	127
<i>Heleri All</i> . Kommunikatsioonivahendite mõju erineva kogemustasemega ajakirjanike ajakasutusele.....	133

Ajalugu

<i>Juhan Peegel</i> . Hakatus enne päris algust	140
---	-----

Varia

<i>Andres Põld</i> . Mis iganes torgib	148
<i>Peeter Vihalemm</i> . Lõpetajad ja lõputööd ajakirjanduse ja kommunikatsiooni erialal Tartu Ülikoolis 2017. aastal	152
<i>Barbi Pilvre</i> . Tallinna Ülikoolis 2017. aastal kaitstud ajakirjandusalased magistritööd	155
<i>Sulev Uus</i> . Preemiad, aunimetused, stipendiumid 2017–2018.....	157

Saateks

Käesolev Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat on järjekorras kaheksas.

Lisaks juba traditsioonilistele ülevaadetele 2017. aasta jooksul kaitstud üliõpilastöödest nii bakalau-reuse-, magistri- kui ka doktoriõppe tasemel aval-dame aastaraamatus ülevaateid meie seltsis toimu-nud arutluskoosolekutest.

17. veebruaril 2017 oli arutlusteemaks ajakirja-nikud poliitikas: kuidas meie vilistlased, Riigiko-gu liikmed, läksid poliitikasse, kuidas nad näevad ajakirjandust oma uues rollis, mida nad arvavad ajakirjanduse ja poliitika vahekorras tänases Eestis.

Juhan Peegli sünnipäeval 19. mail ehk Juhani-päeval oli vaatluse all ajakirjandus kui kultuuri-tegur. Kuivõrd on ta seda tänaselgi päeval, milliseid ajakirjanduse kultuurifunktsioone oleme kaotamas või mis on teisenemas?

29. septembril oli arutlusteemaks „Kas tõde ei ole ajakirjanduses enam väärtus?“. Millised pais-tavad ajakirjanduse kui tõeotsingu perspektiivid teoreetiliselt ja ajakirjanduse igapäevapraktika vaa-tepunktist?

17. novembril oli vaatluse all kohaliku ajakirjan-duse olukord ja tulevik. Haldusreform on toonud ja toob veel edaspidi suuri muutusi kohalikku aja-

kirjandusse. Kuivõrd uutes suurtes omavalitsustes asutatavad väljaanded on üksnes infolehed, kui pal-ju on neis ajakirjandust? Kas kõik praegused väi-keste valdade lehed kaovad? Arutelu ajal oli selles alles palju selgusetut, aastaraamatu ilmumise ajaks on arvatavasti mõndagi selgemaks saanud.

Väga oluline on ülevaade ajakirjanduse sihtkapi-tali asutamisest ja tähendusest sõjaeelses Eestis Kul-tuurkapitali osana ning võitlustest selle taastamise ümber viimastel aastakümnetel. Vastuseis omaette sihtkapitalile on olnud tugev ja on praegugi. Helle Tiikmaa kirjeldab põhjalikult poolt- ja vastuargu-mente. Siiski pole asi riikliku toetuse sisseseadmisel kvaliteetse ajakirjanduse arendamiseks lootusetu.

Põlvkondade vahetus puudutab üha enam ka ajakirjanikke, sealhulgas meie vilistlasi. Varalah-kunud Andres Põllu intervjuu avaldamisega mee-nutame ka teisi hiljuti meie hulgast lahkunud aja-kirjanduseriala vilistlasi.

Suur tänu Eesti Meediale, Ekspress Grupile ja Äripäevale, kelle toetus aastaraamatu väljaandmise võimalikuks tegi.

Peeter Vihalemm, Maarja Lõhmus

12. aprill 2018

**AJAKIRJANDUSE
MUUTUMISE
ÜLDTENDENTSID**

Kas tõde ei ole ajakirjanduses enam väärtus?

Ülevaade EAAS-i koosolekust 29. septembril 2017

Ettekannetega esinesid Ülo Vooglaid, Mihkel Kärmas ja Ivan Makarov.

Ülo Vooglaid: Tõde on olemas. Aga praegu räägitakse, et igaühel on oma tõde, iga asja kohta on oma tõde, ilu on vaataja silmades. Mida ta siis tõeks peab ja mida ta ei pea. Selline arusaam on väga kahetsusväärne, vaja on lausa rõhutada, et ajakirjandus peab olema tõepõhine. Kui on kõne all arvamused, tuleb sõnaselgelt lisada, et see on arvamus, ja argumentid, miks me nii arvame, on järgmised. Kui see on fakt, ka siis tuleks lisada, kes selle fakti tuvastas, kus ja kuidas. Kas see on empiiriline fakt, statistiline fakt või teaduslik fakt. Teaduslikuks faktiks muutub mingi statistiline fakt või ka empiiriline fakt siis, kui seda interpreteeritakse vastava teooria raames. Nii tekib konkreetteaduslik fakt ja üldteaduslik fakt — viimane juba konkreetteaduslike faktide üldistuseks, mis omakorda eeldab metateoreetilise tasandi kasutamist.

Miks on nii palju eksitavat teksti? Seda, et seda on, teame kõik. Seda ei saa muuta. Igasugu kahetsusväärseid protsesse ei saa hoobilt muuta. Võimalik on vähendada, mõnel juhul ka kõrvaldada seda kujundavaid tegureid — kausaalsete ja funktsionaalsete seoste süsteemi. Need tegurid, mis soodustavad nii- või naasugust käitumist või takistavad seda, tuleb avastada, süsteemiks põimida, sõnastada lühidalt, selgelt ja täpselt ning avalikustada. Kui üks nendest kolmest sammust tundub liiga raske ja jääb tegelikult tegemata, siis tegelikult ei juhtunud midagi. Lihtsalt räägitakse natuke, et siin on natuke kehvasti — ja on ka! — ja ongi kõik.

See teema on väga-väga raske. Pole see mida-

gi tekkinud just praegu. Valetamine ja petmine ja susserdamine, mis kuulub nende asjade juurde, toimub läbi aegade. Küsimus on pigem selles, kas sellega lepitakse, kas seda kannatatakse, kas selle üle naerdakse ja lastakse edasi minna, või võetakse meetmeid, mis tegelikult toimivad.

Venelastel on tore ütlemine kass Vaskast, kes on sahvris ülemisel riiulil ja lakub koort. Perenaine tuleb, vaatab ja ütleb, et Vaska, mis sa seal teed, lõpeta kohe ära ja tule alla. Sellepeale on ütlemine: *No Vaska slušæt da jest*. Ja ongi kõik. Me räägime, et valetamine ei sobi ajakirjandusse. Ei sobi. Ei sobi — ja mis siis? Kuulatakse ja valetatakse edasi.

Valmistudes tänaseks arutluseks vaatasin ajalehti ja veendusin, et seda, kus ajakirjanik täiesti tõemeeli ja teadlikult lausa valetab, seda esineb siiski suhteliselt vähe. Mul ei õnnestunud leida kuigi palju ka siis, kui vaatasin pikemat perioodi. Neid juhtumeid, kus ajakirjanik üritab vahendada, aga mingid asjaolud, mis temast sõltuvad üsna vähe, on kallutanud mõtte kõveraks ja tekitanud tegelikult eksitava teate, on tunduvalt rohkem. Seda, kui ajakirjanik teab väga hästi ja püüab vahendada õigesti, aga mingitel asjaoludel pole see võimalik, on üsna palju. Neid juhtumeid, kus ajakirjanik tegelikult ei saagi pihta, mis toimub, on veelgi rohkem.

Arusaadavatel põhjustel ei olnud mul teadusliku uuringu tegemiseks praegu ei aega ega muid eeldusi. Kui kellelegi näib, et ma selgelt liialdan, on võimalik jääda oma arvamuse juurde.

Järgnevalt püüame vaadata veel tegureid, miks

ajakirjandus on sageli eksitav. Tuleb üsna palju ette seda, et juhtub õnnetus — tahetakse ühte, aga välja tuleb teisiti. Toon kaks näidet oma ajakirjaniku-praktikast.

Kohe Edasi toimetusse tööle tulles olin kord see värske pea, kes poole päeva pealt lasti koju, et ta magaks ja puhkaks, siis öhtul tuleks lugema, loeks ja märkaks kõike, korrigeeriks nii, et järgmise päeva lehes poleks ühtegi viga. Juhtus nii, et tekstides ei olnud ühtegi viga, aga esimese lehekülje pildil olid helikopteril rattad ülespoole ja tiivik allapoole, seda ei märganud keegi.

Nii hull õnnetus on pigem erand, aga väiksemaid õnnetusi juhtub iga päev. Teinekord saadeti mind Tartu lähedale kolhoosi, kus olid väga silmapaistvad seatalitajad, kaks öde, kelle tööol olid juurdekasvud ja muud suurepäraseid näitajad. Nüüd õnnestus sel kolhoosil Inglismaalt saada valuuta eest mingi kallis viljastuskult, tõuarenduse värk, ja mind saadeti sündmust fikseerima. Tegin mingi foto, kus üks nendest ödedest oli koos kuldiga. Aga öhtul pani keegi teine selle juurde pealkirja „Õed“, see läks pildi kohale. Siis saadeti toimetusele kümnete viisi ajalehest väljalõigatud pilte „Õed“. Niisugused äpardused teevad mõnikord nalja, õnnetusi tuleb ette üksjagu.

Siis pole katki midagi, kui me neid märkame, oleme edaspidi tähelepanelikumad. Tuleb avastada, miks niisugune väärtus juhtus, väärtust ennast ei saa muuta, see on juba toimunud. Muuta saame tegureid, mille tõttu väärtus on toimunud.

Lähen sisuliste küsimuste juurde. Eesti Raadios ja ETV-s on vähemalt kuus saadet, mille kohta siin seal öeldakse, et need on probleemsaadet. Vaatasin neid saateid kavast ja arhiivist nüüd järele, üheski neist saadetest ei õnnestunud mul leida mitte ühtki probleemi. Mida see asjaolu näitab? Näitab seda, et probleemi mõiste on sassis. Sõna „probleem“ on kasutusel kogu aeg. Sageli mõnes saates kümme korda. Aga probleem on sõnastamata.

Mida mõtlen probleemi all? Probleemi näitamiseks on vaja kolme eeldust. Kui vaatame mingit nähtust, peame leidma selle kõik karakteristikud. Kui teooriat ei ole, siis kõiki karakteristikuid ei leia, leiab mõne. Et probleemi käsitleda, siis on vaja leida kõik. Käsitleme igat karakteristikut kui skaalat, millel fikseerime, kuidas on seis. Ühendame skaalapunktid, saame kujundi, mis iseloomustab nähtust.

Võibolla oli selleks vaja mõõta, loendada, hinnata — aga igatahes saime kujundi, mis iseloomustab seis. Nüüd on vaja luua kujutus sellest, milline selle nähtuse seis peaks olema. Vastuolu vajaliku ja tegeliku olukorra vahel saab selliselt väga selgeks. See ongi probleem, kui meil ei ole ükskõikset suhtumist. Meil peab olema vähemalt kaks kujundit: kuidas asjad on ja kuidas need peaksid olema. Eesti Vabariik aastal 2017 — peaks olema nii (viide tahvlile), aga on selline ... Tuleb avastada, miks see vastuolu on tekkinud, mis selle süvenemist on põhjustanud, miks see laieneb. Miks ei ole õnnestunud sellest vastuolust vabaneda? Arutada saab seda küsimust alles siis, kui on ülevaade selle küsimuse kausaalsest ja funktsionaalsest süsteemist. Niikaua kui lihtsalt kirjeldatakse, probleemi ei ole. Kui täna räägime tõest, siis tuleb avastada need tegurid, mis on olukorra tekitanud. Ja mis meetmeid saab võtta? Mitte selle olukorra kohta, vaid olukorra põhjuste kohta. Põhjused tuleb kõigepealt avastada ja nimetada. Kui pole probleem sõnastatud vastuoluna, siis tegelikult pole midagi teha. Staaticas on asi nii, dünaamikas on erinevalt. Kui käsitleme ajalises järgnevuses olevate sündmuste jada, peab meil olema peas kujutus, kuidas see protsess peaks kulgema, ja teadmine, kuidas see tegelikult kulgeb.

Kui subjekt/ajakirjanikul on kujutus, mida ta tahab saavutada ja millistest etappidest koosneb protsess, mis viib rahuldava tulemuseni, siis on tal ühtlasi arusaam sellest, mis sobib millisele protsessile sisendiks ja mida peab tegema soovitud tulemuseni jõudmiseks. Tegevus on sel juhul edasisidestatud. Nüüd saab koguda andmeid, kuidas protsess tegelikult kulgeb, mis tegelikult õnnestus saavutada, mis sai toimuda meie tegevuse tulemusel ja mis tõenäoliselt edaspidi õnnestub saavutada. Saab koguda andmeid, mitte infot. Täitsa tavaline on olukord, et andmeid on, aga infot ei ole. Andmed on andmed, need muutuvad infoks tänu interpretatsioonile. Kui tegevus on edasisidestamata, siis pole mõtet tagasisidestusest üldse rääkida. Tagasiside ei ole asi või ese, mida saab anda. Protsessi edasisidestus ja tagasisidestus on protsessi karakteristikud.

Eesti ajakirjandus on üldjoontes edasisidestamata ja tagasisidestamata, nii nagu terve me riik. Eesti on nii vaene, nagu ta on, just seetõttu, et ta ei ole juhitav. Aga juhtimise eelduseks on adekvaatne edasi- ja tagasisidestus. Arutame täpsemalt. Riik

on edasi- ja tagasisidestamata suures osas just see tõttu, et ajakirjandus ei ole rahuldav. Ajakirjandus on lasknud protsessidel toimuda. Seesama koer, kes peaks valvel olema igasuguste pahede avastamiseks ja avalikustamiseks, olema küllalt visa haukuma mitte ainult siis, kui neid avastab, vaid haukuma niikaua, kuni ükskord neist jagu saab — see koer vaatab mööda. Võibolla näeb küll, aga ei tee välja, mis on muidugi hirmus.

Lisan siia, et mingi selline meetod võiks meil olla, mis võimaldab üksteisele toeks olla, üksteist täiendades ja toetades selgust nõutada ja selgust saada. Kui me ei saa üksteisest aru, siis on selguse saavutamise rohkem kui raske. Tänu millele oleks võimalik üksteisest aru saada? Me peame tegema kõik võimaliku, et kultuuris fikseerunud põhisõnadel oleks see tähendus, mis neil on kultuuris tekkinud ja kujunenud.

See viimane lause on triviaalne. Mainin, et olen pöördunud mitmekümne inimese poole, sh õiguskantsler ja Eesti Keele Instituudi direktor, palvega kirjutada mulle paar rida, mida tähendab eesti keeles „ühetaolised valimised“. Mis see on? Mis nad vastavad, et seda pole raske mõista — et meie põhiseaduses on kirjas, et valimised peavad olema salajased, ühetaolised, otsesed. Mis on ühetaoline? Vastus: „Igal valijal on üks hääl.“ Sellele küsimusele on ette nähtud vastata nii. Mis see on, kui see ei ole sigadus?

Valimiste toimumise ajaga on samamoodi kehvasti. Põhiseaduses on kirjas, et korralised Riigikogu valimised peavad toimuma iga nelja aasta tagant märtsikuu esimesel pühapäeval, olema ühetaolised ja toimuma ühel päeval. Kuigi tegelikult saab valimistel osaleda palju pikema aja jooksul. Kui need sätted on vananenud või muutunud kõlbmatuks, tuleb põhiseadust muuta. Aga kui põhiseadus kehtib, tuleb seda täita. Ja ajakirjandus peab tagama, et meie riigis tehakse seda, mida põhiseadus ette näeb.

(Vooglaid joonistab tahvlile neli ristkülikut). Need on neli püramiidi. Kõik on püramiidid — üks on tipust vaadates, üks on põhja alt vaadates, üks on küljelt vaadates, üks on servalt vaadates. Kõik joonised on õiged. Kool eksitab lapsi tihti sellega, et üks vastus on õige ja kõik ülejäänud vastused on valed. Ei ole nii, tihti võib olla õigeid vastuseid mitu. Mõnel puhul võib küll olla nii (nt matemaatikas), et üks vastus on õige ja teised valed, aga mõnikord

võib seejuures lahendustee olla erinev. Mõnikord ei ole ühte lahendusteed, vaid on mitmesuguseid lahendusteid.

Mitut vaatepunkti oleks vaja selleks, et ennast näha? Vähemalt kümmekonda erinevat vaatepunkti, igast vaatepunktist erinev pilt, kusjuures kõik on õiged — mina kui isiksus, kui subjekt, kui kultuuri esindaja, kui õppejõud, kui tööjõud jne. Igast vaatepunktist tulenevad erinevad küsimused, erinevad kriteeriumid, erinev hinnang, erinevad printsiibid käsitlemiseks. Aga mulle näib, et meil on küllalt palju ajakirjanikke, kes ei pea vajalikuks inimest paljudest vaatepunktidest käsitleda, vaatepunkte on vähe või ainult üks. Seega pole laiemat pilti, mida avada lugejale, kuulajale, vaatajale.

Ajakirjandus on täis juttu arendamisest. Võib-olla on see inglise keele mõju, *development* käib nii protsessi kui ka selle tulemuse kohta. Eesti keeles ei ole see sagedasti korrektne — arendamine ei ole objektiivselt võimalik, võimalik on luua arengu eeldusi. Funktsioneerimise, muutumise ja arengu suhted on keerulised, igal regulatsioonitasandil on sellel erinev sisu. Kui me seda lähemalt ei vaata, sh kui me ei erista dünaamikat ja staatikat, on käsitlus bluff.

Kui tõde ei ole omaette väärtus, millele alternatiivi põhimõtteliselt ei ole, sel juhul riik hukkub. On ainult aja küsimus, millal. Aga vaeva peab nägema kõige sellega, millest riik sõltub. Ajakirjanduses on seega oluline tekstide usaldusväärsus, ajakirjaniku ausus, toimetajate mõistlikkus ja ausus jne. Kunagi nõukaajal Leo Metsar Edasis sõnastas, kes on toimetaja. Toimetaja on inimene, kes kolme minutiga leiab 100-realises loos viis rida, milles on mõte, ja tõmbab need maha. Nali naljaks, tähtis on rõhutada, et üks asi on teema, mida käsitletakse; teine on eesmärk, mida püütakse saavutada mingiks ajaks; kolmas on siht, millel olla kogu aeg; neljas on reema, mõttesisu, mis on tarvis öelda; viies on tekst, millel on ka alltekst ja sageli ka ülatekst.

Lugeja mõtestab, mis on alltekst ja ülatekst, ja oluline on mitte niivõrd see, et ta loeb, vaid et ta võtab seda ka arvesse, mõtleb edasi, käitub nii, et seda võiks pidada mõistlikuks. Et see kõik oleks otstarbekas, et ta see ei kahjustaks ennast ja teisi, loodust ja kultuuri — seda, mida peab hoidma. Põhiküsimus kultuuris on hoidmine, mitte muutmine. Muutmise õigus tekib meil ühiskonnas alles siis ja ainult siis,

kui oleme väga selgeks mõelnud, mida ei tohi muuta, mida peame kindlustama.

Mihkel Kärmas: Paljud on minu nägu ekraanilt juba näinud, 20 aastat olen olnud seotud telesaatega „Pealtnägija“. Räägingi selle tegemise praktikast. Alustasime 1999 koos legendaarse telemehe Vahur Kersnaga. Tema kutsus mind saatesse.

Mõned nutavad taga vanu saateid. Aga vaadake vanu saateid — vaadake 20 aastat tagasi, 10 aastat tagasi, isegi 5 aastat tagasi. Toona oli lugusid palju rohkem, me istusime ja ei seisnud. Meelelahutuse osa oli algul palju suurem, põhinesime naljal ja lõõbil. See ei ole sisseostetud formaat. Sedalaadi formaadis on erinevaid saateid paljudes riikides. Ühes saates on praegu 3–4 lugu, alustame tõsisemast. Meil on alati ka lõbusamat ja kergemat kraami hulgas. Inimesed ei märka seda sageli, märkavad ainult kurjemaid lugusid, kuigi tahavad vaadata ka lõbusamaid lugusid. Lõbusaid kujusid ja naljamehi on ka väga vaja. Oleme katsetanud — kui paneme loo kultuuritegelasest, läheb kohe 10 000 vaatajat ära. Nii on, ma ei kiida seda. Ma teen nii, et ühel nädalal on tõsisemad lood, järgmisel nädalal sensitiivid ja muud kergemad lood. Kui on sensitiivid ja paljas keha, on tähelepanu garanteeritud. Ma ei ütle, et see on hea, aga on nii.

Mis mulle muret valmistab tänastes tendentsides? Tõde ei ole enam nii oluline. Häda, mida märkan oma töös — inimesed ei hooli tegelikust sisust. Elame ühiskonnas, kus täiesti ühe kaalukategooria peal on see, et keegi lõi jalaga koera, ja see, et nädala pärast lõpeb maailm ära — inimesed klikivad ühepalju. Minu meelest on selle taga tehnoloogiline evolutsioon ja interneti võidukäik. Kõik saavad kõik igal ajal kätte. Olulisemaks on muutunud mitte täpsus, tõde ja sisu, vaid kiirus. Ma täheldan, et tegijad ise ka enam sisust ei hooli. Tegijad ise on läinud üle piiri. Üks näide. Eelmisel nädalal oli lugu Tallinna linna üürilepingutest, et Tallinn teeb kingitusi äri-
meestele. Ainus, mis sellest jõudis edasitiražeerimiseni, oli see, et korvpallur Kuusmaal oli üürileping Raeplatsil. See avaldati spordirubriigis. Me paneme ise oma lugusid Facebookis üles, eelmise nädala lõpus panime loo Katrin Lustist, kes üürib linnalt üht väikest pinda 50 € eest väga üllastel eesmärkidel, ta pani sinna elama ühe inimese, kes elu hammasrattaste vahele jäänud. Puhas heategevus. Mis juhtus?

Postimehe portaalis tõmmati üles Katrin Lust.¹ Katrin Lust tegi oma Facebookis postituse: „Ma olen „Pealtnägija“ pihtide vahel, vaadake homme.“ Kas ta sai valesti aru või oli see spinn? Delfi korjas selle üles: „„Pealtnägija“ versus „Kuu-uuriija?““ Delfi tegi seda meelega, hoidis seda üleval kolm päeva. Küünik minus ütleb, see müüb hästi, raha eest ei saaks sellist reklaami osta. Idealist minus tahaks, et oleks tegemist tõega. See oli täielik müra.

Nüüd ma küsin — need inimesed, kes Delfi jaoks selle nupu tegid, pidid ju aru saama, et see on täielik jama? Aga see töötab. Seda hoitakse kolm päeva üleval ja tuleb sadu kommentaare. Inimesed, kui te tahate, et meedia oleks parem — ärge ostke seda! Me võime siin igasugu diagramme joonistada — aga olukord on selline, et paljud klikivad ja kommenteerivad müra iga päev. Me kõik oleme selle ratta peal ja me ei oska sellelt rattalt maha astuda.

¹ Mihkel Kärmas kronoloogiline kokkuvõtte sündmusest. 1. 20. septembril teeb „Pealtnägija“ (PN) loo linna kahtlaselt soodsatest üürilepingutest (<https://www.err.ee/619678/pealtnagija-tallinn-ei-halda-vanalinna-kinnisvara-ariloogikast-lahtudes>). 2. Kummalisel kombel kajastatakse seda mujal meedias spordirubriigis, sest üks soodsas rendilepingu saaja on kuulus korvpallur, teised põnevad tegelased ja loo üldisem moraal jäävad mujal meedias tähelepanuta (<http://sport.delfi.ee/news/korvpall/eesti/video-pealtnagija-aivar-kuusmaa-sattus-restoranipidajana-skandaali?id=79572438>). 3. Kuna teema on mahukas ja palju materjali jäi üle, avaldab PN viis päeva hiljem, 25. septembril oma Facebookis postituse, kuidas mitu kuulsat teletegijat on saanud sarnase soodsas lepingu. Viimasena selles reas mainitakse Katrin Lusti, kes selgitab, et üüris korteri ühele elu hammasrattaste vahele jäänud mehele, kellest lugu tegi (<https://www.facebook.com/pealtnagija/posts/1450692428317750>). Konkreetne Lusti puudutav lõik on: „Ja teletegelaste rea lõpetab üllameelse žestiga Katrin Lust, kelle firma OÜ Linda üürib 50 euro eest kuus ajutiselt Kadriorus pisikest äripinda, et majutada ühte oma saate tegelast, kes sattus eluraskustesse. Lusti sõnul on tegemist heategevusliku projektiga.“ 4. Järgmisena teeb Katrin Lust oma Facebooki seinal postituse, mis algab: „OLEN HOMSES PEALTNÄGIJAS ☺☺☺ Juba mitu inimest helistab ja annab mulle märku, et olen homme Pealtnägija pihtide vahel. Ema isegi küsis suures hirmus, kas mul on advokaati vaja ☺ Minu pärast pole küll vaja karta.“ See on jama, sest Lustiga suhtlemine toimus nii kõnes kui ka kirjas (konkreetselt SMS-i teel), kus me selgelt ütlesime, et mingit telelugu temast ei tule. Ometi pidas ta vajalikuks ja võimalikuks selline postitus teha. Ei hakka spekulerima, mis motiivid olid. 5. Omakorda haaras sellest kinni Delfi, kes tiražeeris uudise: „TELEKISMA: „Pealtnägija“ võttis Katrin Lusti pihtide vahele: ema isegi küsis suures hirmus, kas mul on advokaati vaja.“

(<http://publik.delfi.ee/news/kino/telekisma-pealtnagija-vottis-katrin-lusti-pihtide-vahele-ema-isegi-kusis-suures-hirmus-kas-mul-on-advokaati-vaja?id=79634786>)

Selle loo sees on ära toodud nii „Pealtnägija“ postitus kui ka Lusti postitus. Kes neid loeb ja vähegi mõtleb, saab kohe aru, et artikli püstitus on pehmelt öelda vildakas. Näiteks on selge, et üürilepingutest jutustav lugu oli juba eelmisel nädalal eetris. Ometi Delfi sellise loo avaldas ning hoidis seda esilehel ühe 48 tunni, sest seda klikiti ja kommenteeriti väga hästi. Resümee: see juhtum näitab ilmekalt täpselt seda, millest kollokvi-
umil rääkisime — kahjuks on üha rohkem näiteid, kus tõde ei ole väl-
jaannetele esmatähtis. Mingi küünilise mõõdupuu järgi saab ehk väita, et Delfi lugu justkui ühtegi otsest valet ei sisaldanud, aga tegelikult on ta müra. Paraku selline müra, mida rahvas ahnelt neelab.

Ivan Makarov: Olen ERR-ist, aga tegelikult mind kutsuti siia kui Postimehe kolumnisti, ERR-is teen ma venekeelseid saateid. Väga raske on inimese olukord, kes räägib tõde nii eesti kui ka vene keeles. Ta ei saa seda hästi teha ei eesti ega vene keeles.

Meil on kaks paralleelmaailma. Võrreldes 2007. aasta äreva ajaga on olukord paranenud, sündmuste kajastamise kattumine eesti- ja venekeelses meedias on suurenenud. Kuid hoiakud on ikka erinevad. Põhjuseid on mitu. Vene ajakirjaniku jaoks, kel on juured Venemaal, on Venemaa ilusa keele metropol, kultuurikants. Venekeelne ajakirjanik imetleb Vladimir Putinit.

Jevgeni Krištšovits käis Peterburis, kirjutas sellest oma blogis. Nüüd, kui Venemaalt tuleb kutse, pannakse saatkonnas sellele keelav tempel. Soomes elav vene ajakirjanik Tatjana nuttis, et ta ei käi enam Venemaal. Tal tekkisid suured lahkkelid, poleemika Facebookis läks väga tõsiseks. Ta tunneb, et teda ei oodata enam Venemaal, oma kodus.

Toredad, targad inimesed väldivad seisukohavõttu küsimustes, mis puudutavad Kremli poliitikat. Venekeelses meediaruumis on levinud suhtumine, et natuke tunnustame ka Krimmi annekteerimist, natuke tunnustame ka Putinit — pole ju viga, sõbralik inimene. Venekeelses meedias on kompromissi hind teine, see on palju kahetsusväärsem. Eesti venekeelsest meediaruumist on kadunud Artemi Troitski, Venemaalt Eestisse tulnud tuntud muusikakriitik ja ajakirjanik. Eestikeelses ruumis esineb ta üsna sageli, aga venekeelses mitte. Paljude Venemaalt tulnud intelligentide jaoks on ta võõras, nad ei taha teda.

Kui vaatame Tallinna linnalehti Pealinn ja Столица, on need sageli nagu Põhja-Korea ja Lõuna-Korea leht, üks tõde on ühes ja teine teises keeles. 2007. aasta äreval ajal oli mõnikord nii, et ühel ja samal päeval oli eestikeelses lehes Pronksõdur alles ja ühes tükis, venekeelses lehes oli koht tühi. Vastupropagandat ei tohi teha, aga vastuväiteid võiks olla. Suur probleem on see, et Eesti venekeelses meedias trükitakse näiteks ära välisminister Lavrovi tekst ilma ühegi kommentaarita, sõna-sõnalt. Seal peaks juures olema väike kommentaar, miks see toimetuse arvates ei ole päris õige.

Kuidas on minu elu selles keskkonnas, kas ma olen omadele võõras ja võõrastele oma? Aga kuna

mu olukord on Eestis selline, et mul ei ole võõraid, olen mõlemas keeles mõnele oma ja mõnele võõras.

Arutelu pärast ettekandeid

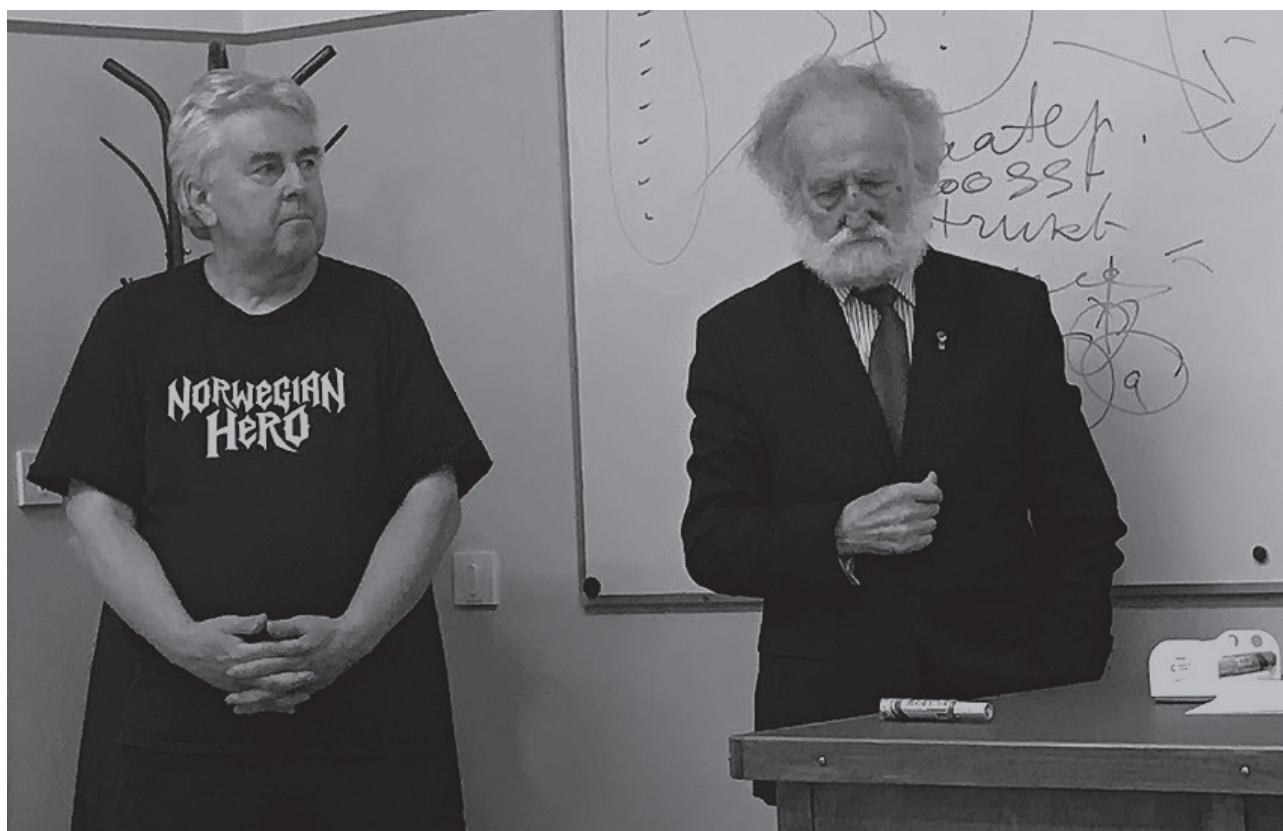
Ülo Vooglaid: Tahan rõhutada, et protsess läheb paremini edasi, kui sa kogud andmeid ja neid ka arvestad tagasisidestamise käigus. Andmete kogumine on eeldus, selle järel tuleks neid interpreteerida ja edaspidises tegevuses arvestada. Seda meil Toompeal arutatud ei ole, meie ühiskond on tagasisidestamata. Keskkonna all mõeldakse peamiselt looduskeskkonda, seda kui keerulist süsteemi meil ei käsitleta. Kui otsustamise asemel on asendamine, susserdamine, jaburdamine, mängimine — siis kaasnevad pinged, mis viivad valdkonna või ühiskonna hävingu poole. Selleks et inimesed saaksid osaleda otsustamises, tuleb ajakirjandusele anda ta reaalne jõud. Kui me tahame, et ajakirjandus hakkaks ühiskonnas olema reaalne jõud, on vaja süveneda mehhanismidesse, seostesse. Jõu allikaks on alternatiivid. Kui alternatiive ei ole, siis ka jõudu ei ole.

Mihkel Kärmas: Eestlased on äravalitud rahvas, miljonile inimesele on uskumatu hulk väljaandeid ja kanaleid. Uskumatu, kui hästi on Eesti tarbija teenindatud, alternatiive on ju palju. Hüpoteesiliselt võiks ju kokku leppida, mida rahvas peab teadma, ja pakkuda talle tarku tekste, rahvast harida. Aga vabas ühiskonnas pole võimalik jõuga rahvale süüta seda, mida ta ei taha süüa. Kuidas inimesed sööksid aurutatud juurvilju, mitte ainult burkse?

Ivan Makarov: Selleks on olemas selline meedia nagu Eesti Rahvusringhääling. Meie räägime selliseid asju, mida kommerts ei räägita.

Ülo Vooglaid: Iga protsess toimub mingis situatsioonis. Tõeline, ehe tegevus ja mänguline tegevus erinevad nagu öö ja päev. Absurdisituatsioonis käituvad inimesed teisiti kui tõeses situatsioonis. Otsustamine on võimalik ainult valikusituatsioonis. Hariduse probleem on selles, et õpilased on koolis põhiliselt sundsituatsioonis. Need on mehhanismid, mida peab teadma ja arvestama.

Mihkel Kärmas: Kuidas saab ajakirjanduse tõe poole liikuma? Minu mätta otsast vaadates tuleb jääda truuks kaua kehtinud tavadele — konfliktiloo puhul rääkida igakülgelt inimestega, käia otsiva

Ivan Makarov ja Ülo Vooglaid.

Foto: Väino Koorberg

pilguga ringi. Anda platvorm inimestele, kes seda platvormi vajavad.

Janek Luts: Kas Rahvusringhääling oma eesmärgides toimib? Kui vaadata „Kuu-uurijat“ ja teisi taolisi saateid? Kas eesmärgistamine on olnud õige? Ainuke tagasiside on vaatajanumber. Aga me näeme ainult absoluutset numbrit, ei näe, kes vaatajad on, kas lapsed või noored või pensionärid. Ja isegi kui eraldi uuringus näeme, ei suuda me seda enam mõtestada. See mudel, mis meil oli enne 2000-ndaid, kus üldtendentsid oli püsivalt paigas, enam ei toimi.

Sulev Valner: Ma tahan toetust avaldada „Pealtnägijale“ — 20 aastat eetris olemine on suur väärtus. „Pealtnägija“ olemus on need 10–20 lugu aastas, millel on märgiline tähendus. Praegu otsitakse liiga palju meelelahutust, piisab, kui räägitakse millestki toredast, ei peagi andma elulisi juhiseid. Aga kriitilisematel aegadel läheb see kiiresti üle. Noorem põlvkond ütleb: meil kodus pole enam televiisorit. Otse eetrist vaadatakse vähem, vaadatakse salvestusi.

Ülo Vooglaid: „Pealtnägija“ on läbi ajaloo üks

paremaid saateid meie televisioonis. Seal ei valetata, seal otsitakse tõde. Andekad inimesed teevad väärtuspõhist tööd.

Mihkel Kärmas: Täna, jõudsin ära oodata (naer saalis). Meil kõigil jalgealune jää sulab. See sulab kõigil, kõigil läheb areng samas suunas. Kui ühel hetkel lähevad numbrid väga väikeseks, kerkib küsimus, kellele sa seda teed. Tegemiskulud ei ole väiksed.

Janek Luts: Kanal 2 ja TV3 vaadates näeme, et nad on sunnitud minema aasta-aastalt üha kallima programmi suunas. Tänu „Pealtnägijale“ on nad sunnitud katsetama ka samasuguseid uurivaid saateid. Teie „Pealtnägijaga“ sunnite ka neid tõde otsima, selles suunas saateid tegema, te parandate sellega kogu televälja. Aga kommertskanalitel ei ole visiooni, nad panevad oma Exceli-tabelid ja majandusmehed tegutsema. Hans H. Luik tunnistab ka ise, et temal ei ole visiooni, ta lihtsalt laseb teha.

Ülo Vooglaid: Kunagi tegime Edasis suure kiitva loo aspiriini. Enne seda leppisime kokku apteekritega, et nad küsivad aspiriini ostjatelt, miks

Ülo Vooglaid ja Mihkel Kärmas.

Foto: Väino Koorberg

nad seda ostavad. Kas jäite haigeks? Kas lugesite ajalehest? Ostjaid oli tüüpiliselt umbes 200 päevas kuni kolmandal päeval hakkas ostjate arv tõusma. Küsimusele, kas lugesite lehest, vastati enamasti eitavalt. Käitumises kutsus muutuse esile mitte ajalehest loetud tekst, vaid see, et inimesed hakkasid omavahel arutama, et aspiriin on kasulik. Kui teie saate kutsub esile omavahelise arutamise, siis see ongi kõige tähtsam.

Väino Koorberg: Millisest tõest räägime? Kas tõde on muutunud? Kas mõni püüab tõde, mis ei meeldi?

Mihkel Kärmas: Ülo ütles, et tõde on üks, mina sellele alla ei kirjuta. Ma olen vahendaja, minu kompetents pole vaielda tõe olemuse üle.

Siim Pari: Miks Troitskit ei kutsuta venekeelses- se raadiosse? Kas ta tõde ei meeldi?

Ivan Makarov: Temal on väga halb läbisaamine kohaliku venekeelse elanikkonnaga. Kohalikud venelased kardavad paaniliselt konkurentsi. Tuleb mingi mees, kel on parem vene keel ja laiem silma- ring. Seda kardetakse.

Hääl saalist: Kas ajakirjanikud objektiivset tõde

enam ei tunnista? Igaüks võitleb oma tõe eest, iga- üks defineerib seda eri moodi, nagu meedias tihti on? Aga kuhu tõmbate piiri ajakirjanduse ja meedia vahele?

Ivan Makarov: Me oleme ülemaailmsel infoväl- jal. Infoallikaid on palju, igaüks saab valida endale sobiva. Kunagi varem pole olnud nii palju tehnilisi võimalusi väänata tõde. Laulja salvestab laulu, hea režissöör teeb puhtaks mustad kohad ja muudab tempot — samamoodi tehakse ka tõega. Päris vaba ajakirjandust Eestis ei eksisteeri. Aastaid tagasi, 2008. aastal Vene-Gruusia sõja ajal tuli minu juur- de peatoimetaja ja küsis, kas keegi üldse räägib, mis selle sõja taga on. Sina pead oma saates sellest rää- kima. See ei olnud minu teema, aga rääkisin natu- ke taustadest. Mu jutt erines sellest, mis tuli muust venekeelsest meediaruumist. Paar nädalat hiljem tuli peatoimetaja — kuule, sind ei sallita, sinu pea- le kaevatakse. Teine lugu. Meile anti ultimaatum, kui kahe nädala jooksul reiting ei tõuse, siis tuleb koondamine. Kuidas on võimalik, et reiting tõuseb kahe nädalaga?

Maarja Lõhmus: Mis on viimase 30 aastaga

meie tõetsingulises ajakirjanduses muutunud?

Hääl saalist: Kogu ühiskond nägi siis ühiseid valupunkte, silmad olid avatud suurtele probleemidele. Ajakirjandusväli oli siis rohkem kultuuriväli. Võibolla on praegune ajakirjandusväli nihkunud liiga poliitiliseks. Kes peaks sõnastama praeguse ühiskonna valupunktid? Kus?

Mihkel Kärmas: Olud on 30 aastaga võrreldes muutunud. Ka praegu on samad teemad olemas, aga nad on müra sisse ära uppunud. Müra on liiga palju. Need teemad on olemas näiteks „Osoonis“. Aga tõde on, et uuringud ei näita, et seda väga palju vaadatakse. Samuti „Plekktrummi“. Tähtsad asjad ei kosta. Kuidas teha, et nad kostaksid? Kuidas panna kogu aeg vahtu või värvi juurde? Kuidas saaksime vabas maailmas müra kinni keerata? Me võime mitte märgata ka teadet, et homme kell seitse lõpeb maailm ära.

Maarja Lõhmus: Lõpetuseks tsitaat Sulev Uusilt: „Tõde on tõetsing, see on ajakirjaniku esimene põhiomadus.“

Maarja Lõhmus.

Foto: Väino Koorberg

Uudis ja võltsuudis: uudise usaldusvääruse hindamine internetikeskkonnas

Annika Kuusik

Sissejuhatus

Uudiseid tarbitakse traditsioonilise trükiajakirjanduse, televisiooni või raadio asemel järjest enam internetist, mille kiire ja laialdane tehnoloogiline areng on muutnud ka uudiste tootmise ja tarbimise viise — igaüks võib olla internetis uudisteksti autori ja levitajaks. Aga sellised piiramatud loomise ja levitamise võimalused mõjutavad uudiseid nii, et neil võib sootuks puududa igasugune ajakirjanduslik kvaliteet ja tõepõhi. Omaette nähtuseks on tõusnud valeuudised. Infotarbija peab oskama hinnata nii informatsiooni kui ka allika usaldusväärsust. Toomas Hendrik Ilves¹ kirjutab oma demokraatiat ja valeuudiseid kõrvutavas artiklis, et mitte kunagi viimase 75 aasta jooksul ei ole avalikkus olnud võltsuudistele nii vastuvõtlik. Illustreerimaks valeuudiste probleemi tõsidust, tõi Ilves esile Buzzfeedi artikli,² milles teatati, et viimastele Ameerika Ühendriikide presidendivalimistele eelnenud kolme kuu jooksul jagati sotsiaalmeedia keskkonnas Facebook võltsuudiseid 8,7 miljonit korda, samas kui peavoolumeedia uudi-

seid jagati ainult 1,4 miljonit korda.

Statistikaameti andmetel kasutas 2015. aasta jooksul üle 60% Eesti elanikest (noortest ligikaudu 80%) meedia jälgimiseks või/ja kultuuri tarbimiseks interneti.³ Võib oletada, et nüüd on need numbrid kasvanud. Seetõttu pidasin oluliseks uurida usaldusväärsuse küsimust internetikeskkonnas: kuidas hindavad meediatarbijad uudiste usaldusväärsust, millised näitajad seda mõjutavad ning kuidas uudistetarbija käitub, kui on hinnanud sisu või keskkonna mitteusaldusväärseks.

Bakalaureusetöö teoreetilises osas käsitlesin nii traditsiooniliste uudiste kui ka *online*-uudiste üldist olemust, tutvustasin uue meedia auditooriumi ning tuginedes varasematele uurimustele, analüüsisin uudiste usaldusväärsust mõjutavaid tegureid; eraldi peatükis vaatlesin Metzgeri ja Flanagini⁴ teooria alusel veel uudise usaldusväärsuse hindamist mõjutavaid kognitiivseid heuristikuid.

Uudis ja võltsuudis internetikeskkonnas

Töö kontekstis on oluline silmas pidada, et veebi-

Artikli aluseks on 2017. a juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetöö (juh Ragne Kõuts-Klemm). Vt <http://hdl.handle.net/10062/56758>

¹ Toomas Hendrik Ilves. Democracies Face A Fake New World. — The Huffington Post, 19.12.2016. http://www.huffingtonpost.com/entry/russia-election-hack_us_5857ebb1e4b08debb789dae6.

² Craig Silverman. This Analysis Shows How Viral Fake Election News Stories Outperformed Real News On Facebook. — BuzzFeed News, 17.11.2016. https://www.buzzfeed.com/craigsilverman/viral-fake-election-news-outperformed-real-news-on-facebook?utm_term=.beNRNgeDE#.etpD6BqXV.

³ Peeter Vihalemm, Ragne Kõuts-Klemm. Meediakasutuse muutumine: Internetiajastu saabumine. — Peeter Vihalemm, Marju Lauristin, Veronika Kalmus, Triin Vihalemm. (Toim) Eesti ühiskond kiirenevas ajas: Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002–2014 tulemused. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2017, lk-d 257–258.

⁴ Miriam J. Metzger, Andrew J. Flanagin. Credibility and Trust of Information in Online Environments: The Use of Cognitive Heuristics. — Journal of Pragmatics, 2013, Vol. 59, lk-d 210–220. <https://pdfs.semanticscholar.org/d61b/8f7869ebe18d35e35015066003948c364789.pdf>

uudiseid võib avaldada, uuesti toimetada, muuta ja taas avaldada isegi korduvalt muudetuna.⁵ Interneti mitmekesisus ja paindlikkus võimaldab vormiga rohkem mängida. Lisaks sellele ei ilmu uudisinformatsioon internetis ainult meediaväljaannete veebilehekülgedel, iga internetikasutaja võib olla selle loojaks ja levitajaks, nt oma sotsiaalmeedia leheküljel või blogis. Uudisteabe autor ja levitaja ei ole enam ainult ajakirjanik, vaid igauks meist.⁶

Võltsuudiste leviku peamiseks kanaliks on Facebook, eelkõige räägib selle kasuks kiirus ja uudiste levitamise kontrollimatus. Ameerika ajakirjanik Jonathan Capehart kirjutab *The Washington Postis*,⁷ et tänapäeva meedia usaldusväärsust mõjutavad just uued kanalid ja platvormid (Facebook, Snapchat, Instagram jne). Margus Paas märgib *Postimehe* arvamuseartiklis,⁸ et iga veebiportaali, blogi või sotsiaalmeedia konto, mis on saanud piisavalt populaarseks, võib olla autoriteetne sõnumiallikas. Sel juhul pole autoriteetsuse kriteeriumiks usaldusväärsus, vaid populaarsus, levi ja tsiteeritavus.

Kaardistades ja uurides võltsuudiseid leidsid ka Rubin jt,⁹ et võltsuudised ning ajakirjanike ebakorrekted teadaanded võivad olla väga eksitavad ning isegi kahjulikud, ja seda eriti juhul, kui need on lahutatud oma originaalallikast ja -kontekstist. Kontekstivälist levitamist soodustab oluliselt Facebooki ja Twitteri populaarsus. Rubin jt märgivad,¹⁰ et sotsiaalmeedia võib olla küll tõhus kanal nt uudiste edastamiseks kriisilukordades, kuid samas on see ka kuulujuttude ja võltsuudiste pärusmaa. Seega on võltsuudised nüüd tõsisem probleem kui kunagi varem, sest suure osa uudistest saavad inimesed tänapäeval just sotsiaalmeedia kaudu. Info tarbija peab olema valvas ja teadlik.

⁵ Robert Kautsky, Andreas Widholm. Online Methodology: Analysing News Flows of Online Journalism. — *Westminster Papers on Communication and Culture*, 2008, Vol. 5, nr 2, lk-d 81–97. <http://www.westminsterpapers.org/articles/10.16997/wpcc.69/gallery/68/download>.

⁶ *Ibid.*

⁷ Jonathan Capehart. A Free Press is all of Us Now. — *The Washington Post*, December 26, 2016. <https://www.washingtonpost.com/blogs/post-partisan/wp/2016/12/26/a-free-press-is-all-of-usnow/>

⁸ Margus Paas. Ametlikud allikad valetavad, aga mina tean et... — *Postimees*, 7.01.2017.

⁹ Victoria L. Rubin, Yimin Chen, Niall J. Conroy. Deception Detection for News: Three Types of Fakes. — *Proceedings of the Association for Information Science and Technology Annual Meeting*, 2015, St. Louis. <https://www.asist.org/files/meetings/am15/proceedings/submissions/posters/194poster.pdf>.

¹⁰ *Ibid.*

Usaldusväärsuse hindamist mõjutavad tegurid

Usaldusväärsuse hindamisel on oluline teada, millised on nõuded kvaliteetsele uudisele. Eelkõige peab uudis olema objektiivne, kontrollitud faktidega ning tasakaalus. Kuid mitu uurimust on tõestanud, et sisu hindamisega jääb tavalugeja hätta. Näiteks Metzger ja Flanagin¹¹ möönavad, et informatsiooni analüüsides süvenevad inimesed uudise usaldusväärsuse kriteeriumidesse harva, selle asemel vaadatakse pinnapealseid tegureid, nagu nt veebilehekülje disaini ja navigeeritavust. Fogg jt¹² leidsid samuti, et *online*-informatsiooni tarbijad hindavad veebilehekülje usaldusväärsust peamiselt selle visuaalsete elementide alusel.

Sundar¹³ oli esimene, kes esitas teooria, et usaldusväärsuse ja usutavuse hindamine internetis juhindub heuristilisest protsessist. Tema definitsiooni kohaselt on heuristikud teadvuses olevad hinnangureeglid. Metzger ja Flanagin¹⁴ on esitanud järgmised informatsiooni usaldusväärsuse hindamist mõjutavad heuristikud.

Reputatsiooni heuristiku (*The reputation heuristic*) kohaselt mõjutab usaldusväärsust allika või veebilehekülje maine ja teada-tuntud nimi. Tuntud allikas hinnatakse usutavamaks kui tundmatu.

Heakskiidu heuristiku (*endorsement heuristic*) järgi kalduvad inimesed uskuma informatsiooni ja allikat siis, kui teisedki seda usuvad.

Kooskõlalise heuristiku (*consistency heuristic*) kohaselt on üks võimalus informatsiooni usutavust hinnata seda teistest allikatest üle kontrollides.

Enesekinnituse heuristiku (*self-confirmation heuristic*) järgi on inimestel kalduvus hinnata informatsiooni usutavust, tuginedes olemasolevatele uskumustele. Informatsioon hinnatakse usaldusväärseks, kui see kattub olemasolevate teadmiste ja uskumustega.

¹¹ M. J. Metzger, A. J. Flanagin 2013.

¹² B. J. Fogg, Cathy Sohoo, David R. Danielson, Leslie Marable, Julian Stanford, Ellen R. Tauber. How Do Users Evaluate the Credibility of Web Sites? A Study with Over 2,500 Participants. <https://pdfs.semanticscholar.org/4c8f/e677cddc84a058491f51701c2e-dbbaa5aefa.pdf>.

¹³ Shyam Sundar. *The MAIN model: A Heuristic Approach to Understanding Technology Effects on Credibility*. Cambridge: The MIT Press, 2008. <https://pdfs.semanticscholar.org/de80/aa094f380342a632eadb0ee-8d4221e8920ba.pdf>.

¹⁴ M. J. Metzger, A. J. Flanagin 2013.

Ootuste mittevastavuse heuristiku (*expectancy violation heuristic*) kohaselt hinnatakse veebilehekülg mitteusaldusväärseks, kui see mingil kujul ei täida kasutaja ootusi, nt kui pealtnäha korraliku uudisteportaali leheküljele ilmuvad uudise juurde pornograafilised reklaamid.

Veenmiskavatsuse heuristiku (*persuasive intent heuristic*) järgi tunnetavad inimesed, et informatsioon, mis püüab neid mõjutada, ei ole usaldusväärne. Näiteks seostuvad reklaamid inimestel mõttega, et nendega manipuleeritakse. See kutsub esile teatava kaitsemehhanismi, mis viib selleni, et hinnang kujundatakse sisusse süvenemata.

Metoodika ja valim

Uuringu läbiviimiseks kasutasin kombineeritud semistruktureeritud intervjuud. Intervjuu oli üles ehitatud lähtuvalt uurimistöö eesmärkidest ja koosnes 24 küsimusest, mis puudutasid viit teemaploki: sissejuhatavad küsimused üldiste tarbimisharjumuste kohta, usaldusvääruse hindamist mõjutavad tegurid, usaldatavad allikad, käitumine kahtlase sisu avastamisel ning võltsuudised.

Abistamaks intervjuueeritavaid uudise usaldusvääruse üle arutlemisel, näitasin neile eri internetilehekülgedelt nelja juhuslikult valitud uudist. Näitasin uudiseid just nende algses veebikeskkonnas, sest soovisin teada, kuivõrd on uudise usaldusvääruse hindamine seotud keskkonnaga. Nende uudiste seas oli üks teadaolev võltsuudis ning ülejäänud sisaldasid mitut uudise kirjutamise konventsioonide vastast eksimust, mis võiksid lugejat panna usaldusvääruses kahtlema, nt ühepoolne allikakasutus, üldistused, info päritolu ebaselgus, kontrollimata faktide esitamine, meelevaldsete seoste loomine ning kunstlik konflikti loomine. Analüüsisosas võrdlesin tulemusi Metzgeri ja Flanagini¹⁵ usaldusvääruse hindamist mõjutavate heuristikutega. Valimi moodustamisel lähtusin eelkõige eeldusest, et kõige rohkem loevad internetist uudiseid 30–50-aastased. Seda kinnitavad ka Statistikaameti 2015. aasta andmed, mille põhjal on 25–44-aastased internetis kõige aktiivsemad kultuuri- või meediateenuste kasutajad ning ühtlasi vanusegrupp, kes kõige enam interneti vahen-

dusel uudiseid tarbib.¹⁶ Valimisse kuulus kaksteist inimest vanuses 30–50, neist seitse nais- ning viis meessoost.

Usaldusvääruse hindamisel kaaluvad isiklik hoiak ja varasemad teadmised kõik muud tegurid üles

Bakalaureusetöö tulemused kinnitavad suuresti selles valdkonnas varem tehtud uuringute tulemusi. Näiteks kinnitavad saadud andmed Sundari¹⁷ teooriat, et internetipõhise informatsiooni usaldusvääruse ja usutavuse hindamine juhindub heuristilisest protsessist. Kinnitust saavad Metzgeri ja Flanagini¹⁸ määratletud usaldusvääruse hindamist mõjutavad heuristikud.

Selgus, et uudisinformatsiooni hindamisel juhindusid küsitletavad peamiselt oma sisetundest ning varasematest teadmistest ja kogemustest. Uudise sisulistesse elementidesse süvenetakse vähe ega osata neid eriti hinnata. Leidsin kinnitust ka enesekinnituse heuristikule — informatsioon hinnatakse usaldusväärseks, kui see kattub olemasolevate teadmiste ja uskumustega.

Usaldusvääruse hindamisel on tugevaks mõjuteguriks isiku üldine meelestatus loetava teema suhtes ning selle koos- või ebakõla tema hoiakute ja veendumustega. Uudis hinnatakse suurema tõenäosusega usutavaks, kui see kattub lugeja enda hoiakutega ning kinnitab tema veendumusi, ja seda isegi juhul, kui artikkel asub ebausaldusväärsel veebileheküljel. Siinkohal tugineti teema aktuaalsusele ning oma teadmiste ja hoiakutele. Aga ilmnes ka vastupidist hindamist — uudis, mis oli iseenesest absurdne, hinnati veebilehekülje korrektse väljanägemise tõttu usutavaks või siis pani selle usutavus vaid kahtlema. Seega võiks öelda, et kontekst on küll oluline mõjutegur, kuid oma uskumused ja teadmised kaaluvad mõnel juhul kõik muud tegurid üles, isegi äärmuslikud, näiteks pornograafilise sisuga reklaamid.

Näiteks kui lugeja oli tugevalt pagulastevastane, jäi ta suurema tõenäosusega uskuma pagulasi mahategevaid uudiseid ja samuti võltsuudiseid. Seega on lugejad manipuleeritavad eelkõige ühis-

¹⁵ Ibid.

¹⁶ P. Vihalemm, R. Kõuts-Klemm 2017, lk 257.

¹⁷ S. Sundar 2008.

¹⁸ M. J. Metzger, A. J. Flanagin 2013.

konnas palju emotsioone tekitavate teemade puhul. Mitu uuringus osalenut hindas usutavaks uudise moslemitest, kes peksid ja põletasid Guatemalas tüdrukut, hoolimata sellest, et lehekülj ise viitas ka nende endi nimetatud märkide alusel kaheldavale usaldusväärsusele.

Arvukad psühholoogilised uuringudki¹⁹ on näidanud, et hinnangud, mida anname objektidele, mõtetele või isikutele, sõltuvad hinnangu andmise hetkel teadvuses olevatest standarditest.

Tuntud ja tunnustatud nimi tagab usaldusväärsuse

Kinnitust leidis asjaolu, et meediatarbijad usaldavad internetikeskkonnas peamiselt teada-tuntud uudisteportaale. Tuntud meediaväljaannete puhul eeldatakse, et need tagavad professionaalse ajakirjanikutöö ja on seetõttu usaldusväärsed. Sama leidis ka Kristel Härma oma magistritöös²⁰ — uudiste lugejad peavad usaldusväärsemateks tekste, mis pärinevad tuntud portaalist ja veebiväljaannetest, nt Postimehest.

Mõned küsitletavad olid üleüldiselt kogu meedia suhtles skeptilised ja väitsid, et ei usalda täielikult ühtegi kanalit. Üks respondent ütles, et ei usalda just kohalikku Eesti ajakirjandust. Kõige usaldusväärsemaks uudisteportaaliks peeti Postimeest. Ilmnes, et mitteusaldusväärsust seostatakse n-ö kollase ajakirjandusega. Kollasteks tituleeriti Delfi ja Õhtuleht ja seega usaldatakse neid vähem. Samuti tuli välja asjaolu, et enamik intervjuueeritavaid ei vaata uudisloos autorit, vaid viitab tihti hoopis väljaandele — Postimehe uudis on Postimehe uudis, ükskõik kes selle on kirjutanud.

Üldiselt nähtub, et tundmatute uudislehekülgede suhtes olid valimisse kuuluvad respondendid ettevaatlikud ning skeptilised. Nendele eriti ei satuta, ning kui satutakse, siis pannakse need kinni juba esmaste kahtluste tekkides. Näidisartiklite hindamisel selgus, et usaldust tekitavad veebileheküljed, kus on võimalikult vähe reklaami.

Konteksti tasandil mõjutavad lugejate hinnangut enim reklaamid

Veebilehekülje tasandil mõjutavad lugejate hinnangut enim reklaamide hulk ning sisu. Mida rohkem on reklaame, seda vähem usaldust tekitab veebilehekülj ning ühtlasi ka uudislugu sellel leheküljel.

Thorson, Vraga ja Ekdale leidsid,²¹ et uudisloos usaldusväärsust mõjutab kontekst eriti juhul, kui see on äärmiselt silmatorkav. Näiteks uudise Põhja-Koreas toimuvate järgmiste taliolümpiamängude kohta hindasid minu uurimuses mitu intervjuueeritavat usutavaks. Kuigi uudis oli tugevalt kaheldav, pani veebilehekülje visuaalselt korrektne ilme ja reklaamide vähesus nad oma teadmistes kahtlema. Reklaamide vähesus või puudumine mõjub usaldust tekitavana.

Seega said kinnitust ka Metzgeri ja Flanagini²² veenmiskavatsuse ja ootustele mittevastavuse heuristikud, mille kohaselt mõjub reklaamide rohkus ning ootustele mittevastav sisu eemaletõukavalt.

Tuntud meediaväljaannete puhul on hoiakud juba välja kujunenud. Seega võib öelda, et visuaalsete elementide alusel hinnatakse eelkõige vähem tuntud veebilehekülgi.

Infot kontrollitakse, kui sellest isiklikul tasandil midagi sõltub

Uurimistöö üks eesmäärke oli saada teada, kuidas uuritavad käituvad, kui on enda hinnangul sattunud ebausaldusväärsele veebileheküljele või lugema mõnd sellist uudist. Ilmnes, et kahtlase sisu avastamisel jäetakse lugemine üldjuhul pooleli või loetakse tekst küll lõpuni, kuid võetakse arvesse, et info, mida loeti, ei pruugi olla tõsiseltvõetav.

Kui veebilehekülj äratav kahtlust, siis ei soovita sellel viibida ja lahkutakse. Näiteks avaldus see ühe näidisartikli hindamisel, kus olid pornograafilise värvinguga reklaamid — need tekitasid uuritavate sõnul vastumeelsust ja usaldamatust.

Üks võimalus informatsiooni usutavust hinnata on seda teistest allikatest üle kontrollida. Ilmnes, et informatsioon kontrollitakse üle juhul, kui tegemist on huvitava või isiklikul tasandil puudutava temaga. Näiteks tões üks uuritav, et kontrollib infot, mis

¹⁹ Vt Kjerstin Thorson, Emily Vraga, Brian Ekdale. *Credibility in Context: How Uncivil Online Commentary Affects News Credibility*. — *Mass Communication and Society*, 2010, Vol. 13, nr 3, lk-d 289–313.

²⁰ Kristel Härma. *Uudiste lugemine internetis noorte ja nooremate keskealiste hulgas*. Magistritöö. Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, 2015. Vt <http://hdl.handle.net/10062/46873>.

²¹ K. Thorson, E. Vraga, B. Ekdale 2010.

²² M. J. Metzger, A. J. Flanagin 2013.

on seotud tema tööga. Mitu märkis, et nad on oma meediakasutuse praktikas infot kontrollinud enne selle sotsiaalmeedias jagamist, kuna ei soovi teistele endast ebaadekvaatse info jagamisega halba muljet jätta.

Tegelikult tuleb välja, et igapäevaseid uudiseid üldiselt ei kontrollita. Kuna uudiseid tarbitakse päevas mitu korda ja eri kanalitest, siis võib toimuda juhuslik kontroll — info saab kinnitust, kui loed või näed seda ka teisest allikast.

Sarnase järeldotseni jõudis ka Härma²³ — kui informatsioon pole kuigivõrd oluline ning selle uskumisel või mitteuskumisel ei ole erilist mõju, siis ei hakata selle tõele vastavust kontrollima. Flanagini ja Metzgeri²⁴ varasemad uuringudki on kinnitanud, et kuigi internetikasutajad on seal leviva informatsiooni suhtes skeptilised, ei kipu nad infot kontrollima.

Metzgeri ja Flanagini²⁵ heakskiidu heuristiku kohaselt kalduvad inimesed informatsiooni ja allikat uskuma, kui teised seda usuvad. Käesoleva uuringu tulemustes see tegur oluliseks ei osutunud — pigem lähtutakse ikkagi iseenda huvidest ja tunnetest. Ainult üks intervjuueeritav tunnistas, et peab Facebookis sõprade jagatud/soovitatud uudiseid automaatselt usaldusväärseks. Ülejäänud intervjuueeritavatele on soovitatud informatsiooni puhul üldjuhul oluliseks mõjuteguriks soovitaja isik ning tema taust — olenemata sõbralisti kuulumisest. Ja uudiseid vahendavate rakenduste asemel usaldatakse pigem algallikat ennast.

Kokkuvõte

Nii-öelda kasutajapõhise ajakirjandusega uuringus osalejad olulisel määral kokku ei puutunud. Loeti vähesel määral blogisid, kuid nendesse suhtuti teatava ettevaatlikkusega. Hoopis suuremaks võlts- ja valeuudiste sihtgrupiks võivad olla noorema vanuserühma esindajad. Eeldatavasti puutuvad nooremad rohkem kokku blogide ja sotsiaalmeedia eri vormidega. Samas võiks arvata, et noored teavad rohkem uudisväärtustest ning oskavad uudist paremini määratleda, seda seetõttu, et tänapäeva koolis on õppeainete seas meediaõpetus. Seega oleks sellest aspektist huvitav uurida just nooremaid infotarbijaid.

Nii uudiste tootmine kui ka tarbimine on muutunud kiiremaks ja lihtsamaks, tänu internetile on igasugune informatsioon inimestele kättesaadavam kui kunagi varem, sh ka valeinformatsioon. Uues meediatarbimise keskkonnas ei ole kõige oluliseks märksõnaks mitte korrektsus, vaid kiirus. Infotarbija peab olema informatsiooni hindamisel kriitiline, kuid ennekõike pädev.

Uuringust aga selgus, et intervjuueeritavad, kes on iga päev aktiivsed internetikasutajad ja uudistelugejad, ei mõtle uudiseid tarbides nende usaldusväärsuse peale. Nad tunnistasid, et ei olegi varem mõelnud, milline peaks olema usaldusväärne uudis või veebilehekülg. Enamik neist ei osanud uudist määratleda.

Infotarbijad vajavad koolitamist ja meediaained koolides muutuvad üha asjakohasemaks. Uudise usaldusväärsuse hindamise oskus ning valeuudiste laiaulatuslik levimine võiks leida ühiskonnas rohkem kõlapinda.

²³ K. Härma 2015.

²⁴ A. J. Flanagin, M. J. Metzger 2000.

²⁵ M. J. Metzger, A. J. Flanagin 2013.

Lagunev müür. Hübridiseeruv ajakirjandus: kaheksas Euroopa riigis ilmuvate ajalehtede ja ajakirjade võrdlev uurimus

Jan Richard Bærug

Dokoritöö eesmärgiks on uurida reklaami ja ajakirjandusliku sisu sulandumist Põhja-Euroopa maade ajalehtedes ja nišiajakirjades. Keskseks küsimuseks on reklaamina märgistamata ja märgistatud turundustekst, nn *advertorial*. Nimetatud termin märgib Euroopa Liidus eksitavat turunduspraktikat. Kui ajakirjanduslikku teksti jälgendav turundusinfo on tähistusega „makstud tekst“, on tegemist ajakirjanduse ja turunduse diskursuste tagasihoidliku hübridiseerumisega; kui vastavat märget auditooriumi jaoks ei ole, on tegemist diskursuste tugeva või täieliku hübridiseerumisega.

Käesoleva uurimistöö üks põhijäreldus on, et aastatel 2006/2007 oli Põhja-Euroopa regioonis nišiajakirjade ja ajalehtede hübridiseerumine laialdane, kuivõrd vaid veerand uuritud väljaannetest ei aktsepteerinud peidetud reklaami; samal ajal oli kolmveerand valimisse kuulunud väljaannetest nõus *advertorial*-tüüpi tekstide avaldamisega, nägemata ajakirjandusliku ja reklaamisisu sulandumises probleemi.

Doktoriväitekirja „The Collapsing Wall. Hybrid Journalism. A Comparative Study of Newspapers and Magazines in Eight Countries in Europe“ eestikeelne kokkuvõte. Väitekirja kaitsti 2017. a 19. mail Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis (juh Halliki Harro-Loit). Vt <http://hdl.handle.net/10062/56481/>.

Töö lähtub normatiivsetest ajakirjandusteooriast, võttes arvesse ka meediamajanduslikku lähenemist. Töö autori konstrueeritud „normatiivsed sambad“ peaksid tagama ajakirjanduse autonoomia ja avalikkuse huvi kaitse. Paraku on kommertsialiseerimine viimasel kolmel aastakümnel hakanud lagundama kunagi nii põhimõttelist müüri toimetuse ja meediaorganisatsioonide reklaamiosakondade vahel. Internet ja kommunikatsioonitehnoloogia on kiirendanud nii informatsiooni ülekülluse kui ka kommertsialiseerimise protsesse. Nende protsesside tulemusena on ajakirjandus sattunud väga haavatavasse ja pingelisse olukorda, kus ajakirjanduse ja turundusliku sisu sulandumine toetab demokraatia nõrgenemist. Vastukaalu saavad pakkuda tugev vaba ajakirjanduse traditsioon ning ajakirjanduslik autonoomia.

Kuivõrd käesolevas uurimistöös on võrreldud kaheksa riigi väljaandeid, on töös peatükk, mille eesmärgiks on anda taustteavet, mis selgitab ajakirjandusliku autonoomia ja nn hübriidajakirjanduse kultuurilisi erinevusi.

Dissertatsiooni empiirilises osas esitatakse nii andmekogumise meetodid kui ka töö tulemused: e-kirjavahetuse abil perioodil 1. veebruar 2006

kuni 16. detsember 2007 kogutud materjali analüüs. Kokku uuris autor 2513 auto-, arhitektuuri- ja ehitus-, tervise- ja meditsiini- ning konverentsiajakirja (MICE) Taanis, Eestis, Soomes, Saksamaal, Leedus, Venemaal, Rootsis ja Ühendkuningriigis (ÜK). Küsitlusele vastamise protsent oli 33,7.

66,4% vastanutest ehk 459 väljaannet 691-st kasutas praktikat, kus kommertsteksti alati ei eristatud ja seega on tegemist diskursuste tagasihoidliku hübriidiseerumisega.

Väike osa väljaannetest — 9,6% ehk 66 väljaannet 691-st ei märgistanud reklaamtekste ja kasutas seega ajakirjanduse ja reklaami diskursuste täieliku sulatamise praktikat; 18,5% ehk 128 väljaannet 691-st Põhja-Euroopa riikide ajakirjast ja ajalehest soovis avaldada rohkem reklaamiga seotud toimetuse materjali, samal ajal kui 57,2% keeldus sellise seose loomisest.

Sarnaselt oli 12,6% ajakirjadest ja ajalehtedest valmis loobuma kriitilise ja/või negatiivse sisuga materjalide avaldamisest, vältimaks konflikti reklaamiandjaga, samal ajal kui 34,7% väljaannetest seda garantiid ei andnud. Enam kui pool väljaannetest vältisid sellele küsimusele vastamist. Uurimus näitas, et legendaarne müür ajakirjanduse ja reklaamiosakonna vahel on muutunud marginaalseks, kuivõrd vaid 14,8% uuringule vastanud ajalehtedest ja ajakirjadest vastas, et toimetuse ja reklaamiosakonna vahel kommunikatsioon puudub; 26,9% kinnitas sellise kommunikatsiooni olemasolu ja 57% ei vastanud küsimusele.

Käeoleva uurimistöö autor väidab, et eriti väikeste väljaannete puhul on võimatu vältida mõningast kommunikatsiooni nende kahe poole vahel ja seetõttu võib kommunikatsiooni olemasolu iseenesest viidata vaid diskursuste tagasihoidlikule sulandumisele.

Erinevalt varasematest näitab käesolev uuring, et hübriidiseerumise mastaapsus on ajalehtedes suurem kui nišiajakirjades. Tulemustest selgus, et kõikidest auto-, arhitektuuri- ja ehitus-, tervise- ja meditsiiniajakirjadest aktsepteeris *advertorial*-tüüpi tekste 56,4% (268 väljaannet 475-st), samal ajal kui ajalehtedest aktsepteeris hübriidiseerumist 88,4% uuringule vastanutest (191 väljaannet 216-st). Seega, proportsionaalselt oli segadiskursuse aktsepteerijaid nišiajakirjade hulgas vähem, kui leidsid selliseid toimetusi ajalehtede seas. Ajalehti, mis vastasid, et

nad on valmis avaldama reklaamiga seotud toimetuse teksti, oli kaks korda nii palju kui analoogiliselt vastanud ajakirju.

Kui 16,7% auto-, arhitektuuri- ja ehitus- ning meditsiini- ja terviseajakirjadest vastas, et toimetuse ja reklaamiosakonna vahel puudub kommunikatsioon, siis ajalehtedest märkis puuduvat kommunikatsiooni vaid 11,6%. Seega, hübriidiseerumise kujutletaval skaalal, kus 0 märgib traditsioonilist ajakirjandusliku ja autonoomse teksti publitseerimist ning 2 reklaami ja ajakirjandusliku sisu segunemist, said ajalehed punktisummaks 1,01 ja ajakirjad 0,70.

Riikide vaates oli hübriidiseerumine väikseim Rootsis ja Taanis, tugevaim Leedus, Eestis ja Venemaal. Soome, Saksamaa ja ÜK positsioneerusid tagasihoidliku hübriidiseerumisega maade rühma.

Diakrooniline perspektiiv näib olevat peamine, mille kaudu saab hübriidiseerumise astet mõista, kuivõrd riigi poliitilised, majanduslikud, institutsionaalsed, normatiivsed ja haridusega seotud faktorid, eriti tsensuuri puudumine ja hästitoimiv eneseregulatsiooni süsteem, näivad vähendavat ka reklaami ja ajakirjandusliku sisu sulandumise kultuuri.

Eelmainitud hübriidiseerumise indeksi skaalal sai Rootsi 0,42 ja Taani 0,44 punkti, samal ajal kui Leedu sai 1,69 punkti. Teiste riikide puhul näitas skaala pigem traditsioonilise ja hübriidiseerunud sisu avaldamise praktikate segu: Soome 0,61; ÜK 0,89; Venemaa 1,22 ja Eesti 1,4. Kõige intensiivsem oli hübriidajakirjanduse kultuur Eesti ja Vene ajalehtedes, kus ligi pooled ajalehtedest aktsepteerisid märgistamata reklaamteksti. Ühendkuningriigi väljaanded erinesid teiste riikide omadest, kuna ühelt poolt peaaegu ükski väljaanne ei keeldunud *advertorial*-ide avaldamisest, sama ajal soovisid kõik väljaanded turunduslikku sisu vastavalt märgistada. Seega esindab ÜK tüüpilist tagasihoidliku ajakirjandusliku ja turundussisu hübriidiseerumiskultuuriga riiki.

Autori argument on, et traditsiooniline ajakirjandusliku sisu publitseerimine tähendab lojaalsust lugejaskonnale, samal ajal tugevalt hübriidiseerunud sisu avaldamine tähendab lojaalsust eeskätt reklaamiandjatele; tagasihoidliku hübriidiseerumiskultuuri puhul püüavad väljaanded olla lojaalsed nii lugejatele kui ka reklaamiandjatele. Selle uurimistöö tulemusena võib väita, et veerand väljaannetest olid

lojaalsed lugejatele, üks kümnendik reklaamiandjatele ja veidi enam kui pooled püüdsid olla lojaalsed nii lugejatele kui ka reklaamiandjatele — mida näitab nende valmisolek avaldada vastavalt märgistatud *advertoriale*.

Kuigi 2006/2007. aastast on möödas kümme aas-

tat, ei ole hübridiseerumise probleem vähenenud. Vastupidi, andmed Taani, Soome, Saksamaa ja Leedu pressinõukogudest näitavad, et kaasuste arv, kus probleemiks on turundussisu ja ajakirjandusliku sisu eristamatus, on suurenenud. Seega on käesoleva võrdleva uurimistöö aktuaalsus pigem kasvanud.

AJAKIRJANDUS JA POLIITIKA

Ajakirjanikud poliitikas

Ülevaade EAAS-i koosolekust 17. veebruaril 2017

Peeter Vihalemm: Mul on heameel tervitada siin meie vilistlasi, keda on Riigikogus praegu üheksa.¹ Meie tänasel koosolekul osaleb neist kolm: Andres Ammas, Viktoria Ladõnskaja ja Barbi Pilvre. Meie vilistlasi on olnud mitmes valitsuses, mitmel korral Jüri Luik.² Tänase koosoleku põhiteemaks on minek ajakirjandusest poliitikasse, modereerib Marju Lauristin.

Marju Lauristin: Kahjuks pole täna siin meie praegusi tudengeid. See ei ole ka imeks pandav — kui loengus küsida, keda huvitab poliitika, tõuseb mitmekümnest osavõtjast vaid kümmekond kätt.

Tahaks täna arutada kohalolevate riigikogulaste isiklikku otsust tulla poliitikasse. Te kõik olete olnud edukad ajakirjanikud — Andres edukas toimetaja, Viktoria noor lootus ajakirjanduses, Barbi kvaliteetajakirjanduses lipulaev. Noored tulevad selleks ajakirjandusse, et elu paremaks teha. Kas ajakirjandus ei pakkunud teile selleks piisavalt võimalusi või oli mingi muu põhjus, et otsustasite minna poliitikasse? Viktoriale ütlesin päev enne otsust: „Viktoria, ära mine.“ Viktoria on ruumilise vaatega, näeb elu kahe silmaga. Ega neid ajakirjanike hulgas palju ei ole — kui üks ära läheb, siis kipub auk järele jääma. Andres õppis väga entusiastlikuna, jannsenliku tõsidusega — ja näete, nüüd on Riigikogus, mitte ajakirjanduses.

Andres Ammas: Ma mäletan esimest loengut Juhan Peegluga. Olin kuus semestrit psühholoogiat õppinud ja pooleli jätanud. Peegel küsis: „Ja ajakirjanduse jätate ka pooleli?“ Nii see siiski ei läinud, kuigi minu puhul on tegemist on kärsitu inimesega.

1980. aastate lõpul oli kõik omavahel seotud, ajakirjandus tegi poliitikat. Lääne Elu, mille asutamises ma osalesin, sündis seepärast, et ametlik maakon-

naleht ei avaldanud Eesti Komitee teateid. 1990. a oli Lääne Elu esimene sõltumatu maakonnaleht. Poliitilisest survelehest kasvas see 3–4 aastaga juhtivaks maakonnaleheks.

Kas tol ajal oli lihtsam ajakirjandusse tulla? Oli küll lihtsam. Kõigepealt kandideerisin ma Eesti Kongressi. Ülemnõukokku kandideerisin ma selleks, et ellu viia Eesti Kongressi otsuseid. Kõik toimus väga loomulikult, praegu peab põhjalikult seletama, mis üldse toimus, mis oli Ülemnõukogu ja mis oli Eesti Kongress.

Mõne aja pärast tundsin, et Lääne Elus on mind rohkem vaja, oli küsimus, kas see jääb elama. Läksin poliitikast tagasi ajakirjandusse. Ma ei mäleta, et keegi oleks kahtlustanud, et ma olen kaotanud sõltumatuse. Häirib, et praegu on poliitikast ajakirjandusse tagasimineki keeruline. Toimetust ei võta omaks, kardetakse nagu mingit süütuse kaotust. Oled justkui kaotanud neutraalsuse või objektiivsuse, mille poole oleme kõik püüelnud.

Barbi Pilvre: Ajakirjandusest poliitikasse minek on nagu vastaspoolele üleminek, ei ole tagasiteed.

Olin Eesti Ekspressis 15 aastat, siis koondati koos mitme teisega. Oleksin võinud jätkata Delfi arvamustoimetajana, aga sinna ma ei oleks läinud, see on konveier. Tegin ka Ekspressis iga nädal sedasama, võiksin seda vabalt vasaku käega teha. Ei näinud mingit arengut enam. Tore, et Luigel lõppes raha otsa. 2009 oli koondamine. 2000ndate alguses õpetasin siin Tartus, lõpetasin oma kümme aastat lohisenu doktoritöö. Teadlaseks ma ennast ei pea, mul ei ole järjekindlust ja püsivust. Ajakirjanduses ja poliitikas saab asju kiiremini ära teha. Teadlane peab tõestama asju, mis on ilmselged. Ajakirjanduses saab asjad välja öelda, ilma et peaks lõputult pusima tõestusmaterjalidega.

Olen oma loomult opositsionäär. See sobis Ekspressi, mis on ka oma loomult pigem õhkulaskja. Ekspress pole koondav ja jõustav nähtus, vaid pommipanija. Tunnen end oma sõiduvelles, kui saan

¹ Andres Ammas, Krista Aru, Maire Aunaste, Tiina Kangro, Liina Kersna, Viktoria Ladõnskaja, Marianne Mikko, Barbi Pilvre, Marika Tuus-Laul.

² Jüri Luik on alates 12. juunist 2017 kaitseminister. — *Toim.*

jääda eriarvamusele. Poliitikas on palju erinevaid seisukohti võrreldes sellega, mida erakonna programm ütleb.

Praegu on karusloomafarmide teema üleval, tegelen nende keelustamise eelnõuga,³ olen selles asjas dialoogis põllumeestega. Meil on vastandlikud arvamused ja me aktsepteerime üksteise arvamusi. Pean loomulikuks seda, et võib arvata teistmoodi, kõik ei pea olema sama meelt.

Ajakirjanduses olen jätkanud Ekspressi-vormis lühikriitikaga.

Mul on keeruline kirjutada poliitilist teksti, mille taga ma ise tegelikult ei ole.

Aga kui saan sellise teema, mida ma ise toetan ja millega nõustun, siis kirjutatan kiiresti, mõnikord tuleb hästi välja. Nende tekstide kirjutamine, millega kõik nõus oleksid, on küll üsnagi keeruline.

Viktoria Ladõnskaja: Kui oled poliitikasse läinud, siis tagasiteed enam ei ole.

Juba kooli ajal otsustasin, et minust saab ajakirjanik. Olin idealistlik ja sinisilmne.

Olen vanamoodne, sest arvan, et hea ajakirjanik peab olema hea ajakirjandusharidusega. Kohe on ära tunda, kes pole professionaalne ajakirjanik — tal ei ole erialast skeemi.

Aastal 2005 sain kolm preemiat venekeelses ajakirjanduses ilmunud artiklite eest,

2006 parima olemusloo eest eesti ajakirjanduses, 2008 Euroopa Liidu komisjonilt auhind Eesti Ekspressis ilmunud loo eest. Ajakirjanikuna töötasin eeskätt seepärast, et tundsin, et mitmeid asju saab paremini teha, teistmoodi teha. Minu põhiteema oli eesti-vene lõimumine, samuti sotsiaalteemad.

Siiski juhtus minuga juhtus selline asi, et läksin poliitikasse. Otsus tuli seepärast, et tahtsin ise proovida. Tõusis küsimus: mis erakonnaga ma lähen? Võtsin kõigepealt erakondade aluskaardid lahti ja võrdlesin oma maailmavaatega, kas ei teki südame-tunnistusega vastuollu minevaid asju. IRL on eestlaste erakond ja mina läksin koos eestlastega. Aga see on ka lõimumise osa, et oma auditooriumile näidata, et võib ka nii. Isegi kui kukun läbi ja midagi ei saavuta, siis mu südame-tunnistus ütleb, et see on õige tegu. Ma tunnen, et tegelen päris asjadega, aga tööd on üle pea.

³ Vt ka <https://www.err.ee/594948/riigikogu-lukkas-karusloomafarmide-sulgemise-ettepaneku-tagasi>. — *Toim.*

Ajakirjandustagala aitab hästi. Jüri Adams ütles ükskord: „Sinu kõned on ilusti kirjutatud.“ Mina võtan esinemist päristekstina, teen teksti nagu uudist.

Kas ajakirjandusega saavutad rohkem või poliitikas saavutad rohkem? Kindlasti poliitikas saavutad rohkem, kui tead, mis on sinu eesmärk.

Viimase koalitsioonilepingu lõimumise osa on minu kirjutatud.⁴ Ma loodan, et on võimalust ja jõudu vaadata, mis hakkab toimuma. Loodan, et nelja aastaga on võimalik saavutada oma eesmärgid, samas valmib ka raamat.

Marju Lauristin: Kas sa ministriks tahad saada?

Viktoria Ladõnskaja: Otseselt mitte, sellist visiooni ei ole. Meil on ikkagi parlamentaarne vabariik. Kõige funktsionaalsemad inimesed on komisjoni esimehed, kõik seadused peaksid käima nende kaudu.

Tõin teile oma poliitpäeviku, üks pool eestikeelne ja teine venekeelne. See on minu jaoks nagu osaluseksperiment, kus oled pannud end sellisesse olukorda, milles keskmine eestlane pole olnud, ning püüad seda olukorda kirjeldada. Osaluseksperiment on minu lemmikžanr, kirjeldasin oma emotsioone Riigikogus. Poliitikas olles ei oska ma enam ajakirjanikega suhelda. Tunnen pidevalt, et lugeja võib kahtlustada mind IRLi vaadete propageerimises.

Andres Ammas: Poliitikud kontrollivad ennast ja jälgivad tasakaalustusest kinnipidamist. Näiteks Anvar Samost jälgib oma saadetes pedantselt neutraalsust. Seda ei ole, et lubaks IRL-i kohta ka mõne hea sõna. Erakondlikult seotud inimesed kontrollivad ennast palju rohkem kui tavakodanikud, kes end tagasi ei hoia.

Madis Kimmel: Oleneb sellest, mis metodoloogiaga me seda analüüsime. Kui raamistamisteooriaga vaadata, siis kindlasti leiame ka Sinu saadetest midagi (naer).

Barbi Pilvre: Kui teksti hakata põhjalikult uurima, siis mingeid neutraalseid tekste ei olegi olemas, tasakaalustatud tekste pole olemas. Kirjutajal on alati mingi positsioon.

⁴ Vt <https://www.err.ee/577620/keskerakonna-irl-i-ja-sde-koalitsioonilepe-taismahus>. — *Toim.*

Anvar Samosti ja Kalle Muuliga olin ükskord ühes saates. Ma olin juba erakonda astunud. Nad luurasid minu jutu ümber nagu kassid ümber pala-va pudru, otsisid erakondlikku kallutatust. Mõtlesin seepeale, et poisid, tegelikult tahate ka ise poliitikasse tulla. Mis varsti juhtuski.

Tore on olla ajakirjanik ja küsida, et miks ei tehta. Aga kui pead ise raskeid otsuseid vastu võtma, on asi teine. Vaadake, kui vaikseks on ajakirjanikud poliitikas jäänud. Vaadake, kui vaikne Kalle Muuli tegelikult poliitikas on.

Marju Lauristin: Mõni on vaiksem, mõnel kaob sõnakus üldse ära, muutub nähtamatuks.

Barbi Pilvre: Mihkel Raud oli tõesti poliitikas nagu ära kohitsetud. Võib-olla oleks ta pidanud olema mõnes teises komisjonis, mitte kultuurikomisjonis. Aga selles valdkonnas oli ta täiesti vaikne, korrektne ja ära silutud. Näeme ka teiste endiste ajakirjanike puhul, et nad ei saa enam ennast vabalt väljendada.

Marju Lauristin: Poliitikas on teatud reeglid ja vaikimisi kokkulepped, mis on täiesti teistsugused kui ajakirjanduses. Kuidas te tunnete, kas poliitik võib olla arvamust autor või see ei pruugiks nii olla? Kaja Kallas kirjutab sageli, tal on isegi pildiga kolumn. Kas see on hea? Kas on õige, et poliitikud oma arvamusi väljendavad?

Barbi Pilvre: Arvamus on žanr, kus saab väljendada ka eriarvamusi. Poliitikud peaksid olema oma arvamus-tega pildil. Poliitikud on harjunud nii rääkima, et keegi ei solvaks. Toimetaja peaks taotlema, et nad oma arvamus- välj- ütleksid.

Sulev Valner: On avaldatud kahetsust, et poliitikud ei ole praegu suutelised arvamust lugugi kirjutama. See näitab mõtlemise vähest korrastatust, et ei suuda argumenteerida, saba ja sarvedega teksti kirjutada.

Marju Lauristin: Mind väga häirib see, kui inimese pildi ja nimega ilmub lugu, mida ta tegelikult pole ise kirjutanud. Ja see ilmub arvamus- küljel. Arvamus on personaalne žanr. Mina olen siin puritaan, mulle tundub, et ajakirjandus peaks selgesti eristama persooni ja institutsiooni. Nii nagu reklaam on ajakirjanduslikust materjalist selgelt eristatud, peaks

se- da olema ka institutsionaalne ja personaalne teave.

Barbi Pilvre: Kust võtta, et osa arvamustlugusid pole ärihuvidega? Kus on piir nende vahel? Võib-olla osa arvamustlugusid võivad ka ärilood olla?

Marju Lauristin: Ka ärimehed esitavad sisulisi turundustlugusid arvamustlugudena – vaata kasvõi Äripäeva. Sisuturunduse ja ajakirjanduse vahekord on kuum teema. Nende eristamisel tekib hall ala, isegi ärimudelid on juba ehitatud sellele. Näiteks teeb seda Äripäev oma ajakirjanike rolli ja identiteediga, sunnib tegema sisuturunduslikke tekste. Osa ajakirjanikke teebki sisuturundustekste.

Andres Ammas: Mind hämmastab poliitikute vähe- ne teadmine ajakirjandusest. Kahtlustus, paranoiad, suutmatus vahet teha žanride vahel, välja- annete omanike ja ajakirjanike rollide segiajamine. Seda valgustustööd olen teinud kõigis erakondades, kus olnud olen. On tohutu põld harida.

Barbi Pilvre: Paljud poliitikud vajaksid ajakirjan- duskoolitust.

Marju Lauristin: Paljud poliitikud vajaksid ka poliitiku- koolitust.

Maarja Lõhmus: Ajakirjanikel ja poliitikutel on teineteise suhtes erinevad positsioonid ja erinevad ootused. Millised on need põhilised ootused, mis on teineteise suhtes vastastikku ebaadekvaatsed?

Barbi Pilvre: Poliitikud ootavad, et ajakirjanikud neelaksid kõik tekstid alla, mis tulevad pressiteade- tena. Poliitiku ootus on kasutada ära ajakirjanikku oma vaadete levitamiseks. Ajakirjanikuna püüad selgitada, et kõik teemad ja ideed ei pälvi kohe tä- helepanu.

Ajakirjaniku jaoks on poliitik huvitav materjal, infoallikas. Ajakirjanikel, kes poliitikaga tegelevad, on väga põnev elu. Imestan, et nii vähesed tunnevad huvi parlamendiajakirjanduse vastu. Minu arvates on kõige põnevam töö just neil ajakirjanikel, kes püüavad poliitikuid seal Riigikogu koridoris, han- givad infot ja püüavad saada ka pihta sellele, mis poliitilistes koridorides tegelikult toimub. Minu ar- vates on see väga põnev, suur ja õilis töö.

Marju Lauristin: Nüüd jõudsime tänase kõige tõsisema teema juurde, mis ei ole ainult küsimus ajakirjanduse ja poliitika vahekorrast — kes keda usaldab või ei usalda —, vaid kuivõrd pädev, läbinägev ja sisukas on ajakirjanduslava poliitikute kritiseerijana. Ajakirjanduse ja poliitika vahetust: kuidas see kummaltki tegijate poolt tundub, millisena poliitikute arvates see nende lava ajakirjanduses paistab?

Barbi Pilvre: Vaatan iga päev meediakriitiku pilguga, mis meil meediakünnise ületab — kahtlemata on selles väga palju persoonikesksust ja emotsioonikesksust. Suhteliselt vähe on keerulisemate asjade äraseletamist. Domineerivad uudismaailma iseärasused — teatav persoonikesksus, konfliktus, mis uudiskriteeriumidesse on sissekirjutatud. Siin ongi ebakõla tegeliku poliitilise eluga, mis on pikk protsess — eelnõudel on mitu lugemist, siis on pikalt parandusettepanekuid. Kas ajakirjanduse jaoks on see uudis või ei ole? Võib tunduda tühine hakata viiendat korda mingist parandusettepanekust uudist tegema. Aga samas võib see olla ühiskonna jaoks väga oluline.

Marju Lauristin: Kas see, mis paistab ajakirjandusest, on adekvaatne selles suhtes, mida te reaalselt teete ja tahate teha?

Madis Kimmel: Mis me Riigikogust põhiliselt näeme, on suletud ja avanemise uksed. Võib-olla oli teil uudishimu teada, mis seal suletud uste taga toimub, seepärast läksite sinna poolele. Kas ajakirjanikud suhtuvad teisse ka teistmoodi kui teistesse riigikogulastesse?

Viktoria Ladõnskaja: Tunnen küll, et ajakirjanikud tahaksid minult nagu rohkem küsida, nad ootavad

nagu pikemalt. Aga kui ma hakkan millestki ise innustunult rääkima, siis nad jälle arvavad, et nüüd ta ilmselt ilustab.

Ammas Andres: Minu arvates ei ole meie poliitikaajakirjandus väärtuslik. Mind ennast köidab kultuuri-, spordi- ja teadusajakirjandus palju rohkem, leian sealt endale ja mõtetele rohkem tuge. Arvan, et raadios on poliitikasaated palju tugevamad, asjatundlikumad. Televisioon on nõrk. Näiteks kui minna „Foorumi“ saatesse, siis on seal kogu jutt etteaimatav.

Sulev Valner: Kui inimesed lähevad tagasi, kas nad siis vahetavad ka rolli või jäävad edasi endisesse rolli? Samas on isegi konkureerivatesse väljaannetesse minek tõelise rindejoone ületamine. Teise tööandja juurde minnes pead olema lojaalne ja ei vii sinna teatud asju kaasa. Kui inimesed lähevad ajakirjandusest poliitikasse, siis on nad poliitikud. Aga Samost ja Raud olid ajakirjandusse tagasi tulles otsustanud deklareerida, et nad on nüüd uuesti sõltumatud ajakirjanikud. Kuivõrd meil muud allikat nende sõltumatuse kohta ei ole, peame neid uskuma.

Barbi Pilvre: Ma olen tennisemängu õppinud ja kui nüüd vaatan mängu, mida kommenteerivad endised tennisistid, on see kohutavalt õpetlik. Sealt näeme, et professionaalselt ei saa kunagi kommenteerida need, kes ei ole ise mänginud.

Ajakirjanduse ja poliitika mõistmisega on samamoodi, neid valdkondi saab sügavuti mõista ja neist kirjutada inimene, kes neid ka seestpoolt professionaalselt tunneb ning on analüüsivõimeline. Näansi ei taba see, kes pole ise praktikas olnud. Ta räägib lihtsalt kui huviline, aga ta ei ole professionaalne ega saa selleks.

Tants ajakirjanduse sihtkapitali ümber

Helle Tiikmaa

„Ajakirjanik,“ ütles suur Napoleon, „on iriseja, norija, nõuandja, valitsejate asetäitja, rahvuste õpetaja. Nelja vaenulikult meelestatud ajalehte peab kartma rohkem kui sadat tuhandet tääki.“¹

Eelmäng

Kuigi vildakast tõlkest tulenevalt, on ajakirjandust tihti nimetatud neljandaks võimuks². Rõhk on seejuures alati sõnal „võim“ — ja seda on ajakirjandusel tõepoolest. Ajakirjandus võib kellegi karjääri luua või hävitada, mõne probleemi, üleilmsegi kriisi tekitada või lahendada, panna lugejat/kuulajat/vaatajat mõtlema olulisest või ebaolulisest, koguni mõtlemist välja lülitama. Ainult sõna ja pildi jõuga maailma muuta. Muide, seda sõltumata sellest, kas tegemist on kvaliteetse ajakirjanduse, tabloidajakirjanduse või ajakirjanduslaadse meediaga. Muutuse ja mõju väärtus sõltub kvaliteedist. Nagu iga muu loovala, nii on ka ajakirjanduse kvaliteet sõltuvuses inimesest, kes sellel alal loob — ajakirjanikust. Kui õpetatud, kui laia maailmamõistmisega, kui oskustlik ta on. Kui vaba oma valikutes. Millest ja kellest sõltuv. Millistele reeglitele alluv. Milliseid väärtusi

endas kandev ja oma töös kasutav. Ja mitte vähetahtsana — kui palju aega on tal süveneda, järele mõelda, enesele teema selgeks teha, parim väljendusvorm leida. Ehk ajuti ka hinge tõmmata. Aeg on ajakirjanduses ja ajakirjanikule määravalt oluline, kuid ei saa unustada, et ajakirjaniku loomingust, ajakirjandusest, ei sünni ainult hetkekeskne uudisvoog, vaid ka ajalugu.

Esimene tants: loomislugu

Loomeinimeste toetussüsteemi üle hakati Eestis arutlema samal ajal kui oma riiki üles ehitama — 1919. aastast. „Kui Eesti kultuuri ja kunstiloomingut tahetakse elustada ning tõsta, siis ei saa läbi riikliku toetuse. Meie kirjandus, kujutav kunst ja muusika peab edasi känguma, kui ta saatuse hooleks jäetakse. Meie rahvas on selleks liiga pisike, et eraviisil suurt andisid kasvatada ja ülal hoida. Ta võimaldab tulevikus ainult asjaarmastajaid, diletante,“ seisab Postimehes näiteks 1920. aastal.³ Valmis kohesteks otsesteks toetusteks ei olnud ühiskondlik mõte sel ajal veel mitte — ei riigi, majanduse ega tegelikult ka loomeinimeste endi poolt. Kuid mõte arenes, arutelu andis aru ja loomeinimesed organiseerusid — muu hulgas sündis ka mitu seni säilinud loomeliitu: Ajakirjanikkude Ühing 1919. (1925. aastast Eesti Ajakirjanikkude Liit),⁴ Eesti Arhitektide Ühing 1921., Eesti Kirjanikkude Liit ja Eesti Kujutavate Kunstnikkude Keskühing 1922., Eesti Akadeemiline Helikunstnike Selts 1924. aastal. Eesti Näitlejate Liit ehk Kutseliste Teatritegelaste Ühing eksisteeris juba aastast 1917.

¹ „A journalist,“ said the great Napoleon, „is a grumbler, a censor, a giver of advice, a regent of sovereigns, a tutor of nations. Four hostile newspapers are more to be feared than a hundred thousand bayonets.“ David Randall. *The Universal Journalist*. CapeTown: University Cape Town Press, 2000. *Autori tõlge*.

² Sellekohase väite algne sõnastus pärineb Thomas Carlyle'ilt, kes oma korda tsiteerib Briti poliitikut Edmund Burke'i: „Burke said there were Three Estates in Parliament; but, in the Reporters' Gallery yonder, there sat a *Fourth Estate* more important far than they all.“ („Burke ütles, et parlamendis on kolm seisust; kuid taamal reporterite rõdul istus neljas seisus, olulisem kui ükski muu.“ *Autori tõlge*.) Thomas Carlyle (19 May 1840). „Lecture V: The Hero as Man of Letters. Johnson, Rousseau, Burns“. — *On Heroes, Hero-Worship, & the Heroic in History*. Six Lectures. Reported with emendations and additions. London: James Fraser, 1908, lk 392. OCLC 2158602. „Fourth Estate“ tähendab neljas seisus (esimesed kolm on vaimulikud, aadlikud ja lihtkodanikud), kuid terminit tõlgitakse tihti „neljas võim“, viidates võimude lahususe printsiibile, kus kolm esimest oleks seadusandev, täidesaatev ja kohtuvõim.

³ Kirjanikkude palgaküsimus. — *Postimees*, 1920, 14.(1.) jaanuar.

⁴ Eesti Ajakirjanike Liit on vanadest loomeliitudest ainuke, mida ei ole praeguses Eesti Vabariigis ametlikult loomeliiduna tunnustatud (vt. <http://www.kul.ee/et/loomeliidud>).

Võttis siiski mitu aastat, et poliitikakeskid jahvatsid arusaamu ning teemat niikaugele, et realselt toimiv kultuuritoetuste struktuur kokku leppida ning seadusetähte kinnistada. Kultuurielu seadustega reguleerimise jaoks mitmeti murrangulise 1925. aasta alguses valmis ka Eesti Kultuurkapitali seadus. Milliseid alasid just nii väärtuslikuks, vajalikuks ja toetust vajavaks valida, oli ka seaduse esimese tegemise ajal vaidlusteema.

Et kultuurkapitali seaduse algatajail algul meeles mõlks vaid loov vaimline kultuur (mis meie oludes end ära ei tasu, aga milleta rahvas kultuurirahvas olla ei saa [...]).⁵

Nelja ala valik osutus kergeks: kujutav kunst, kirjandus, näitekunst, helikunst. Sport kui kultuuriala pääses sisse viiendana, kuigi mõnda aega arutati vaid male kui kultuurilise spordiala ümber. Jutuks oli ka karskustöö sihtkapital, kuid realselt preendeeris kuuenda sihtkapitali kohale toonase ajakirjanike liidu ettepanekul ajakirjandus. Tõsi, mõnegi arutleja arvates võinuks ajakirjandus jagada ühist potti kirjandusega. Kultuurkapitali seaduse arutamise kohta on Juhan Luiga andnud karmisõnalise ja paljastavagi hinnangu:

Riigikogus valitses üldiselt peaaegu ükskõikne meeolelu kultuurkapitali arutamisel. Pahempoolsed kaitsevad kunsti ja ilukirjandust. Rk. I. (*Riigikogu liige* — H.T.) Jonas sädistab kui ööpik ilukirjanike auks, — aga Riigikogu enamust huvitab enam sport ja ajakirjandus.⁶

Mihkel Aitsami väitel hoidis Riigikogu huvi ajakirjanduse juures ka toonane ajakirjanike liit, Riigikogu tööd kajastavate ajakirjanike ja parlamenti kuuluvate ajakirjanik-poliitikute kaudu.⁷ Teisalt väidab Rasmus Kangro-Pool 1927. aastal Päevalehes hoopis, et ajakirjandussihtkapital Riigikogu heldusest lisati ning selle alal inimestel endil mingit rolli polnud.⁸ Riigikogu teadis, et ajakirjandus on jõud.

Ühelt poolt austas, teisalt ka kartis.

Kuna selle artikli teemaks pole vaid 1925. aasta seadus, ei hakka siinkohal laskuma vaidluste ja põhjenduste detailidesse. Märkin, et peamiselt loodeti sihtkapitali toel ajakirjanduse taset tõsta, „et nad ei satuks nii kergesti mammona kitsaste huvide mõrda, vaid teaks: vaimline kapital on väärtus, milleta majanduslik kapital edasi ei saa“.⁹

Lõpuks jäid seadusse oma sihtkapitaliga sisse nii sport kui ka ajakirjandus. Jüri Uljas tsiteerib oma kaasaegseid kultuurkapitali esimesest eluperioodist nii:

Võimalik isegi, et kultuurkapital just sellepärast viimaks eluõiguse omandas, et tema osanikuks said niisugused kõigile arusaadavad ja tarvili-
kud asjad nagu kehakultuur ja ajakirjandus.¹⁰

Teine tants: argipäevane perekonnavalss

Kultuurkapitali seadus nägi esimese ülesandena ette luua, toetada ja üleval pidada asutusi, mis tegelesid kunstide või teaduse populariseerimise, edendamise ja tutvustamisega, ka kunstilise hariduse andmise, rahvahariduse tõstmise ja kehakultuuri arendamisega. Järgmisele kohale paigutati ettevõtmiste ning isikute toetamine.¹¹ Ajakirjanduse sihtkapitali põhimääruses täpsustati ülesannet: a) edendada ja tõsta ajakirjanikkude kutseharidust, b) kirjastada albumeid ja publitsistliku iseloomuga perioodilisi väljaandeid, c) määrata reisistipendiume ande- ja teenerikkamatele ajakirjanikkudele, d) toetada vanu ja töövõimetuid ajakirjanikke, e) anda toetust vanemate ajakirjanikkude surma puhul nende puudustkannatavatele perekondadele, f) jäädvustada tähtsamate ajakirjanikkude mälestust, g) luua sidemeid Eesti ja väljamaa ajakirjanduse tegelaste vahel, h) määrata tööstipendiume suuremate publitsistlike teoste kirjutamiseks.¹² Igal kapitalil oli siis, nagu nüüdki, oma jagajate ring

⁵ Rasmus Kangro-Pool. Kultuurkapitali seadus muutmisel? — Päevaleht, 1927, 12. veebruar.

⁶ Juhan Luiga. Kultuurprobleemid: Kultuurkapital: Kirjandus ja ajakirjandus. — Vaba Maa, 1925, 27. veebruar.

⁷ Mihkel Aitsam. Kümme aastat: Tagasivaade Eesti Ajakirjanike Liidu tegevusele. — Õitsituled, 1929, nr 8, lk-d 121–125.

⁸ R. Kangro-Pool, 1927.

⁹ J. Luiga, 1925.

¹⁰ Jüri Uljas. Eesti Kultuurkapital 1921–1941. Tallinn: Eesti Kultuurkapital, 2005.

¹¹ Eesti Kultuurkapitali seadus SK VI 1938, 2, 6. RT 1925, 27/28, 4. <https://www.hm.ee/Haridusseadused-1918-1940/hsscan/1925kultuurikapital1938.pdf>.

¹² Waba Maa, 1925, 21. märts.

ehk toona siis valitsus. Ajakirjanike sihtkapitali valitsus moodustati Ajakirjanike Liidu ja ajalehede toimetuste esindajatest, kes ajakirjanike huvisid kultuurinõukogus kaitsesid ning eelarvete koostamisel osalesid.¹³

Ajakirjanduse sihtkapitalist jagati selle 16 eksisteerimisaasta jooksul esialgu raha pigem ajakirjanike kutseoskuste parandamiseks ning välismaal õppimiseks, aga ka eluoluga tutvumise reiseideks. Jaan Lintrop selgitas 1926. aastal:

Ajakirjaniku amet on õpitav nagu teisedki, aga isegi kui pooldada arvamist, et seks peab sündima, eeldab ta ometi paljude kogemuste tagavara. Oskus omandatakse küll kõige paremini toimetuse toas nagu käsitöölise õpib ameti töökojas, aga teadmisi ja kogemusi kogutakse väljaspool [...] See oleks eeskätt teostatav kultuurkapitali ajakirjanduse sihtkapitali arvel.¹⁴

Aasta hiljem seisab Päevalehes:

Aga ajakirjanduse välismaa õppereise on soovitanud ja vägagi tarvilikuks pidanud koguni meie praegune valitsus, mõnest teisest rääkimata. [...] Ajakirjaniku tähtsamaks õppimise vahendiks ongi reisimine, võõraste oludega ja rahvastega tutvunemine oma silma abil ja tuleb aina kahetseda, et meil seni võimalused on puudunud seda vahendit kasutada.¹⁵

Reisistipendiumid olid eriti tarvilikud sellegi tõtu, et Eesti lehtedel-ajakirjadel polnud toona väliskorrespondentide võrku. Hiljem hakati maksma ka muud sorti toetusi — haiguste, matuste ja pensionide tarbeks. Ajakirjanike organisatsioon ehk Ajakirjanikkude Liit sai samuti kultuurkapitalist rahalist tuge, muu hulgas näiteks liidu liikmetele mõeldud enesearendusfondi jaoks ning ka ajakirjanike kodu tarbeks.¹⁶ Priisata sihtkapitalil rahaga polnud, mis tekitas omajagu paksu verd. Oskar Mänd kurtis Õitsituledes:

Aga samal ajal kultuurkapitali ajakirjanduse siht-

kapital seisab kõigist teistest sihtkapitalidest mitmekordselt taga nõnda, et sealt jätkub mõnekümne krooniseid toetusi ainult haigetele ja õnnetust tabatuile. [...] Meile seatakse küll suuri nõudmisi, kuid üldkultuurilisi kohustusi meie vastu ei tunne ükski enesel olevat kõige vähemalgi määral.¹⁷

Talle sekundeeris samas Arno Raag:

Kultuurkapitali loomisest saadik teotseb ka Ajakirjanduse sihtkapital, kuid see on ikka jäänud vaeslapse ossa. Selle käsutada on alati olnud niivõrd väikesed summad, et sealt ei piisa isegi korralikkude pensionide maksmiseks, kõnelemata stipendiumidest ja toetustest töötavaile ajakirjanikele.¹⁸

Koos nõukogude korra sissemarsiga tulid ka muutused ja jäädi lõpuks ilma sellestki piskust, kuigi nii mõnedki loomeinimesed lootsid seniseid struktuure uue juhtimise või uue nimetuse all säilitada. Postimees kajastas juba 1940. aasta juulis Riigivolikogu liikme Semperi seisukohta:

Meie teame ka, kuidas seda enam heategevuse maski kandis meie ametlik kultuurpoliitika. [...] Või võtke meie kultuurkapital, mis küll kahtlemata on ka head teinud, et ta meie kultuuritegelasi pole lasknud päris nälga surra. Aga kogu selle asutise organisatsioon oli selline, et kõik need pikad aastad läbi kõik kirjanikud, kunstnikud, teatritegelased, heliloojad pidid end tundma mingi tülika armualusena.¹⁹

Niinimetatud klassikalised kaunid kunstid — teatrid, muusikaorganisatsioonid, kirjanike ja kunstnike liit ja muud ühingud — allutati Kunstide Valitsuse kaudu Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogule. Ajakirjanike Liit muudeti ametiühinguks ning sulatati Ametiühingute Keskliitu. Kultuurkapital kui selles süsteemis tarbetu instrument likvideeriti ametlikult 24. aprillil 1941.

¹³ M. Aitsam, 1929.

¹⁴ Jaan Lintrop. Avalikust arvamisest. — Õitsituled, 1926, nr 5.

¹⁵ Võitlus kultuurkapitali ümber. — Päevaleht, 1927, 25. oktoober.

¹⁶ J. Uljas, 2005.

¹⁷ Oskar Mänd. Ajakirjaniku kiri kahekümneaastasele Vabariigile. — Õitsituled, 1937, nr 15, lk-d 14–16.

¹⁸ Arno Raag. Eesti ajakirjandus ja ajakirjanik. — Õitsituled, 1937, nr 15, lk-d 52–55.

¹⁹ Läbirääkimised natsionaliseerimise üle. — Postimees, 1940, 24. juuli.

Kolmas tants: läve taha külma

Kultuurkapitali kodulehelt võib lugeda, et selle arengus eristuvad neli etappi. Kolm neist on paigutatud esimese eluperioodi sisse, neljas siis kaasaega ja kestab seni. Viimase etapi alguseks on ühelt poolt 1994. aasta, kui seadust uuesti läbi jahvatama hakati. Teisalt annab väide, et „analoogselt esimese, 1925. aastal vastu võetud seadusega tuli ka uue seaduse vastuvõtmiseks läbida pikk ja keeruline tee“, ²⁰ mõista, et aastanumber on tinglik ning eellugu pikk, alates enne iseseisvuse taastamist. Teatrilüdi konverentsil püüine pealt maha öeldud, läks arutelu laia ringi ja paljude ettepanekute avalikustamise plats oli taas kord ajakirjandus — esirinnas Sirp. Miks seda teemat oluliseks peeti, selgitas Tõnis Rätsep:

Kultuurkapitali seadus on kahekordne seadus: kultuuriseadus ja majandusseadus. [...] Et kultuur on pinnas, millele kasvavad haridus, majandus ja poliitika — on tegemist riigi põhilise alusseadusega.²¹

1991. aasta jaanuaris loodi kultuurkapitali taastamise nõukogu, mis pidi ühte põimima seadusandlike, täidesaatvate ja finantseerivate organite mõtted ja teod:

Et E. Kultuurkapitali seadus on viiskümmend okupatsiooniaastat unustuses olnud, ei tähenda see seaduse juriidilise kehtivuse tühistamist ning teda tuleb rakendada kooskõlas olemasolevate võimalustega. Seaduse taastamisele asumine eeldab poliitilist kokkulepet Eesti ühiskonnas.²²

Kui eelmisel korral võttis kokkuleppimine aega kuus aastat, siis seekord saadi mõnevõrra kiiremini toime. Seadusega sai Kultuurkapital taas elule 1. juunil 1994. aastal ja realselt tööle 1995. aastal. Kultuurkapitali kodulehel väidetakse:

Kultuurkapitalile tuli pikk taastamisperiood ka suks. Seaduse vastuvõtmise ajaks olid mitmed arusaamad edasi arenenud, seetõttu tuli seadus

esialgsest eelnõust parem. [...] Kultuurkapital võitis ilmselt ka sihtkapitalides.²³

Uues seaduses ajakirjanduse sihtkapitalile kohta ei jagunud, sest tolle hetke poliitilistes võitlustes jäid peale need, kes toetasid selle mittetaastamist.

Ukse taha ei visatud vaid ajakirjandust üksi, välja jäid ka kehakultuur ja vabaharidus. Veel aprillis üheksa sihtkapitali tulekut lubanud²⁴ kultuuriminister Paul-Eerik Rummo kinnitas mais seaduseelnõu teist korda Riigikogule esitledes:

Niisugune sihtkapitalide spetsifikatsioon on eelnõu autoritele igati vastuvõetav. Me toetame seda lähenemist.²⁵

Seaduseelnõu teisel lugemisel pragas sportlase taustaga Riigikogu liige Ilmar Pärtelpoeg:

Teatavasti on kultuuril väga palju definitsioone ja üks neist oli aluseks võetud esialgses Kultuurkapitali seaduse eelnõus. See ühtis sellega, mis ilmselt oli ka enne sõda Kultuurkapitali puhul kehtinud. Pärast töötlemist kultuurikomisjonis²⁶ tõmbus see väga kitsaks, praktiliselt ainult nn kaunite kunstide peale ja isegi kitsamaks, kui on klassikaline kaunite kunstide mõiste. Kas ei oleks õigem, kui me ristiksime selle Kultuurkapitali, kust on välja jäetud näiteks ajakiri Looming, rääkimata kehakultuurist või rahvaharidusest või nn vabaharidusest, Kunstikapitaliks?²⁷

²³ Kultuurkapitali ajalugu: <http://www.kulka.ee/meist/kultuurkapitalis>.

²⁴ Kultuurikapitalist. — Vaba Eestlane, 1994, 12. aprill.

²⁵ VII Riigikogu stenogramm, IV istungjärk. Kolmapäev, 11. mai 1994, kell 14:00. Kultuurkapitali seaduse eelnõu teine lugemine.

²⁶ Kultuurikomisjoni istungi protokoll 3. maist 1994. Sulev Alajõe: Mind häirib mõiste kultuur – asendada kunstiga. Paul-Eerik Rummo: Ajakirjandus, vabaharidus ja kehakultuur ei mahu kunsti alla. Sulev Alajõe: Mõned valdkonnad reguleeritud teiste seadustega ja ei peaks selles olema. Olen teinud ettepaneku ajakirjandus, kehakultuur ja vabaharidus sihtkapitalide seast välja arvata. Rein Veidemann: Kultuuri asemel kunstikultuur – kaunid kunstid ja nende uurimine. Paul-Eerik Rummo: Vabahariduse ja kehakultuuri väljajätmist põhjendada ei saa. Ajakirjandus muutunud turunähtuseks – see tõesti ei mahu sellesse ritta. Arvo Vallikivi (Valton): Pooldan vabaharidust, ajakirjandus on kommertstegevus. Vardo Rumessen: Mida rohkem sihtkapitale, seda vähem raha. Kultuurkapital tippkultuuri toetamiseks. Ei poolda vabahariduse, kehakultuuri ja ajakirjanduse jätmist. Mati Hint: Ajakirjandus on küsimärgiga. On kommertslikku, aga on ka muud, mis vajab toetust – küsimus, kas just kultuurikapitalist. Ülo Vooglaid: Sihtkapitalid võiksid jääda kaunite kunstide päralt.

Hääletus: 6 komisjoni liiget ajakirjanduse väljajätmise poolt.

²⁷ VII Riigikogu stenogramm, IV istungjärk. Kolmapäev, 11. mai 1994, kell 14:00. Kultuurkapitali seaduse eelnõu teine lugemine

²⁰ Vt Kultuurkapitali ajalugu: <http://www.kulka.ee/meist/kultuurkapitalis>

²¹ Elle Anupõld. Kas taastame Eesti kultuurkapitali? – Sirp, 1991, 11. jaanuar.

²² Üleminek Eesti Kultuurkapitalile. — Sirp, 1991, 1. veebruar.

Kultuurikomisjoni liige Arvo Vallikivi (Valton) esitas juba teisel lugemisel põhjenduse, mis on jäänud lausa müütilise visadusega kehtima:

Miks jäi välja ajakirjandus? Jäi välja sellepärast, et ajakirjandus on valdavalt praegu ja üldse meil ja mujal äriiline ettevõtmine. Kultuurkapitali kaitset vajaksid nimelt just kultuuriväljaanded, [...] ning need ajakirjad, ajakirjanduse tegijad peaksid saama oma toetusi sihtkapitalidelt juba vastava kunstiala alt.²⁸

Ajakirjanduse üle rohkem ei arutletud, küll aga suudeti enne seaduse vastuvõtmist parandusettepanekuga üle läve pressida rahvakultuur, nii et lõpuks said eluõiguse seitse sihtkapitali. Ülesanded saab jagada kaheks: ühelt poolt toetada projekte, uurimusi ja ala ennast ning teisalt isikuid.²⁹ Pianist, muusikateadlane ja poliitik Vardo Rumessen sõnastas seadusesse valatud arusaama nii, et tehtud otsus edasikaebamisele enam ei kuulu ja ajakirjandus, ka tippajakirjandus, kultuurialana midagi väärt ei ole:

Tihti peale arvatakse, et Kultuurkapital peab toetama erinevaid kultuurivaldkondi. Ometi on seaduses täpselt sätestatud, et mõeldud on erinevaid kunstivaldkondi (erandiks rahvakultuur), seega on Kultuurkapitali otseseks ülesandeks toetada eelkõige tippkultuuri. Seetõttu oleks mõeldamatu lisada senistele veel mõni sihtkapital. Ei kujuta hästi ette, mõni sportlane või ajakirjanik hakkaks otsustama erinevatesse kunstivaldkondadesse puutuvaid küsimusi.³⁰

Elu näitas, et kui on poliitiline tahe, siis luuakse juurde sihtkapitale ning antakse neile koht otsustava laua taha — spordile praotati ust 1996. aastal.³¹

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Eesti Kultuurkapitali seadus – Riigi Teataja, 1994, I, 46, 772

§ 2. Kultuurkapitali ülesandeks on: 1) toetada kunstide edendamise, tutvustamise ja populariseerimise projekte, kultuurialaseid teadusuuringuid ning soodustada kunstide ja rahvakultuuri arengut; 2) toetada mingil kultuurialal silma paistnud kunstitegelasi, kunstitegelaste surma puhul nende perekondi; 3) toetada mingil kultuurialal andekaid ja arenguvõimelisi isikuid ning võimaldada neile enesetäiendust; 4) toetada kunstitegelaste mälestuse jäädvustamist § 10. Sihtkapitalid. (1) Kultuurkapitali koosseisu kuuluvad sihtkapitalid järgmistele kultuurialadele: 1) kirjandus; 2) helikunst; 3) kujutav ja rakenduskunst; 4) arhitektuur; 5) näitekunst; 6) audio-visuaalne kunst; 7) rahvakultuur.

³⁰ Vardo Rumessen. Mis on kultuurkapital. — Kultuurileht, 1995, 13. oktoober.

³¹ Riigikogu kultuurikomisjoni istungi protokoll nr 51, 8. jaanuar 1996. Paul-Eerik Rummo: „Ma kordan veel kord, et meie fraktsiooni /Re-

Ka ei olnud sisseseatud struktuur sugugi ühemõtteliselt kõrgkultuuri toetav. Tegelikult kinnistati seadusega vastuoluline põhimõte: ühest küljest kaunid kunstid ja soov, et kultuurkapital taanduks kunsti raamidesse, teisest küljest aga rahva omaalgatusliku tegevuse toetamine ja sellega seoses regionaalse põhimõtte järgimine, mis ilmnis rahvakultuuri ja kehakultuuri sihtkapitali puhul.³²

Neljas tants: võitlus tuuleveskitega

Kultuurkapitali seadus ilma ajakirjanduse sihtkapitalita võeti vastu 1994. aasta juunis ja hakkas kehtima juulikuust. Alles peaaegu aasta hiljem võttis Ajakirjanike Liit end kokku ja asus muutmissettepanekuid tegema. Algas nii-öelda palvekirjade periood.

Veel ametis olev esimees Märt Müür Ajakirjanike Liidu X kongressil:

formierakonna/ muudatusettepaneku põhiargument on suuremate summade laekumine ja et sellega tegeleksid spordiala inimesed.“ Riigikogu kultuurikomisjoni istungi protokoll nr 53, 11. jaanuar 1996. Talvi Märja: „Mina pooldan kehakultuuri ja sporti.“ Avo Violi: „Ei ole võimalik seaduses määratleda, mis on kehakultuur ja sport.“ Tõnis Lukas: „Kui me kirjutame seadusesse kehakultuur ja sport — milline on siis tõenäosus, et tippsport ei hakka võimutsema?“ Riigikogu kultuurikomisjoni istungi protokoll nr 58, 17. jaanuar 1996. Talvi Märja: „Kõigepealt, mis puutub sellesse, et uus sihtkapital tuleb juurde ilma kaasavarata, ei vasta tõele. Tubaka- ja alkoholiaktsiis tuleb ju juurde.“ Paul-Eerik Rummo: „Ma ei nõustu sellega, et aktsiisi maht on nagunii tõusnud. See on ainult õnnelik juhus, et tänavu nii on. Mina arvan, et kes tahab liituda, peab kaasa tooma oma tuluaalika.“ Talvi Märja: „Keegi ei taha selle seaduse venitamist. Mina pooldan, et see homme vastu võetaks.“ (Eesti Riigikogu arhiiv 4.217. Toimik 2–13.) VIII Riigikogu III istungjärgu täiskogu korralisel istungil (18.01.1996) ütles Jaak Allik: „Käesoleva seaduseelnõu väljatöötamise tingisid vajadus kehakultuuri ja spordi sihtkapitali järele ning vajadus lahendada Kultuurkapitali tegevusega seotud probleeme [...] Kehakultuuri ja spordi sihtkapitali loomise kaheksanda sihtkapitalina Kultuurkapitali raames, nagu see oli ka enne 1940. aastat kehtinud Eesti Kultuurkapitali seaduses, tõstatas terve hulk Eesti tuntud kultuuri- ja sporditegelasi oma kirjas Riigikogu esimehele, härra Toomas Savile ja Riigikogu kultuurikomisjoni esimehele, härra Tõnis Lukasele eelmise aasta aprillis, tehes ettepaneku algatada seaduseelnõu kehakultuuri ja spordi lülitamiseks Kultuurkapitali sihtkapitalide koosseisu.“ [...] Elmar Truu: „Ma arvan, et möödunud nädalal te lugesite Eesti Päevalehest, kus avaldati, et Kultuurkapital jagas toetusi kultuurile, et jagati pensione, stipendiume. Kui te seda nimekirja vaatasite, siis te ei leidnud sealt eesti kultuuri väga silmapaistvaid esindajaid, tänaseid pensionäre, te ei leidnud Johannes Kotkase nime, te ei leidnud August Englase nime, ei leidnud Heino Lipu nime jne. See näitab, kui tähtis on viia Kultuurkapitali koosseisu kehakultuuri ja spordi sihtkapital, et hakataks mõistma, kui suur väärtus on Eesti riigile olnud meie spordi suurkujud, kõige paremad eesti kultuuri esindajad maailmas. [...] Ei saa olla suuremat kultuurkapitali kui on tervis, terve inimene nii vaimselt kui füüsiliselt. Seetõttu oleks väga tarvis, et kehakultuuri ja spordi sihtkapitali juures hinnataks nende inimeste tööd, õpetajate, treenerite, kasvatajate, sporditeadlaste tööd, kes on loonud aluse, et oleks terve laps, oleks terve inimene.“ Seaduse vastuvõtmise poolt 63 liiget. <http://stenogrammid.riigikogu.ee/et/199601181000#SND-890082842>.

³² Jüri Uljas. Eesti Kultuurkapital — eeskujud ja lahendused. Sirp, 2012, 23. august. <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/eesti-kultuurkapital-eeskujud-ja-lahendused/>.

Kui täna tuleb otsuste vastuvõtmise aeg, siis siin on ka üks projektikene/seaduse parandusettepanek valmis. Ehk tänane kongress annab teada valitsusele ja parlamendile, et me siiski oleme olemas ja selline valdkond vajaks ka suunitletud finantseerimist teatud ürituste läbiviimiseks, mitte ülalpidamiseks.³³

Ettepaneku saata kiri Riigikogu kultuurikomisjonile ning kultuuri- ja haridusministeeriumile, et ajakirjandust kui olulist kultuurivaldkonda siiski oma sihtkapitaliga tunnustataks, kiitis kongress heaks küll.³⁴ Kuid kuna samal ajal heideti senisele esimehele ja juhatusele ette liidu võlgadesse vajuda laskmist ning liidu etteotsa valiti uued inimesed, jäi otsuse teoks tegemine juba teiste teha.

Eriline edu seda katset ei saatnud — 27. juunil 1995 soovitas kultuurikomisjoni esimees Tõnis Lukas uuele Ajakirjanike Liidu esimehele, et ajakirjanikud üritaksid oma ettepaneku panna ühte potti sportlastega, kelle huvides seaduse muutmist kultuuri- ja haridusministeerium just ette valmistab:

Komisjon saab muidugi käsitleda ka teie ettepanekut, aga ikka alles siis, kui kultuurkapitali seaduse muutmise seadus on Riigikogu menetluses. Sõjaeelse kultuurkapitali sihtkapitalide loetelus olid tõesti ka ajakirjandus ja sport, kui enesest mõistetavalt põhjustel puudus sealt audiovisuaalne kunst. Selle sihtkapitali kaudu on kaudselt ka ajakirjandus siiski esindatud.³⁵

Kaudset esindatust Ajakirjanike Liit siiski piisavaks ei pidanud ja järgmise sammuna püüti massiga läbi murda. 1996. aasta suvel võtsid liidu liikmed kokkutulekul vastu pöördumise teksti, millele seejärel üle Eesti kõigilt elualadelt allkirju koguti.

Eesti ajakirjandusel on meie kultuuris olnud oluline osa. Ajakirjandus kandis vaimuvalgust igasse metsatallugi, ajakirjandus kasvatas rahvastiku eneseuhkust, aga tutvustas ka maailma kultuurisaavutusi. Ajakirjandusest kasvas välja meie

päriskirjandus, ajakirjanikena alustas enamus meie kirjanikke, aga ka riigimehi. [...] Vaatamata korduvatele taotlustele on praegusest Kultuurkapitalist ajakirjanduse sihtkapital välja jäänud. Seda on põhjendatud üsna veidra väitega: ajakirjandus on niigi rikas, sest seal liigub palju raha! [...] Rikas võib olla mõne ajakirjandusväljaande omanik, rikas võib olla ka mõni üksik ajakirjanik. [...] Meie, allakirjutanud, palume tungivalt muuta praegu kehtivat Kultuurkapitali seadust ja viia sinna sisse järgmine parandus: luua kultuurkapitalis ajakirjanduse sihtkapital.³⁶

Kokku pani ettepanekule käe alla 280 inimest, mis paberil allkirjade kogumise ajajärgul polnud sugugi väike arv.

Seadusemuudatust rahvaalgatusega liikvele siiski ei saanud, vaja läks poliitilist esitajat.³⁷ Ambrasuurile viskus Arengupartei fraktsioon. Nii jõudis ettepanek Riigikogu lauale ja võeti arutleda. Kultuurikomisjon murdis pead, milleks ikkagi sihtkapitali vaja oleks — koolitusteks ehk, sest ajakirjanduse tase nõrgapoolne. Kas kultuuriajakirjandus kannataks, kui ka muu ajakirjandus eraldi sihtkapitaliga meepotile ligi pääseks? Kas eraomanike äril tegelikult ikka ongi mingit abi vaja? Kuivõrd tahab Ajakirjanike Liit hoopis rahamaiust oma taskusse? Hääletamisele pani komisjoni esimees Tõnis Lukas kaks varianti — menetlusest välja või Riigikogu saali. Nelja poolthäälega ühe vastu ja ühe erapooletu juures lükati eelnõu komisjoni laualt maha.³⁸ Teisiti ei

³³ Eesti Ajakirjanike Liidu pöördumine Eesti Vabariigi valitsuse ja Riigikogu poole, 26. juuni 1996. — EAL-i arhiiv.

³⁴ Seaduse algatamise õigus on Riigikogu liikmel, fraktsioonil, komisjonil ja Vabariigi Valitsusel.

³⁵ Riigikogu kultuurikomisjoni istung nr 107, 8. oktoober 1996, Krista Kilvet: „Ei tahaks nõustuda Jaak Alliku saadetud seisukohaga, mille kohaselt ajakirjanduse lisamisel Kultuurkapitalile väheneks kultuuri-ajakirjanduse toetamine. Ajakirjandus tervikuna on ju ikkagi kultuurivaldkond.“ Paul-Eerik Rummo: „On kindlasti kultuurivaldkond. Kuid ajakirjandus on samaaegselt ka äritegevuse liik ja selles osas võrreldav muu kirjastustegevusega. On suunatud kasumi teenimisele. Käsitleda samadel alustel teiste kunstidega ei ole siiski õige.“ Märt Kubo: „[...] On sõnumi-, mitte analüüsikeskne see meie ajakirjandus praegu. Seetõttu võiks see kapital olla, ajakirjanikust pressitakse kõik välja, aga koolitamiseks talle raha ei anta. Puudub analüüs, käsitlus ja kontseptuaalne seisukoht.“ Tõnis Lukas: „[...] koolituseks ei pea ilmingimata mööda Läänt ringi kolistama.“ Paul-Eerik Rummo: „Meediakolledž korraldas hiljuti kõrge tasemel seminari Matkamajas, kõigile olid saadetud kutsed, kuid näiteks ETV ei tulnud üldse kohale, erameeldiast siiski esindajad oli. Ei saa öelda, et ajakirjanikud kasutaksid kõiki võimalusi.“ Talvi Märja: „Toetaksin eelnõu siis, kui näeksin otsest sidet ajakirjanduse sihtkapitali ja ajakirjanduse taseme tõusu vahel.“ Paul-Eerik Rummo: „Eelnõu ei eelda lisalaekumisi Kultuurkapitalile, seetõttu ei pea õigeks teiste kunstide arvelt ajakirjanduse toetamist.“ Märt Kubo: „Aga kas Ajakirjanike Liit tahab sahtlit, kust raha võtta?“

³³ Stenogramm, Eesti Ajakirjanike Liidu X kongress 19. mai 1995 lk. 9. EAL-i arhiiv.

³⁴ Eesti Ajakirjanike Liidu X kongressi protokoll, 19. mai 1995 lk. 18. EAL-i arhiiv.

³⁵ Riigikogu kultuurikomisjoni esimehe Tõnis Lukase vastuskiri EAL-i esimehele Toivo Tootsenile, 27. juuni 1995 nr 2–14. EAL-i arhiiv.

arvanud ka üldkogu, kus hääled jagunesid 30–10.³⁹

See ei jäänud küll Ajakirjanike Liidu viimaseks katseks ajakirjanduse sihtkapitali või siis vähemalt selle teema arutamist taas elule ärgitada,⁴⁰ kuid positiivset tulemust ei järgnenud.⁴¹ 2003. aastal soovitas kultuuriministeeriumi kantsler Siim Sukles kultuurkapitali muutmise ettepanekut tagasilükkavas kirjas: „Ajakirjanikel on võimalus oma teemade üle algatada avalikke sõnavõtte ja seeläbi valmistada ette põhjendus täiendava sihtkapitali loomiseks.”⁴² Avalikku debatti siiski ei järgnenud. Peaaegu eduka seadusemuutmise katseni läks üksteist aastat.

2007. aasta jaanuaris lootis Ajakirjanike Liidu selle perioodi esimees Marica Lillemets, et ettevõtmine, mida juba mitu liidu esimeest on ajanud, temal lõpuks õnnestub:

Sihtkapital peaks toetama eeskätt ajakirjanikke — sõltumatuid, vabakutselisi ja/või uurivaid aja-

Paul-Erik Rummo: „Paistab, et Ajakirjanike Liit ei taju end tugeva organisatsioonina. Aga Kultuurkapital elab siiski peost suhu.”

³⁹ VIII Riigikogu stenogramm, IV istungjärg, 14. oktoober 1996. Tõnis Lukas: „Kultuurikomisjoni nimel teen ettepaneku arvata menetlusest välja Arengupartei fraktsiooni algatatud Kultuurkapitali seaduse muutmise seaduse eelnõu. Muudatuse eesmärk oli luua Kultuurkapitali raames ajakirjanduse sihtkapital. Uue sihtkapitali loomist ei toetanud Eesti Kultuurkapitali nõukogu ega ka Vabariigi Valitsus. Kultuurkapitali seadus võimaldab praegu ajakirjanduse toetamist nii audiovisuaalse sihtkapitali kui ka teiste sihtkapitalide eraldiste kaudu. Kultuurkapital on toetanud kultuuriajakirjandust päris suurte summadega, sest kultuuriajakirjandus on ajakirjandussfääri kõige vaesem lüli. Praegu koolitatakse maksumaksjate kulul Tartu Ülikoolis ajakirjanikke. Asjast huvitatud saavad pöörduda nii Kultuurkapitali kui Avatud Eesti Fondi poole toetuste saamiseks. Pealegi taotlevad ajakirjandusväljaanded siiski kasumit.“ Aseesimees: „Täna! Ma panen selle ettepaneku hääletusele. Kohaloleku kontroll. Kohal on 62 Riigikogu liiget, puudub 39. Tuginedes Riigikogu kodukorra seaduse § 55 lõikele 1 teeb kultuurikomisjon ettepaneku arvata Riigikogu menetlusest välja Arengupartei fraktsiooni algatatud Kultuurkapitali seaduse muutmise seaduse eelnõu. Palun hääletada! Selle poolt on 30 saadikut, vastu on 10, erapooletuid ei ole. Seega on eelnõu nr 381 menetlusest välja arvatud.“

⁴⁰ Nt EAL-i poolt kultuuriministeeriumile koostatud seadusemuudatuse eelnõu seletuskiri, 15. märts 2000: „Ajakirjandus on tsiviliseeritud ühiskonna peegel. Ajakirjandus on vaieldamatu osa kultuurist ja seda tõestab juba see fakt, et ka ajakirjanike töö on loov ja nende töö tulemuseks on looming, nagu seda on kirjanike ja teiste loominguliste inimeste töö tulemus. [...] Seaduse muutmise eesmärgiks on võrdõigustada ajakirjanduse osatähtsust kultuuris.“ — EAL-i arhiiv. EAL-i ettepanekud Eesti Vabariigi Kultuuriministeeriumile ja minister Urmas Paedale aastal 2003: „Ajakirjanikud on läbi aegade olnud eesti kultuuriloo talletajad; sportlaste innustajad ning nende saavutuste tutvustajad; kirjanike, kunstnike, heliloojate loomingut propageerijad trükisõnas, pildis ja meedias. Seepärast on loogiline, et Kultuurkapitali juurde luuakse ajakirjanduse ja kommunikatsiooni sihtkapital, mis võimaldab keskenduda tömahukamatele projektidele.“ — EAL-i arhiiv.

⁴¹ 2000. aastal järgnes ettepanekule kaks järelepärimist vastuse saamiseks septembris ja novembris enne kultuuriminister Signe Kivi vastust 27. novembril 2000, et Kultuurkapital rahastab ajakirjandust piisavalt kultuuriajakirjanduse toetamise kaudu, mistõttu seadusemuudatuseks põhjus puudub. — EAL-i arhiiv.

⁴² Kultuuriministeeriumi kantsleri Siim Suklese vastus EAL-i ettepanekule. 11. august 2003. — EAL-i arhiiv.

kirjanikke, rahastama olulisi teemasid, mida ei kiputa muidu tellima, toetama biograafiate jms väljaandmist, mida spordiajakirjanikud saavad praegu endale lubada spordi sihtkapitali rahast. Samuti toetus erakorralise töö eest. Loomekriisi ajal peaks toetama neid, kelle kadu oleks kultuurilooliselt korvamatu. Samuti peaks toetama sõltumatuid meediauuringuid.⁴³

Kuid ka Kultuurkapitali juhataja Raul Altmäe sõnul peaks uus sihtkapital, kui seadust sel moel muuta otsustatakse, katma kõik samad suunad, mis 1925. aasta seadus:

[...] ajakirjanike kutsehariduse arendamine, väliskomandeeringud ja rahvusvahelised suhted, albumite ja perioodiliste väljaannete toetamine, stipendiumid, preemiad jms.⁴⁴

Paar päeva hiljem edastas Äripäeva peatoimetaja Meelis Mandel väljaandjate-peatoimetajate vaatenurga:

Minu meelet on tegemist mitte ainult mõttetu maksumaksja raha kulutamisega, vaid suisa ohtliku ideega, mis kahjustab vaba ja sõltumatu ajakirjanduse arengut. Rahastada olulisi teemasid, mida ei kiputa muidu tellima. Maksta kinni igavaid ja lugejatele huvi mittepakkuvaid lugusid? Milleks? Ajalehes töötava ajakirjaniku puhul on kõrvalt raha võtmine suisa keelatud, vabakutseline saab tänapäeval iga hea asja maha müüa.

[...] Toetada sõltumatuid meediauuringuid. Maksta kinni uuringuid, mis näitavad meediat tellijale meeldivas suunas? [...] Toetada ajakirjanike õpinguid, sh välismaal. Sellega on see lugu, et iga väljaanne leiab hetkel ka ise võimaluse oma ajakirjaniku motiveeritud õppimisvõimaluse rahastamiseks välismaal. Lisaraha on muidugi tore, kuid kardan, et seda hakavad kasutama Ajakirjanike Liidu liikmed. [...] Kõik kaunid kunstid, neid võib rahastada keskväimu poolt küll, midagi hullu ei juhtu. [...] Ajakirjaniku sõltumatus on kõige alus, en-

⁴³ Ants Juske. Palmaru: Ajakirjanduse sihtkapital saab tekkida ainult koos lisarahaga, mis toob endaga kaasa muudatuse seaduses. — Eesti Päevaleht, 2007, 15. jaanuar.

⁴⁴ *Ibid.*

da sidumine mingi väljaandevälise rahaandjaga kabelimats.⁴⁵

Toonane kultuuriminister Raivo Palmaru toob vajaduste kõrvale välja rahakotimured:

Pean ajakirjanduse sihtkapitali loomist väga vajalikuks. Aga kindlasti ei ole õige luua see teiste sihtkapitalide arvelt, nii et Kultuurkapitali olemasolev eelarve jagatakse mitte enam seitsme, vaid kaheksa sihtkapitali vahel. Ajakirjanduse sihtkapital saab tekkida ainult koos lisarahaga, mis tähendab muudatusi alkoholi- ja tubakaaktsiisi ning hasartmängumaksu seadustes. Ühtlasi tuleb muuta Kultuurkapitali seadust, kirjutas sinna sisse ajakirjanduse.⁴⁶

Palmaru katsed kultuuriministrina seadusemuudatusi parlamenti viia lõppesid koos tema ametist lahkumisega aprillikuus. Nii polnud Ajakirjanike Liidu esimehel Lillemetsal võimalik 2008. aasta kongressil liikmetele rõõmusõnumit teada anda, sest eelnõu oli küll valmis, kuid käiku päriselt ei läinud.⁴⁷

Ametist lahkuva juhatuse aruandes seisab:

Sihtkapitali osas avanevad paremad võimalused järgmisel juhatusel, sest mida suurem on majanduslangus, seda mõistetavamaks saab sotsiaalne dimensioon.⁴⁸

Järgmine, tegelikult paar järgmist juhatust valis aga teistsuguse, kaudsema raja ettepanekute esitamise otserünnaku asemel⁴⁹. Seekordse esimehe

Peeter Ernitsa taktikat iseloomustati stiilis „lobitöö kestab, lootus pole kadunud, meil on palju sõpru“.⁵⁰ Kõigutada veendumust, et ajakirjandus ei vaja rohkem tuge, kui talle juba antakse, ei õnnestunud ka kaude.

Viies tants: lootusekübemed tuules

Siiski, siiski — kui ajakirjanduse sihtkapitali toetuse jutud justkui vaibusid, tehti teistmoodi edusamm. Pärast mõnekuulist ideekandmise aega sündis 2009. aasta alguses Juhan Peegli stipendium, ämmaemandaks Ajakirjanike Liidu juhatuse liige Barbi Pilvre. Sünnile aitas kaasa ka Kultuurkapital, kustkaudu raha saadigi. Sisepääsuna kasutati kirjanduse sihtkapitali, lõpuks oli ju osa nimetusest ühine. Samuti polnud vähetähtis, et selle sihtkapitali nõukogus leidis toetajaid. Kaks aastat oli „kõigil, kes peavad end ajakirjanikuks“⁵¹ võimalik taotleda aastast stipendiumit „kvaliteetsele loomingulisele ajakirjandusprojektile, mida ei toeta ajakirjandusettevõtted ega turg“.⁵² Mitme taotleja seast valis ekspertžürii välja kaks stipendiaati. Sündis dokumentaalne lähiajaloo uurimus ja majandusteabe portaal. Siis, aastal 2011, keerati kraanid kinni, soovitades esitada ettepanek luua ajakirjandusele oma sihtkapital.⁵³

Möödunud, 2017. aasta kevadel võttis esmakordselt mingi muu organisatsioon kui Ajakirjanike Liit ette ajakirjanduse sihtkapitali ettepaneku tegemise kadalipu. Selleks oli Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, mis on aastal 1990 asutatud, 1996 var-

⁴⁵ Meelis Mandel. Riiklik toetus ajakirjanikule? — Äripäev, 2007, 18. jaanuar. <https://www.aripaev.ee/uudised/2007/01/17/riiklik-toetus-ajakirjanikule>

⁴⁶ A. Juske, 2007.

⁴⁷ EAL-i 21. kongressi stenogramm, 15. veebruar 2008, lk 11. EAL-i esimees Marica Lillemets: „Sihtkapitali eelnõu väljatöötamisega tegeles asetäitja loome alal Karin Paulus ja eelnõu on olemas juba eelmise aasta lõpust. Ma võin öelda praegu kommentaariks, et see on professionaalselt juristide poolt koostatud seaduseelnõu. Mina olen sellega käinud ka kultuuriminister Laine Jänese juures, kuid kuna valitsus keeldub esitamast seadust sellisel kujul, nagu ma juba nimetasin, see valitsuskoalitsioon ei taha näha ajakirjanikke loomeliitude hulgas, siis sihtkapitali seaduseelnõu saame me esitada ainult läbi parlamendi-fraktsiooni või parlamendi kultuurikomisjoni.“ EAL-i juhatuse liige Karin Paulus: „See on pigem poliitiline otsus, ja kel on omalt poolt vähegi võimu survestada kultuurikomisjoni liikmeid, palun tehke seda.“ — EAL-i arhiiv.

⁴⁸ EAL-i juhatuse aruanne. 21. kongressi materjalid, 15. veebruar 2008. — EAL-i arhiiv.

⁴⁹ 7. juunil 2008 kirjutas viimased kaks aastat kultuuriministeeriumilt tegevustoetust saanud Ajakirjanike Liidu uus juhatuse esimees Peeter

Ernits palvekirja kultuuriminister Laine Jänesele, kus selgitati nii liidu rolli kui ka raske majandusseisu tagamaid ja paluti nii toetust liidu 90 aasta juubeli tähistamiseks kui ka kultuurkapitali ning loovisikute-loomeliitude seadusesse ajakirjanduse lisamisele. Kultuuriministri vastuses 27. augustist 2008 seisab muu kõrval: „EAL-i liikmetel, niivõrd kui nende professionaalne loominguline tegevus haakub Kultuurkapitali eesmärkidega, taotleda toetust vastavast sihtkapitalist. Kultuurkapital toetab järjepidevalt ja jätkuvalt Eesti kulturiajakirjanduse väljaandmist kui autorihonorare nii erinevate sihtkapitalide kui ka nõukogu kaudu. Kultuurkapitali seadust paragrahv 10 osas (Kultuurkapitali struktuur) ei ole kavas muuta.“ — EAL-i arhiiv.

6. augustil edastab Delfi kultuuriminister Jänese eitava seisukoha Kultuurkapitali struktuuri ja rahastamise muutmisest värvikamalt: „Ma ei nõustu nendega, kes on hakanud rääkima Kultuurkapitali ülesehituse ja selle rahastamisallikate muutmisest, püüdes paari tahtmatult valesi ömmeldud nööbi pärast hakata lahti harutama ja ümber löikama tervet pintsakut.“ <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/estli/janes-kultuurkapitali-pole-motet-lammutada?id=19502409>

⁵⁰ Mari Peegel. Juhtkiri: Ajakirjanduse sihtkapital tulgu ometi. — Eesti Päevaleht, 2011, 22. august. <http://epl.delfi.ee/news/arvamus/juhtkiri-ajakirjanduse-sihtkapital-tulgu-ometi?id=56178526>

⁵¹ Asutati Juhan Peegli stipendium. — Postimees, 2009, 5. veebruar. <https://www.postimees.ee/78770/asutati-juhan-pegli-stipendium>

⁵² *Ibid.*

⁵³ M. Peegel, 2011.

jusurma langenud ja 2010 taastatud, Juhan Peegli ettevõtmisel loodud ajakirjandusselts. Selts kutsus kindlameelse algatuse juurde omakorda ka Eesti Ajakirjanike Liidu. Eesti Ajakirjanduse Akadeemiline Selts vedas eest ja Ajakirjanike Liit lükkas takka järjekordset pöördumist. Ühispöördumises on muu hulgas kirjas:

Ajakirjanduse Sihtkapitali taastamine on auvõlg Eesti Vabariigis 1918–1940 töötanud ajakirjanike ees. [...] Selleks, et toetada Eesti ajakirjanduse selget eristamist üldisest pealiskaudsusest ja sagedast sisuvaesust pealesuruvast meediavoost, peame toetama Ajakirjanduse Sihtkapitali taastamist kui ajakirjanduse väärtustamist. Ajakirjanduse Sihtkapitali taastamine tähendab traditsioonist lugupidamist, traditsiooni taastamist ja jätkamist.⁵⁴

Kultuurkapitali nõukogu arutles teema üle ning leidis, et ajakirjanduse sihtkapitali loomist praegu päevakorda ei võeta, kuna ei olevalt piisavalt informatsiooni. Esmalt tulevat välja selgitada täpsed vajadused, misjärel on nõukogu valmis kaaluma hea/uuriva ajakirjanduse toetamist eraldi stipendiumi(de) programmiga eeldusel, et koostööd teevad Eesti meediaõpet andvad ülikoolid ning meediaorganisatsioonid. Nõukogu volitas Kultuurkapitali juhatajat Kertu Saks toetusvajaduste väljaselgitamiseks läbi rääkima ülikoolide ja teiste meediavaldkonna partneritega.⁵⁵

Niisiis, sihtkapitali taasloomist Kultuurkapitali ja Kultuuriministeeriumi poolt hetkel lauale ei võeta. Uue sihtkapitali loomine nõuab seaduse avamist, mis omakorda võiks avada ukse kogu struktuuri muutusteks. Seadust muutmata on võimalik luua eriprogramm, nagu neid mõni Kultuurkapitali süsteemis juba on.

2017. aasta sügisel leppisid loomeliidud, teiste hulgas ka Ajakirjanike Liit, Kultuuriministeeriumiga kokku regulaarsetes kohtumistes oma teemade tõstatamiseks. Ajakirjanike Liit tõstatas esimesena sihtkapitali teema, sest pärast suvist vastust oli valitsenud vaikus. Loomeliitude kohtumine toimus 9. jaanuaril 2018 ja sellel osales ka Kultuurkapitali

juhataja Kertu Saks, kes andis teada toimunud vestlusingist, kus Tartu ja Tallinna Ülikooli ajakirjandushariduse jagajaid esindasid Halliki Harro-Loit ja Priit Hõbemägi ning meediakanaleid Indrek Treufeldt ja Väino Koorberg. Järeldus vestlusest oli, et meediakorporatsioonid ei ole huvitatud materjalist, mida nemad ise ei ole tellinud, ja kõrgkoolid ei näe vajadust eraldi õppestipendiumiteks, sest nemad on valmis ise koolitama.⁵⁶ Kultuuriminister Indrek Saar ütles, et tema ei ole seni näinud konkreetset sõnastust, mille jaoks sihtkapitali loodaks ja kasutataks. Vaja olevat paremini teada, kes tohiks taotleda, milleks täpselt taotletakse, milliseid summasid ja kus tehtud tööd lõpus avaldatakse. Ei piisa vaid üldsõnalisest murest ajakirjanduse kvaliteedi pärast, vaid vaja on konkreetsemat selgitust.⁵⁷

Kuna kaasa rääkima ei olnud palutud ettepaneku tegijaid, Akadeemilist Ajakirjanduse Seltsi ja Ajakirjanike Liitu, palusin liidu esimehena Kultuurkapitali juhataja mõlema ühingu juhatustega kohtuma. Nii liit kui ka selts panid kirjalikult kokku ka oma konkreetsed vajaduste selgitused ja põhjendused ning sihtkapitali jagamise põhimõtted — sealhulgas stipendiumid välisõppereisideks, toetused projektidele ja üritustele ning sõltumatud preemiad.⁵⁸ Selgus aga, et Kultuurkapitali nõukogu

⁵⁴ Loomeliitude kohtumine kultuuriminister Indrek Saarega ja Kultuurkapitali juhi Kertu Saksaga 9.01.2018. — Autori märkmed.

⁵⁵ Loomeliitude kohtumine kultuuriminister Indrek Saarega ja Kultuurkapitali juhi Kertu Saksaga 9.01.2018. — Autori märkmed.

⁵⁶ EAAS-i teesides seisis: „Viimaste aastakümnete arenguid nii kogu maailmas kui Eestis iseloomustab ajakirjanduslike tekstide osakaalu vähenemine meediatekstide koguvoolus, suurenev kommertsialiseerumine, meelelahutuslikkus ja pealiskaudsus. Infotehnoloogia tormiline areng on plahvatuslikult suurendanud meedia kaudu levivate tekstide hulka ja levikiirust, mitmekesistanud väljendusvorme ja võimalusi. Ajakirjanduslik tekstiloomes hõlmab järjest vähenevat osa meediatekstidest. [...] Euroopas ei ole mõeldav, et mõnes selle liikmesriigis kaob kvaliteetne professionaalne ajakirjandussfäär, arutelu- ja otsustusväljajana asub toimima ajakirjanduslikest kvaliteedistandarditest mittelähtuv ja mitteratsionaalsel põhjal toimiv meediaväli. [...] Ehkki ajakirjandus on tugevasti läbi põimunud nii majanduse kui poliitikaga, on Eesti ajakirjanduse põhiolemus kultuuriline, kujundades ja väljendades ühiskonna põhiväärtusi, arendades eestikeelset avalikku ruumi ning selle kaudu otseselt mõjutades eesti keele säilimist ja levikut põhilise kultuurimeediumina. [...] Põhilised tegevusvormid oleksid ajakirjanike enesetäienduse ja arengu toetamine, ajakirjandussfääri hoidvate professionaalsete institutsioonide, erialasündmuste ja publikatsioonide toetamine (loomingulised projektid), loominguliste toetuste (stipendiumide) jagamine ja silmapaistva ajakirjandusliku kvaliteediga loomingu esiletõstmine (premeerimine).“

EAL-i koostatud sihtkapitali jaotuspõhimõtete kaaskirjas meenutati, et enne Teist maailmasõda oli ajakirjanduse sihtkapital Kultuurkapitalis olemas: „Ajakirjanikud kujundasid ju keskkonda ja kultuuri kõrvuti kunstnike, muusikute, kirjanikega. Tänapäeval tundub olevat unustatud, et ajakirjandus on samuti kultuurivälja osa, mitte vaid vahend kultuuri populariseerimiseks. [...] Hea ajakirjanduse kaudu ja abil pannakse võimukandjad vastust andma oma tegude eest, säilitatakse liberaalsed ja humanistlikud väärtused, sel on kohusetunne oma

⁵⁴ EAAS-i ja EAL-i avaldus Kultuuriministeeriumile ja Kultuurkapitalile. — EAL-i arhiiv.

⁵⁵ Kultuurkapitali vastus 14.07.2017. — EAL-i arhiiv.

vajab projekti kaalumiseks mitte konkreetseid ja selgeid põhjendusi ning põhimõtteid, vaid konkreetseid projekte, mille pealt otsustada, mis sobib rahastamiseks.⁵⁹ Ehk siis Tootsi kombel õunte pealt vaadatakse, kas üldse maksab toetussüsteemi juutuks võtta, mis ulatuses ning kui pidevalt.

Käesoleva artikli ilmumise ajaks on teada, kas need õunad, mida Ajakirjanike Liidu, Akadeemilise Seltsi ja Noorte Ajakirjanike Seltsi liikmete abiga kokku kanti ja Kultuurkapitali nõukogule esitati, leiti olevat ahvatlevad või nässakad visid. Kultuurkapitali nõukogu, kus ajakirjanduse toetamise vajaduse või tarbetuse üle otsustatakse, juhib kultuuriminister ning sinna kuuluvad olemasolevate sihtkapitalide esindajad. Ehk siis parafraseerides Vardo Rumesseni eespool esitatud tsitaati,⁶⁰ otsustavad muude kultuurialade eksperdid ajakirjandusse puutuvaid küsimusi. Kuid ajakirjanduse professionaliseerumine, kvaliteedi taseme ja ka vastutustunde suurendamine on ju kogu ühiskonna huvides.

Ainet mõtiskluseks

1925. aastal leidis poliitilist tahet ja ajakirjanike ühist tegusust, et öelda: saagu sihtkapital, kust on võimalik saada toetust, et õppida, maailma näha ja ka oma tööd teha. Ja mitte ainult. Ajakirjandus ja ajakirjanike ühendus Ajakirjanike Liit said sellest paremad jalad alla kui ilma selleta.

Seitsekümmend aastat hiljem, seaduse taastamise ajal puudus nii üks kui ka teine. Ülemaks kui ajakirjanduse kultuurilist rolli pidasid poliitikud siis ja peavad ka praegu majandusreegleid, turumajanduslikku võitlust kasumi nimel. Ajakirjanik kui

loovisik on unustatud. See mõtteviis tsementeeriti veel kord 2005. aastal loovisikute ja loomeliitude seadusest taas kord ajakirjanduse väljajätmisega.

Ajakirjanduse kultuuri uksest välja ja ärimaailma uksest sisse lükkamise tegi kergemaks heade eestvõitlejate puudus. Ajakirjanike Liit oli vajunud sügavasse sisekriisisohu ja enda juuksepatsi pidi väljasisikutamisega hakkas tegelema alles 1995. aastal, kui kultuurkapitali seadus oli juba elujõuline. Piisavalt maha raputada liit 1990. aastate alguse mainekahju ei jõudnudki, enne kui sattus uutesse probleemidesse. Uus toibumine kestis liiga kaua.

Lisaks sellele, kuna ajakirjanike endi organisatsioon ei suutnud selle ala loomeinimestes solidaarsust ega koostegemise vajadust piisavalt äratada, asusid mitut liidu rolli täitma väljaandjad, kellele on oma särk ja omad huvid siiski kõige tähtsamad ka siis, kui hoolitsetakse oma töötajate eneseteostuse, hariduse või silmaringi laiendamise eest. Kui kasum satub löögi alla, keeratakse võimaluste kraanid lihtsalt kinni. Ajakirjanduse sihtkapitali eest väljaandjad võitlusse astuda ei mõistagi ei soovinud, sest nägid selles vaid konkurentsi, ohtu kaotada kasum ja kontroll töötajate tegevuse üle.

2008. aasta augustis kirjutas mõned kuud varem ametist lahkunud EAL-i juhatuse liige Karin Paulus Eesti Ekspressis ajakirjanduse sihtkapitali vajadust selgitades:

Miks peaksime olema rahul, et ajakirjanduspõlvi künnikangelased on lõpetamata kõrgharidusega poiskad või lihtsalt tütarlapsed, kelle peamine omadus on nägusus? Miks mitte parandada maailma? Teha Eesti ajakirjandus kultuursemaks? [...] Seega, kui ühiskonnal laiemalt ja poliitikutel on lahmivast nõmeajakirjandusest kõrini ja tahaks rohkem sügavust naerusuiste ning mõttelagedate hommikute asemel, siis tasuks sellesse ka panustada. Alustuseks kas või ajakirjanduskapitali näol.⁶¹

Kolm aastat hiljem tõdes Mari Peegel:

Kuid mis kõige tähtsam — sihtkapitali loomine

auditooriumi ees. Seda teeb ka vilets, nn kollane ajakirjandus, kuid milliste väärtuste alusel? Nii ongi ajakirjanduse professionaliseerumise, kvaliteedi taseme ja ka vastutustunde suurendamine kõigi huvides. [...] Sellel teel võib olulisena ära tuua järgmised vajadused. 1. Ajakirjanike senisest parem õpe ja pidev ümberõpe, enesetäiendamine. Sealhulgas ka vajadus saata ajakirjanikke välismaale õppima ja laiendada ka meediaõppe võimalusi Eestis. 2. Ühiskonnas toimuva mõistmiseks vajaliku pideva meediaseire korraldamine, sealhulgas tegeldes ka ajakirjanike töötingimuste ja vajaduste, aga ka ajakirjandusele auditooriumi poolt esitatavate ootuste uurimisega. 3. Meedia autonoomia, sest ajakirjandus saab oma avalikke ülesandeid ja demokraatias funktsiooni täita ainult siis, kui ta on iseseisev. See ei tähenda ainult täielikku riigipoolset mittesekkumist, vaid ka väga mitmekülgseid võimalusi tööd teha ning seda avaldada. 4. Rahvusvaheliste sidemete arendamine ja kogemuste, mõtete ja projektide vahetamine.

⁵⁹ EAL-i ja EAAS-i juhatuste kohtumine Kultuurkapitali juhataja Kertu Saksaga 19.02.2018. — Autori märkmed.

⁶⁰ V. Rumessen, 1995.

⁶¹ Karin Paulus. Taastagem ajakirjanduskapital. — Eesti Ekspress, 2008, 7. august. <http://ekspress.delfi.ee/arvamus/taastagem-ajakirjanduskapital?id=27680051>.

oleks üks nendest majandusliku olukorra parandamisele suunatud muudatustest, mis aitaks ajakirjanikel kehtestada end kui olulist loomejõudu ja hoiaks ära muutumise meelelahutustööstuse mutrikesteks. Iseenesest mõista võidaks sellest kogu Eesti ühiskond.⁶²

Tänapäevaks on veelgi enam rahulolematust meediatoodete vohamisega seal, kus kvaliteetajakirjandus peaks kasvama; nurinat, et teema asemel räägitakse teema algataja persoonist; pahameelt, et võetakse üles pigem pseudoteemad, mis klikke koguvad ja soovijail end välja vahutada lasevad, selle asemel et ühishuvides olulisega tegeleda. Sõnades väidetakse end olevat valmis ka kvaliteetajakirjanduse toetamiseks. On aga kriitika tase nüüd piisavalt kõrge, et sõnadelt tegudele üle minna?

Hirm on suur, et seadusemuudatuseks uksepraotamisega sealt august ka selliseid ettepanekuid sisse lipsab, mida seadusandja, täitja ega ka tavainimene seadusesse ei taha. Nii on see iga seaduse puhul,

Kultuurkapital pole siin erand. Eriti veel seetõttu, et just selle rahalaeka järele limpsavat keelt need, kelle meelest ühtki kultuuriala üldse toetama ei peaks, vaid see „muidusööjate“, kunstnike-kirjanike-näitlejate ja muude loovisikute seltskond peaks ise hakkama saama. Omast ettevõtlikkusest ära elama. Kas hirmul on suured silmad või on Eesti poliitikamaastikul tõesti igasuguse kultuuriala hindamine niisuguses madalseisus? Ja kui, siis miks? Kuhu on kadunud Kultuurkapitali algsete loojate arusaam, et väikese rahvana vajab meie kultuur tuge ega pruugi piisavalt mitmekülgse ja kvaliteetsena muidu ellu jääda?

Viimane ring Kultuurkapitali ajakirjanduse sihtkapitali ümber pole siiski lõppenud ega viimased sõnad öeldud. Kuni veel on veidigi alles ajakirjandust loovaid ajakirjanikke, on, mille pärast pingutada ning mida nõuda. Sest ajakirjandus on ühiskonna peegel, seega peegeldab ajakirjanduse tervis ka ühiskonna oma. Sest ajakirjanik on looja, ajakirjandus on kultuurinähtus, nagu ütles Juhan Peegel.

⁶² Mari Peegel. Juhtkiri: Ajakirjanduse sihtkapital tulgu ometi. — Eesti Päevaleht, 22. august 2011. <http://epl.delfi.ee/news/arvamus/juhtkiri-ajakirjanduse-sihtkapital-tulgu-ometi?id=56178526>.

**A J A K I R J A N D U S
J A
K U L T U U R**

Ajakirjandus on kultuuritegur

Ülevaade EAAS-i koosolekust 19. mail 2017

Maarja Lõhmus: Aeg on keeruline, mitmed märgid ja tähendused muutuvad, inimesed tahavad rohkem selle üle arutada. Siingi mõtleme koos tänasel Juhanipäeval,¹ mida me siis õppinud oleme ülikoolis ja elus. Küsime: mida on vaja kultuurina saavutada ja mida on vaja praktiliselt teha?

Äsjasel Lennart Mere konverentsil² rääkis president Sauli Niinistö oma kõnes sellest, et Soome riiki on olnud sada aastat. Ükskõik kes on olnud Soome president, ta on alati seisnud Soome põhiväärtuste eest. Niinistölt küsiti: „Mida teete teie teistmoodi?“ Niinistö: „Mitte midagi ei tee teistmoodi. Kõige suurem eesmärk on Soome ühiskonna stabiilsus, eesmärk on tagada Soome stabiilsus.“ Niinistö kordas seda mitu korda ja aeglaselt. Saalis tekkis miskipärast nihelemine, mida võis märgata ka ebamugavusena. Pikad pausid. Kui ta seda teist korda ütles, siis vaatas ta ka teravalt saali — kas naerdakse, muiatakse. Ei naerdud, ei muiatud, väike spinnimine. Noogutati. See sõnadeta dialoog, pikk kandev paus oli kui maailma riikide eksistentsi mõtte otsing. Me teame, et Soome ühiskonna stabiilsust aitab tagada üldisem süsteem, sh Soome ajakirjandus. Oleme teinud Eesti, Soome ja Vene 20. sajandi peamiste ajalehtede sisu uuringu.³ Soome on võrreldes Venemaa ja Eestiga stabiilsem. Soome ajakirjandustekstides on rohkelt ühishuvi ja pika perspektiivi mõtteid. Milline on ajakirjandus tänapäeva Eestis, mida teeb ajakirjandus ühiskonnas ja mida ajakirjandus võiks teha ühiskonnas?

Mõeldes sellele, kuidas Juhan Peegel meid õpetas, ja võrreldes seda sellega, kuidas õpetas Juri Lotman

vene filolooge ja semiootikuid, näeme huvitavat erinevust. Juri Lotmanil oli suur teoreetiline küsimus: mis on kultuur? Ta korjas definitsioone, mida on tõesti palju, võrdles tähendusi, tähendusvälju ent-süklopeediliselt ja sõnaraamatuliselt. Samal ajal rääkis Juhan meid, ajakirjanikke, õpetades kogu aeg kultuurist ning tegi ise ajakirjandusuuringuid, mis olid ühtlasi kultuuriuuringud. Esimesel novembril möödunud aastal, kui tähistasime Põltsamaal 250 aasta möödumist Lühikese Õpetuse ilmumisele, siis meie arutlustes ei küsinud ajakirjanikud ega õpetajad, mis on kultuur, vaid rääkisid sellest.

Kui üldine anonüümsuse ja ametlikkuse, formaalsuse osakaal on suur, mille vastu oli Juhan omal ajal aktiivselt, rõhutades oma õpetuses inimese tasandi vajalikkust, inimkesksust, siis on küsimus, kuidas meie ajakirjanikud pääseksid ligi infole, pääseksid ligi päris infoallikatele, konkreetsetele otsustajatele, nii et nende käes oleksid tõesti kõik esmased allikad, esmane refleksiivsus, esmane info.

Üks me vestlus Juhan Peeglga oli teemal võlg. Ta armastas rahvaluulet, muu hulgas tsiteeris „Millal maksan memme vaeva“; rääkis sageli võlast, mille mõte on üldisem, kultuuriline. Võlast suuremas pildis, sellest, mis on inimühiskonna empaatiline alus. See võlg peaks olema üheks aluseks ka ajakirjaniku töös. Kuidas aidata ühiskonda edasi? Kuidas tugevdada inimeste subjektsust, identiteeti ja ühishuvide eest tegutsemist?

Mu sissejuhatuse küsimused on sellised.

- Kuidas hoida Eesti ajakirjandus subjektikeskne?
- Kuidas tagada, et me ei teeks ajakirjanduses inimestest objekte, mille kohta Juhan ütles „tinginimene“, „osainimene“, vahel ka „kõlkapüks“?
- Kuidas ajakirjandus seisaks inimeste eest?

Joonas Hellerma: Mõtlen rääkida saatest „Plekktrum“ ja intervjuu žanrist.

¹ Juhan Peegli sünniaastapäeval. — Siin ja edaspidi toimetuse märkused.
² 12. Lennart Mere välispoliitika konverents „Pimedaim enne koitu? Sõda usalduse pärast ja kuidas seda võita“ Tallinnas, 12.5–14.5.2017.

³ Vt Andres Kõnno. Kommunikatsiooni modelleerimise võimalused ja rakendused kestvusuuringutes Eesti, Soome ja Vene ajakirjanduse näitel. — Indrek Ude, Peeter Vihalemm. (Toim) Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2016. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2017, lk-d 80–91.

Akadeemilisus julgustab mind võtma ka abstraktsemat joont. Tahan püüda kaasa mõelda küsimuses, mis on kultuur. Olen püüdnud seda pidevalt vaikselt teha ka oma töös, püüdnud kujundada arusaama, mis kultuur on. Olen pidevalt mõelnud sellest. Ma olen saanud seda teha eelkõige humanitaarsete, filosoofiliste vahenditega. Olen seda meelt, et selleks tuleb lugeda autoriteete ja klassikuid, kellest mõnele täna viitan, kelle kaudu mõtisklen.

Mõni aeg tagasi lugesin Juhan Peegli kõige kuulsamat teost „Ma langesin esimesel sõjasuvel“ — sealt õhkus südamlikkust ja inimlikkust. Tundsin, et igatsen Peegli järele, tema inimliku südamliku ja natuke nukra vaimu järele. See nukrus, kurbus on tema tekstides olemas. Enne siia tulekut lugesin taas tema tekste, ka jutustust „Ja ongi kogu elu“ ülikooli omaaegsetest telgitagustest. Seda jutustust lugedes mõtlesin, kui palju on selles reaalseid prototüüpe, kellele Peegel viitab. Kes nendest võiks tema ise olla? Seal on palju lohutut, ta arutleb väga palju keskpärasuse üle, näeb palju keskpärasust enda ümber.

Peegilil on seal ka üks tegelane rahvaluulest, kelleks on Kratt. Ühe õpetlase või professori koju satub Kratt, kes ähvardab panna maja põlema, kui talle tööd ei anta. Ja nii hakatakse Kratile tööd andma. Ta tassib koju uhket mööblit, kuni asi läheb selleni, et olukord on väga kriitiline. Kratt aga irvitab rõõmsalt näkku ja palub tööd. Tema ära ajamiseks antakse talle võimatuid ülesandeid, nagu liivast köie punumine või munast sõlme tegemine. Ta irvitab näkku, et sellega temast ei pääse, sest teadus on niipalju edasi läinud, et liivast köit ja munasõlme on võimalik juba teha. Viimases hädas suunab professor Krati valmistuma ühiskonnateaduste eksamiks. See on murdepunkt. Taibukas lugeja saab aru ja Peegel ka ütleb seda, et seejärel Kratt enam tagasi ei tulnud. Tartu ülikooli raamatukogus nähti veel mõnda aega väikest kitsa näoga meest suurte silmadega, suured raamatukuhjad ümberringi, valmistumas ühiskonnateaduste eksamiks, aga ta ei suutnud neid teadmisi omandada.

Siin on nüüd Peegilil mitu kohta, kus ta annab huvitavalt mitmesuguseid signaale. Esiteks on see hoiak punase värgi vastu, millega ülikoolis pidi tegelema, ja Kratt ei suutnud seda omandada, ta jäi alla nendele ühiskonnateadustele, mida inimesed pidid bürokraatia tingimustes omandama. Aga Kratis on veel märke, mille üle võib mitut pidi mõelda.

Siit ma lähen kultuuriküsimuse juurde. Küsimus, mis on ühiskond ja mis on kultuur, on väga vana. Teen alustuseks sissevaate valgustusaegsesse kultuurikäsitlusse, kus Rousseau arutleb selle üle, mis on kombed, mis on kultuur ning kas see edendab ka meie vaimu. Mäletatavasti Rousseau vastab, et kultuur on see põhjus, miks inimene käib alla. Just kultuur on see, millest ühiskonnas tekib suur hulk moraalseid pahesid. Nendest olulisem on teesklemine ja maskid. Inimene kaotab end ühiskonnas, hakkab mängima kedagi teist, sest kultuur ja ühiskond loovad võimusuhteid, loovad vastastikuse surve, ja selleks et ühiskonnas kuidagi ellu jääda, peab inimene etendama kedagi teist. Kultuuris ei saa olla loomulik ja ehe, ühiskond ise oma loomu poolest nivelleerib inimest. Sellega heidab Rousseau kindla kõigile valgustusaja mõtlejatele, kes siis püüavad vastu vaielda ning ühiskonda ja kultuuri õigustada.

Mis võiks olla kultuuri mõte ja tähendus, miks seda vaja on? Immanuel Kant arutleb selle üle, et ühiskond on tõepoolest puudulik, maailma kui sellist ei saa isegi adekvaatselt tajuda. Aga inimeses on moraaltunne, mis sisendab meile, et on olemas mingi kauge eesmärk, mingi teatud tüüpi utoopia või hüve, mille poole me peame liikuma, mida peame oma tegevusi tehes arvesse võtma. Me peame uskuma seda ideed, seda moraaltunnet inimeses endas. Seda utoopiat ei tule kunagi, see jääb pürgimuseks. Sellest Kanti maailmast kasvab välja käsitlus, kus kultuuri nimetatakse objektiivseks vaimuks. See on 19. sajandi vaade kultuurireaalsusele. Võibolla 20. sajandi kultuuriteooriates objektiivsest vaimust ja vaimust üldse sellisel kujul ei räägita, aga sotsioloogidest kasutab Georg Simmel seda objektiivse vaimu mõistet ja sealt on ka siirded kultuuri-filosoofiasse.

Mis see objektiivne vaim siis on? See on kõik lisaks füüsilisele ja loodusele — maailm, mis tuleb inimese käe alt, mida inimene loob. See on objektiivne vaim, mida loodus üksi meile ei anna, vaid see tuleb inimese kaudu. Rousseau on seda objektiivset vaimu kritiseerinud, et see viib meid hukatusse, degradeerib inimest. Hegel püüab arutleda selle üle, püüab näidata, et seda objektiivset vaimu on meile vaja. Ent me ei tohi oma ideaale ja oma absoluute selle objektiivse vaimuga samastada.

Mida see tähendab? See tähendab, et kultuuri läbib ajalugu. Kõik, mida me siin teeme ja loome,

saab ka aja saagiks. Aga inimesel on vaja ajas toimetamist. Hegel arvab, et see on teekond inimese enda juurde — see on see ainus võimalus, kuidas inimene saab endaga kohtuda ja oma vaimu vabastada. Ehkki see, mida me loome, mis meie käe alt tuleb, kaob paratamatult varem või hiljem ajalukku, on seda kogemust ja seda teekonda meile tarvis. Hegel on arvamusel, et kultuur saab sündida siis, kui on mitu inimest. Kultuuri on vaja selleks, et inimesed üksteist ära ei sööks. Selle primitiivsema või algelisema iha, tungilise elu ületamine toimub kultuuris. See toimub vastastikuse tunnustamise kaudu. Vastastikune tunnustamine on pikk protsess, kus inimesed ühtegi ideaalset kultuuritüüpi ei avastagi. Ei ole sellist ideaalset maailma, mida on võimalik kehtestada. Aga ometi on võimalik olla omavahel aus, on võimalik üksteisele silma vaadata, ennast väljendada ning teise väljendust vastu võtta.

Selleks on vaja julgust. Selleks on vaja riski. Kultuuriruum võimaldab teekonda millegi suunas, millegi poole. Hegel on arvanud, et see on mingi vaim inimese sees, inimeses. See on aga eraldi teema. See on tunnetuslik ruum, mida olen avastanud kultuuriliste õpingute käigus, miks on kultuuriruum oluline.

Intervjuu on üks osa sellest objektiivsest vaimust, sellest ajaloolisest kehast, mida inimene enda ümber loob ja mis on pidevas liikumises. Kuna mina olen Rahvusringhäälingu töötaja, siis olen sellele ka lojaalne, ma ei saa istuda kahel toolil korraga, teha ränka kriitilist sissevaadet sellesse organisatsiooni ja arutada teoreetiliselt, kuidas seal tegutseda. Minu töö on praktika. Iga tõe ja filosoofia minu ümber võib murduda igal järgmisel hetkel, kui ma oma saadet teen. Võib tulla midagi, mis ei päde selles teoorias; praktika on alati tundmatuga vastakuti minek.

Minu arvates ei ole meil praegu head sügavat sotsioloogilist kriitikat ERR-i kui organisatsiooni suhtes. Mina ei ole seda kahjuks lugenud. Mismoodi see organisatsioon toimib? Miks ta on selline, nagu ta on? Ma ise arvan, et see on väga suures sõltuvuses sellest, kuidas on üks organisatsioon üles ehitatud, mismoodi need inimesed on sinna paigutatud, milline on kommunikatsioonikultuur selle organisatsiooni sees ja inimestel omavahel. See eeldab väga head psühholoogilist sissevaadet ERR-i kui organisatsiooni, mida ma ei ole lugenud.

Mulle tundub, et akadeemilisel väljal on siin väga rikkalik ja väljakutsuv tööpõld, kuidas võiks seda organisatsiooni kritiseerida, sellest rääkida. Mina selle organisatsiooni töötajana saan seal vaid tegutseda ja kanda mingeid printsiipe, millest lähtuvalt oma tööd teha.

Tulen printsiipide, aluse juurde, mis on minu juures fooniks. Tõe punkt on see tegevus ise — kas meil õnnestub see, mida me tahame või mitte. Ma võin palju rääkida sellest, mida me mõtleme ja tahame, et võiks olla. Aga kui see ei ilmuta ennast, siis see jutt ei maksa palju.

Kultuuriintervjuu juurde tulles on meie eesmärk olnud pakkuda võimalust ausaks kommunikatsiooniks. Mitte teeskluseks ja mitte ühiskonnas kinnistunud identiteetide ja rollide kokkusaamise kohaks. See on punkt, kus inimesed saavad kohtuda, tekitada sellist ruumi, kus neil oleks piisavalt turvaline oma mõtteid ja ka ennast avada.

Siin on intervjuu tegemise metodoloogias erinevad lähenemised. On inimesi, kes ei kohtu oma intervjuueeritavaga varem, nad teevad kodutöö ja siis nad kohtuvad omavahel stuudios, lootes kõige paremat. Meie kogemus näitab muud — et nii ei saa head intervjuud, vähemalt mitte pikas vormis, kus on vaja omavahel mõtteid vahetada. Selleks on tarvis inimesega varem kohtuda ja koos otsida seda, mis oleks üldse väärt selles kõneluses arendamist. Selleks on tarvis enne luua tervikpilt selle kohta, mida oleks võimalik selles konkreetses saates teha. Selle hulgast saab siis valida, mida tuleks rõhutada ja väljendada. Tegelikult jõuab ju eetrisse väga väike protsent sellest, mida ajakirjanik teab, kogu informatsioonist, mis on tema käsutuses. Konkreetne lähtealus intervjuu jaoks tuleb endale iga kord ehitada.

Missugune peaks olema toon, kuidas saada kätte info, mis vestluskaaslastes, teises inimeses on? Mulle tundub, et parim relv ajakirjanikule on tema enda isiksus. Kui vastaja hakkab vassima või sa ei saa seda, mida tahad, siis oled jäänud millegi poolest taha, oled millegi poolest juba kaotusseisus.

Tegelikult oleks ideaalne see, et inimene, kellega sa kohtud, ei julge sinu juuresolekul hakata mingit häma ajama, et tal ei teki seda mõtetki. See on olukord, kus me juba kommunikime täisgaasil. On halb seis, kui kohtud sellise inimesega, kes tegelikult ei ava ennast, kes järelikult ei austa sind. Seda tuleb

vältida. On hea, kui saad teha selliseid intervjuusid, kus selliseid olukordi ei teki. Siis sa pead hakkama inimest justkui avama. Ma ei usu inimese avamise tehnikatesse. Loomulikult on need olemas, mingid trikid ju seal on, aga sa oled jäänud hiljaks. Sa pead hakkama nagu manipuleerima selle inimesega ja ma arvan, et selle tulemus on lühiajaline.

Tuleb saavutada olukord, et inimene on juba avatud. Oleme saanud „Plekktrummis“ seda katsetada. Mõnikord see õnnestub paremini ja mõnikord halvemini. Inimene võib avastada end mingist blokist või raamist, mida ta ei arvanudki, et tal need on, ning niisamuti võib olla, et mina ise avastan end mingist raamist. Vibratsioon sõltub sellest, kellega ma seal koos olen. Saade valmib alati toimetusega koos, seega peab olema väga hea toimeetus. Ideaalis peaks olema toimeetus suur. Aga minul on kasutada ainult üks toimetaja ja see on väike ime, kuidas on võimalik kahekesi sellist saadet teha juba kolmandat hooaega. Ilma toimetajata ei ole võimalik sellist saadet teha, sa ei saa üksi mängida kõiki neid trumme — üks pea on üks pea, mitu pead on ikka mitu pead!

Need on minu fragmentaariumilaadsed mõtted.

Kutsun üles teravaks ühiskonnaanalüüsiks! Kultuuri mõiste õpetab meile midagi selle kultuuri suhtes — töötame ERR-is meie kõigi raha eest, seega peame üldsuse huve esindama, peame lähtuma vastutusest rahva ees. Juhan Peeglis on olnud suur humanitaarne vaim, mis haarab kultuuri väga mitmel tasandil, mis loob laiemat spektrit. Meie haridus on ju üsna formaalne ja tehniline, ise pead vaatama, kust endale tegeliku hariduse kokku saad.

Eerik Purje Skype'i teel Torontost (ajalehe Eesti Elu toimetaja): Olen tänulik, et saan viibida virtuaalselt mõtteid vahetamas teiega — tänu sellele tänapäeva tehnoloogiale, mida olen sageli kirunud.

Tunnen sügavat austust, et mind on valitud kõnelema südamelähedasel teemal, nagu Eesti kultuur, žanrid ja eesti murdekeel. Alustan murdekeelest kui valulapsest meie rikkalikus kultuuriloos.

Murded on globaliseerumise tõttu kadumisel olev nähtus. Murded kujunesid Eestis siis, kui inimesed olid paiksed. Kui nad olid nii paiksed, et Kodavere memm võis uhkustada, et tema on terve maailma läbi käinud, Mustveest Kallasteni. See oligi tema maailm. Ja selliseid maailmu oli meie

pisikeses Eestis palju. Nende maailmade rohkus tähendas mitmekesisust ja nende kadumine — andke andeks, kesisust.

Ma ei ole murrete alal mingi asjatundja, aga need on mind alati huvitanud. Ma olen sündinud ja üles kasvanud Tartumaal Kavastu vallas Võnnu külas — praegu on see Vara vald⁴ ja Varaotsa küla. Ja mis murret minu kodukülas räägiti? Sii ol' siis nisuke kiil — ega see, kui ma teiega praega kõnelõn, oma nuka inimesed on siinpool ka kõik ära surenud, oma vend sures kah, kellega siis kõnõlõd. Aga meilt ainult kaheksa kilomeetrit põhja pool Alatskivil räägiti juba Kodavere murret,⁵ mis kulges piki Peipsi kallast Virumaale välja. Alatskivilased rääkisid juba peaaegu nagu avinurmikud, et eile lõssin ... Kui ma 1943. aastal Pärnumaale metsavahiks õppima läksin — siis oli mul võimalik õppida Mulgi ja Viru murdeid. Aga kõige paremini seltsisin ma võrokes- tega, selle keele valdkonnas võin ma end koduselt tunda.

Saare rahvaid, eriti saarlasi ja hiidlasi õppisin tundma alles Torontos, kuhu ma saabusin aastal 1957. Aga ma õppisin tundma ka midagi muud, hoopis olulist. Nimelt seda, et murre ei tähenda mitte ainult sõnade teistmoodi kasutamist ja mõtete teistmoodi väljaütlemist, vaid igas murdes peitub ka maailmavaade, teatud piirkonna inimese ellusuhtumine.

Oma 17 Eestis elatud eluaasta jooksul jõudsin külastada vaid üht saart. See oli vist 1942. või 1943. aastal, kui käisime paadiga Piirissaarel. Puhusin pritsimeeste pasunakooris, vabandust, vabatahtliku tuletõrje puhkpilliorkestris alti. Kutsuti surnuaia-pühale mängima. Ma jõudsin tähele panna, et saare poisid ilmutasid meiega kõneldes mingit kummalist uhkust ja iseteadvust, mida ma varem ma polnud kusagil kohanud. Umbes 15 aastat hiljem Torontos saarlastega tutvudes märkasin neis täpselt hoiakut. Täpselt saare hoiak, eraldatud kõigest mandrist, muust maailmast, see jürituuliklik merevapustus.

Nende kõne on seotud nende igapäevase eluga, mis on sootuks teistsugune kui mandriinimesel. Kui saarlane tahab arutada, et kahe asja vahel pole mingit vahet, siis ta ütleb: „Võta siitpoolt paati

⁴ Alatskivi valla, Kallaste linna, Pala valla, Peipsiääre valla ja Vara valla ühinemise teel moodustati 2017. aastal Peipsiääre vald.

⁵ Tegelikult on see Kodavere murrak, üks Tartu murde neljast murrakurühmast. Kodavere murdeala hõlmas Peipsi ranniku Omedu jõest Varani või veel enamgi Iõuna poole, kus sai kokku Tartu murrakuga.

või sealtpoolt paati — üks soolane vesi kõik.“ Jüri Tuuliku Abruka lugusid lugedes hakkavad silma omapärased tabavad võrdlused: mees jäi mõtlikuks kui pilvealune ilm; meri oli tasane ja sile, nagu vaga inimese silm.

Hiidlane armastab iga küsimust täht-tähele võtta. „Kuhu see tee läheb? — „Äi see lähe mitte kuskile, see on alati siin paigal olnud.“ „Kuhu see tee viib? — „Äi vii ta kuskile, ikka ise peab minema.“ „Kuhu see tee lõpeb?“ — „Äi, kui ta pole seni lõpp, miks ta peaks siis nüüd lõppema.“ Ja sa võid oma küsimust täpsustada kuitahes palju kordi, ikka ta leiab võimaluse sulle nii vastata, et küsimust nagu polekski.

Et murded hääbuvad, on kurb paratamatus. Ajakirjanikena pidagem silmas, et meie tööriist on meie võrratult kaunis eesti keel. Ja olgu meie kohuseks õppida tundma selle kõiki rikkusi ja varjundeid, nende kaudu ka inimesi, kellele me kirjutame ja kes seda keelt kannavad. Talletagem oma kultuuripärandit, ärgem jäägem kesisteks, saagem mitmekesisteks.

Kõnelen nüüd žanridest. Žanre on palju, kuid mina kõnelen vaid ühest, mis on ülekohtuselt unarusse jäänud — nimelt veste. Vestet on kõige rohkem väärsti mõistetud. Millegipärast arvatakse, et vestekirjanik on ainult mingi tühine lobamokk, keda ei maksa tõsiselt võtta, kellega pole võimalikku asjalikku juttu rääkida. Kes tahab end sellisena avalikkusele tutvustada? Tegelikult on siiski teine. Vestet saab kirjutada mitut moodi. Veste võib olla tõesti väike, mõni mõnus väike vahejuhtum, ja ka sellisena on tal oma väärtus. Kuid ei tarvitse ega tohi sellega piirduda. Tõeliselt hea veste on päevakajaline. Ja sellisena on tal hindamatu väärtus. Kui ta regulaarselt ilmub, siis kujuneb sellest teine maailmapilt — teine ja parem. Parempärast, et keegi ei jäta seda lugemata.

Teiseks on see tähtis seepärast, et lugeja leiab naljast tõetera paremini üles kui tõsisest jutust. Kui on vaja tähelepanu juhtida ühiskondlikele väärtustele, siis õpetaja õpetab ja manitseb. Vestekirjanik ei õpeta ega manitse, ta pilkab ja naeruväärustab, ja keegi ta peale ei pahanda. Inimene loeb ja naerab südamest sageli taipamata, et see tema enda kohta käib. Ta loeb ja ütleb, et täpselt nagu naaber. Naaber loeb ka ja mõtleb — no täpselt nagu naaber. Veste kirjutamine on omaette kunst, igaüks selliselt ei mõtle.

Ma soovitaksin teil end selles valdkonnas testida, oma võimed proovile panna. Te võite endas avastada ande, mida te ei teadnud endal olevat. Ja kui avastate, et annet ei ole, siis jätke asi rahule. Mäletate, mida ütles nalja kohta Juhan Peegel: „Kui nalja ei ole, siis pole mõtet teda hakata ka karvupidi välja kiskuma.“ Nii et enne kui hakkate naljatama, siis vaadake, et see on naljakas ja naljakalt serveeritud. Ja kui see on naljakas, siis võtke seda tõsiselt. Sama autoriteeti tsiteerides: „Nali pole nalja pärast ilma loodud.“ Toon teile lõpetuseks enda näite. Ma olen Torontos ilmuvas ajalehes Eesti Elu 12 aastat Kargu Karla nime all vesteid kirjutanud. Toimetajal kippus ruumi olema ja meie põlvkonna vanematel toimetajatel on olnud arusaam, et kõik lood tuleb tingimata ümber teha — muuta ka seda, mis muutmist ei vaja. Kui hiljem kaks lehte ühendati ja tuli uus toimetaja, siis ma võtsin julguse kokku, lõin Kargu Karla tüübi ja pakkusin toimetajale välja. Ta suhtus positiivselt, kuid hoiatas, et regulaarsust ei garanteeri. Kuid lugejate vastuvõtt oli sedavõrd hea, et varsti ei võinud numbrite vahetel jätta. Olin kogemata vajutanud õigele nupule. Karla on nüüd muldvana Eesti põllumees, ta on juba Eesti Vabariigis talu pidanud — no, ta peab muldvana, üle 100 aasta olema. Väheste koolihariduse tõttu kirjutab väheke vigaselt ja kõnes on tsaariaegseid väljendeid, moodsaid vahendeid kasutada ei oska ja elab põlise vana talupojatarkuse järgi. Ja selline tegelane meeldib lugejatele.

Mis ühele on naljakas, paneb teise nõutult õlgu kehitama. Vestekirjanik peab elama oma lugejaskonna keskel. Nad peavad hingama sama õhku, nende elupulsi löögid peavad olema samas rütmis.

Rein Veidemann: Kardan, et mu esinemine tuleb pessimistlik, aga loodan, et siiski mitte lootusetu. Küsimuses „Miks on ajakirjandus (Eesti) kultuuri küsimus?“ varjub premissina aimdus kultuurilisuse enda küsitavaks muutumisest. Sest kõik, kes on ajakirjanduse lugu uurinud ja õpetanud, samuti kõik, kes on ajakirjanduse looga kokku puutunud, võivad kinnitada selle kultuurilisust. Seega — milleks sellist küsimust üldse tõstatada? Väidan suuresti oma kogemuse põhjal, et põhjust siiski on. Ja mitte ainult ajakirjandust kui institutsiooni silmas pidades, vaid olukorras, kuhu oleme sattunud — kus ajakirjandusest institutsiooni ja mõistena on saanud teise institutsiooni mõiste, meedia allmõiste. Ot-

sides võrdlust ajaloost, on juhtumas midagi niisugust, mida kirjeldatakse eesti ühiskeele kujunemise protsessina 19. sajandil. Nimelt 19. sajandi keskpaigani eksisteeris siin eestlaste aladel kaks kirjakeelt, võrdsete võimalustega saada eestlaste ühiseks kirjakeeleks. Aga Pärnu Postimees ja Jannseni teadlikult põhjaeestilise valikuga Tartus ilmunud Eesti Postimees kinnistasid ühiskeelena ühe neist. Mis tähendas teise, antud juhul lõunaeesti keele taandumist, mitte väljalülitamist, vaid positsiooni muutust. Meedia juures võime täheldada samasuguseid muutusi. Tänapäevaks on meedia muutunud meie ühiseks keskkonnaks teatava ühise keelena, mis on enamat kui verbaalsus; kus on põimitud liikuv pilt ja sõna ja kõik elemendid ühtsesse formaati surutud kuni tehnikani välja. Selle taustal paistab trükiajakirjandus mulle üha enam meedia kui ühiskeele allkeelena. Ühise kirjakeele kujunemise võrdluse puhul lõunaeesti keelena.

Võib ju öelda, et meedia tõusis ajakirjanduse kõrvale 1950.–1960. aastatel, kui raadio kõrvale oli end kehtestavalt sisse seadnud televisioon. Igatahes on murranguliseks peetud 1967. a ilmunud Marshall McLuhani teost „Medium is the message“,⁶ mille pealkiri polnud autori poolt sellisena kavandatud ning mis algselt oli kavandatud lõppema küsimärgiga ja sisaldama viidet massiinimesele. Masside ajastust ja meedia objektiks sageli olevast massiinimesest ehk objektinimesest on kirjutatud juba 1930. aastal ilmunud Ortega y Gasseti teoses „Masside mäss“ (eesti k 2002),⁷ et mass on erilisel kvalifitseerimata isikute kogum. Seega ei tule massi all mõista üksnes ega peamiselt töötavaid masse. Mass on keskmine inimene. Niimoodi muutub mõiste, mida iseloomustas ainult kvantiteet, rahva hulk, kvalitatiivselt määratletuks. See on tavalisus, see on sotsiaalne kodutus, see on inimene, kes kuigivõrd ei erine teistest inimestest, vaid kordab liigiomast tüüpi.

Massiinimene on manipuleeritav kui mistahes ese. See ei tähenda mingil juhul massi ja eliidi vastandumist, mida mõni kord on Gassetile omistatud. Ta on selgesõnaliselt öelnud, et ühiskond on alati

kahe teguri, eliidi ja massi dünaamiline ühtsus. Eliit on eriliselt kvalifitseeritud üksikisikud või inimirühmad. Oluline on aga siinkohal näha kultuuri rolli, mis ühelt poolt loob eneseteadvust ja individualiseeritust, seda ka massi hulgas. Teiselt poolt aga seob kultuur ühiskonda.

Eesti ajakirjandusloos on see olnud nähtaval kohal selle esimestel kümnenditel, ärkamisajal, kuid paradoksaalsel kombel ka 1980-ndate lõpus, seejuures kõik tsensuuri tingimustes. Ma mäletan, et 1990-ndate algul, kui hakati taastama Kultuurkapitali, siis kõlasid ka nõuded taastada ajakirjanduse sihtkapital, mis oli olemas 1920. aastatel. Ajakirjanduse kui institutsiooni eneseteadvuses oli siis veel selgelt olemas kultuurilisuse tajus, ajakirjandust tunti siis osana kultuurist ja kultuuri kandjana.

Kuid ilmselt olid 1990-ndate keskpaigaks juba maad võtnud meediale iseloomulikud jooned, mistõttu kultuurilises mõttes algas ajakirjanduse kui institutsiooni perifeeriaks kujundamine.⁸

Taasiseseisvumisejärgsesse aega jääb ka tohutu põlvkonnavaheetus. Informatsiooni tootmine ja müük tõi ajakirjandusse tööle suure hulga ajakirjanduslikuks tööks ettevalmistamata noori inimesi, nii et käibele tuli lapsajakirjanduse nimetus.

McLuhani suure mõjuga raamatu ilmumisest on möödas 50 aastat. Meil on vaja toime tulla juba uue meediavormiga — sotsiaalmeediaga, mis totaliseerib erisused, tekitab lakkamatult trombe, kogukondlikke kõlakodasid, otsekui oleks tegemist paralleeluniversumiga, kust purskuvad illusioonid, kvaasi- ja pooltõed või lausvaled meie igapäevasesse meediasse, milles omakorda eristatakse peavoolu meediat ja alternatiive või peavoolu ümber kontsentriselt kujunevaid meediaplatvorme.

Online-meedia ja sotsiaalmeedia puhul näeme, kuidas keskkond dikteerib käitumise. Parim näide on Twitter oma etteantud tähemärkide arvuga. Etteantud tähemärgid võõrandavad inimese diskursiivsusest. Ma pole kohanud sotsiaalmeedias tõsiseid arutamisi. Selle asemel leiame säutsumise, mis deformeerib me kõneviimet. Kogu meie kõnelemisviime atrofeerub.

Lähem nüüd kultuurisemiootika juurde. Kultuurisemiootika üks alusmõisteid on Juri Lotmani loodud semiosfääri mõiste, mida iseloomustab piiride,

⁶ Originaali tiitel Marshall McLuhan, Quentin Fiore. *The Medium is the Message: An Inventory of Effects*. London: Bantam Books, 1967.

⁷ José Ortega y Gasseti „Masside mäss“ (orig „La rebelión de las masas“) ilmus eesti keeles esmakordselt ajakirja Akadeemia veergudel järjepätkuna (1991, nr 8 – 1992, nr 2) Ruth Liase tõlkes, seejärel 2002. aastal Vagabundi kirjastuse raamatuna.

⁸ Vt Helle Tiikmaa artiklit võitlustest ajakirjanduse sihtkapitali ümber käesolevas aastaraamatus.

sh sisepiiride olemasolu ja teatav tähenduste korrastatus. Nüüd on meil tegemist uue virtuaalse tegelikusega, blogosfääri ehk nn igameheajakirjandusega, kuhu ma liigitan Twitteri, Instagrami, Facebooki. See seab küsitavaks semiosfääri mõiste. Nii nagu meediaga seoses on kogu aeg küsitavas positsioonis kultuur. Kultuur on informatsiooni vahetamise, loomise, salvestamise, vahendamise ja taasloomise väli või keskkond, nagu on seda ka meedia.

Mul on kiusatus väita, et kultuuriinformatsiooni ja meedia erisus seisneb selles, et meedia tendeerib kaose ja erosiooni suunas, kultuuriinformatsioon on aga seostava ja korrastava iseloomuga. See iseloom ilmneb juba Lotmani tõdemuses, et kultuuri ei pärita, vaid seda on vaja pidevalt taasluua ja meenutada. Kultuur on ühtlasi haridus, see on valgustus ja selgitamine. Sedasi mõistab ka kultuuri ka Ortega y Gasset. Kultuur on õpitav. Mõnikord väidetakse, et meedias on info levitamine ja vahetamine väärtusvaba, samal ajal kui kultuuriline informatsioon on küllastatud väärtussuhetest. Kuid teame, et see pole nii. Infovahetus meedias algab samuti vahetemisest olulise ja ebaolulise vahel, mis ongi juba väärtustamine. Kusjuures see väärtustamine võib olla omakorda pöördvõrdelise iseloomuga. Turunõudel, klikkide ja kasumi eesmärgil muudetakse oluliseks see, mis tegelikkuse enda tasandil on ebaloomulik — iga päev näeme kohutaval hulgal dramatiseerimist, sh argielu dramatiseerimist vaid selleks, et seda müüa.

Vahe meediainfo ja kultuuriinfo vahel, lisaks sellele, et ühel on tendents kaose ja teisel korrastatuse poole, seisneb ka selles, et meedias leviv info esineb pideva voona, samal ajal kui kultuuriinformatsioon ärgitab pidevat tagasivõtmist, peatumist, mõtestamist ning fikseerib saatja ja vastuvõtja vahelise sideme püsivamalt. Kunagi käibis isegi ajakirjanduse kohta ütlus, et ei ole midagi aegunumat kui eilne ajaleht. Ma pean ütlema, et mu meelest teeb see tänase infovoo tingimustes lehtedele liiga. Mind on hämmastanud, et kokkupuude vanade ajalehtedega

mõjub vaimselt vägagi rikastavalt. Aga see võib tulenedagi sellest, et ajakirjandusest saab kaugemas ajas järelvaates kirjandus.

Üks eristav asi veel. Nagu teame, pole püsivamat rubriiki ajakirjanduses kui surmakuulutused. Igavesti värske ja lõplikkust esindav ajakirjandusžanr. Aga meedia infovoos on inimese surm märkamatu, samahästi võib see olemata olla. Siin näen meedia sarnasust teatriga — nii meedia kui ka teater on kaduv kunst.

Ärgu loetagu eelöeldust välja meedia ja ajakirjanduse vastandumist. Seda ma ei taha. Minu jutu mõte on selles, et ajakirjandus kui institutsioon, mis on poolteist sajandit olnud ka Eestis kultuur ja kultuurikandja, on nüüdseks allutatud või allunud meediale.

Trükiajakirjandus on täna nišitoode. Meil on Eesti Meedia, aga pole iseseisva ajakirjandusliku üksusena Postimeest. See on juba ära kustutatud, õhtule saadetud. See on suurima ajalehena veel olemas, aga seda pole iseseisva ajakirjandusliku institutsionaalse üksusena. See on nüüd tooteliik.

Miks on ajakirjandus kultuuri küsimus? See tuleb juba nimest: aja kirjandus. Aja kaaskirjutus, aja jälg, aja läbikirjutus. Isegi ülekirjutus, ajakirjandus kui palimpsest. Ajakirjanduses on oluline autor, tema kirjutamissuutlikkus, sõnavalitsemisoskus, tema eetika ja esteetika, mille keskmes on stiil. Kirjutaja puhul on oluline loomingulisus. Ajakirjanik jäädvustab aega, aga ka rekonstrueerib minevikku ja konstrueerib tulevikku. Seda näeme eriti ilmekalt ajakirjanduse algusaegade puhul, ajakirjaniku ja tema lugeja suhe oli usalduslik.

Kuigi ülemmõisteks on saanud meedia ja ajakirjandus on allmõiste, on meil võimalik täita meedia ajakirjandusega. Võimalik on meedia ajakirjandustamine. Täidame meedia ajakirjandusega. Selles ongi meie võimalus, et me täidame meedia subjektidega — ajakirjanduslikkusega, nagu Maarja oma sissejuhatuses rõhutas.

KOHALIK AJAKIRJANDUS

Kohaliku ajakirjanduse olukord ja tulevik

Ülevaade EAAS-i koosolekust 17. novembril 2017

Peeter Vihalemm. Sissejuhatus

Taustaks tänasele arutelule toon tabeli ajalehtede tiraažide muutumise kohta aastatel 1998–2017 (tabel 1). Oleme koos Roosmari Kurvitsaga koostanud selle Eesti Ajalehtede Liidu (EALL) kodulehel avaldatud andmete põhjal. Tabelis on tühje lahtreid — mõned lehed, nagu Sirp, on liidust välja astunud, mistõttu ei ole tabelis nende kohta andmeid toodud, EALL ei avalda neid enam. Tabel ei kajasta kõiki viimase 20 aasta jooksul toimunud muutusi. Ajalehtedest, mis enam ei ilmu, on esitatud andmed ainult kõige suuremate kohta. Tasuta ajalehed on tabelist välja jäetud.

Nagu tabelist näeme, on lehtede tiraažid peaaegu kõikjal tugevasti vähenenud, eriti majanduslanguse ajal ja järel aastatel 2008–2013. Suurematest lehtedest on siinjuures erandiks ainult Maaleht ja МК-Эстония. Maalehe tiraaž on paljude aastate jooksul olnud jaanuaris veelgi suurem,¹ mistõttu on selle puhul tabelis toodud veebruari tiraaž.

Suhteliselt vähe on langenud Postimehe tiraaž, 18% võrreldes 1998. aastaga, samas kui Eesti Päevaleht on kaotanud tiraažist veidi üle poole, Äripäev ja Eesti Ekspress veidi alla poole. Veidi alla või üle poole on vähenud ka maakonnalehtede tiraaž, kõige suurem on vähenemine Põhjarannikul, Võrumaa Teatajal ja Vooremaal.

Omaette küsimus on, kas ka lugejaskond on kahanenud, kui võtta arvesse veebiversioonide lugemist. Võib oletada, et mitte, vähemalt suuremate ajalehtede puhul. Täpsed ja täielikud andmed veebiväljaannete lugemise kohta puuduvad, aga mõnevõrra on püütud selgitada Postimehe veebilehtede külastatavust.² Uuringud on näidanud, et see on

isegi oluliselt suurem kui paberväljaande loetavus ning näitab kasvutendentsi, eriti nutitelefonist uudiste lugemine.³

Seega võib öelda, et hoolimata tiraažide vähenemisest ei ole lugejaskond vähenenud. Ei saa rääkida, et inimesed ei tunne huvi. Paljud loevad ajalehetekste teistmoodi, teisel kujul.

Tänaasest koosolekust. Haldusreform toob suuri muutusi kohalikku ajakirjandusse. Ilmselt asutatakse uutes suurtes omavalitsustes oma väljanded. Kuivõrd on need üksnes infolehed, kui palju on neis ajakirjandust? Kas kõik praegused väikeste valdade lehed kaovad või säilib osa nendest, et säilitada kohalikku identiteeti? Kuivõrd uutes suurvaldades kujuneb uut kohalikku identiteeti? Nendele küsimustele ei oska me praegu veel isegi mitte oletamisi vastata. Kindel on aga see, et elu väljaspool suuremaid linnu ja seda kajastav kohalik ajakirjandus on lähiaastatel olulises murrangus.

Nils Niitra kirjutas aasta tagasi Postimehes⁴ maakonnalehtede edasise arengu kolmest stsenaariumist: lehed koonduvad suuremasse kontserni või saavad omanikeks kohalikud metseenlikud ärimed või kohalikud omavalitsused. Viimased kaks varianti toovad kaasa poliitilise kallutatuse probleemi. Ragne Kõuts⁵ on seda juba praegu pidanud tõsiseks probleemiks. See on aga oluline teema, mis nõuab omaette arutelu. Tänaane põhiteema on kohalike väljaannete arenguperspektiivid, lehtede püsima jäämine ja muutumine.

Veronika Kalmus, Triin Vihalemm. (Toim) Eesti ühiskond kiirenevas ajas: Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002–2014 tulemused. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2017, lk-d 254–256; Jüri Järv. Elektrooniline Postimees aina kasvab. — Postimees, 6.01.2018.

³ Vt J. Järv, 2018. Eesti lugejauuringu 2017. a sügise andmetel loeb Postimehe paberväljaannet pidevalt 184 000 inimest ja veebiväljaannet 240 000.

⁴ Nils Niitra. Maakonnaajakirjandus elab valdavalt peost suhu. — Postimees, 22.10.2016.

⁵ Ragne Kõuts. Maakonnaleht ja omavalitsuse infoleht — „kõlvatu“ konkurents? — Postimees, 26.10.2016.

¹ 2018 jaanuaris isegi üle saja tuhande, 102 000. — Toim.

² Vt Peeter Vihalemm, Ragne Kõuts-Klemm. Meediakajastuse muutumine: Internetiajastu saabumine. — Peeter Vihalemm, Marju Lauristin,

Tabel 1. Ajalehtede tiraažid 1998–2017 (tuhandetes, jaanuari seisuga**)

	1998	2003	2008	2013	2014	2015	2016	2017	2017 1998**
Üleriigilised päevalehed									
Eesti Päevaleht	36,1	33,5	35,5	22,6	21,7	20,3	20,1	16,8	47%
Эстония (2008 Вести дня)	9,2	6,1	9,1	-	-	-	-	-	
Молодёжь Эстонии	9,3	7,2	5,4	-	-	-	-	-	
Postimees	55,1	61,5	68,0	54,7	51,2	50,2	50,1	45,2	82%
Õhtuleht, alates 2003 SL Õhtuleht	23,4	65,6	61,5	50,8	49,5	49,3	48,8	48,2	73%
Äripäev	15,0	20,7	23,9	11,2	11,1	9,9	8,7	8,4	56%
Maakondlikud lehed									
Elva Postipoiss	-	1,6	1,8	1,4	1,4	1,5	1,4	1,4	88%
Harju Elu (1993–2007 Harjumaa)	2,8	?	-	3,8	3,8	3,8	3,8	4,2	150%
Hiiu Leht	1,3	2,1	2,8	2,9	2,8	2,8	2,8	2,8	215%
Järva Teataja	6,6	5,8	5,8	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	61%
Koit	5,4	4,2	4,4	?	?	?	?	?	
Lääne Elu	5,8	4,9	4,4	3,5	3,5	3,3	3,2	3,1	53%
Meie Maa	8,2	8,1	7,5	7,3	6,9	6,5	6,6	6,4	78%
Nädaline / Raplamaa Sõnumid	4,2	3,7	3,5	3,0	3,0	3,0	2,8	2,8	67%
Põhjarannik / Северное Побережье	13,8	8,0	7,9	6,4	6,3	6,2	6,1	6,0	43%
Pärnu Postimees	17,2	15,2	15,6	12,6	12,3	12,1	11,8	11,6	67%
Saarte Hääl	-	-	-	4,6	4,7	4,7	4,8	5,6	122%
Sakala	12,1	10,9	11,0	8,9	8,7	8,5	8,3	8,1	67%
Sõnumitooja	-	1,9	1,9	1,8	1,7	3,2	2,8	3,4	179%
Valgamaalane	4,5	3,5	3,5	2,6	2,6	2,6	2,5	2,6	58%
Vali Uudised	2,0	1,9	1,9	1,9	1,5	1,8	1,7	1,5	75%
Virumaa Teataja	10,8	8,6	8,2	6,4	6,2	6,1	5,9	5,8	54%
Vooremaa	4,5	3,8	3,3	2,6	2,4	2,2	2,1	2,1	47%
Võrumaa Teataja	7,9	5,9	5,4	3,7	3,5	3,3	3,2	3,6	46%
Üleriigilised nädalalehed									
Деловые Ведомости	5,4	5,0	6,3	3,9	3,4	4,3	3,0	3,1	57%
День за Днём	15,7	18,6	15,0	10,4	10,2	13,1	11,9	-	76%
Eesti Ekspress	47,7	44,7	43,8	30,4	30,7	28,6	30,1	28,3	59%
Eesti Kirik	3,0	2,3	2,1	2,0	2,0	2,1	2,0	2,0	67%
Комсомольская правда (Põhja-Euroopas)	-	-	10,6	10,0	10,0	10,0	10,0	10,1	95%
Maaleht*	41,4	42,4	44,1	43,8	44,1	43,3	45,7	43,8	106%
МК-Эстония	-	-	12,0	12,5	12,6	12,1	12,5	13,9	116%
Sirp	3,3	3,6	4,9	?	?	?	?	?	
Terviseleht	6,7	4,8	3,5	?	?	?	?	?	
Вести Недели	19,5	20,9	-	-	-	-	-	-	
Õpetajate Leht	3,7	4,3	3,7	2,8	2,5	2,9	3,0	2,5	68%

* Maalehe puhul on antud veebruari tiraaž.

** Hiljem kui 1998 alustanud lehe puhul on 2017. aastaga võrreldud kõige varasemat ilmumisaastat.

? EALL ei avalda tiraažide andmeid, kuna leht ei ole (enam) liidu liige.

- Ajaleht ei ilmunud.

Allikas: Eesti Ajalehtede Liit
Koostanud Roosmari Kurvits ja Peeter Vihalemm

Meil on täna neli ettekannet. Maakonnalehtede olukorrast ja arenguvõimalustest räägib Eesti Meedia kontserni printmeedia arendusjuht Margus Mets, täiendavate ettekannetega esinevad haldusreformi ekspert Sulev Valner, ajakirjandusõppejõud Ragne Kõuts-Klemm ja kauaaegne ajakirjanik Urmas Glase.

Margus Mets. Maakonnalehtede olukord ja arenguvõimalused

Maakonnalehtede tugevus sõltub eeskätt sellest, kui tugev on kogukonna ajalooline lugemisharjumus ja kas ajaleht on kohaliku identiteedi kandja või mitte. Identiteet sõltub tugevasti sellest, kui loomupärane tervik on maakond. Nii on viimase 20 aasta jooksul hästi säilitanud oma lugejaskonna Pärnu Postimees, Sakala, ka Saaremaa ja Hiiumaa lehed. Hoopis järsem on lugejate kaotus olnud Harjumaal, Raplamaal, Virumaal ja ka Kagu-Eestis. Raplamaa või Valgamaa või Jõgevamaa ei ole kunagi olnud omaette tervik, erinevalt saartest, Viljandi- või Tartumaast. Ida-Virumaal on mitu tugevat tõmbekeskust, millega võrreldes maakondlik tõmbekeskus Jõhvi on suhteliselt nõrk, lisaks muidugi kultuuriliselt kirju rahvastiku koosseis. Tiraažide vähenemise oluline põhjus on ka rahvastiku vähenemine paljudes maakondades.

Tuleviku edu võtmeks saab toimetuste tahe ja oskus edastada erinevate kogukondade uudiseid, väljendada nende hulgas levinud avalikku arvamust, avaldada igapäevase eluga seonduvaid praktilisi teateid. Maakonnaleht ei pea olema ainuüksi huvitav, vaid ka vajalik.

On viimane aeg teha investeeringuid veebiajalehte. Siin on Eesti Meedia väljaanded kindlas eduseisus. Meie maakonnalehed Pärnu Postimees, Sakala, Lõuna-Eesti Postimees, Tartu Postimees, Virumaa Teataja ja Järva Teataja on seotud Postimehega ühtsesse veebilehtede kogumisse.

Mõned maakonnalehtede väljaandjad arvavad ikka veel, et jäävad püsima ka ilma veebilehtede arendamiseta, sest inimene vanuses üle 60 on igavesti truu paberlehele. Aga meie lugejauuringud näitavad, et 74% eakamatest lugejatest loeb vähemasti mõnikord ka meie maakonnalehti veebis, on aktiveerinud veebivõtme (need tellijad, kes seda teevad, saavad lugeda veebilehte tasuta). Vanuserühm

60+ veedab üha rohkem aega arvutis. Ta loeb 3–5 korda nädalas paberlehte ja on pidevalt arvutis, sest temal on selleks aega. Veebilehti loetakse, kui see on tasuta, 91% küsitletutest ei ole nõus veebisisu eest eraldi maksma.

Vajadus tasuliste veebitekstide järele on nende kvaliteedi huvides suur ja üha tõsisemalt tõuseb küsimus, kas veebiväljaannete kogu sisu peaks olema tasuta kättesaadav. Kümme aastat tagasi arvati Soomes, et ajalehe tulevikumudel on tasuta leht igaühele. Algul toimis see hästi, tehti isegi eraldi tasuta lehtede liit tasuliste kõrvale. Praeguseks on näha, et see siiski ei toimi hästi. Tasuta lehes ei avaldata arvamust. See toob informatsiooni, ka kohalikke praktilisi teateid ja infot selle kohta, kust poest midagi odavamalt saab. Kuid see ei toimi foorumina, ei kajasta kogukonna arvamust ega identiteeti. Nüüd on üha laiemalt levimas tasuliste ja tasuta ajalehetekstide kombinatsioonid, hübriidväljaanded.

Oleme Emori abiga küsitlenud oma lehtede tellijaskonda kuues maakonnas (Tartu-, Pärnu-, Viljandi-, Valga-, Lääne-Viru- ja Järvamaa). Paneb mõtlema, et nende hulgas on vaid 6% vanuses alla 35 aasta ja 13% vanuses 35–44 aastat. Noored on aktiivsed igapäevased veebikasutajad, saavad hakkama ka ilma paberlehetega. Aga maakondades ei saa ka noored hästi hakkama ilma kohaliku infovoota, mida Tallinna-keskne peavoolumeedia ei hakka kunagi pakkuma. Kohalik info on eriti tähtis inimestele vanemas keskeas ja pensionieas. Kohaliku lehe tellijatest moodustavad inimesed vanuses 45+ valdava enamiku, 81%.

Nüüd loeb maakondlike veebilehtede lugejaist 77% neid arvutist, 17% telefonist ja 6% tahvelarvutist. Telefonist lugejate arv kasvab üha kiiremini. Seetõttu oleme arendanud Eesti Meedias veebilehtedele välja ka eraldi telefonivaate.

Maakonnalehtedele on kõige suurem oht kojukanne. Eesti Postil on plaan tõsta kojukande hindu 30% ühe aastaga. Nad ütlesid otse, et igapäevast kojukannet neile vaja ei ole. Kui pakkide vedamiseks piisab ühest-kahest korrast nädalas, siis milleks postiljone kuus korda nädalas ringile saata. Üleriigiliste lehtede tellijaid on maal vähe, maakonnalehtedel rohkem — nad peaksid suure osa kojukandest kinni maksma. Väikesed lehed ei suuda seda teha. Ja koju jõuab leht uudiste leviku mõttes hilinemisega. Kui maakonnas midagi juhtub, saab infot selle

kohta lehest järgmisel päeval kell neli. See on üks põhjustest, miks internetist lugemine kasvab. Veebis on uudis kohe üleval.

Eesti Meedia alustas novembri alguses uue ajalehega, Lõuna-Eesti Postimehega. Miks? Märkasime juba ammu, et Lõuna-Eesti jagamine nagu nõukogude ajal Põlva, Võru ja Valga maakonnaks ei arvestanud inimeste tegelikke kogukonnasuhteid ega ka kunagisi kihelkonnapiire. Tänapäeval on tavaline, et elatakse ühes, aga tööl või koolis käiakse naabermaakonnas. Otepäälased pole ennast kunagi päris valgamaalasteks pidanud.

Oleme veendunud, et tulevikus on Lõuna-Eesti regionaalne tervik, mis koosneb omanäolistest etnilistest ja isemõtlevatest kogukondadest. Tänane jaotumine Põlva, Võru ja Valga maakonnaks minetab senise tähenduse. Just selle teadmisega laiendasime senise Valgamaalase haaret naabermaakondadesse.

Väidan, et nii võimast meediumi pole Lõuna-Eestis varem kunagi olnud. Lõuna-Eesti Postimehest saab oma piirkonna kõige operatiivsem ja kaasaegsem uudistekanal nii paberil kui ka veebis. Esiknumbri tiraaž oli 20 000. Valgamaalase ning Võru ja Põlva lehe tiraaž kokku jääb alla 10 000. Lehte saavad endised Valgamaalase tellijad ja 500 uut tellijat, samuti Postimehe tellijad Valga-, Võru- ja Põlvamaal.

Paberil ilmub leht esmaspäeval, kolmapäeval ja reedel. Veebis kajastame Lõuna-Eestis toimuvat pidevalt ehk n-ö 24/7. Just tipptasemel tehnoloogiale toetuv veebileht annab võimaluse edastada Lõuna-Eesti mistahes paigast ka videoid ja otseülekandeid.

Tahame või mitte, kuid haldusreform muudab enamikus maakondades seniste kohalike lehtede tähendust ja positsioone. Maavalitsused saadetakse 1. jaanuariks laiali. Seega muutuvad maakondlikud piirid edaspidi vähem tähtsaks. Uute suurte valdade jaoks pole oluline, millise maakonna alla nad paberi peal kuuluvad. Nende oma ego ja identiteet on senisest oluliselt suurem. Vallad on suuremad ning suuremaks ja tugevamaks muutuvad ka vallalehed.

Kas me suudame rahumeelselt koos eksisteerida, kui üks saab raha omavalitsuste eelarvest ja teine peab selle kokku korjama lugejatelt ja kohalikelt reklaamiandjatelt? Ma mõistan suurvaldade soovi omada oma häälekandjat, mis jõuaks igasse postkasti, kuid ei pea õigeks nende konkureerimist kohalikul reklaamiturul. Ja ma loodan, et ka luge-

ja saab aru, milline ajaleht on võimulolijate häälekandja ja milline vaba sõna sõltumatu levitaja.

Sulev Valner. Haldusreformi võimalik mõju kohalikule ajakirjandusele

Haldusreformi tegelikku mõju on veel pisut vara hinnata. Praegu alles hakkab uus pilt välja joonistuma. Me oleme enam-vähem teada saanud, kes saavad uuteks omavalitsusjuhtideks, aga veel ei tea, millist poliitikat üks või teine uus omavalitsus või nende liidud ühiselt tegelikkuses ajama hakkavad.

Analoogsete reformide puhul teistes riikides, nagu näiteks Taanis 2007 või Lätis 2009, on tõdetud, et reformi mõju saab korralikult hinnata ühe või isegi kahe valimisperioodi ehk siis nelja või kaheksa aasta möödumisel. Aga mõju sõltub kindlasti väga palju ka tulevastest valikutest, mida uute omavalitsuste volikogud ja juhid ise hakkavad langetama. Kuna tegu on omavalitsustega, siis on nad oma otustes küllalt vabad. Seetõttu saame praegu rääkida haldusreformi või riigireformi võimalikust prognoositavast mõjust.

Kõigepealt peab võimalikust mõjust rääkimiseks kaardistama, mis muutub. Uusi omavalitsusi on senisest umbes kolm korda vähem ehk 213 asemel 79. Keskmise omavalitsus on elanike arvult senisest oluliselt suurem, senise keskmiselt 1800–1900 elaniku asemel elab keskmises uues Eesti omavalitsuses mediaansuurusena üle 7000 inimese. See ei ole midagi enneolematut, lihtsalt kui seni olid sellised suhteliselt suured vallad nagu Türi, Märjamaa või Tapa erandid, siis nüüd on sellise suurusega kohalik omavalitsus reegel.

Vastavalt suurenevad ka omavalitsuste eelarved ehk rahalised võimalused. Kui seni oli paljude väikeste valdade aastaeelarve suurusjärgus 1–2 miljonit eurot, siis ühinemise järel on palju selliseid, kel elanikke üle 10 000 ja aastaeelarve üle 10 miljoni.

Vallalehti jääb nüüd ilmselgelt vähemaks kui seni, võib arvata, et nendegi arv kahaneb koos omavalitsuste arvuga umbes kolm korda. Küll aga muutuvad nad tõenäoliselt oluliselt kopsakamaks, nii trükiarvult kui ka teostuselt, sest nüüd tuleb katta oluliselt suurem omavalitsus ja samas on ühiselt kindlasti ka rohkem ressursse, mida vallalehe tegemisse panna, kui seni. Mõnigi uus vallaleht võib hakata trükiarvult ületama väiksemaid maakonna-

lehti. Kas see kujuneb nende väljaannete olemusele ja sisule heaks või halvaks, sõltub ilmselt vägagi kohapealsetest oludest ja valikutest.

Ma siiski ei paneks vallalehtedele kohaliku ajakirjandusena väga suurt ootust, sest oma olemuselt on tegu paratamatult pseudo- või poolajakirjandusliku nähtusega. Omavalitsuse leht on enamasti selgelt kohaliku võimu häälekandja ja oodata temalt näiteks kohaliku võimu valusate teemade ausat käsitlust oleks ebareaalne. Enamik vallalehe toimetajaid on sisuliselt vallavalitsuse töötajad ja nende käed ei ole ega saagi olla vabad oma tööandja kritiseerimiseks. Sama hästi ei saa ju eeldada, et Selveri, Bauhofi, LHV Panga või mõne muu firma kliendileht, mis meile koju saadetakse, on erapooletu ajakirjandus.

Küll tasub kindlasti võidelda selle eest, et ka omavalitsuste lehed oleks oma võimaluste piires ikkagi võimalikult sisukad infokanalid. Siin võib teatud määral neile lehtedele abiks olla see, et ühinenud omavalitsustes hakkab eeldatavalt senisest suuremat rolli mängima volikogu ja väheneb vallajuhtide kui ainuotsustajate osa, mis oli iseloomulik paljudele väikevaldadele. Kui volikogus õnnestub laiemal pinnal sõnastada ja kokku leppida mängureeglid, mis annavad omavalitsuse lehele teatud tegutsemisvabaduse, siis väheneb otsene sõltuvus mõne vallajuhi isikust.

Nii et rääkides kohalikust pärisajakirjandusest, keskenduks siiski maakonnalehtedele ja teistele kohalikust võimust sõltumatul alusel väljaannetele, mis mõnel pool võivad olla mitme maakonna ülesed, nagu Lõuna-Eesti Postimees või Lõunaleht, mõnel pool ka maakonnast pisut väiksema piirkonna omad, nagu Sõnumitooja Harjumaal või Elva Postipoiss Tartumaal. Siin on heaks abistavaks näitajaks küllap ka see, kes neist kuulub Eesti Aja-lehtede Liitu, olles seejuures lubanud austada Eesti ajakirjanduseetika koodeksi põhimõtteid.

Hiiumaal on nüüd kogu saar ehk maakond ühtlasi ka üks omavalitsus. Saaremaal päris seesama siiski ei juhtunud, sest Muhu ja Ruhnu jäid eraldi, aga muidugi sisuliselt on nad Saaremaa valla kõrval nii väikesed, et peaaegu võib ka seal rääkida maakonnas ühest tegijast. Iseloomuliku näitena võib siin välja tuua, et kui igal pool mujal Eestis hakkavad edaspidi maakondlikku ühistransporti korraldama ühistranspordikeskused, siis Hiiumaal ja Saaremaal erandina on see valdkond antud

otse sündiva suure omavalitsuse korraldada.

Kolme omavalitsusega maakondadeks jäävad Valgamaa, Läänemaa, Järvamaa, Jõgevamaa ja Põlvamaa. Siit ringist tasub ehk eelkõige otsida neid kohti, kus võidakse hakata rääkima, et maakond ei mängigi enam suurt rolli, seatakse kahtluse alla maakondliku koostöö vajalikkus ja koos sellega võib teatud küsimärk tõusta ka sealse maakonnalehe kohale.

Valgamaal ongi nüüd nii läinud, et maakonnaleht lõpetas ja muutus Lõuna-Eesti Postimeheks ja see justkui langes ajalisel kokku toimuva haldusreformiga. Kuid siin haldusreformi selle otsuse põhjuseks pidada oleks vahest küll liiga vara. Küllap põhjused on rohkem muud, näiteks majanduslikud. Loomulikult sobib haldusreform praegu paljude keeruliste otsuste tegemisel üheks heaks põhjenduseks.

Raplamaal ja Viljandimaal jääb omavalitsusi 4, Võrumaal 5, Pärnumaal 7, Tartumaal, Lääne- ja Ida-Virumaal 8 ning Harjumaal 16. Nende maakondade puhul ei tohiks enamasti tekkida küsimust tulevase maakondliku koostöö vajaduse suhtes.

Mõnes kohas muutusid ühinemistega mõnevõrra maakondade piirid. Näiteks kaks Läänemaa valda on nüüd Pärnumaal ja Lihula kandi inimesed peavad valima, kas nende tulevane kohalik leht on edasi Lääne Elu või nüüd uues olukorras Pärnu Postimees. Kaks senist Põlvamaa valda läksid üle Võrumaale ja Värska kandi inimesed peavad otsustama, kas tellida Koitu või Võrumaa Teatajat, aga neil on muidugi ka oma Setomaa leht olemas. Käru vald läks Raplamaalt Järvamaale, Pala ja Tabivere Jõgevamaalt Tartumaale, Avinurme Ida-Virust Jõgevamaale jne.

Samas võib suures pildis ikkagi öelda, et need muutused väga palju maakondlikku pilti ei muutnud ja ainult selle pärast ühegi maakonna ja küllap ka maakonnalehe tulevik küsimuse alla ei lähe. Läänemaa kaotas nende muutustega umbes 15% senistest elanikest, Põlvamaa 9%, Jõgevamaa 4%, Valgamaa 3%. Võitis kõige rohkem Võru maakond, kes sai koos seto valdade ja Oravaga juurde umbes 9%, Pärnumaa 4,4% elanikest. See, mis oli elanike arvus väikese Läänemaa jaoks suhteliselt suur kaotus, ei ole samas Pärnumaa jaoks kuigi suur lisa.

Aga mis puutub väiksema trükiarvuga maakonnalehti, siis kindlasti on nende jaoks iga kaotatud või võidetud lugeja oluline. Lääne Elu jaoks oli

Lihula piirkonna kaotus kindlasti oluline löök, samuti oma maakonna väiksemaks muutumine Põlva Koidu ja Vooremaa jaoks, mis pole just suurimate tiraažidega lehed niigi.

Lisaks kohalike valimistega teostunud omavalitsuste reformile seisab lähiajal ees ka teine suur muutus ehk maavalitsuste reform. 1. jaanuarist lõpetavad tegevuse senised maavalitsused ja nende ülesanded jagatakse ära omavalitsuste ning eri riigiasutuste vahel. See tähendab, et näiteks abielude sõlmimine ja muud rahvastikutoimingud antakse otse maakonnakeskuse omavalitsustele, maakonna arendustegevus ja mõned teised sellega seotud asjad antakse üle maakonna omavalitsuste poolt nimetatud ühisele organisatsioonile, enamasti on see omavalitsusliit, mõnel pool ka maakondlik arenduskeskus. Ning rea ülesandeid võtavad üle riigiasutused, nagu Sotsiaalkindlustusamet või Maa-amet jne.

Ei hakkaks kogu seda pilti siin detailsemalt kirjeldama, aga kohaliku ajakirjanduse tuleviku kontekstis on kindlasti kõige olulisem just see osa, mis puudutab omavalitsuste koostöös maakonna tasemel tulevikus täidetavaid ülesandeid. Ehk siis küsimus, kui tugev saab olema tulevikus maakondliku mõõtme kandmine ja selles osas kohapealsete tegijate koostöö — kes seda teeb ja eest veab, kui maavanemat enam ei ole. Muide, juba praegu on suures osas maakondades olukord, kus maavanemate asemel täidavad nende rolli kohusetäitjatena maasekretärid, kuna mõnel maavanemal sai ametiaeg täis ja otsustati uut mitte enam määrata (Saaremaa, Hiiumaa), osa aga osutus valituks kohalikesse volikogudesse ja kuna see pole ühitatav maavanema ametiga, tegid nad otsuse loobuda maavanema kohast (Lääne-, Põlva-, Võrumaa jne). Nii et juba aastavahetust ära ootamata on meil paljudes maakondades olukord, kus sisuliselt on maavalitsus senises rollis tegutsemise lõpetanud ja nüüd sõltub uutest omavalitsustest ja maakonna teistest aktiivsetest inimestest, kas keegi teine võtab selle lipu üles või ei võtagi. Loodetavasti see uus ühistegevuste identiteet ja eestvedaja tekib enamikus kohtades. Kui kusagil maakondlik ühtekuuluvus põhines ainult maavanema olemasolul, siis pidi see küll päris nõrk ühtekuuluvus olema.

Väljaandeid vaadeldes saab eristada suuri maakonnalehti, nagu Pärnu Postimees (tiraaž 12 000), Sakala (8000), Harju Elu (6100), Põhjarannik (6000),

Virumaa Teataja (5800), kelle puhul haldusreform või ka maavalitsuste reform ilmselt väga palju ei muuda. Küll aga võib väiksematele maakonnalehtedele, mille trükiarv napilt 3000 või mõnel alla sellegi, mingi isegi mitte väga suur muudatus osutada päris määravaks selles suhtes, kas jäädakse majanduslikult nina vee peale või mitte. On olnud isegi imetusväärne, et 15 maakonnas on kõik maakonnalehed püsinud kuni praeguseni. Nüüd siis Valgamaalasega tegi Eesti Meedia grupp otsa lahti selles suunas, et võiks olla mõnel pool mitte enam maakonnaleht, vaid mitme maakonna ülesed lehed. Saab näha, kas neil on selle avanguga edu ja mida see toob näiteks Võrumaa Teataja ja Põlva Koidu jaoks. Lugeja otsustab nii tellijana kui ka näiteks selle valikuga, kuhu panna edaspidi surma- ja muid kuulutusi.

Kokkuvõttes ei ole põhjust olukorda dramatiseerida. Arvan, et kohalike lehtede tulevik ei ole kõikjal ühtmoodi ette määratud, vaid sõltub väga palju ka nende lehtede tegijatest ning teiselt poolt kohapealsetest inimestest endist, kui vajalikuks oma maakonna lehte peetakse ja kas seda siis ka päriselt toetatakse. Et ei läheks nii, nagu paljude väikeste maapoodidega, kus kohalikud inimesed on küll valmis sadu allkirju koguma poe sulgemise vastu, aga ise teevad sageli oma igapäevased ostud linnas suures poes või lähevad Läti piirile odavamalt alkoholi otsima.

Lõpuks öiendaks seoses värskest toimunud kohalikest valimistest osavõtuga ära ühe faktivea, mis levib visalt ühest esinemisest teise. Paljud seostavad valimisaktiivsuse vähenemist neil valimistel (mis iseenesest on tõsi) haldusreformiga (mis ilmselt ei ole tõsi). Nimelt kui vaadata eraldi neid omavalitsusi, mis praegu ühinesid, siis nendest valdava enamiku ehk 2/3 (51st 36) puhul oli valimistest osavõtu määr kõrgem kui Eesti keskmine (53,3%)! Ilmselt andis kõige suurema osa üle Eesti langenud valimisaktiivsuse statistikasse hoopiski Tallinna linn, kus eelmistel kohalikel valimistel 2013. a oli valimisaktiivsus üks Eesti kõrgemaid (üle 64%) ja seekord ainult 53,5%. Kõige madalam valimisaktiivsus maakondadest oli Ida-Viru maakonnas (47,4%) ja eriti madal seejuures just Kohtla-Järvel (40,7%), Narvas (44,4%) ja ka Sillamäel (51%), mis jäid haldusreformist puutumata. Nii et hirm, mis küllap kõigil teatud määral oli, et äkki haldusreform muudab

inimesed oma valitava kohaliku võimu suhtes passiivsemaks, ei ole siiski õnneks kohtadel kinnitust leidnud. Loodetavasti see aktiivsus jätkub.

Saan aru, et teatud osa inimeste jaoks ei sobi haldusreformi õnnestumise tunnistamine nende pikaajaseks kujundatud poliitilisse paradigmasse. Aga mis teha, esialgu tundub küll, et kokkuvõttes on läinud seni päris hästi ja suhteliselt valutult. See annab lootust, et haldusreformil ei pruugi olla ka edaspidi halba mõju, sealhulgas kohalikule ajakirjandusele.

Ragne Kõuts-Klemm. Kas maakonnalehe järele on enam vajadust?

Eesti meediaturg on väike, kuid sellest hoolimata leidub meie meediamaaistikul väga lai valik erinevaid kanaleid. Oleme mitmekesiste valikuvõimalustega riik, seda nii Euroopa kui ka maailma võrdluses. Pakkumise mitmekesisus valitseb ka kohalikul tasandil ning maailma mõistes on neist paljude puhul tegemist pisi-pisikese kanaliga. Rahvusvahelises statistikas langeksid ka meie üleriigilised ajalehed, mille tiraaž on alla 50 000, kohaliku meedia alla (*small-market newspapers*).⁶ Seega siis ka Postimees, Eesti Päevaleht, Eesti Ekspress või Maaleht oleks selle kriteeriumi alusel kohalik meedia.

Meie liigitame oma meediastatistikas kohaliku ajakirjanduse alla (kasutan selle kohta mõistet hüperlokaalne meedia⁷) maakonnalehed, mis rahvusvahelises mõttes on väga väikesed nišiväljaanded. Lisaks maakonnalehtedele leidub meil kohalikul tasandil veel kanaleid, mille fookuses on kohalik elu — kohalik raadio (Kuma Raadio, Tre Raadio, Raadio Marta, Raadio Kadi, Nõmme Raadio jt), regionaalsed ja hüperlokaalsed kommertsalusel ilmuvad lehed (Lõunaleht, Vali Uudised, Elva Postipoiss, Türi Rahvaleht jt), tasuta linnalehed (Tartu Ekspress, Linnaleht Pärnu, Tartu, Tallinn, jt), mõned kohalikud telekanalid ja arvukalt kohaliku info portaale ning blogisid (poltsamaa.info, laanlane.ee, kylaauudis.ee, elva24.ee, hiiumaa.ee jpt).

⁶ Vt Christopher Ali, Damian Radcliffe. Life at Small-market Newspapers: A Survey of over 400 Journalists. — TOW Center for Digital Journalism, Columbia's Graduate School for Journalism, 2017. Vt https://www.cjr.org/tow_center_reports/local-journalism-survey.php#technology.

⁷ Vt David Harte, Andy Williams, Jerome Turner, Jerome. Reciprocity and the Hyperlocal Journalist. — Journalism Practice, 2017, Vol. 11, nr 2–3, lk-d 160–176.

Samuti annavad kuni käesoleva aasta lõpuni lähipiirkonna sündmustest teada kord kuni kaks korda kuus ilmuvad kuni 200 omavalitsuste infolehte.

Kogu sellest paketist on ajakirjandusena defineeritav vaid väga väike osa. Veel väiksem on osa, mis püüab täita ja ka suudab täita ajakirjanduse kui poliitilise ja majandusliku võimu monitoorija rolli. Isegi paljude maakonnalehtede puhul näitavad uuringud, et valvekoerana need eriti ei toimi, „ei haugu ega hammusta“. Maakonnalehtede sisu iseloomustab inimkeskne ja kohalikku tasandit rõhutav käsitusviis, kuid selles on vähe üldistusi ja vähe kriitikat kohaliku elu suhtes (kui on kriitikat, siis pigem riigi suhtes). Ka leidub sisus sagedamini kui üleriigilistes päevalehtedes pressiteadete esitamist ajakirjandusliku materjali pähe ning väga vähe on arutelu ja probleemide tõstatamist.⁸ Ka teiste riikide uuringud näitavad, et kohalik ajakirjandus ei ole kõneaine seadja, vaid pigem hea naaber.⁹ Kohalik ajakirjandus on lugejale kui naaber, kes räägib, mis on ümbruskonnas huvitavat juhtunud, aga ei nori tüli ega süüdistada kohalikke.

Uuringud näitavad, et vajadus kohaliku info kanalite järele on väga suur. „Mina. Maailm. Meedia“ 2014. aasta küsitluse andmetel jälgivad just väikelinnade ja maapiirkondade elanikest kuni pooled regulaarselt maakonnalehti ja umbes kaks kolmandikku kohalikke valla- või linnalehti (vt tabel 2).

Maakonnalehtede kontakt auditooriumiga on maakonniti väga erinev. Tiraažid on üldise paberlehe lugemise harjumuse vähenemise taustal vähenenud kõigil maakonnalehtedel (vt tabel 1). Samuti on vähenenud maakondade rahvastik. Aga teisalt on ka näha, et ajalooliselt tugeva identiteediga maakondades on kohaliku lehe lugemine kordi suurem kui maakondades, mille piirid ei kata ajalooliste identiteedipiiride mustrit — näiteks Raplamaa, Jõgevamaa, Põlvamaa, Valgamaa.¹⁰ Samas saab siiski väita, et maakonna elanikkonna hõlmatus oma lehega on langenud kõigis maakondades (vt tabel 3).

⁸ Ave Schmidt. Eesti neliteist maakonnalehte aastal 2011. Magistritöö. Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2011. Vt <http://dspace.ut.ee/handle/10062/18165>. Vt ka Ave Schmidt. Eesti neliteist maakonnalehte aastal 2011. — Indrek Ude, Peeter Vihalemm. (Toim) Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2010/2011. Tartu: Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Selts, 2012, lk-d 47–54.

⁹ Paula M. Poindexter, Don Heider, Maxwell McCombs. Watchdog or Good Neighbor? The Public's Expectations of Local News. — Press/Politics, 2006, Vol. 11, nr 1, lk-d 77–88.

¹⁰ Vt A. Schmidt 2011.

Tabel 2. Kohaliku lehe tähtsus elanike jaoks (% eestikeelsetest vastajatest).

Milliseid loetletud lehtedest Te loete ja kui sageli? (sh veebiväljaanded)	Kõik (n=1208)	Elukoht				
		Tallinn	Tartu, Pärnu	Tallinna, Tartu, Pärnu ümbrus	Väikelinn	Maapiirkond
Maakonnaleht	Regulaarselt	30	6	18	20	49
	Harva, juhuslikult	33	34	36	34	29
	Üldse mitte	37	59	46	47	22
Valla- või linnaleht	Regulaarselt	48	23	19	50	66
	Harva, juhuslikult	27	37	34	25	18
	Üldse mitte	25	40	46	24	16

Allikas: Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi küsitlus „Mina. Maailm. Meedia 2014“

Tabel 3. Maakonnalehtede loetavus nende kodumaakonnades 2006–2016 (% maakonna elanikkonnast vanuses 15–74)

	2006	2010	2016
Sakala	78,2	65,8	57,9
Võrumaa Teataja	84,3	66,8	42,7
Pärnu Postimees	61,8	43,1	47,8
Järva Teataja	61,7	43,6	28,5
Virumaa Teataja	52,9	44,2	32
Tartu Postimees	51,4	38,9	33,5
Valgamaalane	36,4	38,9	29,4
Koit	52,5	35,7	30,5
Raplamaa Sõnumid	42,9	29,0	39,6
Vooremaa	45,8	30,1	19,5
Meie Maa	37,1	24,8	?
Lääne Elu	23,8	16,7	17,9
Северное побережье	11,4	9,4	23,9
Põhjarannik	11,8	11,1	7,3

Allikas: TNS Emor

Maakonnalehtede lugemine on kindlasti vähenenud ka seetõttu, et kohaliku tasandi infot on võimalik kätte saada väga paljudest konkureerivatest kanalitest: Facebooki loodud kogukondade infogrupidest, piirkonna elanike omaalgatuslikust infoportaalist, omavalitsuse infolehest, omavalitsuste kodulehelt. Mitu uuringut on näidanud, et kohalikud elanikud tähtsustavad omavalitsuste infolehti just sellepärast, et need räägivad tuttavatest inimestest ja kohtadest ning annavad üksikasjaliku infot selle kohta, milliseid plaane ja otsuseid teeb omavalitsus.¹¹ Teisalt on kohalikele oluline utilitaar-

ne info, mille vahendamise keskkonnana toimib sageli infoportaal. Ostan-müün-vahetan kuulutused infoportaalides teevad tasa sisuloome kulud ning mitu infoportaali toimib tänu sellele majanduslikult mittekahjumlikult.¹²

Senini on olnud maakonnalehe ülesanne panna uudistele peale „usaldusväarsuse pits“ — kinnitada, et tegemist on hoolikalt kontrollitud ja kindlasti tõese infoga. See ei ole aga kindlasti piisav, et muutunud keskkonnas ellu jääda, „uudislinde tootmisele“ kulub palju ressursi, kuid selle lisaväärtus on väike. Teisalt on üldteada asjaolu, et inimesed ei ole heal meelel valmis maksma uudissisu eest. Küll aga hindab auditorium sisu, mida mujalt ei saa.¹³ Kui maakonnaleht säilib, siis see on just see nišš, mida ta saaks täita — näidata kohalike sündmuste omavalitsuse seoseid ning analüüsida võimalikke tagajärgi.

Kindlasti vajab muutusi ka Eesti meediapoliitika selleks, et kohaliku elu sündmuste ajakirjanduslik väärindamine jätkuks hüperlokaalse ajakirjanduse abil. See tähendab ajakirjanduse poolt vaa- dates väiksemat organisatsiooni, mittekasumliku eesmärgi seadmist, rahuldumist mudeliga „kulud nulli“, tsentraalset mitmetasandilist tehnoloogilist

Haaslava valla infoleht 2009. aasta valimiste ajal. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2011. Vt <http://dSPACE.ut.ee/handle/10062/18153>; Mark Joa. Vallaajakirjanduse võimalused Nissi Valla Teataja näitel. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2012. Vt <http://dSPACE.ut.ee/handle/10062/25825>; Merilin Reino. Rapla valla infolehe ja selle lugejate uuring. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, 2017. Vt <http://dSPACE.ut.ee/handle/10062/56696>.

¹¹ Elina Allas. Kodaniku- ja kogukonnaajakirjanduse portaalid laanlane.ee, poltsamaa.info ja kyllauudis.ee. Magistratöö. Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, 2015. Vt <http://dSPACE.ut.ee/handle/10062/48909>. Vt ka Elina Allas. Kodaniku- ja kogukonnaajakirjandus ei ole uut tüüpi ajakirjandus. — Indrek Ude, Peeter Vihalemm. (Toim) Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015. Tartu: Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Selts, 2016, lk-d 39–48.

¹³ C. Ali, D. Radcliffe 2017; M. Reino 2017.

¹¹ Anu Bollverk. Türi Rahvalehe sisu ja vastavus tellija ootustele. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2008. Vt <http://dSPACE.ut.ee/handle/10062/15702>; Ilona Vaagen.

tuge ja kohaliku ajakirjanduse toetusmudeli välja-töötamist riigi poolt.

Urmas Glase. Arengutendentsid Järvamaal

Enne omavalitsusreformi oli Järvamaal 12 omavalitsust, Paide linn ja 11 valda (sh Türi linn samanimelise valla koosseisus). Reformi järel on kolm omavalitsust: Paide vald (ühinesid Paide linn, Paide vald ja Roosna-Alliku vald), Türi vald (ühinesid Türi vald, Kärja ja Väätsa vald) ja Järva vald (liitusid Albu, Ambla, Imavere, Järva-Jaani, Kareda ja Koigi vald, millega sundliideti Koeru vald).

Paide vallas jätkab kord kuus ilmumist Paide Valla Teataja, mida annab välja vallavalitsus ja milles on ajakirjanduslikku sisu üsna vähe. Türi vallas jätkab kord kuus ilmuv Türi Rahvaleht, mida annab välja Türi Arengu Sihtasutus põhiosas valla eraldatud vahenditest. Toimetajale on lehe tegemisel vormiliselt antud vabadus. Lehel on pikaajalised traditsioonid, see ilmub juba 1989. aastast.

Kõige tundmatum suurus on seitsme omavalitsuse liitumise tulemusel kujunenud Järva vald, mille pikkus on 80 km. Seal on ajalooliselt tugevad kihelkonnad, mis on kuulunud eri maakondadesse. Puudub selge keskus nagu Paide ja Türi. Praeguseks ei ole veel päris selge, mis saab Järva lehest. Senine Koeru vallaleht oli huvitav, seda toimetas endine Järva Teataja peatoimetaja Arnika Tegelman. Leht oli tasuline, nad suutsid Koeru Konsumis müüa 500 eksemplari (vallas oli 2000 elanikku). See tõestab, et inimesed ostavad, kui leht on ajakirjanduslikult huvitav. Toimetajal oli kokkulepitud tegevusvabadus. Neil oli suurel määral ajakirjanduslik sisu, nad pakkusid kohalikku reklaami.

Järva vallas tuli nüüd kokku Koeru lehe ümber koondunud seltskond, kes kavatseb hakata välja andma kogu Järva Valla Lehte.¹⁴ See saab olema tõsine leht.

Küsisin kõigi kolme uue valla juhi käest, mida nad oma lehe tulevikust arvavad. Sain erinevaid vastuseid. Paide ja Türi vastasid, et tiraaž kindlasti suureneb. Vestluse käigus hakati mõtlema, et mida-gi peaks teistmoodi tegema. Võiks teha veebiväljaanded. Hetkel ei ole ambitsiooni ja selgeid kavasisid,

aga potentsiaal on olemas, võiks teha rohkemat. Kui muud praktilised asjad saavad tehtud, palgad tõstetud ja kohad jagatud, siis hakkavad kujunema selgemad mõtted. Sagedust võiks tõsta, Türil kindlasti. Eesti Post on probleem, kehv kojukanne sunnib mõtlema veebiväljaandele. Üks kord kuus pole tänapäeval piisav. Kokkuvõtteks tundub, et alged on olemas, et reklaamiraha ära korjata, uudiseid vääringdada ja operatiivsust tõsta. Eelarvest antakse ka raha.

Arutelu pärast ettekandeid

Sirje Veldi, Elva Postipoisi esindaja: Meil on era-leht, kuulutuste ja reklaami raha voolab munit-sipaallehte, see on tasuta ja suurema levikuga, saab mängida ka hinnaga. Meil jääb tohtu raha saamata.

Kas uued vallalehed hakkavad müüma reklaami? Praegu on vallavolikogu seda meelt, et infolehes pole vaja reklaami müüa. Aga kui tahetakse meie era-lehte kui üsna teravat lehte välja suretada, ei saa seal reklaami keelata. Kuidas ERR-is on saadud reklaam kõrvaldada, seadusega keelata? Tuleks kirjutada kohaliku omavalitsuse seadusse, et omavalitsustel on võimalus omada häälekandjat, aga reklaam pole seal lubatud.

Erik Gamzejev, Põhjaranniku / Северное побережье peatoimetaja: Miks me arvame, et inimesed tahavad kvaliteetlehte? Inimesed tahavad tarbeinfot tanklate ja kitsefarmide rajamiseks. Inimesed tahavad arutada kõigepealt seda, mis kohalikus elus toimub ja millised on tulevikuplaanid. Kohaliku ajakirjanduse problem pole mitte see, et ei tahetaks lugeda, vaid et ei taheta selle eest maksta. On jõutud selleni, et vallalehte saab teha maksmata. Aga see pole ajakirjandus. Kui suur hulk on neid lugejaid, kes tunnevad ära, kui tehakse kvaliteetset ajakirjandust ja on nõus selle eest maksuma? Väike.

Varje Sootak: Elan poole aastast ääremaal — Harglas, endises Taheva vallas, Valgamaal. Seal on praegu 10–15 maja, elanikke vähe, suvel on rohkem. Interneti kasutajaid on kolm, üks loeb ka veebist ajalehte, on kohaliku kultuuri kandja. Teised ei loe — vanemad soliid-ses eas naised. 30 aastat tagasi käis igas peres ajaleht, praegu käib kogu küla peale üks kuni kaks lehte. Inimesed on vaesed ja loevad lehti kamba peale. Maalehte peetakse objektiivseks, see on hinnas. Mis puutub Lõuna-Eesti Postimehes-

¹⁴ Ilmub alates 2017. detsembrist kord kuus. Vt ka <http://jarvavald.kovtp.ee/jarva-valla-leht>. — Toim.

se, siis sellele vaadatakse viltu, sest selles pole meist mitte midagi — põhiliselt ettevõtjatest, kultuuri-sündmused. Suur Valga vald kirjutab oma veebilehel vahel ka meist. See, mis paberlehes ilmub, pole meile huvitav. Oli Taheva vald, sellel oli oma infoleht. Nüüd vallaleht kaob ära. Põhiline on lugejate vähenemine — enne oli kohalikus koolis 150 last, nüüd on 40 last.

Mirjam Nutov, ERR-i Lõuna-Eesti korrespondent: Suured uudised saame kätte peavoolumeediast ja see on kohal juba ka kohalikul tasandil. Postimees on esindatud kohalike väljaannete kaudu. Kui on äge uudis, jõuab see murdosa sekundiga ka Postimehesse. Maakonnalehed on kogumina uudisteagentuurid üldmeediale. Kõik olulised uudised on korduvalt avaldatud peavoolumeedias. Maakonnalehele jääb vähe uudiseid, mida eksklusiivselt avaldada.

Urmas Paidre, Lõunalehe peatoimetaja: Lõunalehe tiraaž oli 2000, kui me 2003 alustasime, nüüd on 6000. Tõus 300%. Kõik need aastad on olnud võimalik areneda. Aga nüüd juba kolmas aasta pole olnud tõusu — piir on tulnud ette, üle 6000 ei saa. Tuleb kiiremalt joosta. Ega rahva armastuse võitmine kerge ei ole — kaubamärk, usaldamine. Võrust ja Põlvast oleme saanud uusi tellijaid, aga Valgamaad ei võta.

Sirje Veldi, Elva Postipoisi esindaja: Sellel, miliste kohtade uudiste vastu huvi tuntakse, on kindlad piirid. Tahetakse ainult kitsalt oma kodukoha uudiseid. Kui esikaanel on teise valla uudis, siis elvalane ei osta. Ollakse kiivalt omas kinni. Ma ei saa aru, miks inimeste silmaring väike on.

Urmas Paidre: Ühise kohaliku ruumi tekitamine ei saa kerge olema. Meie ei ole suutnud 15 aasta jooksul tekitada Valgamaal ühist ruumi. Valga, Otepää ja Tõrva on kõik eraldiseisvad. Kui tõrvakas

tunneb tõmmet, siis on see ülespoole, Viljandimaale.

Ragne Kõuts: Praeguse süsteemiga pole ajakirjandusel võimalust turuloogika all ellu jääda — jäävad ajakirjanduslikud tooted, aga ajakirjandust ei ole. Peame leidma, mida teha selleks, et oleks ajakirjandus.

Sulev Uus: Ajakirjanduslik olukord on väga keeruline, nii segaseid aegu ei mäletagi. Mõni väike vald, kes viimse tilgani kaitses sõltumatust, jääb nüüd suurte vahele virelema. Vallalehel on nähtusena oma kindel koht olemas, kuivõrd vallad ise muutuvad tugevamaks. Eesmärgid, mis seatakse, peaksid olema realistlikud. Paksud värvilised nädalalehed on utoopia, optimaalne oleks 8–10 lehekülge kaks korda kuus. Üks kord kuus on vähe, osa materjali läheb enne ajalooks, kui inimesteni jõuab. Kallutatuse ohu vähendamiseks oleks vaja lihtsat asja, mis on elus raskelt saavutatav — et omavalitsusjuhid oleksid arukad inimesed ja komplekteeriksid vallalehed ajakirjanikest. Üks ülesandeid lähitulevikuks meie jaoks on tegelda selle tasandi väljaannetega. Ma ei mõtle juhanpeegellikku kuulsat eraülikooli, mis vältas viis kuud paljude sessioonidega. Tuleks teha kiirküsitlus, kui uued tegijad jalad laua alla saavad, missugust õpetust ja toetust nad vajavad, ja kutsuda tsükliõppe põhimõttel seltskond kord või kaks kuus kokku niikaua, kui on huvi ja vajadust. Teine võimalus on pakkuda pidevaid konsultatsioone ja analüüse, võtta aluseks mõned vallalehed ning nende põhjal teha soovitusi. Asju saab ajada kirjaliku kommunikatsiooni teel, see ei nõua nii palju tööjõudu ja aega. See oleks tänuväärne ettevõtmine, kui tahame, et kohalik ajakirjandus oleks inimesesõbralik ja oleks kvaliteetajakirjandus, mitte infolehe tasemel lihtsalt teatamine.

R I N G H Ä Ä L I N G

Eesti Rahvusringhäälingu eesmärgid ja areng: ajakirjanike ja poliitikute arvamused

Anna Põld, Maarja Lõhmus

Millisena nähakse ERR-i eesmärke?

Me elame ajal, kus näeme ringhäälingute muutumist meediakeskkondadeks. Niisamuti on see toimunud ka Eestis — Rahvusringhääling on teel meediavälja osaks, võrgustuvas ühiskonnas tõuseb ERR-i portaalide kui avalike meediakanalite roll. Meie eesmärgiks on anda ülevaade professionaalsete ajakirjanike arvamustest avaliku ringhäälingu kohta 2010. aastate keskel.

Alustasime ERR-i käekäiguga kõige vahetumalt kokkupuutuvate inimeste küsitlemisest, esitasime küsimused ERR-i kui organisatsiooni olulisemate eesmärkide ja arengute kohta endistele ja praegustele töötajatele. Võrdluseks kaasasime teiste väljaannete/kanalite ajakirjanikke ning lõpuks ka poliitiliste otsustajate ringi.¹

Uurisime, milliseid eesmärke peetakse olulisteks ERR-i töötajate, teiste ajakirjanike ja poliitika-kujundajate seas; missuguseid erinevusi esineb nende kolme rühma arvamustes; missugune on ERR-i töötajate käsitus eesmärkidest võrreldes seaduses

Artikli aluseks on Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitsnud Anna Põllu magistritöö (juh Maarja Lõhmus) „Avalik-õigusliku ringhäälingu eesmärgid ja tulevik Eestis: ERR-i töötajate, ajakirjanike ja ajakirjanduspoliitika kujundajate arvamused“. Vt <http://hdl.handle.net/10062/51960>.

¹ Küsitlus viidi läbi ETF-i grandi 9121 „Eesti Rahvusringhääling teel võrgühiskonda“ (grandihoidja Maarja Lõhmus) raames 2015. a detsembri lõpust 2016. a jaanuari alguseni. Küsimustikule vastas 102 ERR-i praegust ja/või endist töötajat, 45 teiste väljaannete/kanalite ajakirjanikku ja 11 poliitikakujundajat, kes on osalenud ERR-i suundade otsustamisel kas Riigikogu kultuurikomisjonis või ringhäälingunõukogus.

sõnastatuga; missuguseid tulevikuvisioone nähakse ERR-i arengutes ja milline on ERR-i funktsioon meediamaaistikul.

2007. aastal vastuvõetud Eesti Rahvusringhäälingu seaduse järgi on ERR-i eesmärgid järgmised: 1) toetada eesti keele ja kultuuri arengut; 2) väärtustada Eesti riigi ja eesti rahvuse kestmise tagatise ning osutada asjaoludele, mis võivad ohustada Eesti riigi ja eesti rahvuse püsimist; 3) aidata kaasa Eesti ühiskonna sotsiaalse sidususe kasvule; 4) aidata kaasa Eesti majandusliku heaolu ja konkurentsivõime kasvule; 5) aidata kaasa demokraatliku riigikorralduse edendamisele; 6) selgitada looduskeskonna säästliku kasutamise ja jätkusuutliku arendamise vajadust; 7) väärtustada perekonnal põhinevat ühiskonnamudelit; 8) aidata kaasa Eesti ajaloo ja kultuuri audiovisuaalsele jäädvustamisele; 9) tagada igaühele vabaks eneseteostuseks vajaliku informatsiooni saamine.²

Lisaks tõid küsitlusele vastanud välja veel olulisi eesmärke: demokraatliku riigikorralduse ning eesti keele ja kultuuri edendamise puhul on rõhutatud ERR-i harivat funktsiooni, avaliku huvi teenimist ja informeerimist. Keele ja kultuuri edendamise juures on eraldi välja toodud meelelahutus ja sport. Pooled vastanutest on välja toonud ERR-i kui teejuhi rolli. Enamik loetles rohkem kui ühe ERR-i olulise eesmärgi või funktsiooni.

² Eesti Rahvusringhäälingu seadus 2007, <https://www.riigiteataja.ee/akt/12786086>.

Tabel 1. Kõige olulisemaks peetud ERR-i eesmärgid ja funktsioonid 2016. a, sulgudes vastanute arv

ERR-i töötajad (102)	Teiste toimetuste ajakirjanikud (45)	Poliitikud (11)
Avaliku huvi teenimine (57)	Avaliku huvi teenimine (25)	Avaliku huvi teenimine (5)
Teejuht (47)	Kultuur (15)	Kultuur (5)
Informeerimine (37)	Informeerimine (9)	Demokraatia (3)
Kultuur (31)	Demokraatia (8)	Teejuht (3)
Ajalugu ja kultuur (23)	Teejuht (8)	Keel (3)
Demokraatia (15)	Keel (7)	Sotsiaalne sidusus (2)
Sotsiaalne sidusus (14)	Harimine (6)	Informeerimine (2)
Harimine (14)	Ajalugu ja kultuur (6)	Sport (1)
Riik ja rahvus (11)	Kriitika (5)	Looduskeskkond (1)
Meelelahutus (9)	Sotsiaalne sidusus (4)	Harimine (1)
Keel (9)	Meelelahutus (3)	Ajalugu ja kultuur (1)
Kriitika (8)	Riik ja rahvus (2)	Info kättesaadavus (1)
Sport (2)	Looduskeskkond (2)	Majandus (0)
Perekond (2)	Majandus (1)	Perekond (0)
Majandus (1)	Perekond (0)	Riik ja rahvus (0)
Info kättesaadavus (1)	Info kättesaadavus (0)	Kriitika (0)
Looduskeskkond (0)	Sport (0)	Meelelahutus (0)

ERR-i töötajatel paluti vastata küsimusele „Mil-liseid Eesti Rahvusringhäälingu funktsioone ja eesmärgi peate kõige olulisemateks?“. Analüüsist selgub, et 2007. aasta Rahvusringhäälingu seaduses nimetatud üheksa eesmärgi on vaid osa sellest, mida vastajad ERR-is oluliseks peavad. Näiteks oli üheksast ERR-i seaduses kirjeldatud eesmärkidest jäetud üldse nimetamata looduskeskkonna säästliku kasutamise ja jätkusuutliku arendamise selgitamine; Eesti majandusliku heaolu ja konkurentsivõime kasvule kaasa aitamise tõi välja ainult üks vastaja ja sedagi mainis ta mitme eri eesmärgi loetelus.

Kõige olulisemaks peetud eesmärgid ja funktsioonid

Kuna vastajate hulk oli rühmiti erinev (102 ERR-i töötajat, 45 teiste toimetuste ajakirjanikku ning 11 ajakirjanduspoliitika kujundajat), on küsitlustulemuste võrdlemisel tabelis 1 välja toodud eesmärkide ja funktsioonide järjestus eri pingeridadena. Kompaktsuse huvides on need esitatud vaid märksõnadena.

Kõige olulisemaks peetakse avaliku huvi teenimise eesmärki, nii ERR-i töötajad kui ka teiste toimetuste ajakirjanikud ja poliitikud märkisid seda kõige enam. Ajakirjanduspoliitika kujundajad pidasid avaliku huvi teenimisega sama oluliseks ka

kultuuri edendamist. Niisugune tulemus võib olla seotud ajakirjanike töö spetsiifikaga: avaliku huvi teenimine ning sellest lähtumine on eri ajakirjandusvaldkondades — olgu selleks sport, kultuur või majandus — töötavate ajakirjanike jaoks prioriteet. Kui teiste toimetuste ajakirjanikel oli teisel kohal kultuuri edendamise eesmärk, siis ERR-i töötajate vastustes nimetati teisena teejuhi mitteformaalset rolli. Võib järeldada, et ERR-i töötajad peavad enda rolli ühiskondlike protsesside ja avalikkuse suunajana tähtsamaks kui teiste toimetuste ajakirjanikud. Teiste toimetuste ajakirjanikud on ERR-i kui teejuhi rolli välja toonud neljanda-viiendana, samal tasemel demokraatliku riigikorra edendamise funktsiooniga. Poliitikute vastustest võib välja lugeda, et ERR-i nähakse avalikkuse ja ühiskonna suunaja rollis, kuid sama tähtsaks peetakse ka demokraatliku riigikorra ja eesti keele edendamise eesmärki, mis jagavad tabelis tähtsuse 3.–5. kohta.

Kui teiste toimetuste ajakirjanikud on välja toonud teejuhi rolli, informeerimise, harimise ja meelelahutuse edastamise, siis poliitikutel on pingereas teejuhi roll, informeerimine, harimine ja spordi edastamine. Sellest võib järeldada, et teiste toimetuste ajakirjanikud peavad ERR-i programmis oluliseks meelelahutust, kuid mitte sporti, mida funktsioonide loetelus ei maininud mitte ükski väljaspool ERR-i töötav ajakirjanik. „Otsustajad“ peavad olu-

liseks ERR-i spordiülekandeid, kuid mitte kordagi ei viidata (kvaliteetse) meelelahutuse edastamisele ERR-i kanalites.

Nii ERR-i kui ka teiste toimetuste ajakirjanikud mainivad sageduselt kolmandana informeerimise eesmärki, aga ajakirjanduspoliitika kujundajad seda nii tähtsaks ei pea — „otsustajate“ jaoks on olulisemad ERR-i traditsioonilisemad eesmärgid, näiteks keele ja kultuuri arendamine.

Ajakirjanduspoliitika kujundajate vastustes on kõige sagedamini nimetatud neid ERR-i eesmärke, mis on kirjas rahvusringhäälingu seaduses, samal ajal kui ERR-i töötajate ja samuti teiste toimetuste ajakirjanike jaoks on olulisemad need, mida ei ole seaduses sõnaselgelt nimetatud. Seda kinnitab asjaolu, et küsimusele, milles paluti kirjeldada olulisemaid ERR-i eesmärke ja funktsioone, esitasid paljud ajakirjanikud kriitilisi tähelepanekuid nii programmi, juhtkonna kui ka ERR-i eesmärkide suhtes. See annab tunnistust vajadusest ERR-i eesmärke ajakirjanduslikumalt defineerida.

ERR-i sõnastatud eesmärkide spektris nimetasid ERR-i töötajad 16, teised ajakirjanikud 14 ja poliitikud 12 funktsiooni. Mõtlemiskohaks on, et mitte keegi ERR-i töötajatest ei toonud välja looduskeskkonna säästliku kasutamise või jätkusuutliku arendamise vajaduse selgitamist — kas need on olnud siis sedavõrd enesestmõistetavad?

Teiste toimetuste ajakirjanikud ei pidanud ERR-i funktsioonidena kordagi oluliseks mainida perekonnal põhineva ühiskonnamudeli väärtustamist ega vabaks eneseteostuseks vajaliku info saamise tagamist ja spordi edastamist — jällegi, need võivad olla igapäevaelu ja siinse komberuumi märkamatud kaasfunktsioonid. Ringhäälingunõukogu ja Riigikogu kultuurikomisjoni endised või praegused liikmed ei pidanud oluliseks mainida Eesti majandusliku heaolu ja konkurentsivõime kasvule kaasaaitamist, ERR-i osutamist asjaoludele, mis võivad ohustada Eesti riigi ja eesti rahvuse püsimist; mainimisväärt on, et nad ei teinud ERR-i funktsioonide ja eesmärkide kirjeldustes ühtki kriitilist tähelepanekut.

Kriitilised tähelepanekud

Vastuses küsimusele nimetada ERR-i olulisemad eesmärgid, pidas kaheksa ERR-i töötajat vajalikuks

edastada kriitilisi tähelepanekuid ERR-i programmi, rahaliste võimaluste ja ajakirjanike professionaalsuse kohta. Peamiselt ei oldud rahul olukorraga, kus ootused ERR-i programmi suhtes on kõrged, kuid tegelikkus jääb ootustele alla. Kriitikat põhjendati sotsiaalse sidususe funktsiooni, ühiskondlikult aktuaalsete ja tähtsate teemade kajastamise vajalikkusega:

Hoida Eesti rahvast koos kõige laiemas mõttes — kaasates ka muulased.

Kritiseeriti uudiste sisu tausta vähest selgitamist, tehti ettepanek põhjalikuma taustainfo edastamiseks.

Uudiste koostamise tase on pehmelt öeldes eba-professionaalsemaks muutunud. Tihti öeldakse kahe lausega midagi kusagil toimunu kohta, aga taust — kus, millal, millest tekkinud — jääb puudu ja siis paneb uudiskatke õlgu kehitama. Kuulajal ei ole taustainfot, aga see peaks olema eelduseks sõnumi koostamisel.

Toodi välja, et ERR-i programmis peaks olema vähem vulgaarset meelelahutust, oluline on Eesti kultuuri jäädvustamise pidevus.

Arvan näiteks, et olulisem kui olümpiamängude pidev edastamine, mida saame ju vaadata ka paljudelt teistelt TV (taeva)kanalilt, on tippvormis kunsti, interpretide, teatrite/näitlejate, arhitektide jt tööde salvestamine-arhiveerimine ERR-i vahenditega.

Kriitikat jagus ka ERR-i ajakirjanike ja eesmärkide kohta.

Sõltumatus, erapooletus, tasakaalustatus. Kahjuks on ajakirjanike professionaalsus kadumas, ajakirjanikest on saanud arvamuse kujundajad.

Üks vastaja pidas oluliseks ERR-i sisupõhist arendust, järelvaatamise võimalust, sest senine programmipõhine sisu pole atraktiivne.

ERR võiks areneda koos vaatajatega ehk pakku-

da vaadatavat sisu sellisel kujul ja platvormil, mida enamik vaatajaid tarbib.

Teiste toimetuste ajakirjanikud tegid viis kriitilist tähelepanekut. Siinkohal võrreldi avaõiguslikku ringhäälingut erameediakanalitega, mõnevõrra kaheldes ERR-i eksistentsi vajalikkuses ja funktsioonides. Kuigi erinevalt ajakirjanikest ei teinud ringhäälingunõukogu ja Riigikogu kultuurikomisjoni endised ega praegused liikmed nende arvates oluliste ERR-i funktsioonide ja eesmärkide kirjeldustes konkreetseid kriitilisi tähelepanekuid, esitati siiski üks üldine ettepanek.

Kõik ERR-i seaduses sätestatud eesmärgid ja nende saavutamiseks määratud ülesanded on relevant. Samas tuleks teha üks põhjalik selle teemaga puutuvust omavate seaduste revisjon, et määratleda avaõigusliku meedia koht uute tehnoloogiate poolt fundamentaalselt muudetud meediamaailmas.

ERR-i tulevikuvisioonid ja võimalused

Tulevikuvisioonide kirjeldamiseks paluti küsimustiku täitjatel vastata küsimusele „Millised on ootused ja võimalused ERR-i arendamiseks?“. Analüüsitud vastused on jagatud kolme kategooriasse: lisarahastamine, organisatsioonisisese muudatused ning arendus ERR-i programmi ja kanalite sisus.

Vastustest selgus, et ERR-i endiste ja praeguste töötajate puhul on ootus organisatsioonisisesteks muudatusteks suurim, kuid vähetähtsad polnud ka arenguvõimalused ja ootused seoses ERR-i programmisu ning rahastamisega. 102-st küsimustikule vastanust pidasid peaaegu pooled (49) oluliseks kollektiivi nooruslikumaks muutmist, muudatusi juhtkonnas ning tööjaotuses. 28 vastajat pidasid oluliseks muudatusi programmide sisus, nt uute saatekülaliste ning formaatide lisamist. Üheksa vastajat märkisid ära ootusi ja võimalusi seoses ERR-i lisarahastamisega. 20 ERR-is töötanud või töötavat inimest (ehk ligi iga viies küsimustikule vastanu) jätsid ERR-i tulevikuvisioone ja arenguvõimalusi puudutavale küsimusele sisuliselt vastamata. See on märkimisväärne arv, mis näitab organisatsioonis töötanud inimeste suhtumist ERR-i tulevikku.

Rahastamise stabiilsus ja sõltumatus

Küsitletud ERR-i töötajatest nägi üheksa vastajat ERR-i arenguvõimalusi seoses muutustega rahastamises. Näiteks tuleks kasuks eelarve paika panemine pikemaks ajaks kui üheks aastaks, mis suurendaks ERR-i sõltumatust ja ajakirjanike pühendumust. Peamised muudatusettepanekud on seotud suurema toetussummaga ERR-ile ning olemasoleva raha ümberpaigutamisega (rohkem raha uudistesse ja kultuuri).

ERR-i programmi arendus

ERR-i programmiga seotud arenguvõimalusi toodi välja 29 korral. Tähtsaks peeti laiemat ja põhjalikumate teemade käsitlemist, mis hõlmaks olulisi teemasid nii Eestist kui ka välismaalt. Sisus oodatakse märgatavalt rohkem avatust ja julgust, samuti ühiskonna-protsesside refleksiivset analüüsi.

Rohkem võiks keskenduda ühiskonnas toimuvale, oluliste teemade käsitlemisele sügavamalt.

Et kajastada senisest hoopis rohkem Eestimaa eri paigus toimuvat, tehti ettepanek, et teatud kellaaegadel kuuldaks/nähtaks kanalilt just oma maakonda puudutavaid uudiseid.

ERR-i programmide sisu on seotud ajakirjanike professionaalsuse ja motivatsiooniga. Senisest märgatavalt rohkem oodatakse igapäevaelu peegeldusi, reportaaže sündmuskohalt; ka uurivat, analüütilist ajakirjandust.

Eetripildis võiks tagasi tuua raadiopärasuse ja reportaažlikkuse. Lisaks jutustuuditele reporteritööd, rohkem väljas ja kohal käimist, elus ja hetkel toimuva reportaažlikku eetrisetoomist.

Olulisena toodi välja saateformaatide uuendusi, mis panustaks kvaliteedile, ning ka noorte kaasamist nii saatejuhtide ja toimetajate kui ka külalistena.

Raadio küllusliku helitaustade arhiivi kasutamist ja miks mitte ka mõne saate raadiopärast kokkumängimist. Uuriva ajakirjanduse uuestisünd, jutustuudiate kõrvale uurivat analüütilist, paljas-

tavat ajakirjanikutööd ja probleemsateid.

Programmiuendusena oodatakse arutlussaadete ümberkorraldamist — analüütilisemat ja kriitilisemat suhtumist poliitikutesse, et nad ei kasutataks eetriaega oma agenda levitamiseks ja poliitreklaamiks. Tähtsaks peetakse ka soolist tasakaalustatust. Lisaks võiksid jutusaadetes saada suuremat kajastust ka poliitikavälised teemad.

Praegu tehakse sageli saateid mingist inertsist. [...] Kui eelarvelistel kaalutlustel kärpeid sisse viiakse, siis ei lähtuta sellest, milline on mõju ühiskonnale, ei valita saateid, mille kärpimisest oleks mõju väiksem (näiteks seetõttu, et neid katavad ka erakanalid, nt meelelahutuse valdkonnas), vaid pigem mingitest töökorralduslikest või täiesti arusaamatutest kriteeriumidest lähtuvalt.

Tulevikuvisionides tehti konkreetseid ettepanekuid programmimuudatusteks: edastada kvaliteetseid kultuuriuudiseid, panustada spordiuudiste kvaliteeti, täita Raadio 2 päevaprogramm veel enam muusikaga. Enim kriitikat saigi Raadio 2 programm, kuna on mitme vastaja arvates liiga kommertslik. Peamiste programmiuendustena oodatakse uusi suveprojekte, julgust muuta saadete formaati. Lisaks oodatakse rahvaspordiürituste kajastamist.

ERR-i telekanalilt oodatakse dokumentaalfilme, populaarteaduslikke saateid ning rohkem olulisi nädalateemasid kokkuvõtvaid analüütilisi saateid, vähem hinnaguid loopivat eelarvamuskujundust ja sildistamise suunda. Suurem peaks olema välis uudiste osakaal. Arenguvõimalustena nimetati droonide kasutamist ning koostööd looduskaamerate haldajatega, ülevaateid Eesti loodusest ja looduskeskonna probleemidest.

ERR-i oluliseks osaks on lisaks televisiooni- ja raadioprogrammile err.ee veebiportaal; kaasajal on vaja arendada ERR Newsi.

ERR Newsil puudub omapoolne nähtav lisaväärtuspanus, puudub oma „komm“, mis tõmbaks mitte-eestlased kanalit tarbima. Sihtrühmaga ei arvestata, kopeeritakse mehaaniliselt eestikeelset uudisteveebi. Eestikeelne uudistevoog on keeleliselt vigane ja pealiskaudne.

Tulevikuvisionina nähakse, et ERR-i internetikeskkonnas oleks järelvaadatavad kõik sarjad, ka välismaised. Küsitakse, miks ei võiks avaõiguslik telekava pakkuda lisaraha eest välismaiste sarjade vaatamise võimalust.

Organisatsioonisisese arenguvõimalused ja ootused

Organisatsioonisisese arenguvõimalusi ja ootusi esitas 49 vastajat. Peamistena rõhutati muudatusi juhtkonnas ja kollektiivis. Lisaks oodatakse üha enam uusi ideid ja noori ajakirjanikke toimetustesse, suuremat avatust ja kriitikataluvust. Samuti peaks juhtkond nägema ERR-i kui institutsiooni pikemat perspektiivi, pikaajalist protsessi ning ei tohiks sekkuda erialatoimetuste töösse.

ERR peaks tegutsema hästi pika sügavutivaatega — kultuur ja haridus on nagu metsa kasvamine, pikaajaline protsess. Juhatus ei tohiks sekkuda erialatoimetuste töösse (mis juhtus sporditoimetusega). Ravimit ei oska hoobilt pakkuda, aga vajab pikemat arutelu, kuidas saavutada olukord, kus erialatoimetustes toimuks uuenedes seelsmiselt, erialainimeste konsensuse kaudu. Kultuurivaldkondades ebapädev juhatus ei tohi omada võimalust sisusse sekkuda.

Ringhäälingunõukogult oodatakse rohkem sisulisemat väljundit, rohkem ettepanekuid ERR-i strateegiliste tulevikuvisionide kohta. ERR-i töötajad ootavad juhtkonnalt pikemat ja põhjalikumat selgitust, mis põhimõtetel täpsemalt mingeid konkreetseid otsuseid vastu võetakse.

Kuigi ei soovita, et juhtkond sekkuks konkreetset toimetuste töösse, oodatakse juhtkonnalt töötajate arvamuste suhtes huvi ülesnäitamist ja nende ärakuulamist. See aitaks ära hoida organisatsioonisiseseid konflikte, mis meedias on laia kõlapinda saanud (nt Marko Kaljuveeri lahkumine ERR-i sporditoimetusest).

ERR-i töötajate väärtustamine, motiveerimine ja arendamine

ERR-i arengusuundi just töötajate väärtustamise, arendamise ja motiveerimise aspektist pidas oluli-

seks üheksa vastajat. Oodatakse rohkem organisatsioonisisest positiivsust, uusi algatusi, suhtluskultuuri arendamist, koolitusi, töötajate motiveerimist, koostöö suurendamist ning investeerimist inimestesse. Lühidalt öeldes nähakse ühe tulevikueesmärgina personalipoliitika arendamist.

Talentide kasvatamine peab olema süsteemne, s.o personaliarenduse küsimus, mille vajalikkust peab juhtkond teadvustama. Suletus, pidev avalik kaitseseisund ei vii sihile.

Organisatsioonisisene ressursside ümberjaotamine

Organisatsioonisisese ressursside ümberjaotamise kirjeldustes eristati materiaalselt ja inimressurssi. Näiteks sooviti saatejuhtide veelgi suuremat rotatsiooni, ühistoimetusi ning ETV stuudiote otstarbekamat kasutamist. Eraldi on kirjeldatud ka töökoormuse ümberjaotamist, mitu vastajat tõi esile ERR-i töötajate ülekoormuse. Olulise tulevikumuudatuseks sooviti näha veelgi suuremat eri toimetuste koostööd, sest praegune struktuur on oma aja ära elanud.

Organisatsiooni struktuur on tänapäeva meediaaruumis ebaloogiline relikt — toimetused on koostatud suuresti meediumi-, mitte valdkonnapõhiselt. Loogiline oleks jaotus: uudistetoimetuse, majandustoimetuse, kultuuritoimetuse, sporditoimetuse, meelelahutustoimetuse jne. Iga toimetuse sees võiks jaotada ülesanded tele, raadio ja uue meedia peale laiali. Praegune olukord soosib selles osas isegi ebatervet konkurentsi. Ühistoimetused annaks aga sünergiat kõvasti juurde.

Rohkem suhtlemist ja läbipaistvust organisatsioonis

Sooviti rohkem suhtlust ja läbipaistvust, mis omakorda soodustaks ka paremat ressursside jaotamist ja vähendaks ületöötamist. Suuremat koostööd oodatakse ka välisautorite ja loomeinimeste kaasamisel ning tähtsaks peeti nende inimeste väärtustamist, kellel on auditooriumile midagi sisulist ja uut öelda ning soov neil teemadel arutleda. Esile tõsteti tähelepanu pööramist organisatsioonisisesele suhtlusele

ja läbipaistvusele, mis loob töötajatele suurema turvatunde.

Kokkuvõtteks ja arutluseks

• Teejuhiks olemine seadusesse

ERR-ile nii organisatsiooni seest kui ka väljastpoolt seatavaid eesmärke ja ootusi on aastatega üha enam lisandumas. Kui 1994. a vastu võetud ringhäälinguseadus sätestas märkimisväärsel hulgal tehnilisi aspekte (saatjad, programm, reklaamjms), siis 2007. a Eesti Rahvusringhäälingu seadus kätkeb enam sisulist poolt: programmi eesmärkide, ülesannete ja tegevuspõhimõtete kirjeldusi. Teisisõnu on üha rohkem tähelepanu pööratud ERR-i eesmärkidele. Ka siin välja toodud mitu ERR-i seaduses puuduvat eesmärki viitavad vajadusele teha Rahvusringhäälingu seaduses täiendusi. Ametlikes eesmärkides võiks olla täiendus ERR-i positsiooni kohta meediamaastikul (teejuhi roll), samuti selgelt defineeritud spordi ja meelelahutuse edastamise funktsioon. Konkreetsus seaduslikul tasemel võimaldaks ära hoida nii mõnegi konflikti ja arusaamatuse. Seda enam, et praegune ERR-i programm sisaldab üha rohkem meelelahutust (sellele viitab näiteks ERR-i meelelahutusportaaali menu.ee loomine) ning spordiülekandeid, mis tagavad ühenduse suure auditooriumiga.

Kõik kolm vastajaterühma pidasid oluliseks ERR-i kui ühiskondlike protsesside kaudse suunaja rolli, mis väljendus eelkõige informeeriva ning ühiskondlikke protsesse selgitava programmi edastamises, tagades võimaluse kujundada väärtusi, aidates kaasa sotsiaalse sidususe tagamisele ühiskonnas. ERR-i töötajad mainisid oma vastustes teejuhi aktiveerivat rolli ühiskondlike protsesside suunamisel. See väljendus eelkõige vaatajate ja kuulajate kaasamises, ühise aruteluplatvormi pakkumises eri ühiskonnagruppidele.

• ERR-i kui institutsiooni võim kahaneb

ERR-i töötajad pidasid oluliseks eraldi märkida ERR-i kui suunanäitaja rolli kultuurimaastikul, kuid erinevalt teistest vastanutest ei rõhutatud nad ERR-i kui professionaalse ajakirjanduse edendaja rolli. Teejuhi ja eeskuju roll meediamaastikul tuli ERR-i töötajate vastustest välja kirjeldustes, kus vastandati ERR-i ja erameediakanalite funktsioo-

ne. Kusjuures mitte ükski ajakirjanduspoliitika kujundaja ei toonud ERR-i olulisimate funktsioonide kirjelduses välja ERR-i vastandumist erakanalitele, vaid viidati üldisemalt ERR-i programmile kui professionaalse ajakirjanduse edendajale.

Erinev nägemus ERR-ist kui teejuhist näitab, et seda enda ja oma organisatsiooni rollina on omane kirjeldada just ERR-is töötanud inimestele. Kuigi ka teiste toimetuste ajakirjanikud ja ajakirjanduspoliitika kujundajad märkavad ja kirjeldavad ERR-i kui teejuhi rolli, ei pea nad seda olulisemaks nt kultuuri edendamisest või informeerimisest. Olukord, kus organisatsiooni kui suunaja rolli tunnetavad oma töötajad rohkem kui organisatsioonist väljaspool tegutsejad, viitab sellele, et ERR-i ajakirjanduslik sisu ja kvaliteet on muutumas olulisemaks kui ERR-i eriline positsioon avaliku ringhäälinguna.

- **Avaliku huvi teenimine kui prioriteet**

Avaliku huvi teenimist nimetasid ERR-i peamise eesmärgina kõige sagedamini kõik kolm vastajagruppi, mis viitab vajadusele defineerida seda selgemalt. Pealegi eristus avaliku huvi teenimise funktsiooni kirjeldustes kolm alakategooriat: informeeriv ja hariv funktsioon ning teejuhi roll. Nende kolme mõiste rõhutamise avaliku ringhäälingu eesmärgidenä on ERR-i eesmärkide selgemaks defineerimiseks ning teadvustamiseks oluline.

- **Ootuste ja tegelike võimaluste erinevus**

Nii ERR-i töötajate kui ka teiste toimetuste ajakirjanike vastustest tulevad välja suured ootused ERR-ile, samuti on laiapõhjalised eesmärgid ja ülesanded paika pandud ERR-i seadusega. Tegelikult on ERR-i eesmärkide ja ülesannete rõhuasetus aja jooksul nihkunud: kõiki ülesandeid ei saa täita juba üksnes piiratud eelarve pärast. On tekkinud olukord, kus ootused ERR-ile on suured, olulisi ees-

märke palju, samuti esineb kriitikat konkreetsete tegemiste või tegemata jätmiste pärast.

- **Keeleline puhtus**

Vastajad pidasid oluliseks grammatiliselt korrektset eesti keelt ja keelepuhtust, tuues võrdlusi erameediakanalites kasutatava slängi ja inglise laenude kasutamisega. Kuid keegi ei pidanud oluliseks avaldada oma seisukohti seoses nt seto keele või Saare murraku kasutamisega ERR-i programmides. Siit võib järeldada, et seda peetaksegi loomulikuks.

- **Avaõiguslikuks meediaks?**

Avaõiguslik ringhääling täidab üha enam avaõigusliku meedia funktsiooni. Seega on üks võimalik diskussioonikoht, kuivõrd mõeldav on avaõigusliku ringhäälingu nimetamine avaõiguslikuks meediaks. Märkida saame seda, et osa vastajatest (peamiselt need, kes on töötanud veebiajakirjanduses) tõi esile suurenenud ajapuuduse ja liigse töökoormuse, mille on endaga kaasa toonud ERR-i suurem panustamine veebiportaalidesse. Erameedia kanalite ning veebiplatvormide üha suurem tähtsus on esitanud ERR-ile väljakutse vastu seista huvi vähene-misele noorte hulgas — jõuda atraktiivset veebisisu pakkudes rohkem noorteni. Praegused tendentsid avaõigusliku ringhäälingu muutumisel avaõigusli-kuks meediaks vajavad ERR-i tuleviku seisukohalt analüüsi, ERR-i juhtkonna konkreetsemat markeerimist.

Kokkuvõtvaks kommentaariks. On saabunud aeg, mil üha laienev infokanalite hulk ning struktuur tingib olukorra, kus tohutu infovoo tingimustes muutub korrastatud ja struktureeritud funktsio-naalne info veelgi olulisemaks. Inimeste orienteerumisvajadus meediakeskkonnas kasvab.

Muudatused Eesti Rahvusringhäälingu raadiouudiste tekstides

Kristi Raidla

Seadsin oma bakalaureusetöö eesmärgiks uurida, kuidas muudetakse Eesti Rahvusringhäälingu raadiouudiste tekste. Uudiste muutmise uurimine aitab mõtestada, mida peetakse tähtsaks kuulajale pakkuda. See on oluline, sest traditsioonilise meedia loodavate uudiste kuulajaskond on vähenenud ning *online*-meedia areng ja informatsiooni üleküllus seavad traditsioonilise meedia küsimuse ette, missugust infot ja mil viisil nendes tingimustes kuulajatele pakkuda.¹

Kui raadios on päeva jooksul eetris mitu pikemat ja lühemat uudistesaadet, kerkib küsimus uudistelukude uuendamisest — millal, kui palju ja kuidas võiks seda teha? Kui kõik uudised oleksid täiesti uued, siis saaksid need eetris käia vaid üks kord. Millist materjali ja millal lisada juba eetris käinud uudisele, eeldades, et kuulajal on sündmusest juba põhiteave olemas?

Meetod

Oma töös analüüsisin raadiouudiste tekstide muutmise viise ja muudatuste sisu, samuti raadiouudiste toimetamise põhimõtteid. Uudiste tekstide muutmise selgitamiseks kasutasin kvantitatiivset kontentanalüüsi, mida täiendasin kvalitatiivanalüüsiga. Raadiouudiste toimetamispraktikate selgitamiseks intervjuueerisin ERR-i raadiouudiste juhi asetäitjat Indrek Kiislerit. Kontentanalüüsi valimisse kuulus 123 Eesti Rahvusringhäälingu raadiouudiste teksti, millest 59 olid Eesti uudised ja 64 välisuudised. Va-

limisse sattumise otsustas asjaolu, et ühte ja sama sündmust kajastavas uudises oleks tehtud muudatusi. Seega jäid kontentanalüüsi valimist välja kõik sellised uudised, mis olid sündmuse kohta eetris ainult üks kord. Samuti jäid välja sõnasõnalised kordusuudised, milles ei tehtud ühtegi muudatust.

Veel on oluline, et valim oli moodustatud uudiste tekstide, aga mitte sündmuste põhjal, millest uudistes räägiti. Näiteks kui sündmuseks oli uue peapiiskopi valimine ja sellest oli nädalas viis muudetud raadiouudist, siis valimisse võetigi need viis uudist.

Kontentanalüüsi valimi moodustasin seminari töö põhjal, milles analüüsisin 297 uudist. Analüüsi jaoks salvestasin ühe nädala raadiouudised 2014. aasta 24.–30. novembrini. Nädala valik oli juhuslik. Saated läksid eetrisse kell 07.00, 09.00, 12.00, 15.00, 18.00 („Päevakaja“) ja 20.00. Igal päeval oli kuus uudistesaadet, nädalas kokku 42. Kontentanalüüsi analüüsiühikuks oli üks muudetud uudis ja igat uudist analüüsisin 28 kategooria aspektist. Uudistesaadet salvestasin ja uudiste tekstid transkribeerisin. Kontentanalüüsi kodeerimisjuhendi kategooriad tuletasin uudistetekstide põhjal, seega lõin kategooriad ja koodid induktiivselt.

Vaatlusaluste uudiste üldiseloostus

Siseuudiste temaatikas domineerisid poliitika ja julgeolek. Kõige rohkem sündmusi oli erakondade ja Riigikogu kohta, kokku 16 muudetud uudist vaatlusalusest 59-st (vt tabel 1). Olulisel kohal olid ka usuga seonduvad sündmused, kuna sellesse

¹ Artikkel on osa ETF-i grandid 9121 „Eesti Rahvusringhääling teel võrguühiskonda“ (grandihoidja Maarja Lõhmus) uuringutest. Vt <http://hdl.handle.net/10062/51960>.

Tabel 1. Siseuudiste sündmuste loetelu ja muudetud uudiste arv ühe sündmuse kohta.

Teema	Sündmused	Muudetud uudiste arv ühe sündmuse kohta
Riigikogu	Valimiskampaania filmimine Ämaris	1
	President kuulutas välja Riigikogu valimised	1
	Mandaatide jaotus Riigikogu valimistel	5
Kirik/usuga seonduv	EELK peapiiskopi valimine	5
	Narva Aleksandri kiriku võlad	2
	Algas advendiaeg	2
Majandus/tootmine	Klaaspakenditehas Järvakandis	1
	Toiduainesektor otsib uusi turge	2
Poliitika/erakonnad	Eerik Niiles-Kross Reformierakonnas	2
	Keskerakonna volikogu	2
	Vabaerakonna kampaania seminar	2
	Õiguskantsler	1
Kõrgharidus	Õpetajakoolitus	1
	Planeeritav nutilabor TTÜ-s	1
	Tartu Ülikooli mälumäng	1
Kultuur	Suitsusaun UNESCO nimekirja	1
	Aasta kodaniku valimine	1
Meditiin/tervishoid	Arstide liidu üldkogu	2
Julgeolek	Kaitsekoostöö Rootsi	1
	Koostöö USA-ga	3
Politsei/krimi/kohtuotsused	Teabeameti töötajate kohtuotsus	1
	Värnik ja kohus	1
Ehitus	Uue superministeeriumi hanke võitja	2
	Narva piiripunkti ehitus	1
Õigus/justiits	Naistevastane vägivald ja seadusandlus	1
	Õigusteadlaste arutelu	1
Kunst	Ilon Wiklandi kunstikonkurss	1
Põllumajandus/loodus/keskkond	Peretalud pole konkurentsivõimelised	2
	Uued katlamajad	1
Operatiivteated/ilmastikuolud	Kaitseliidu õppused	1
Pangandus	Pangandusjärelevalve	1
	Muudatused laenude võtmises (Bigbank)	1
Haridus	Eesti koolid ja lapsevanemate harimine	1
Kinnisvara	Haapsalus uued krundid	1
Film	PÖFF	1
Euroopa Liit	Kodanikuühiskonna foorum	1
Meedia/ajakirjandus	Postimees internetis tasuliseks	2
Kirjandus	Luulefestival	1
Muusika	Norra rahvusooperis Eesti helilooja ooper	1
Kokku		59

nädalasse sattus EELK peapiiskopi valimine ja advendiaja algus. Kultuuri ja haridusega seonduva puhul ei saanud ükski sündmus kajastust rohkem kui ühes muudetud uudises.

Kui jälgida muudetud uudiseid ühe sündmuse

kohta päevade kaupa, siis üks või kaks korda muudetuna läksid need eetrisse alati samal päeval, välja arvatud üks uudis (Eerik Niiles-Krossi Reformierakonda kuulumise kohta), mis läks eetrisse kahel järjestikusel päeval. Ka ühest sündmusest kolmel

Tabel 2. Sündmused välisuudistes ja muudetud uudiste arv ühe sündmuse kohta.

Teema	Sündmused	Muudetud uudiste arv ühe sündmuse kohta
Ukraina	Tulevahetus Ida-Ukrainas	1
	Petro Porošenko vestlus Vladimir Putiniga	1
	Ukraina Ülemraada uus koosseis ja esimene istung	6
Euroopa Liit	Paavst Franciscuse kõne europarlamentis	2
	EL-i investimisplaan majanduse kasvatamiseks	2
	Jean-Claude Junckeri umbusaldamine	2
	Euroala riikide eelarved	3
	Sanktsioneeritute nimekirja lisatud isikud	2
USA	USA kaitseminister astub tagasi	1
	Mustanahalise teismelise tulistamine Fergusonis	8
Lähis-Ida	Tuumarelvade arendamine Iraanis	3
	Talibani tegevus Afganistanis	3
Soome	Sooneutraalne abieluseadus	5
Aasia	Hongkongi protestijad	1
	Taiwani peaminister astub tagasi	1
Venemaa	Majandussanktsioonid	3
Moldova	Parlamendivalimised	7
Aafrika	Egiptuse endise presidendi Mubarak kohtuotsus	3
Šveits	Rahvahääletus sisserände piiramise üle	2
Prantsusmaa	Mistrali üleandmine Venemaale	2
Suurbritannia	Sisserände piiramine	2
Türgi	Paavst Türgis	1
OPEC	Nafta tootmine	2
Holland	Linnugriip	1
Kokku		64

korral muudetud uudised (kaitsekoostöö USA-ga) läksid eetrisse kõik samal päeval. Viiel korral muudetud uudised jagunesid pikema perioodi peale — peapiiskopi valimise uudiseid võis kuulata kahel päeval ja Riigikogu mandaatide jaotuse uudised kolmel järjestikusel päeval.

Välisuudistest muudeti veidi rohkem kui pooli kõikidel teemadel eetris olnud uudistest. Võrreldes siseuudistega oli välisuudistes vähem muudetud uudistega teemasid. Kõige rohkem oli neid Euroopa Liidu, seejärel USA, Ukraina, aga ka Moldova kohta. Moldovast oli vaadeldaval nädalal palju uudiseid parlamendivalimiste tõttu. Kui välja arvata Läti, siis oli naaberriikide, s.t Soome ja Venemaa kohta

uudiseid üsna palju, aga lähiriikidest, nt Leedust ja Rootsist üsnagi vähe.

Kui siseuudistes domineerisid need, mida muudeti üks kord ja maksimaalselt viis korda, siis välisuudiste hulgas oli ka selliseid, mida muudeti 7–8 korda — Moldova parlamendivalimised ja mustanahalise teismelise tulistamine Fergusonis.

Võrreldes siseuudistega oli välisuudiste hulgas rohkem selliseid, mida muudeti rohkem kordi ja pikema aja vältel, näiteks USA mustanahalise teismelise tulistamisest oli kokku kaheksa uudist, mis läksid eetrisse 25.–30. novembrini. See oli ka sündmus, mille kohta oli muudetud uudiseid kõige rohkem ja kõige pikema perioodi jooksul.

Muudetud uudistest moodustasid suurema osa kõvad uudised. Jagades uudiste tekstid vähe muudetud ja uue sõnastusega uudisteks, selgus, et mingi sündmuse pikemaajalisel kajastamisel ei piisa samale tekstile lihtsalt info lisamisest, vaid tekst tuleb täiesti ümber teha. Üks kord muudetud uudiste puhul jäi enamikul juhtudel teksti sõnastus peaaegu samaks, rohkem kordi muudetud uudistes esines rohkem uue sõnastusega tekste. Võrdselt oli neid uudiseid, mis sisaldasid reporterilugu või mille luges ette ainult diktor. Siseuudiste seas oli rohkem reporterilugu sisaldavaid uudiseid ja välisuudiste seas ainult diktori loetavaid uudiseid.

Mida ja kuidas uudistes muudeti?

Kontentanalüüsi tulemusel ilmnes 11 uudiste muutmise viisi. Välisuudistes kasutati erinevaid muutmise viise vähem kui siseuudistes.

Sagedamini esines olemasoleva tsitaadi lisamist/eemaldamist, esialgse uudise allikalt tsitaadi lisamist/eemaldamist, uute allikate lisamist. Veel kasutati diktori- ja reporteriteksti lisamist/eemaldamist, teksti ümbersõnastamist, ümbertõstmist, tsitaadi muutmist diktori- või reporteritekstiks ja vastupidi. Kõige rohkem tehti ühe muutmise käigus lisamisi — igas muudetud uudises oli keskmiselt veidi enam kui üks lisamine. Eemaldamisi tehti peaaegu kaks korda vähem kui lisamisi.

Sisulistest muutustest tehti selgitusi/täpsustusi, lisati või eemaldati hinnanguid, protsessi kirjeldusi ja sisulist analüüsi, täpsustati ajalisi ja numbrilisi fakte ja sündmuste põhjuseid, samuti lisati või eemaldati muusikalisi vahelõike. Kõige enam tehti selgituste/täpsustustega seotud muudatusi. Pooltes uudistes kasutati hinnangute ja protsessi kirjelduse lisamist/eemaldamist.

Sisulisi lisamisi tehti peaaegu kaks korda rohkem kui eemaldamisi. Kõige rohkem lisati protsessi kirjeldusi, hinnanguid ja selgitusi/täpsustusi. Seega tähendas uudiste muutmine pigem nende täiendamist.

Kui sündmus polnud vahepeal edasi arenenud, siis üldjuhul jäi uudise sõnastus samaks, aga seda võidi laiendada reporterilooga. Kui sündmus oli edasi arenenud, siis tavaliselt esitati järgmise uudise tekst uues sõnastuses. Analüüs näitas, et muutes uudise ülesehitust ja sisu, võib muutuda uudise vaatenurk.

Üldiselt võib öelda, et rohkem sisulisi muudatusi tehti uue sõnastusega uudistes — peamiselt lisati/eemaldati analüüsi/filosoofilist arutelu, väärtusteteemalist arutelu ja protsessi kirjeldusi. Peaaegu sama sõnastusega uudistes tehti rohkem selgituste/täpsustustega seotud muudatusi.

Kombineerides kontentanalüüsi ja uudiste kvalitatiivset analüüsi võib öelda, et „rohkem muutununa“ tundus uudise tekst siis, kui see oli uue sõnastusega või peaaegu sama sõnastusega uudis, mis sisaldas rohkem erinevaid muudatuste liike. Kui tehti vähem muudatusi, näiteks lühendati tsitaate või peaaegu sama sõnastusega uudise teksti vahele lisati uus informatsioonilõik, siis jäi tekst üldpildis pigem „muutumatuks“. Sellest võib järeldada, et ka sisuline muudatus ei pruugi teksti üldjoontes oluliselt muuta.

ERR-i raadiouudiste toimetamise praktikad

Intervjuust raadiouudiste toimetuse juhi asetäitja Indrek Kiisleriga selgus, et uudiste valikul ja ka nende muutmisel mängib kesket rolli uudistetoimetaja kogemus ja professionaalsus.² Uudistetoimetaja otsustab oma kogemust ja professionaalsust kasutades, missugune uudis on konkreetsel ajahetkel kõige olulisem. Seega on uudiste valikul alati sees subjektiivne aspekt. Seda saab vähendada, kui üks inimene teeb uudistetoimetuses eri päevadel erinevaid töid — kord on reporter, siis päevatoimetaja jne.

Range vahetegemine kõvade ja pehmete uudiste vahel on Kiisleri sõnul pigem vana mõttemall, mis on reaalsest praktikast visa kaduma. Intervjuust selgus, et uudiste edastamisel tuleks üha enam lähtuda põhimõttest „näoga inimese poole“ — ka keeruliste teemade kajastamisel kuulajale selgemalt näidata, kuidas see teda puudutab või mõjutab.

Uudiste valikul ja järjestamisel lähtutakse uudisväärtustest. Intervjuust selgus, et kõige tähtsamateks peetakse mõju (eelistatakse seda, mis inimest kõige enam puudutab), uudise aktuaalsust (kas uudis on praegusel hetkel tähtis, oluline) ja seda, kui huvipakkuv võiks uudis olla. Uudisväärtuslikkust mõjutab kindlasti ka see, mida avaldavad teised väljaanded — mis teemad ja sündmused on

² Vt intervjuud artikli lõpus.

nende jaoks kõige olulisemad.

Raadiouudiste pikkuse ja sisu muutmisel ilmesid intervjuust kaks eriti olulist tahku. Esiteks muudetakse uudiste helipilti vaheldusrikkamaks, mis on vajalik selleks, et kuulajale ei tunduks, et ta kuuleb pidevalt samu uudiseid. Helilõigud aitavad luua ka kohalolekutunnet, mida ei suuda pakkuda trüki- ega *online*-meedia, ja see on raadio suur eelis. Hääle kui eelise kasutamist kinnitas ka uudiste tekstide analüüs. Muutmiste käigus suurenes kõige rohkem nende uudiste arv, mis sisaldasid intervjuulõikudega reporterilugu. Lisamise viisidest domineeris just uute allikate lisamine.

Teiseks sõltub näiteks reporteriloo või ainult diktori loetava uudise muutmine samuti sellest, kui oluline see teema hetkel on. Kui uudis pole enam nii oluline ja olulisemaks on muutunud mõni teine sündmus, siis tehaksegi uudis lühemaks ja kajastatakse pikemalt mõnda teist sündmust. Kui uudis pole vahepeal edasi arenenud, siis muudetakse uudist jällegi selleks, et poleks kordusuudiseid. See tõttu varieeritakse ka näiteks uudise vaatenurka, muutes uudise sissejuhatust. Aga intervjuust selgus, et üldjuhul ei ole need uudised, mille vaatenurka muudetakse, seotud pikalt arenevate ega ka kõige olulisemate sündmustega.

Arutelu tulemuste üle

Suurema osa muudetud uudistest moodustasid kõvad teemad nii sise- kui ka välisuudiste puhul. Nagu Hennoste³ on välja toonud, on kõvad uudised tähtsad paljudele ja nende mõju on suur, samas võivad pehmed uudised olla küll huvitavad, kuid ei pruugi olla niivõrd tähtsad ega inimeste elu kas lühemas või pikemas perspektiivis mõjutada. Intervjuust selgus, et kõvade teemade esiletõstmine ei pruugi olla väärtus omaette ja arvestades muutusi meediamaaistikul, tuleb järjest enam mõelda, kuidas uudiseid edastada nii, et inimene saaks aru nende tähendusest ja et keerulised teemad oleksid esitletud huvitavana.

Minu arvates näitab see tasakaalu saavutamise otsimist selle vahel, et avalikkusel on õigus teada olulistest sündmustest ja ajakirjanikel on „võim“ otsustada nende sündmuste üle, mida kuulajatele

pakkuda, ja samal ajal soovib raadiotoimetus esitada uudiseid võimalikult huvitavalt, tõstes uudistes esile ka sündmuse mõju kuulajatele.⁴ Tasakaalu otsimine nende püüdluste vahel tundub olevat kestev ja näib sõltuvat nii meedia enda kui ka kuulajaskonna muutumisest.

Niisuguse tasakaalu otsimise küsimus on seotud ka sellega, missugust infot peab meediaorganisatsioon oluliseks kuulajale pakkuda olukorras, kus informatsiooni pakkumine on suurem kui nõudlus, meelelahutuslik sisu kättesaadavam kui kunagi varem ja traditsiooniliste uudiste kuulajaskond väheneb.⁵ Sellistes tingimustes tundub tasakaalu leidmine olevat isegi keskne küsimus.

Üleüldises info ülekülluses ja võimaluses saada ka väära ja kallutatud informatsiooni tõstatuvad küsimused: kuidas kajastada tõsisemaid, keerulisemaid teemasid kuulajale atraktiivselt, kuid samas säilitada usaldusväärsus, tõsiseltvõetavus? Kuidas saavutada see tasakaal nii, et kuulajal endiselt säiliks huvi traditsioonilise meedia pakutava vastu?

Siinkohal on oluline ka kuulajatele pakutavate uudiste valik. Teoorias on teada, et tasakaalu kuulaja huvide ja avalikustatava materjali vahel aitab leida uudisväärtuslikkuse põhimõtete rakendamine. Uudisväärtused on tegurid, mis peaksid iseloomustama sündmust, millest saaks uudis. Samas on uudisväärtusi aegade jooksul kohandatud ja täiendatud — muudatusi on kaasa toonud *online*-meedia ja sotsiaalmeedia areng. Harcup ja O'Neill⁶ toovad eraldi uudisväärtustena välja näiteks audiovisuaalsuse (kas sündmusega on kaasas audiovisuaalsest materjali) ja jagatavuse sotsiaalmeedia kanalites (kas sündmus saab tõenäoliselt rohkem tähelepanu ja jagamisi). Samas on traditsiooniliselt olulised võim, prominentsus, mõju, konfliktus, aktuaalsus ja lähedus.⁷

Intervjuus nimetas Indrek Kiisler järgmisi olulisi uudisväärtusi: mõju (mis inimest kõige enam puudutab), aktuaalsus (kas uudis uudis on hetkel tähtis, oluline) ja üldine huvipakkuvus kuulajale. Samas ta

³ Tiit Hennoste. Uudise käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2008.

⁴ Robert McLeish. Radio Production. Oxford: Focal Press, 2005; Guy Starkey, Andrew Crisell. Radio Journalism. London: Sage, 2009.

⁵ Angela M. Lee, Iris Chyi Hsiang. When Newsworthy is not Newsworthy: Examining the Value of News from the Audience Perspective. — Journalism Studies 2014, Vol. 15, nr 6, lk-d 807–820.

⁶ Tony Harcup, Deirdre O'Neill. What is News? News Values Revisited (again). — Journalism Studies, 2016, Vol. 18, nr 12, lk-d 1470–1488.

⁷ Johan Galtung, Mari Holmboe Ruge. The Structure of Foreign News. — Journal of Peace Research, 1965, Vol. 2, nr 1, lk-d 64–91.

kinnitas, et lisaks uudisväärtustele on oluline, kes ja kuidas teevad otsuseid. Selgus, et kuigi päeva põhiteemad otsustatakse hommikul koosolekul, on uudiste valikul ja ka muutmisel uudistetoimetaja roll suur. Valiku tegemist ja toimetamist mõjutavad toimetaja kogemus ja professionaalsus.

Toimetaja kogemuse olulisus tõusis intervjuus samuti esile — toimetajatöö tegemiseks hakatakse uut töötajat kohe praktikas koolitama selleks, et ta suudaks teha valikuid, mida saatesse sisse panna ja mida välja jätta. See toetab Schultzi⁸ väljatoodut, et hea uudisloo aine tunneb kogenud ajakirjanik kohe ära, samas ei pruugi see niimoodi tunduda teistele isikutele. Intervjuu näitas samuti, et professionaalsel ajakirjanikul on keeruline ühemõtteliselt sõnastada seda, milles seisneb hea uudis; mis on see uudis, mis saab esiuudiseks ja mis on uudis, mille toimetaja eetris lugemiseks kindlasti välja valib. Ajakirjanikud lihtsalt teavad oma kogemusest ja professionaalsusest lähtudes, missugune on „õige“ uudis.⁹

Toimetuse tööd mõjutavad ka olemasolevad ressursid, peamiselt rahast ja töötajate arvust tulenevad võimalused: töötajaid on pigem vähe, inimestel tuleb eri päevadel teha erinevaid asju, kuid teisest küljest peaks see aitama vähendada subjektiivsust uudiste kokkupanekul.

Intervjuust ilmnas veel, et Eesti ajakirjanduse üldine probleem on see, et teemadega ei minda süvitsi — kogu aeg tulevad uued teemad peale ja neid ei uurita lõpuni. Üks mõjutaja on siin ressurside vähesus, kuid teisest küljest mõjutab seda *online*-meedia, mis vahetab teemasid väga kiiresti ja mõjutab kindlasti teemade kiiremat vahetumist ka traditsioonilises meedias.

Kui arutleda uudiste muutmise viiside ja muudatuste sisulise poole üle, siis teooriast lähtub, et ka järjepidevus/järelkaja¹⁰ on üks uudisväärtusi. Siin mõeldakse uudiseid sündmuste kohta, mis on juba eetris olnud. McLeish¹¹ ütleb, et uus on see, mida kuulaja pole varem kuulnud. See tähendab, et uus on täiesti uus uudis, aga ka uudis, mida on uuenda-

tud, ajakohastatud, värskendatud. Kui sündmust on juba hakatud kajastama, tekib kuulajal õigustatud ootus uuema info järele juhul, kui sündmus peaks vahepeal edasi arenema. Aga kui sündmus edasi ei arene, kui kaua siis uudist eetris hoida? Millist materjali lisada või kuidas uudist muuta, kui uudis on juba eetris käinud? Millest lähtuvalt?

Uudiste pikkuse ja sisu muutmine on toimetuse töövõtte raadio eripäradest lähtuvalt. Mingit kindlat reeglistikku uudiste muutmiseks pole. Neid muudetakse ka selleks, et uudise helipilt oleks vaheldusrikkam. Saated on eetris suhteliselt tihti ja uudiste muutmine on vajalik selleks, et kuulajale ei tunduks, et eetris on kordusuudised. Oluline on tuua muudatustega uudisesse uudsust ja värskust, sõltumata sellest, kas sündmus on või ei ole edasi arenenud.

Tehtud kontentanalüüs näitab, milliseid viise uudiste tekstide muutmiseks kasutati, millised olid sisulised muudatused ja kui palju neid tehti. Samas ei näita kontentanalüüs seda, kas tuvastatud muudatusi üldiselt oli vähe või palju ja millega võrreldes. Tulemused näitasid, et sündmuste pike-mal kajastamisel on üldjuhul vaja kasutada rohkem uue sõnastusega tekste. Sündmuste lühemal kajastamisel jäid uudised rohkem peaaegu sama tekstiga uudisteks. Uuendatud sõnastusega tekstidesse lisati ka rohkem näiteks protsessi kirjeldusi, sisulist analüüsi/filosoofilist arutelu ja väärtuste-teemalist arutelu. Siit võib järeldada, et uuendatud sõnastusega uudiste tekstid olid üldiselt sisukamad ja mitmetahulisemad, tõenäolisemalt arenes ka neis kajastatud sündmus edasi.

Enamik tekstides tehtud muudatusi olid sisulised ja sisu lisati rohkem, kui eemaldati. Seega saab öelda, et uudiste muutmine tähendas üldpildis pigem nende täiendamist. Eraldi küsimus on, kas uudiste täiendamine tähendab ka uudiste tekstide uuemist. Kombineerides kontentanalüüsi ja uudiste tekstide kvalitatiivse analüüsi tulemusi, saan uurijana oletuslikult hinnata, et tekst muutus uuemaks ja värskemaks rohkem uue sõnastusega uudiste puhul ja selliste üldiselt sama sõnastusega uudiste puhul, kuhu lisati vaid uut sisulist materjali, eri vaatenurki, laiendati teemat ja seda kõike võimalikult paljude muudatusviiside toel. Üksikud muudatused üldiselt sama sõnastusega uudistes jätsid teksti pigem „vanaks“. Samuti jäi tekst pigem „vanaks“ siis, kui uudise algus ja lõpp olid sama sõnastusega, aga va-

⁸ Ida Schultz. The Journalistic Gut Feeling: Journalistic Doxa, News Habitus and Orthodox News Values. — Journalism Practice, 2007, Vol. 1, nr 2, lk-d 190–207.

⁹ Tiziano Bonini, Giuseppe Morello. No News from Abroad: A Comparative Content Analysis of News Issues on Italian Radio. — European Journal of Communication, 2014, Vol. 29, nr 2, lk-d 218–229.

¹⁰ J. Galtung, M. H. Ruge 1965; T. Harcup, D. O'Neill 2016.

¹¹ R. McLeish 2005.

hele oli lisatud üksik lõik uut sisulist materjali. Siit tuleneb, et ka sisuline täiendus ei pruugi alati kaasa tuua uudise märgatavat uuenemist.

Võttes arvesse eelmises lõigus nimetatut ja seda, et üldiselt sama sõnastusega uudiseid oli analüüsitud uudistes kaks korda rohkem kui uuendatud sõnastusega uudiseid, tuleb kordusuudiste vältimiseks minu arvates pigem tähelepanu pöörata uuen- damata sõnastusega uudistele.

Samas tuleb rõhutada, et uurijana ei saa ma tekstianalüüsi põhjal teha järeldusi selle kohta, kui paljude ja missuguste muudatuste tagajärjel võiks raadiokuulaja uudist kuulates seda ka tegelikult uuena tajuda. Selle selgitamine oleks oluline uurimisteema.

*

Katkendid intervjuust ERR-i raadiouudiste juhi Indrek Kiisleriga

Töö teebki keeruliseks see, et just praegusel, eetrisse mineku hetkel, et siis mis on uudistetoimetaja arvates sel hetkel kõige olulisem. Kui on mingi uudis, mida ta on juba varem lugenud, siis ta teeb näiteks otsuse, et seda on juba olnud eetris piisavalt — see ei ole nii tähtis, et seda peaks nüüd sellel täistunnil uuesti lugema. Või on jällegi uudis, millele on viimase tunni aja jooksul tulnud midagi uut juurde — siis tuleb seda täiendada. Tegelikult algab see uudisteratas igal täistunnil uuesti.

Kindlasti on uudiste valiku tegemisel ja ka muutmisel sees uudistetoimetaja subjektiivsust ehk mis on selle toimetaja jaoks olulisemad teemad. See on paratamatu, inimlik. Aga sellele pole muidugi süsteem üles ehitatud. On ikkagi teatud kriteeriumid, millest professionaalne uudistetoimetaja saab aru, aga neid ei ole otseselt kuskile kirja pandud. See lähtub avalikust huvist ja siis sisetundest, seda on keeruline kirjeldada, reeglistikku või käsiraamatut uudistetoimetajal ei ole. Uudiste muutmisel võib ühe sündmuse kohta käiv uudis olla ühel hetkel reporterilugu, teisel aga diktori poolt loetav. See tuleneb samuti põhimõtteliselt toimetaja otsusest ja sellest, et helipilt oleks vaheldusrikkam, aga ka sellest, kas uudis on endiselt oluline või on mõni teine uudis muutunud vahepeal olulisemaks. Reporteerilugusid on rohkem siseuudiste kui välisuudiste hulgas, sest välisuudiste korrespondente on ainult

kaks, Washingtonis ja Brüsselis. Ideaalis võiksid väliskorrespondendid olla veel Moskvast, Helsingist ja Berliinis.

Uudise sissejuhatuse muutmine võib muuta uudise tähendust, see on toimetaja professionaalsuse küsimus, mida ta peab sel hetkel oluliseks. Kui uut informatsiooni pole juurde tulnud, aga toimetaja tahab siiski anda rohkem infot või jätta muljet, et on lisandunud infot, siis püütakse olemasolevat infot eri vaatenurkade alt näidata. Tavaliselt pole seda tüüpi uudised kõige olulisemad. Nad on sellised b-kategooria uudised, et midagi hullu ei juhtu, kui inimene seda ei tea. Paratamatult on ka igas uudistes sellist täidet, mille puhul võib alati küsida, et kas seda üldse peab olema. Uudiste järjestamisel lähtutakse n-ö keskmisest kuulajast. Õudne küll, kui kuskil Afganistanis saab 50 inimest pommiplahvatuses surma, aga see ei ole see asi, mis Tallinnas, Pärnus või Kihnus olevat koduperenaist väga palju igapäevaselt mõjutaks — või õigemini, mõju on null. Küll aga puudutab see, kui praamipileti hinnad lähevad Eestis kallimaks või odavamaks või valitsus otsustab, et annab tervishoidu lisaraha. Sellised inimest puudutavad asjad on esimesed. Suurema osa uudistest moodustavad kõvad sündmused, nagu poliitika, majandus, tootmine. See on visalt kaduv vana mõttemall, kuid see vajab muutmist.

Uudiste valikul ja edastamisel mängib rolli avalikuslikkus. Samas on oluline, kuidas uudist esitatakse, kuidas keerulisi või igavaid teemasid inimestele huvitavaks teha või selgitada nii, et inimene saaks aru, et uudis võib mõjutada ta elu. Rahvusringhäälingus peame tegema ka uudiseid, mis ei ole huvitavad. Kui meie riigieelarve läheb tasakaalust välja, siis see lõppkokkuvõttes mõjutab meid kõiki — tulevikus maksame meie ja meie lapsed võlgasid või me satume mingisse majanduskriisi. Kordusuudiste hulk suureneb õhtu poole, eriti siseuudistes. Õhtuste uudistega võetakse päev kokku, põhimõtteliselt uuenevad ainult välisuudised. Kui midagi erakorralist ei juhtu, siis õhtused uudised ongi päevaste kordused.

Pikemalt kulgenud ja ka kajastatud sündmuste puhul võib toimuda hilisemaid „järelvõnkeid“. Selliste järelkajastuste tegemine või teemadesse süvitsi minemine on Eesti ajakirjanduse nõrk koht. Võetakse üks teema ette, seda siis ühel päeval või kahel päeval kedratakse kohutavalt palju ja siis see vajub

lihtsalt ära, sest võetakse juba järgmine asi ette. Ühesõnaga, neid teemasid ei uurita lõpuni. Selleks ei jätku ressursi, aga ka see, et kuna me oleme nii õudselt muutunud *online*'ist sõltuvaks, siis seal on kogu aeg vaja uusi teemasid võtta ja sügavale ei jõua enam keegi minna.

Uudiste tegemisel rõhub raadio palju helilõikude kasutamisele, sest see loob kohalolekutunnet. Heli lõigud on kindlasti raadio suur eelis. Me anname kuulajale võimaluse, sest üsna sageli on nii, et see, mis on kirjutatud, ja see, millise häälega see inimene räägib, erineb täiesti. Inimene saab aru, et see intervjueeritav valetab, puikleb kõrvale või ta lihtsalt on loll. Või on väga tark või vastab selgelt. Otsustamise koht on see, mida me üritame anda — mida *online* ei suuda kunagi.

Uudiste edastamisel seab raadiole piirid tunni-ajane tsükkel. Kui on olemas mingi info, mida toi-

metusele teadaolevalt valdavad ainult nemad, siis kaalutakse, kas tegemist on nii-öelda a- või b-kategooria uudisega.

Selleks et raadio saaks oma kiiruse eelist paremini ära kasutada, oleks vaja eraldi raadiouudiste kanalit. Praegu on ERR-i raadiotes eetris ka teised saated, igal hetkel ei saa uuema infoga mõne sündmuse kohta kohe eetrisse minna. Rootsis on olemas eraldi esimene raadiouudiste programm. Seal on igal täistunnil uudised, ainult kolm minutit, aga niipea, kui reporter tuleb majja või saabub mingi uus teade, siis on kohe uudiste kõll ja loetakse ette. See võib olla 14.02, see võib olla 14.44, see on tuleviku raadio, kui inimesel raadio mängib, ei saa ta oma uudiseid ainult täistunnil pakina, vaid kogu aeg, kui mingi uus asi tuleb või mingile vanale asjale midagi lisatakse.

Noorte eelistused ja ootused seoses Eesti avalik-õigusliku ringhäälinguga

Andrus Tins

Oma uurimuse kontekstis käsitlen noortena 15–28-aastaseid põhikoolis, gümnaasiumis, kutse-õppeasutuses ja ülikoolis õppivaid Eesti noori. Vanusevahemik on küllaltki lai, kuna ülevaatlikkuse mõttes soovisin hõlmata vanusegruppe, mis ulatuvad teismelistest, täiskasvanute huvidega noortest kuni noorte täisealisteni, kes ei ole veel oma haridusteed lõpetanud ning kelle infovajadus ja eluvalikud erinevad täiskasvanute rühma omadest.

ERR-ile keskendus uurimus põhjusel, et kui kommertskanalid sõltuvad oma tegevuses peamiselt või ainuüksi vaatajareitingutest, siis ERR-i roll ühiskonnas on palju spetsiifilisem. Eesti Rahvusringhäälingu seaduses on ära toodud rahvusringhäälingu tegevuse eesmärgid, mille hulgas on nimetatud ka järgmised printsiibid.

Rahvusringhäälingu eesmärk on kaasa aidata Eesti Vabariigi põhiseadusega sätestatud Eesti riigi ülesannete täitmisele. Selleks loob Rahvusringhääling programme, toodab ja vahendab saateid ning korraldab teisi tegevusi, mis ükshaaval või kogumis:

- aitavad kaasa Eesti ühiskonna sotsiaalse sidususe kasvule;
- aitavad kaasa Eesti majandusliku heaolu ja konkurentsivõime kasvule;

- aitavad kaasa demokraatliku riigikorralduse edendamisele;
- aitavad kaasa Eesti ajaloo ja kultuuri audiovisuaalsele jäädvustamisele;
- tagavad igaühele vabaks eneseteostuseks vajaliku informatsiooni saamise.

Seega on noorte kaasamine ühiskondlikesse protsessidesse ühiskonnas toimuvate protsesside reflekteerimise ja nende üle arutlemise kaudu üks ERR-i ülesannetest. Selle ülesande täitmist analüüsid otsisin vastust kahele küsimusele. (1) Millised on noorte eelistused ERR-i saadete ja programmide hulgas? (2) Millised on noorte ootused ERR-i saadetele ja programmidele? Esimese uurimisküsimuse eesmärk oli selgitada välja, milliseid saateid ja programme noored ERR-i programmis jälgivad; kui olulise osa noorte meediarepertuaarist moodustavad ERR-i kanalid ja saated. Teine uurimisküsimus uurib, millest tunnevad noored ERR-i programmis puudust; mida nad sooviksid, et ERR-i programm veel sisaldaks.

Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad

Avalik-õigusliku ringhäälingu (AÕR) puhul on eri autorid olulise märksõnana välja toonud selle avalikkuse huve teeniva rolli. Meediateoreetik Denis McQuail on esitanud avalik-õigusliku ringhäälingu peamiste eesmärkidena järgmised tunnused:

- pakub mitmekesist programmi enamikule maitsetele, huvidele ja vajadustele, samas
- kajastab ka täisspektris arvamusi ja tõekspidamisi;
- käsitleb vähemusrühmadele huvi pakkuvaid teemasid;
- aitab kaasa rahvusliku kultuuri, keele ja identiteedi säilimisele ja arengule;
- on ühiskondlik-poliitilise diskussiooni keskonnaks;
- pakub tasakaalustatud ja erapooletut infot probleemide ja konfliktide kohta;
- on suunatud kvaliteetse programmi tootmisele;
- asetab avalikkuse huvid esikohale.¹

Nüüdisaegses meediaruumis on ülimalt oluline arvestada uute lisandunud meediakanalite ja platvormidega ning interaktiivsete kommunikatsioonivõimalustega. Kuna noored on alati uusi tehnoloogiaid ja meediakanaleid kasutama, siis otsisin uurimisküsimuste kontekstis selgitust ka sellele, kuidas on ERR reageerinud noorte laialdasele sotsiaalmeedia- ja veebikasutusele.

Rahvusringhäälingu nõukogu liikmena töötanud Andres Jõesaar on kinnitanud, et vana mudel, kus ringhääling edastas auditooriumile teavet ühesuunaliselt, tänapäeval enam ei toimi.² Jõesaare sõnul on ERR-i väljakutseks jätkuvalt noor auditoorium vanuses 12–29 eluaastat ning ta on kinnitanud arvamust, et noored ei ole niivõrd kinni minigis kindlas meedia- või infokanalis, vaid hindavad kvaliteeti ja liiguvad oma tähelepanuga sinna, kus leiavad sobiva kvaliteedi ja sisuga saateid ja programme.³

Uurimuse oluliseks empiiriliseks lähtekohaks oli Raivo Suni analüüs traditsioonilise voogedastusel põhineva televisiooni kõrvale tekkinud veebipõhise televisiooni (IPTV) auditooriumi kohta, mis oli tehtud 2004. aastal kogutud andmete põhjal.⁴ Tema

uuringust ilmnevad levinumad põhjused, miks vastajad 2004. aastal veebi kaudu televisiooni jälgisid: (1) et vaadata varem eetris olnud saateid arhiivist (90% vastajatest), (2) et leida midagi põnevat (87% vastajatest), (3) et vaadata saateid/programme, mis on televiisorist vaatamata jäänud (86%). Kokkuvõtlikult märkis Suni, et üha paranev interneti kaudu kättesaadav programmivalik oli 2004. aastaks muutnud auditooriumi harjumusi eriti noorte hulgas. 35% IPTV kasutajatest vanuserühmas 30 aastat ja nooremad ütlesid, et nad on hakanud vähem tavalist televisiooni vaatama.

Teine uurimus, mis kujundas minu jaoks noorte ja ERR-i suhestumise temaatika tausta, oli „Eesti ühiskonna lõimumismonitooring 2015“.⁵ Nimetatud uuringust selgub, et 15–29-aastaste vanuserühma esindajad eelistavad ERR-i uudisteportaalidele teisi *online*-meediakanaleid (postimees.ee, elu24.ee, ja delfi.ee). Viimaseid hindab vastav vanuserühm keskmiselt endale lähedasemaks (keskmine hinnang 3,5) kui mõnda ERR-i uudisteportali (keskmine hinnang 2,4 viiepallisel skaalal, kus 1 = kõige kaugem, 5 = kõige lähedasem).

Lisaks pakkus huvitavat empiirilist materjali Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi uuring „Mina. Maailm. Meedia“, milles on esitatud ERR-i kanalite tajutud lähedus auditooriumile (jagatud väärtused, sisu sobivus auditooriumile).⁶ Uurimuse tulemustest nähtub, et võrreldes 2005. aastaga oli 2014. aastaks vähenenud eestikeelsete noorte hulk, kes hindasid ETV-d endale lähedasena (keskmine hinnang viiepallisel skaalal oli 2005. a 4,01 ja 2014. a 3,78).

Metoodika

Andmete kogumiseks kasutasin ankeetküsitlust ja fookusgrupi intervjuud. Anketeerimine toimus 2015. a kevadtalvel, fookusgrupp 2015. a suvel.

Ankeetidele vastajate leidmisel lähtusin eesmärgist, et oleks esindatud mitmekesise proffiliga liikmed (üldharidus, kutse-, kõrgharidusasutu-

¹ Denis McQuail. McQuaili massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2013.

² Andres Jõesaar. Avalik-õigusliku ringhäälingu legitimatsioon: Eesti kogemus rahvusvahelises kontekstis. Magistritöö, Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, 2005.

³ Andres Jõesaar. Pole tõene, et raadiot ei ole mõtet enam teha, sest kõik kuulavad Spotifyd. — Vikerraadio, 13. jaanuar 2016.

⁴ Raivo Suni. From „Flow“ to „Database“: A Comparative Study of the Uses of Traditional and Internet Television in Estonia. — George Lekakos, Konstantinos Chorianopoulos, Georgios Doukidis. (Toim) In-

teractive Digital Television: Technologies and Applications. New York: IGI Publishing, 2008, lk-d 281–297.

⁵ Külliki Seppel. Meedia ja infoväli. Eesti integratsiooni monitooring 2015. Vt <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2015/09/7peatykk.pdf>.

⁶ Maarja Lõhmus. Meediakanalite jälgimine. Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, käsikirjaline uurimiskokkuvõte, 2015.

Tabel 1. ERR-i kanalite jälgitavus küsitletute hulgas (%)

	Eesti noored		Vene noored	
	Jälgivad sageli+vahel	Ei jälgi	Jälgivad sageli+vahel	Ei jälgi
ETV	55	12	12	49
ETV2	31	25	8	59
Vikerraadio	17	64	0	92
Klassikaraadio	7	77	2	84
Raadio 4	4	74	10	56
Raadio 2	17	45	3	87
Raadio Tallinn	1	79	3	84

sed; linna- ja maanoored). Valimisse kuulus 344 15–28-aastast põhikoolis, gümnaasiumis, kutseõppeasutustes ja ülikoolis õppivat noort, kes on pärit valdavalt Lõuna-Eestist (Tartu ja Tartumaa, Võrumaa, Põlvamaa). Tudengite hulgas oli ankeetidele vastajaid vähesel määral ka ülejäänud Eesti piirkondadest. Vastanute hulgas oli nii eesti kui ka vene õppekeele koolide noori. Küsitlus toimus nii paber- kui ka veebivormis (257 paberankeeti ja 87 veebiankeeti). Eesti noori oli ankeedile vastajate hulgas 272 ja vene noori 72 (vastavalt 79% ja 21%). Kõik küsitletud vene noored olid üldhariduskooli õpilased. Üldhariduskoolide õpilasi oli küsitletute hulgas 27%, üliõpilasi 28% ja kutsekoolide õppureid 45%. Õpilasi leidsin tutvavate üldhariduskooli ja kutseõppeasutuste õpetajate abiga, üliõpilasi Tartu Ülikooli sissesaanute andmebaasi abil. Valim ei ole esinduslik, tegemist on mittetöenäosusliku valimiga.⁷ Kuigi uurimistulemusi ei saa kohaldada kõigile selles vanuses õppuritele, on neid siiski võimalik kasutada sihtühma üldiste suundumuste kindlakstegemiseks. Lisaks annavad vabavastused võimaluse täpsemalt kirjeldada noorte eelistusi ja ootusi tele- ja raadiosaadete suhtes.

Fookusgrupi intervjuudes osalejate valim oli mugavusvalim,⁸ sest leidsin intervjuueeritavad tutvavate kaudu. Ka selle valimi puhul ei saa teha üldistavaid järeldusi kogu sihtgrupi kohta, kuid on võimalik mõnevõrra kaardistada sihtgrupi hulgas

levinud suundumusi, seisukohti ja hoiakuid. Ühes fookusgrupis osales seitse vastajat, teises fookusgrupis kolm.

Ankeet sisaldas küsimust ERR-i kanalite vaatamise ja kuulamise sageduse kohta, mida sai hinnata viieastmelisel järjestusskaalal. Parema üldistuse huvides liitsin skaala väärtused „sageli“ ning „vahel“ kokku üheks kategooriaks, mõistes uue liitkategoriat all vastajaid, kes peavad kanali jälgimist enda jaoks oluliseks.

Teine osa ankeetküsitluse tulemustest koosneb avatud küsimustele antud vabavastustest ning nende kvalitatiivsest analüüsist.

ERR-i kanalite jälgitavus noorte hulgas

Tabelis 1 on toodud küsitlustulemused seitsme ERR-i tele- ja raadiokanali jälgitavuse kohta.

Nagu näha, osutus kõige jälgitavamaks ERR-i kanaliks ETV, mida üle poole küsitletud eesti noortest vähemasti vahel vaatab. Kuigi ETV vaatajate osakaal on noorte hulgas üldiselt väiksem kui vanematel vanuserühmades, võib järeldada, et ETV programm on noorte huvide ja väärtustega suuremas kooskõlas kui teised ERR-i programmid. Küllaltki suure jälgitavusega oli ka ETV2, mille puhul jälgijaid oli rohkem kui neid, kes ei jälgi. Raadiokanalite puhul märkis küllalt palju vastajaid, et nad kuulasid Raadio 2 ja Vikerraadiot. Vene noored on ERR-i eestikeelsetest kanalitest üsna vähe huvitatud.

Noorte üldised meediaeelistused

Taustaks eeltoodule võib välja tuua küsitletute

⁷ Vt Andu Rämmer. Mittetöenäosuslik valim. — Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas SAMM, Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, 2014. Vt <http://samm.ut.ee/valimid>.

⁸ Vt Andu Rämmer. Mugavusvalim. — Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas SAMM, Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, 2014. Vt <http://samm.ut.ee/valimid>.

vabavastustes ilmnenu üldised meediakasutusharjumused.

Vastajad nimetasid enim kasutatavateks sotsiaalmeedia kanaleid Youtube ja Facebook. Palju eelistati ka *online*-uudisteportaale ja *online*-ajalehti (postimees.ee, delfi.ee, elu24.ee). Analoogilise tulemuseni jõuti ka uurimuses „Eesti ühiskonna lõimumismonitooring 2015“, mille kohaselt 15–29-aastaste vanuserühm eelistab ERR-i uudisteportaalidele *online*-meediakanaleid postimees.ee ja elu24.ee ning kasutab aktiivselt sotsiaalmeediat.⁹

Raadiokanalitest olid eelistatumad muusikat edastavad Power Hit Radio, Sky Plus ja Uno Raadio. Eesti telekanalitest olid teistest rohkem mainitud TV3, Kanal 2, TV6, Kanal 11. Venekeelsete õpilaste hulgas oli huvi selliste Vene telekanalite nagu NTV, RTR ja PBK vastu. Sotsiaalmeediast kasutasid eestikeelsed noored valdavalt Facebooki ning venekeelsed noored Facebooki ja saiti ВКонтакте. Üliõpilaste hulgas oli suurem huvi BBC, CNN-i, Discovery ja History vastu. Üldhariduskoolide ja kutseõppeasutuste noored eelistasid kanaleid TV1000, TV6, TV3, Kanal 2 ja Kanal 11.

Valdav osa noortest oli orienteeritud meelaladustlikele programmidele ja saadetele. Eelistatud olid *infotainment*⁹ ja *edutainment*⁹ i programmid, kus pearõhk on meelaladustlikul ja ajaviitelisel teemakäsitlusel.

Noorte eelistused ERR-i programmide ja saadete hulgas

Ka vabavastustest selgus, et noored eelistasid ERR-i kanalitest ETV-d ja ETV2. Huvipakkuvate saadetenäitena mainiti järgmisi: (suurema vaadatavuse järjekorras) „Ringvaade“, „Aktuaalne kaamera“, „Pealtnägija“, „Osoon“, „Terevisioon“, „Rakett 69“, omatoodangu hulka kuuluvad seriaalid „ENSV“ ja „Tuulepealne maa“. Ülejäänud saadetest tunnustati ERR-i dokfilmide ja väärtfilmide valikut.

Noored, kes jälgivad ERR-i programme rohkem, tõstsid sagedamini esile informatiivseid („Ringvaade“, „Aktuaalne kaamera“), hariduslikke („Rakett 69“) ja ühiskonnas laiemat kõlapinda leidvate teemade üle arutlevaid saateid, nagu näiteks „Pealtnägija“ ja „Osoon“. Omaette grupi moodustavad

laiemat maailmatunnetuslikku infot vahendavad dokumentaalfilmid, mida pidasid enda jaoks olulisteks nii mõnedki üliõpilased ja õpilased. Venekeelsed noored mainisid sagedamini venekeelset „Aktuaalset kaamerat“ ja ilmateadet.

Oluline on märkida, et küsitluse läbiviimise perioodil (veebuar-märts 2015) oli ETV programmis ainus otseselt noortele mõeldud ERR-i omasaade „Rakett 69“, mida ka küllaltki palju mainiti. Võib järeldada, et kuigi noored just eriti tihti ETV-d ei vaata, siis üldiselt nad seda kanalit väärtustavad ja usaldavad.

Noorte ootused ERR-ile

Noored hindasid ERR-i programmi selle objektiivsuse ja usaldusväärsuse tõttu ning ootavad sarnaste väärtuste edastamist ERR-ilt ka edaspidi. Tehti ettepanekuid, et ETV ja ETV2 saadetes peaks esinema rohkem noori, programmis peaks olema rohkem huvitavaid noortesaateid, nagu näiteks telemänge, teadust ja haridust populariseerivaid saateid ning teisi õpetlikke ja harivaid teemakäsitlusi. Samuti arvasid paljud vastajad, et peaks tegema rohkem reisisaateid ja tutvustama teiste maade elu eelkõige noorte vaatenurgast (õppimisvõimalused, noorte elu teistes kultuurides jms) lähtuvalt. Nimetatud saated võiksid olla ERR-i omatoodang.

Paljude noorte meelest võiks ERR vahendada rohkem infot maailma eri paikadest alaliselt välismaal paiknevate reporteripunktide kaudu, mis aitaks maailma sündmusi kajastada eelkõige Eesti konteksti ja käsitlusviise arvesse võttes. Leiti, et võiks olla rohkem saateid, kus portreteeritakse tuntud isikuid ja huvitavaid isiksusi (nt muusikuid ja teiste tegevusalade professionaale), kes oleksid noortele eeskujuks. Sooviti, et ERR näitaks rohkem uuemaid välismaa sarju ja filme.

Samas oli ka vastuseid, milles arvati, et ERR-i programmis on kõik juba niigi olemas ja midagi juurde soovitada ei osatud. Ühele osale vastajatest paistis küsimus ERR-ile esitatavate ootuste kohta ootamatu ja kuigi vastuse alguses leiti, et ERR-i programmis on kõik olemas, kirjeldati vabavastuse lõpu poole ikkagi oma ootusi. Selle põhjal võib öelda, et noored pole harjunud, et nad on kaasanud meedias pakutava üle arvamust avaldama. Osa vastajatest rõhutaski, et peaks korraldama rohkem

⁹ K. Seppel 2015.

küsitlusi ja uuringuid, et selgitada välja, mis noori huvitab.

Fookusgrupi intervjuud

Järgnevalt toon välja fookusgrupi intervjuudes ilmenud eelistused ja ootused ERR-i programmile, mis kajastavad ka noorte huvisid ja nende poolt hinnatavaid väärtusi. Kõigepealt annan illustreeriva taustinfona ülevaate noorte eelistustest ja ootustest meediale üldse, seejärel ERR-i kohta.

Info usaldusväärsus. Meediakanalitelt oodatakse usaldusväärst, kuid selle tekitajaks on sageli tuttavad, kes saavad sotsiaalmeedia vahendusel uudiste ja sündmuste linke, omistades infole eelselektiooni kaudu lisaväärtuse. Nii nagu on täheldanud Apadurai¹⁰ seoses globaliseerumisega, ei ole grupiidentiteedid (*ethnoscapes*) enam nii tihedalt seotud mõne kindla geograafilise paikkonnaga. Pigem on grupiidentiteet seotud ühiste huvidega ning jagatud väärtustega. Indiviidid kasutavad oma grupikuuluvuse ja kontaktide alalhoidmiseks veebirakenduste abi (nt Facebook, *e-mail*).

Mina kasutasin Facebooki ikka sotsiaalsetel eesmärkidel. Huvitav on vaadata, mis artikleid osad sõbrad jagavad või siis üldse, mida ma jälgin. Seal on iidolid või sellised asjad, ja see on ikka hariv ka. Muidu võibolla just ei satuks kogu uudistevoost selle artikli peale, aga siis ta püüab tähelepanu. [...] See on juba usaldusväärne allikas. (Heli, 22)

Meedialt oodatakse neutraalset infoedastust. Oluline info ja faktid ei tohiks meelelahutuslikus sisus kaduma minna ning esitusviis ei tohiks olla liiga negatiivne.

Ma loen väga vähe uudiseid. Kui uudiste peale juba minna, siis sealt tuleb väga palju segast ja stressirikast. (Tuuli, 20)

Auditooriumi fragmenteeritus. Noored hindavad uusi paindlikke võimalusi pakkuvaid mee-

dialahendusi. Lisaks palju võimalusi pakkuvale Youtube'ile toodi ühe huvipakkuva näitena Delfi TV, mille kaudu edastatakse sündmusi, mida telekanalid harilikult üle ei kanna: teatud spordisündmusi, konverentse jms. Couldry ja Markham¹¹ on täheldanud auditooriumi fragmenteerumist ning noorte vastustest ilmneb, et nad kasutavad aktiivselt uute meediakanalite pakutud võimalusi.

Näiteks Delfi TV olen mina enda jaoks avastanud. Väga huvitav, nad kajastavadki reaajas igasuguseid konverentse ja sündmusi. (Heli, 22)

Individualiseerumine. Noored hindavad individuaalseid väärtusi ja võimalust valida ise infot, mida soovitakse jälgida. Eeskujuks toodi Facebook, sest seal on võimalik ise valida, milline infovoog kasutajani jõuab. Televisiooni puhul nenditi, et sellel võiks sarnaselt Facebookiga olla paindlikumad võimalused selleks, et endale ise programm koostada. Ilmneb, et noored eelistavad oma meediakasutuses teha individuaalsetest vajadustest lähtuvaid valikuid, nagu selgus ka Suni¹² veebipõhise televisiooni kasutajate uuringust.

[Facebooki kohta] Seal ei ole nii väga seda, mida sa ei taha teada. Võid need asjad elimineerida. [...] Võibolla peaks televisioonil ka see olema, et siis valid sellise televisiooni, mis sulle endale sobiks [...] Jagada saab ka ainult neile, kellele tahad. Kõik läheb individuaalsemaks — ühest küljest globaalsemaks ja teisest küljest individuaalsemaks. (Maarja, 28)

Eestikeelse meedia olulisus. Ehkki välismaiste meediakanalite valik on lai, mainisid noored, et eestikeelne meedia on nende jaoks väga oluline, kuigi nad loevad ja vaatavad uudiseid ka välismaistest allikatest. Eestikeelsetel omasaadetel nähakse ühiskondlikult olulist rolli. Oodatakse jätkuvalt, et Eesti meediakanalid ja ERR kajastaks uudiseid tasakaalustatult ning reflekteeriks Eesti ühiskonda Eesti inimestele.

¹⁰ Arjun Appadurai. Global Ethnoscapes: Notes and Queries for a Transnational Anthropology. — Robert Fox. (Toim) Recapturing Anthropology: Working in the Present. Santa Fe: School of American Research Press, 1991.

¹¹ Nick Couldry, Tim Markham. Celebrity Culture and Public Connection: Bridge or Chasm. International Journal of Cultural Studies, 2007, Vol. 10, nr 4, lk-d 403–421.

¹² R. Suni 2008.

Kui ERR-i ja eestikeelseid omasaateid ja uudiseid poleks? Siis tekkiks mingid erafirmad, kes selle oma äriks võtaksid. See mõjuks rahvale. Rahva teadvus väheneks. See oleks kokkuvõttes väga negatiivne. (Heli, 22)

Primitiivseks läheb asi — kõik kuulevad seda, mis läbi inimeste nendeni jõuab. [...] Silmaring ... jääks väiksemaks kõigil, kindlasti! (Tuuli, 20)

* * *

Fookusgruppides ilmnes, et üldiselt jälgivad noored ERR-i kanaleid ja saateid vähe. Pigem jälgitakse vahel mõnda üksikut saadet. Suur osatähtsus on veebil, seda nii saadete kohta info levimisel kui saadete kuulamisel/vaatamisel. Põhiliselt jälgitakse ERR-i saateid veebi kaudu järelvaatamise ja -kuulamise võimalusi kasutades. Põhjuseks mainitakse, et pole piisavalt aega saateid reaajas jälgida või ei ole need nii huvitavad, et reaajas algusest lõpuni jälgida. Samas mõeldakse, et huvitavaid saateid justkui oleks, aga siiski vaadatakse neid harva. Selle põhjuseks võib näha sihtgrupi liikmete kohanemist avara ja mitmekesise meediaväljaga, mis kätkeb endas kiire elutempoga kaasnevaid, samal ajal toimuvaid konkureerivaid sündmusi ja tähelepanu jagamist erinevate huvitavate tegevuste vahel, nagu on nüüdisühiskonda kirjeldanud Emma Palese,¹³ toetudes Zygmunt Bauman¹⁴ käsitlusele väärtuste, huvide ning identiteetide voolavusest/muutlikkusest (*liquid modernity*). Noortel on lai huvide spekter, nad otsivad pidevalt uut, põnevat ja moodsat. Valitseb arvamus, et alati on kusagil midagi põnevat, nt teistes meediakanalites (ka sotsiaalmeedias). Võib näha märke hirmust millestki ilma jääda.¹⁵ Lisaks sellele määrab noorte meediakanalite eelistuse paljuski kasutusmugavus ja veebipõhiste lahenduste eelistamine.

Internetis, kui keegi jagab Facebookis midagi, siis vahest näen mõnd telesaadet. (Tuuli, 29)

Huvitavaid saateid on kindlasti. [...] Viimati see oli siis kolm kuud tagasi, kui vaatasin telekat. [...] Siis hiljem otsid selle sama saate üles, võibolla sealt samalt kodulehelt järelvaatamisena, kui see on võimalik, aga võibolla siis kusagilt mujalt. (Triinu, 26)

Fookusgrupis osalenud eelistavad ERR-i kanalitest selgelt ETV-d. Saadetest eelistatakse „Aktuaalset kaamerat“, ilmateadet, Eesti ja välismaa seriaale, ERR-i omasaateid „Osoon“, „Välisilm“, „Ringvaade“. Lisaks hinnatakse häid välismaiseid dokumentaale, näiteks BBC dokfilme.

Hästi palju BBC-d, need „Aegruumid“ on väga head. Ma ausalt öeldes ei olegi 13 aastat vaadanud Kanal 2 ja TV3. (Olev, 27)

ERR-i raadiokanalite puhul mainiti Raadio 2 ja Vikerraadio saateid „Punkpolitsei“ ja „Rahva teenrid“. Vähesed raadiokuulamise põhjuseks esitati asjaolu, et ollakse liiga hõivatud teiste tegevustega, nii et raadiot kuulatakse peamiselt taustaks.

Raadioga ongi nii, et raadiot sa kuulad siis, kui sa teed süüa või sul on mingi põhitegevus, mida sa teed. Praegu inimesed ilmselt ongi juba nii rahutud, et nad ei istu lihtsalt maha ja ei kuula raadiot. Pigem on see alati kõrvaltegevus. (Heli, 22)

Vastustest ilmnes, et noored hindavad väga kõrgelt ERR-i üldist kvaliteeti. Sealjuures rõhutati, et ERR-i eeliseks on reklaami puudumine ja programmide tasuta kättesaadavus. ERR-i edastatav info on noorte meelest suhteliselt neutraalne ja on suudetud hoiduda muutumast liiga meelelahutuslikuks. Kuigi ka ERR kasutab meelelahutuslikku formaati („Ringvaade“, „Terevisioon“), nimetas üks vastaja positiivse näitena just „Ringvaadet“, kuna „[...] siis on kõik päevased asjad olemas“ (Heli, 22). Hinnatakse edastatava info faktilist adekvaatsust ja head ajakirjanduslikku tööd uudiste taustinfo avamisel, tajutakse ERR-i kommertsmeediast erinevat rolli ja spetsiifilisemaid ülesandeid.

Mina saan sellest nii aru, et selle eesmärgiks on teenida ühiskonda — ühiskonna huvides, demo-

¹³ Emma Palese. Zygmunt Bauman. Individual and Society in the Liquid Modernity. — SpringerPlus, Vol. 29, April 2013, 2: 191. Vt <https://springerplus.springeropen.com/articles/10.1186/2193-1801-2-191/>

¹⁴ Zygmunt Bauman. Liquid Modernity. Cambridge: Polity, 2000.

¹⁵ Vt Andrew K. Przybylski, Kou Murayama, Cody R. DeHaan, Valerie Gladwell. Motivational, Emotional, and Behavioral Correlates of Fear of Missing out. — Computers in Human Behavior, 2013, Vol. 29, nr 4, lk-d 1841–1848.

kraatia arendamine, arutelude tekitamine. Ta ei teeni erahuve, vaid ühiskonda kui tervikut. (Heli, 22)

Vastajate hulgas oli rahulolu ERR-i arhiivide ja portaalidega madal. Noored eelistavad info saamiseks sageli teisi veebikülgi, sest ERR-i veebi on ebamugav kasutada. ERR-i portaalide ja järelvaatamise/arhiivide kasutajamugavusele toodi eeskujuks Youtube. Rõhutati ERR-i veebi kohmakat otsingusüsteemi ning saadete arhiivis säilitamise perioodi ja tingimuste ebaselgust. Youtube'i kasutajasõbralikkust ja olulisust noortele kinnitab näide, et keegi vaatas ühte ERR-i saadet just Youtube'ist. Pakuti välja ka idee, et muu hulgas võiks ERR oma saateid edastada ka Youtube'i kanalite kaudu. Seega pakub ERR noortele sisuliselt huvi, aga ei jõua nendeni nii ulatuslikult, kui võiks.

Noorte ootused ERR-i programmidele ja saadetele

Ootused noortesaadetele. Noored ootavad ERR-i programmilt kvaliteetset ja harivat sisu — teadust ja kultuuri kajastavaid saateid võiks rohkem olla. Rõhutati, et nimetatud teemasid käsitlevaid saateid võiks teha ka spetsiaalselt noortele. Ootustena mainiti, et ERR-is võiks olla populariseerivaid saateid eripalgelistes formaatides, tutvustamaks erinevaid elu- ja tegevusvaldkondi. Positiivse näitena toodi välja noorte teadusteamaline telemäng „Rakett 69“. Vastustes ilmneb noorte soov sotsialiseerumist toetava ja sotsiaalset sidusust suurendava programmi järele.

„Rakett 69“. [---] Ta on mäng ja ta on hariv, aga võiks olla ... teadus ja kultuur, sellist asja võiks küll olla rohkem. (Vilja, 27)

Selle kohta, millised need soovitud saated olla võiksid ja kuidas seda välja selgitada, vastati, et peaks rohkem uurima, mis noori huvitab ning mida nad näha ja kuulata tahavad. Et kõnetada noori, peab saadete ja programmide sisu ja vorm olema noortepäraselt ajakohane.

Ootused meelelahutuslikule sisule. Tunnustati tabavat ja maitsekat ühiskonnakriitilist meelelahu-

tust, mille näitena toodi libauudiste stiilis saated. Samas eristasid noored kvaliteetsemast meelelahutusest „kollast“ meelelahutust, mida nad eriti kõrgelt ei hinnanud.

Ootused ajakirjanduslikule sisule. Oodatakse avarat ja mitmekesist teemakäsitlelust. Harjumus osaleda avaral meediaväljal tingib auditooriumi vajaduse teatud kvaliteedi järele. Tahetakse olla kursis eri poolte seisukohtadega. ERR-i puhul tajuti tasakaalustatumat infoedastusstiili ja sooviti selle jätkumist. Mainiti ka alternatiivmeediat kui kanalit, kus esitatakse teemaarendusi ja mõttekäike, mis rikastavad maailmapilti. Soovitakse, et ajakirjanikud ja toimetajad avaksid kajastatavate temade laiemaid taustu nii, et esitatav info oleks sidusam ja selle kaudu auditooriumile väärtuslikum. Noored ootavad, et nendeni jõudev info ei nõuaks aja- ja töömahukat taustinfo otsimist.

Alternatiivmeedias on tulnud väga huvitavate asjade peale. [---] Ta rääkis ka majanduskriisist teise nurga alt. [---] seal olid teised vaatenurgad välja toodud, aga see Sirbi asi oli ka hea ... (Vilja, 27)

Ootused ERR-i veebile. Olulise aspektina peatusid vastajad noorte sihtgrupini jõudmise võimalustel — kritiseeriti ERR-i kättesaadavust veebi kaudu ja toodi eeskujuks Youtube'i-sarnasel moel toimivaid veebiportaale, mida on mugavam kasutada. Vastajad tõid esile vajaduse, et ERR-i peaks olema võimalik paremini ühitada nende üldise infovooga, et ei peaks ERR-i saadete kohta eraldi infot otsima.

Ma mõtlen ka, et miks mitte [ei võiks] ETV saated sellises sarnases [Youtube] formaadis [olla] internetis kättesaadavad? [---] Kui see asi saada Youtube'i, siis võiks olla playlist'id, kuhu lisatakse temade kaupa asju, see oleks väga hea variant. [---] ERR-i kodulehele näiteks ... inimesed ei viitsi minna. (Triinu, 26)

Ühe ettepanekuna toodi välja, et ERR võiks avardada oma saateformaate valikut ja sarnaselt teiste veebiportaalidega (Youtube ja Delfi TV) kajastada avalikke loenguid, teha otseülekandeid sündmustest ehk näidata vähem toimetatud ja produtseeritud materjale. See aitaks ERR-il kohaneda mitmekesise valikuga harjunud sihtgrupiga.

Huvitav, kas ei saa rahvusringhäälingus ülikooli loal mõnda loengut näidata? [...] ... nagu need TED-talks'id. (Olev, 27)

Raivo Suni 2004. aastal läbiviidud uuring¹⁶ näitas noorte vanusegrupi meediakasutuse harjumuste olulisi muutusi seoses veebipõhise televisiooni (IPTV) suurema kasutajamugavuse ja paindlikumate võimalustega (nt järelvaatamine). Sama trend ilmneb fookusgruppide vastustest. Lisaks eristavad vastajad teleprogrammi vaatamist televiisorist või veebist ning leiavad, et kui televiisori kaudu vaadatav programm ära kaoks, siis noored sellest suurt ei kaotaks, sest nad ongi juba veebile orienteeritud.

Mingi päris suur osa elanikkonnast ikka vaatab, ma arvan, kodus telekat. Noortele inimestele see väga suurt muutust sisse ei tooks. (Toivo, 27)

Ootused sotsiaalsele sidususele kaasaaitamisele ERR-is. Noored tajuvad ühiskondlikul infoväljal meedia kajastatava olulisust. ERR-i rolli tajutakse eri huvigruppide tegevuse ja huvide reflekteerimises ning soovitakse ka vastavasisulisi saateid. Oodatakse, et ERR toetaks oma saadete ja programmidega kodanikuaktiivsust, kogukondlikku koostööd ja algatusvõimet. Noored ootavad ERR-ilt olulist panust sotsiaalse sidususe parandamisse ja toetust individuaalsele eneseväljendusele.

Aga mingi kodanikuaktivismi pool [...] täna oli Uue Maailma dokumentaalfilm.¹⁷ Kui see film välja tuli, siis see tegi sellise laine, et igasugused seltsid aktiveerusid. [...] Kõik peale ETV on oma mugavustsoonis kinni ja kajastavad ikka kõike vastavalt nende endi huvidele. (Olev, 27)

Ootused ERR-i edastatavatele väärtustele. Vastajad pidasid tähtsaks seda, et ERR toetaks rahva üldist kõrget haritust ja laia silmaringi. ERR-i nähti laiemas sotsiaalkultuurilises kontekstis ja sotsiaalses ruumis olulise osana, mille mõjuvõime kujundab noorte huvisid ja väärtusi.

Kui Eestis on madal iive ja see ka tõenäoliselt tõusma ei hakka, siis peaks just suunama, et see vähene peale kasvav rahvas saaks asjalikuma hariduse kui rullnökk, kes on Soomes ehitaja. (Toivo, 27)

Teistmoodi propaganda, ütleme nii. Sa ei tule selle pealegi, et olla rullnökk, kui igal pool on teadus ja kultuur. (Vilja, 27)

Ootused ERR-ile kui kultuurimälule. Noored peavad ERR-i arhiivi oluliseks kultuuripärandi säilitajaks. ERR-is talletatud ja veebis kättesaadavaks tehtud materjalid on noorte identiteediloomeks tähtsad. Arhiivimaterjalid aitavad noortel kohane da eelmiste põlvkondade elu- ja maailmatunnetusega, luua põlvkondadevahelist sidusust ja stabiilseid sotsiaalseid struktuure.

Need mingid asjad, mis on ETV arhiivis, mingid hästi vanad filmid, [...] on hea, et on olemas, aga kui kuhugi ära kaovad, siis on jama! (Tuuli, 20)

[...] inimesed võiksid saada neid asju ka alla laadida. (Vilja, 27)

Toodi välja ka ERR-i oluline roll välismaa eestlastele keele- ja kultuurikeskkonna ning uudiste vahendamisel.

Ettepanekud ERR-i tegevuse arendamiseks

Noortel on ootus, et ERR-i paremini rahastataks. Tajutakse, et teatud ideed ja kvaliteet vajavad nüüdisaegsel tasemel teostamiseks korralikku finantseeringut. Kui ERR konkureerib teiste kanalitega laial meediaväljal, siis soovitakse, et see oleks ka kaasaegsel tehnilisel tasemel.

ERR-il jääb paljuski raha taha kinni, neil on piiratud võimalused... (Heli, 22)

Vastustest ilmneb, et noored tajuvad end ERR-i auditooriumi hulgas teistest eristuva sihtgrupina. Rõhutati, et ERR-ilt oodatakse noortepärasust ning

¹⁶ R. Suni 2008.

¹⁷ „Uus Maailm“ on 2011. aasta dokumentaalfilm, mille on lavastanud Jaan Tootsen. Filmi keskmes on Tallinnas asuvas Uue Maailma linnaosas tegutseva Uue Maailma Seltsi elu viie aasta jooksul. ETV2 esilinastus toimus 1.01.2015. — Toim.

noorte vajaduste ja huvide tundmist — vastasel juhul ei jõuta noorteni ning noorte kui ühe olulise auditooriumiosa huvid ja teemad jäävad ERR-i programmis esindamata.

Kokkuvõtteks

Vastustest võib järeldada, et noored tunnustavad ERR-i olulisust meediaväljal. Nad tajuvad ERR-i üldist positiivset kuvandit ning hindavad väärtu-

si, mida ERR endas kannab. Noored jälgivad palju sotsiaalmeediat ja meelelahutuslikke kanaleid ja seetõttu vähem ERR-i saateid. Lähtudes ERR-i ühiskondlikest ülesannetest ja eesmärgist pakkuda kõigile ühiskonnagruppidele olulist teavet, on näha, et teatud osas täidab ERR oma ülesannet noorte puhul hästi. Ankeetide ja fookusgruppide vastustest selgus, et ERR võiks rohkem edastada noorte spetsiifikat ja huve kajastavat omatoodangut, paremini reflekteerida nende olulist kultuurikonteksti.

Eesti Televisiooni kultuurisaade „OP“ enne ja pärast

Greta Külvet

„Formaati ei pea vahetama tingimata sama tihti kui Tartu intellektuaal sokke — iga kolmveerand aasta tagant,“ kritiseeris filmimees Rain Tolk 2015. aasta aprillis kultuurisaate „OP“ formaadimuutust. Tema pahameelt jagasid eri kultuurivaldkondade erialaliidud. Vaid aasta ja paar kuud varem oli ekraanile toodud „OP! Kunst“, „OP! Teater“ ja „OP! Film“. Kultuuriinimestele tundus nädalas ühele valdkonnale keskendumine sobivat, kuid ometi otsustas Eesti Rahvusringhäälingu programminõukogu 2015. aasta sügisest valdkonnapõhise käsitlusega mitte jätkata ja naasta mitut valdkonda hõlmavate saadete juurde. Õhku jäi palju küsimusi. „OP-i“ sisu ja eesmärgi üle on aga arutletud juba saate algusaegadest saadik. Osa heidab saatele ette liigset pealiskaudsust ja teemadest üle kiirustamist, teised väärtustavad just ülevaatlikkust ning leiavad, et väga sügavaks kultuuriaruteluks pole piisavalt suurt auditoriumi.

Lähtudes 2015. aasta formaadimuutuse üle tekkinud polemikast, keskendun oma bakalaureusetöös „OP-i“ kui tervikliku telesaate sisuanalüüsile. Uurin, kuidas muutus saate sisu ajakirjanduslikkuse suurenemise (ajakirjanduslikustamise)¹ kontekstis. Kuna uuel ajakirjanikust saatejuhil ei ole kultuuriväljal niivõrd suurt kultuurilist ja sümbolset kapitali kui eelnevatel oma ala ekspertidest saatejuhtidel, kahtlustasid kultuuriväljal tegutsenud, et formaadivahetus vähendab „OP-i“ väärtust. Seetõttu on oluline analüüsida, millised muutused

kaasnesid uue, „ajakirjanduslikustatud“ formaadiga saate sisus, ning hinnata edastava materjali kvaliteeti, lähtudes eelkõige kajastuse mitmekesisusest.

Meetod ja valim

Uurimistöö käigus analüüsisin 24 saadet — 12 valdkonnapõhist (2015) ja 12 valdkondadeülest saadet (2017) —, milles toodi ekraanile kokku 108 lugu ja 198 saatekülalist. Seega võrdlen töös 2015. aastal eetris olnud valdkonnapõhiseid ja 2017. aastal eetris olnud valdkondadeüleseid saateid. Tulemused põhinevad standardiseeritud kontentanalüüsil. Kuna töö eesmärk oli tuua välja formaadivahetusega kaasnenud suuremad muudatused teemade valikus, käsitluses ning saates esinejate seas, andis kontentanalüüs võimaluse neid muutusi selgelt esitada.

Olenevalt analüüsikategooriast oli analüüsiühikuks lugu või saatekülaline. Osaliselt põhinevad analüüsikategooriad Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis 2015. a Eesti kultuuriajakirjanduse uuringu jaoks väljatöötatud kodeerimisjuhendil, millele on bakalaureusetöö uurimisküsimuste spetsiifikat arvesse võttes lisatud vajalikke kategooriaid. Vaatluse all oli neli suurt kategooriat: esinejad, eri kultuurivaldkondade kajastamine, teemade geograafia ning käsitlusviis ja käsitluse ajendid.

„OP-i“ sisu ja struktuur

Ülesehitus

Eelkõige muutis formaadivahetus „OP-i“ saate ülesehituse stabiilsemaks, mis tähendab, et nüüd jõuab igal nädalal eetrisse kultuurisaade, mis sarnaneb

Artikkel põhineb 2017. a juunis TÜ ühiskonnateaduste instituudis kaitsitud bakalaureusetööl (juh Ragne Kõuts). Vt <http://hdl.handle.net/10062/56694>.

¹ Vt Heikki Hellman, Maarit Jaakkola. From aesthetes to reporters: The paradigm shift in art journalism in Finland. — Journalism, 2011, Vol. 13, nr 6, lk-d 783–801.

oma struktuuri poolest eelmise ja järgmise saatega. Valdkonnapõhiste saadete puhul oli sisuliselt tegemist kolme iseseisva kultuurisaatega, kuna „OP! Kunst“, „OP! Teater“ ja „OP! Film“ olid üles ehitatud erinevalt. Kui ühe valdkonna saates esines mõni kindel rubriik (nt teatrisaates vaatajaküsimus, kunstisaates muljerubriik), siis teiste valdkondade saadetest see puudus. Seega andis valdkonnapõhine formaat lisaks eri saatejuhtidele igale valdkonnale oma näo ka saatestruktuuri kaudu, aga valdkondadeüleles formaadis need erinevused kadusid. Valdkondadeülestes saadetes said lisarolli saate algus- ja vahetekstid ning nende võttepaigad, mis kujundasid saatelõigu eraldiseisvaks lühilooks. Mõnikord tutvustasid vaheklippid ka mõnda kultuurisündmust või -objekti, mida teistes lõikudes veel eraldi ei käsitletud.

Saatekülalised

„OP-i“ kõige sagedasemateks saatekülalisteks olid nii enne kui ka pärast formaadivahetust professionaalsed loomeinimesed, aga valdkondadeüleles saated töid ekraanile varasemast rohkem kriitikuid ja eksperte, mis omakorda toetab tendentsi, et uues formaadis esineb rohkem analüüsi. Kuigi analüüsi-vaid kommentaare andsid mõnel juhul ka professionaalsed loomeinimesed, kes polnud konkreetse sündmuse või objektiga seotud, tegid seda peamiselt siiski just eksperdid-kriitikud. Kultuurivaldkonnaga otseselt mitteseotud inimeste kommentaari saamiseks pöörduiti valdkondadeülese formaadi puhul ajakirjanike poole, valdkonnapõhistes saadetes said selles rollis sõna tavatarbijad või avaliku elu tegelased. Siinkohal võivad mängu tulla uue saatejuhi eelistused, kes on samuti ajakirjanik.

Kuigi pärast esimest valdkondadeülest saadet kritiseeriti kõrvaltvaataja positsiooni puudumist,² oli olukord tegelikult vastupidine. Nimelt oli lugudes käsitletud sündmuse või objektiga mitteseotud saatekülaliste osakaal valdkondadeülestes saadetes märgatavalt suurem kui valdkonnapõhistes saadetes. See mõjutas taas kord teemade käsitusviisi, mis oli uue formaadi puhul analüüsivam ja kriitilisem, sest teemaga otseselt seotud inimesed jutustasid

üldjuhul oma valdkonnaga seotud lugusid või kirjeldasid teoste sisu.

Tabel 1. Saatekülaliste seotus käsitletava teemaga 2017. a valdkonnaülestes (n = 97) ja 2015. a valdkonnapõhistes saatelõikudes (n = 88).

Saatekülalise seotus teemaga	2015	2017
Otseselt seotud	57	42
Kaudselt seotud	5	4
Pole seotud	26	51

Eri kultuurivaldkondade kajastus

Formaadimuutus avardas „OP-i“ esitatud kultuuri-pilti, mida varem piiras valdkonnapõhisuse raam. See tähendab, et kui varem olid välistatud lood muudel teemadel kui kunst, teater ja film, siis nüüd sai „OP“ võimaluse kajastada kogu kultuurimaastikku, spektrit laiendati märgatavalt. Kuigi valdkondadeülese formaadi puhul jäid lemmikteemadeks endiselt kunst, film ja teater (eriti kaks esimest), jõudsid ekraanile ka lood muusikast, arhitektuurist, tantsumisest, moedisainist ja loomemajandusest.

Temaatiline mitmekesisus sai uue formaadiga aga kasvada vaid kunsti-, teatri- ja filmiteemade arvelt, sest saadet „uute“ valdkondade tõttu pikemaks ei venitatud. Seega oli erialaliitude kartus, et konkreetse valdkonna kajastuste maht väheneb, mõneti põhjendatud.³ Kõige vähem kannatasid kärpimise all film ja kunst, mille kajastused osutusid uues formaadis kõige laiaulatuslikumaks. Teatriteemade maht aga vähenes poole võrra. Samas on mahuküsimus suhteline, sest konkreetsele valdkonnale pühendatud pikem eetriaeg ei tähenda otseselt põhjalikumalt kajastust seetõttu, et sama kvaliteediga lugusid on võimalik teha ka tihendatumalt.

ERR-i nõukogu põhjendus formaadimuutuseks — kultuurivaldkondade pidev avarumine⁴ — siiski otseselt uue formaadi sisus ei kajastunud, sest kuigi vaadeldi rohkem kultuurivaldkondi, ei toodud endiselt pildile teemasid, mille üle pole n-ö ajalooliselt harjutud arutlema. See tähendab, et teater võrdub „OP-i“ jaoks üldiselt Eesti suurimate teatrite sõnalavastustega, film laia kinolevi uute mängufil-

² Vt Janar Ala. OP!-i arusaamatu muutumine. — Postimees, 16. september 2015. <http://kultuur.postimees.ee/3329901/op-i-arusaamatu-muutumine>

³ H. Alla 2015.

⁴ *Ibid.*

midega ja kunst maailma- või Eesti klassikute teoste näitustega, mida vahendavad suured tunnustatud muuseumid. Ekraanile ei jõudnud lugusid nt rahva- ja pärimuskultuurist, meediakunstist või alternatiivkultuurist, mille kajastuse puudumist on saatele varemgi ette heidetud.⁵

Kajastuste geograafia

Nagu võib eeldada, oli mõlema formaadi puhul „OP-is“ oluline roll eestimaise kultuuri vahendamisel, kuid samas kajastati küllaltki palju ka välismaised teoseid ja kultuurisündmusi. Kuigi Tallinnakeskus iseloomustab Eesti kultuuriajakirjandust ka üldiselt, oli seda eriti märgata valdkonnapõhistes saadetes. Siinkohal on oluliseks mõjuriks teatriteemade suurem osakaal valdkonnapõhises formaadis, kuna uusi lavastusi saab tarbida vaid teatrites kohapeal ja neist asub suurem osa Tallinnas.

Mõlema formaadi puhul oli kultuuri kajastama mindud ka Tallinnast välja, Eesti teistesse piirkondadesse, kuid peamiselt siiski Tartusse. Ainult valdkondadeülese saate tegijad olid uuritud perioodil sõitnud saadet tegema välismaale, täpsemalt kahel korral Soome ja ühel Taani, innustades saatepublikut võtma ette kultuurireisi, kuid samas luues võimaluse välismaist kultuuri riigist lahkumata tarbida. Ilmselt on siinkohal oluline mõjur olnud Soome vabariigi 100. aastapäev, kuid kindlasti ka saatejuhi Margit Kilumetsa hea soome keele oskus, mis peegeldab Eesti kultuuriajakirjanduse uuringu tulemust, et toimetajate personaalsed eelistused kajastuvad toimetuse väiksuse tõttu selgelt kultuuriajakirjanduse sisus.⁶

„OP-i“ kultuurikäsitlemise ajendid ja viisid

Käsitlemise ajendid

Ka „OP-i“ puhul kehtivad Eesti kultuuriajakirjanduse kaks valdavat tendentsi, et (1) kajastusega rea-

geeritakse konkreetsele sündmusele või (2) käsitus on küll ajendatud konkreetsest sündmusest, kuid fookuses ei ole mitte sündmus ise, vaid analüüsitakse kultuurivälja tervikuna ja sellel toimuvat.⁷ Siiski olid kajastused tugevalt kaldu esimese variandi poole. Nagu selgus juba Maarja Aeltermanni magistritööst,⁸ käsitleb „OP“ kultuuri peamiselt uudislikult, kajastades uusi lavastusi, filme, näitusi jms. Muud ajendid olid marginaalsed nii valdkonnapõhistes kui ka valdkonnaülestes saadetes. Siiski toetub Margit Kilumetsa juhitud valdkondadeülene formaat sündmuslikkusele vähem, tuues võrreldes valdkonnapõhiste saadetega ekraanile enam lugusid, mille puhul konkreetne kultuurisündmus pole kesksel kohal või puudub täielikult. See tähendab, et uue formaadiga on saatetegijaid hakanud kultuurimaastikku vaatlema laiemalt ja otsima lugusid ka mujalt, mitte ainult uudislavastuste, -filmide, -näituste jms hulgast.

Tabel 2. Saateemade käsitlemise ajendi või fookuse osakaal 2017. a valdkondadeüleste (n = 60) ja 2015. a valdkonnapõhiste saadete lugudes (n = 48).

Käsitlemise ajend, –fookus	2015	2017
Uudisteos, --näitus	36	33
Konkurss, võistlus	1	2
Festival	3	3
Seminar, konverents	1	–
Tähtpäev, juubel	1	1
Sündmuslik ajend puudub	1	15
Sündmuslik ajend kaudne	5	6

Käsitusviisid

Käesolev analüüs kinnitab, et „OP-i“ kultuurikäsitus on ajakirjanduslik-populaarne,⁹ sest lähtuvalt kajastuste peamistest ajenditest on saate eesmärk tutvustada uusi kultuurisündmusi ja teoseid, suunata tarbijaid. Siinkohal on aga märgata formaatidevahelist erinevust, mis osutus vastupidiseks

⁵ Veiko Märka. Kus on kultuurisaadete veri ja pisarad? — Sirp, 17. november 2011. <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/film/kus-on-kultuurisaadete-veri-ja-pisarad/>

⁶ Ragne Kõuts-Klemm. Kokkuvõtte kultuuriajakirjanduse sisu monitooringust. Uuringu vahearuanne kultuuriministeeriumile. Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, 2015. http://www.kul.ee/sites/kulminn/files/kultuuriajakirjandus_monitooringu_kokkuvote_kouts_3.pdf.

⁷ Ibid.

⁸ Maarja Aeltermann. Eesti Televisiooni kultuurisaade „OP!“ ja sõnateatri kajastamine „OP!“-is aastatel 1999–2011. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2011. <http://hdl.handle.net/10062/18159>.

⁹ Vt Marju Lauristin. Kultuuriajakirjandus kultuuriväljal ja ühiskonnas. Ettekanne kultuuriministeeriumis 6.06.2016. https://www.kul.rik.ee/sites/kulminn/files/kultuuriajakirjandus_kultuurivaljal_ja_uhiskonnas_.pdf

meedias kajastatud kahtlustele.¹⁰ Kui valdkonna-põhistest saadetest moodustasid suure osa lood, mis andsid edasi teose sisu, vahendasid konkreetseid kultuurielamusi või kirjeldasid loomeprotsessi, siis valdkondadeülelises saadetes oli põhirõhk kriitilisel analüüsil, mis väljus kohati ka teose piiridest, käsitledes ühiskondlikke protsesse laiemalt. Pääaegu alati andsid teoseid põhjalikult ja ka kriitiliselt analüüsivaid intervjuusid kõrvaltvaataja positsioonis inimesed.

Kuigi analüüsi esines valdkondadeülelises saadetes rohkem, ei suurendanud see kultuurielu aktuaalsete probleemide ja küsimuste käsitlemist, sest peatuti vaid konkreetsetel teosel või selle ühiskondlikul tähendusel. Vahepealne kultuurielu tasand, mis annab võimaluse probleemist sisse tuua, jäi justkui vahele. Seega kehtib mõlema formaadi puhul televiseiooni kultuuriajakirjandust üldiselt iseloomustav harv probleemide tõstatamine,¹¹ mis kinnitab „OP-i“ traditsioonilist rolli, milleks on peamiselt uute kultuuritoodete tutvustamine, mitte kultuurielu üle arutlemine.

Saatejuhi osalus

Väide, et valdkondadeülelises saadetes on intervjuerimine staatilisem,¹² peab siiski paika, sest saatejuhi esinemine vestluspartneri või moderaatori rollis puudus uue formaadi saadetest täielikult. Saatejuht esitas vaid küsimusi, samal ajal kui valdkonnapõhistes saadetes osales ta mõningatel juhtudel ka ise arutelus. Kuigi nii valdkondadeülelises kui ka valdkonnapõhistes saadetes jäadi intervjuudes suures osas siiski küsimuse-vastuse vormi juurde, oli saatejuhi roll formaaditi mõnevõrra erinev. Valdkonnapõhistes saadetes oli tegemist pigem eksperdiga, kes oli oma isikuga rohkem pildis, valdkonnaülelises jäi saatejuht täielikult neutraalse ajakirjaniku rolli ega tõstnud ennast kui isikuna oma arvamus-hinnanguid esile.

Tabel 3. Saatejuhi roll 2017. a valdkonnaülelises saadetes (n = 109) ja 2015. a valdkonnapõhistes saadetes lugude intervjuudes (n = 88).

Saatejuhi roll	2015	2017
Ei osale üldse, esineja räägib pausideta lugu	5	17
Intervjuerija, küsimused välja mõeldud	53	59
Intervjuerija, küsimused kuuldav, üldiselt ka kaadris nähtav	21	33
Vestluspartner, esitab suunavaid küsimusi, avaldab arvamust, annab hinnanguid	7	–
Moderaator, modereerib kahe või rohkema kõneleja arutelu	2	–

Ajakirjanduslikkuse suurenemine kultuuriajakirjandus

Lähtudes muutustest, mis kaasnesid „OP-i“ formaadivahetusega, saab rääkida ajakirjanduslikkuse suurenemisest kultuuriajakirjanduses. Senised oma valdkonna esindajatest saatejuhid asendati ajakirjanikuga, mis tekitas kultuuritegelastes vastakaid arvamusi. Seda põhjustas ajakirjaniku kultuurilise ja sümbolse kapitali¹³ vähesus kultuuriväljal, mis pani näiteks Eesti Teatriliitu kritiseerima ajakirjanike kultuurikäsitlust, mis polevat asjatundlik ja professionaalne¹⁴ — saate kommentaariumis kirjeldati ajakirjaniku võimetust tekitada loomeinimesega õiget dialoogi.¹⁵ Seega lasus tegijatel kohustus uue formaadi legitiimsust tõestada, mis on kultuuriajakirjanike tavapärane tööülesanne, arvestades nende positsiooni unikaalsust nii kultuuri- kui ka ajakirjandusväljal.

Hoolimata sellest, et kultuuriajakirjanduse „ajakirjanduslik normaliseerimine“ toob Skulte hinnangul¹⁶ kaasa süvaanalüüsi kadumise, toimus seekord formaadi muutmisega vastupidine nihe. Kuigi „OP-is“ pole kunagi olnud kohta põhjalikul süvaanalüüsil ja uue formaadiga vähenes ühele loole kulutatav keskmine aeg veelgi, muutis valdkondadeülelised formaadid kultuurikäsitluse märgatavalt ana-

¹⁰ Vt Mart Niineste. „OP“ läks kilumaks ja metsa ka. — Eesti Päevaleht, 17. september 2015. <http://epl.delfi.ee/news/melu/tahelepanek-op-laks-kilumaks-ja-metsa-ka?id=72470103>

¹¹ Ragne Kõuts-Klemm. Kultuuriajakirjanduse sisuanalüüs (kvalitatiivne ja kombineeritud tekstianalüüs). Uuringu lõpparuande II osa. Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, 2016. https://www.kul.rik.ee/sites/kulminn/files/lopparuande_ii_osa_sisuanalys.pdf

¹² J. Ala 2015.

¹³ Vt Pierre Bourdieu. The Field of Cultural Production. Cambridge: Polity Press, 1993.

¹⁴ H. Alla 2015.

¹⁵ Raimu Hanson. Nähtavale ilmus mõni tükk musta auku. — Postimees, 16. september 2015. <http://kultuur.postimees.ee/3330005/nahtavale-ilmus-moni-tukk-musta-auku>

¹⁶ Ilva Skulte. Mis on kultuuriajakirjandus? — Sirp, 30. jaanuar 2014. <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/mis-on-kultuuriajakirjandus/>

lüüsivamaks ja kriitilisemaks. See toimus suuresti saatekülaliste valiku põhimõtte tõttu, millega rõhuti rohkem kõrvaltvaataja analüüsivale positsioonile. Ka printsiibi, et kultuurikajastus peaks alati olema seotud kultuurisündmusega, kuid seejuures mingil viisil päevakorrast väljas,¹⁷ tõi saadetes rohkem esile just formaadimuutus, mis vaatas nii mõnegi kajastuse korral sündmusest kaugemale või sellest lausa mööda.

Formaadimuutusega kaasnenud kajastatavate kultuurivaldkondade avarumine ei mõjutanud aga „OP-i“ arusaama legitiimsest kultuurist. See tähendab, et „OP“ kujundab oma teemavalikutega ühiskonna jaoks jätkuvalt legitiimseks vaid Eesti ja maailma „lipulaevade“ kultuuri. Alternatiivkultuuri või mittetraditsiooniliste kultuurivaldkondade kajastus puudub, kuigi kindlasti toimub nendes valdkondades Eestis ja laias maailmas nii mõndagi põnevat. Seejuures ei aita saade kaasa vähetuntud kunstnike kunstiilma sisenemisele. Kvaliteetajakirjandus peaks olema teadlik ka erinevatest nišiturgudest ja sealsetest väärtussüsteemidest.¹⁸ Praegu see teadlikkus „OP-i“ eetris ei kajastu ning ei kajastunud ka enne formaadimuutust valdkonnapõhistes saadetes. See võib olla tingitud loomemajanduslikust printsiibist, mis jätab vähem tasuvad, masse mittekonetavad kultuurivälja osad varju, ohustades omakorda kultuurilist mitmekesisust.¹⁹

Aga üldiselt saab öelda, et valdkondadeülene formaat suurendas kriitilise, professionaalse ja ühiskondliku analüüsi kaudu „OP-i“ osalust ühiskonna väärtushierarhiate ja sotsiaalsete tähenduste kujundamises, milles Marju Lauristini arvates seisnebki Eesti kultuuriajakirjanduse uuenenud roll loojatele tagasiside andmise asemel.²⁰ Niisiis on „OP-i“ formaadi uuendamine rahvusringhäälingule etteheidetud ajakirjandusliku distantse puudumist ja vähest kriitikat kajastatava objekti suhtes²¹ mõnevõrra muutnud. Ajakirjanduslik distantse suurenes juba nt saatejuhi osaluse muutumisega intervjuudes, millega ta taandati hinnangute andmisest. Samu-

ti seisab uus formaat vastu kultuurivaldkondade piiride taastootmisele, aidates valdkonnapõhisuse kaotamisega kaasa dialoogilisusele.

Kuldne kesktee

Kuigi bakalaureusetöö tegemise algul valitses autoris skeptitsism valdkonnaülest saadete suhtes, on tema arvamus pärast mõlema formaadi analüüsimist muutunud. Lähtudes väitest, et tänapäevase kultuuri funktsiooniks on vajadusi tekitada, mitte neid rahuldada, ning et kultuuriajakirjandus peab sellele vastama ajakirjandusliku professionaalsuse kaudu,²² on „OP-i“ meeskonnal seda raske tagada, kui saatejuht on oma inimene keskkonnas, kus tegutsevad tema kajastuse ja kriitika objektid. Valdkondadeülene „OP“ on kindlasti rohkem ajakirjanduslik, kuid seda valdavalt positiivses mõttes, hoolimata sellest, et uue formaadi saadete vaadatavus on mõnevõrra langenud. Ekraanil on tasakaalustatum, objektiivsem ja analüüsivam kultuurisaade, mis vaatleb küll juba tunnustatud kultuuri, kuid ei sea enam teemavalikule otseseid valdkondlikke piiranguid. Valdkonnapõhine saade ei pakkunud sügavat kriitilist analüüsi ning jättis põhjendamatult juba algusest peale kõrvale suure osa kultuurimaastikust.

Siiski leidis ka valdkonnapõhistes saadetes väärtuslikke elemente, mis uue formaadi tulekuga tagaplaanile jäid ja mis võivad olla ka populaarsuse mõnetise languse põhjuseks. Tuleb tõdeda, et kultuurisaates „OP“ on kahtlemata suur ja oluline roll saatejuhil. Endist „OP-i“ juhtisid traditsiooniliselt pigem kultuuritegelased (nt Karl-Martin Sinijärv, Jim Ashilevi), mistõttu mõjus ka valdkondadeülele formaadi ajakirjanikust saatejuht just kauaaegsele kultuuritegelastest auditoriumile võõrastavalt. Kuigi varem on välja toodud mitu suurema ajakirjanduslikkusega kaasnenud positiivset tendentsi, kadusid uue saatejuhiga ekraanilt vabamad vestlused, mis ei olnud pelgalt küsimuse-vastuse vormis. See tähendab, et valdkondadeülese formaadi puhul ei ole saatejuhi isikul enam nii suurt rõhku, sest kultuuriväljal tegutsejate meelest puudub ajakirjanikul hinnangute andmiseks ja kriitikas osalemiseks piisav kompetents.

¹⁷ Vt Robert Dawson Scott. Bridging the cultural gap: How arts journalists decide what gets onto the arts and entertainment pages. — *Critical Quarterly*, 1999, Vol. 41, nr 1, lk-d 46–55.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Vt R. Kõuts-Klemm 2015.

²⁰ M. Lauristin 2016.

²¹ Meelis Oidsalu. Plekktrumme kõrvulukustav vaikimine. — *Sirp*, 15. aprill 2016. <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/film/plekktrumme-korvulukustav-vaikimine/>

²² I. Skulte 2014.

Aga kindlasti ei olekski otstarbekas ajakirjaniku oma vaateid avaldama panna, sest kultuuriinimesed ei võtaks teda ebapiisava kultuurilise ja sümboolse kapitali tõttu tõsiselt. Samas pakuvad vabad vestlused või debatid vaheldust „OP-i“ tavapärastele lugudele, mis on valdavas osas hoolikalt kokku monteeritud ja illustratiivsete kaadritega varustatud ülevaatelood. Kahe või enama inimese vahetu kontakt laseb arutelul meeldivalt areneda. Võimalus kultuuri üle arutleda ning seda nt võrreldes trükiajakirjandusega vahetus ja „elavas“ võtmes teha on ka üks televisiooni kui meediumi eripärasid,²³ mistõttu oleks kahetsusväärne see kasutamata jätta.

Seega on autori hinnangul kaks võimalust, kuidas leida kuldne kesktee, et kombineerida mõlema formaadi paremad küljed. Esimeseks võimaluseks

on lisada praegusele valdkondadeülesele formaadile järjepidev debati- või arutelurubriik (nagu aegajalt „OP! Filmis“ kasutatud „Must foorum“), kus ajakirjanik modereerib kahe arutleja vestlust. Nii tekib tempokate ülevaatelugude vahele saates paus ning lastakse kujuneda teistsugusel ja vahetumal arutelul, mis ei põhine ainult ühe inimese vastustel saatejuhi küsimustele. Teine võimalus on tuua saatejuhiks taas mõni kultuuriinimene, kelle kultuuriline ja sümboolne kapital võimaldab rohkem varem kirjeldatud vormis intervjuusid ja arutelusid. Seejuures oleks aga oluline tagada ajakirjanduslik taustajõud, et säilitada praeguse valdkondadeülese formaadi analüütiline ajakirjanduslik suund, mis on võrreldes valdkonnapõhise kajastusega muutnud „OP-i“ kultuurikäsitluse mitmekesisemaks.

²³ Katrin Seppel. ETV kultuuriteabe vahendajana. Diplomitöö. Tartu Ülikool, žurnalistika kateeder, 1981.

S O T S I A A L M E E D I A

Kujutletavate auditooriumide tajumine sotsiaalmeediapädevuste osana

Maria Murumaa-Mengel

Minu doktoritöö „Kujutletavate auditooriumide tajumine sotsiaalmeediapädevuste osana“ käsitleb peamiselt seda, kuidas inimesed tajuvad ja konstrueerivad sotsiaalmeediasuhtluses oma kujutletavaid auditooriume ning millised on kesksed sotsiaalmeediapädevused, mis seonduvad erinäoliste auditooriumitega suhtlemisel.

Lisaks on doktoritöö eesmärgiks panustada valdkonna metodoloogilise mõtte arengusse, analüüsides kvalitatiivsete loovuurimismeetodite kasutamise võimalusi ja riske veebiauditooriumide uurimisel ning mõtestades uurija võimalikke rolle tundlike uurimistemade käsitlemisel.

Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad

Sotsiaalmeediat ja sotsiaälvõrgustikke on siin kontekstis käsitletud kui veebipõhiseid platvorme ja teenuseid, mis võimaldavad inimestel end unikaalsete (pool)avalike profiilide kaudu esitleda, tekitada teiste kasutajatega võrgustikke ning tarbida, luua ja suhestuda sisuga, mida teised kasutajad nendel platvormidel loovad või vahendavad.¹

Viimastel aastatel oleme olnud tunnistajateks

mitmele probleemsele juhtumile, mille keskmes on väärettekujutus oma sotsiaälvõrgustikes saadetavate sõnumite auditooriumist ehk vastuvõtjatest. Justine Sacco säuts ja Lindsey Stone'i foto Facebookis, Vinni-Pajusti Twitteri-skandaalid ning Sergei Menkovi YouTube'i postitus — need on vaid mõned juhtumid, mis on näidanud selgelt sotsiaalmeedia ja seal toimetavate tohutute erinäoliste aktiivsete auditooriumide võimu.²

Keskne probleem, mida selliste tehnoloogia poolt vahendatud suhtluse negatiivsete näidisjuhtumite puhul märkame, on kontekstide kokkuvarisemine³ — olukord, kus varem eraldiseisvate kommunikatsioonisituatsioonide kontekstid ja osalised on veebikeskkondades sulandunud. Sotsiaalmeedias saadetud sõnumi auditooriumiks võivad olla kas üheaegselt või ajalisest kontekstist üldse lahtihaagituna nii endised kui ka praegused sõbrad ja romantilised partnerid, kolleegid, sugulased, aga ka potentsiaalsed tööandjad ja kliendid, võõrad, suurkorporatsioonid jne jne. Teatud mõttes on selline kontekstide kokkuvarisemine tinginud massilise pideva ühisjälgimise, omnoptikumi,⁴ kus „kõik jälgivad kõiki“, olles indiviidina samal ajal ise jälgija ning jälgitava rollis.

Artikkel põhineb 2017. a 21. aprillis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitsnud doktoriväitekirjal „Managing Imagined Audiences Online: Audience Awareness as a Part of Social Media Literacies“ (juh Andra Siibak). Vt <http://hdl.handle.net/10062/56324>.

¹ Vt Nicole B. Ellison, danah m. boyd. Sociality through social network sites. — William H. Dutton. (Toim) The Oxford Handbook of Internet Studies. Oxford: Oxford University Press, 2013, lk-d 151–172.

² Vt Jon Ronson. So You've Been Publicly Shamed. New York: Riverhead Books, 2016.

³ Vt danah m. boyd. It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens. New Haven: Yale University, 2014.

⁴ Vt Jakob Linde Jensen. The internet omnopticon: Surveillance or counterinsurgency. — Henrik Bang, Anders Esmark. (Toim) New Public with/out Democracy. Frederiksberg: Samfundslitteratur Press/NORDICOM, 2007, lk-d 351–380.

Sotsiaälvõrgustikes enda ja teiste kohta infot jagades ja avaldades keskenduvad inimesed sageli oma „kujutletava auditoriumi“⁵ ootustele ja eeldatavatele reaktsioonidele. Kujutletavate lugejate puhul kipub sõnumi saatja eelkõige keskenduma auditoriumi ideaalsetele liikmetele, s.t vastuvõtjatele, kes jagavad sõnumi saatja tajutud norme ja väärtusi, temaga samu teadmisi ja huumorimeelt. Aga sageli on saadetud sõnumitele ligipääs ka „košmaarse“ auditoriumi liikmetel, kes on saatjast väga erinevad ega pruugi maailma mõtestada sarnasel viisil ning seega ka dekodeerivad saadetud sõnumeid oodatust erineval viisil.

Digipädevused, mis on minu doktoritöö keskseid mõisteid, on aina komplekssemas ja infost küllastunud päris- ja virtuaalsfääri põimivas liitreaalsuses⁶ kasvava tähtsusega. Digipädevused hõlmavad palju erinevaid teadmisi ja oskusi, sh ka spetsiifilisemalt sotsiaalmeediapädevusi.⁷

Howard Rheingold⁸ on nimetanud sotsiaalmeediapädevuste ühe olulise osana teadlikkust võrgustike toimimisest, ehk nagu nii mõnedki teised digipädevuste uurijad,⁹ rõhutab ka tema enam võrgustike tehnoloogilise struktuuri ja produktiooniloogika mõistmise vajalikkust. Minu töö keskendub enam suhtlusvõrgustike sotsiaalse struktuuri ja inimese agentsuse mõistmise ja mõtestamise vajalikkusele. Laiem teoreetiline lähtekoht ongi strukturaaliteooria,¹⁰ milles nähakse inimese agentsust ning ühiskondlikke süsteeme ja struktuure omavahel läbipõimununa. Tehnoloogia kontekstis tähendab see, et tehnoloogia on inimeste loodud, muudetav ja modifitseeritav, kuid oma het-

kel kehtiva, pidevalt reprodutseeritava struktuuriga mõjutab omakorda inimeste käitumist ja otsuseid. Seega on sotsiaalmeediapädevused ühest küljest inimeste enda vastutuse ja agentsuse väljendus, kuid teisalt kehtestab struktuur inimestele teatud igapäevatehnoloogiatega seonduvaid praktikaid ja käitumisjuhiseid, võimalusi ja piiranguid.

Oma doktoritöös keskendun kahele grupile: noortele, kes on sageli aktiivseimad sotsiaalmeedia kasutajad ja tehnoloogiaga seotud suurtele muutustele avatud,¹¹ ning õpetajatele, keda võib käsitada noorte jaoks ka auditoriumi košmaarse liikmetena ja kelle tajutud normid ja väärtused ning elukogemused pärinevad peamiselt digiühiskonnalesest ajast,¹² mistõttu võivad oluliselt noorte omadest erineda. Auditoriumi košmaarseid liikmeid iseloomustab seegi, et tihtipeale on need inimesed, kel on info saatja üle sageli mingisugune reaalne või sümboolne võim. Noorte puhul on sellisteks nt vanemad, õpetajad, politsei, tulevased tööandjad ja vastuvõtukomisjonide liikmed. Teisalt võivad õpilased olla ka õpetajate jaoks auditoriumi košmaarsed liikmed, kuna õpetaja rolliga kaasnevad kõrgendatud ja igal ajahetkel kehtivad ootused tema tegevusele ja iseloomule,¹³ laienedes kahtlemata ka sotsiaalmeedias tegutsemisele. Seega on oluline uurida, kuidas tulevad inimesed toime liitreaalsuses koos tegutsevate ideaalsete ja košmaarse auditooriumidega ning milliseid strateegiaid kasutavad avaliku ja privaatse eristamiseks.

Uurimismetoodika

Doktoritöö jaoks läbiviidud empiirilistest uuringutest esimeses¹⁴ keskendusin gümnaasiumiealiste

⁵ Vt Alice E. Marwick, d. m. boyd. I tweet honestly, I tweet passionately: Twitter users, context collapse, and the imagined audience. — *New Media & Society*, 2011, Vol. 13, nr 1, lk-d 114–133.

⁶ Vt Nathan Jurgenson. When atoms meet bits: Social media, the mobile web and augmented revolution. — *Future Internet*, 2012, Vol. 4, nr 1, lk-d 83–91.

⁷ Vt Sonia Livingstone. Developing social media literacy: How children learn to interpret risky opportunities on social network sites. — *Communications*, 2014, Vol. 39, nr 3, lk-d 283–303.

⁸ Howard Rheingold. Attention, and other 21st-century social media literacies. — *Educause Review*, 2010, Vol. 45, nr 5, lk-d 14–16.

⁹ Hadewijch Vanwynsberghe, Pieter Verdegem. Integrating social media in education. — *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, 2013, Vol. 15, nr 3. Vt <https://biblio.ugent.be/publication/4135124>; Henry Jenkins, Ravi Purushotma, Margaret Weigel, Katherine Clinton, Alice J. Robison. *Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century*. Cambridge: MIT Press, 2009; David Buckingham. *Digital media literacies: Rethinking media education in the age of the Internet*. — *Research in Comparative and International Education*, 2007, Vol. 2, nr 1, lk-d 43–55.

¹⁰ Vt Anthony Giddens. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press, 1984.

¹¹ Vt Brady Robards. Friending participants: Managing the researcher-participant relationship on social network sites. — *Young: Nordic Journal of Youth Research*, 2013, Vol. 21, nr 3, lk-d 217–235.

¹² Andra Siibak, Nicoletta Vittadini. Editorial: Introducing four empirical examples of the „generationing“ process. — *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 2012, Vol. 6, nr 2, artikkel 1. Vt <http://www.cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2012083101&artikkel=1>

¹³ Vt Angela Lumpkin. Teachers as role models teaching character and moral virtues. — *Journal of Physical Education, Recreation and Dance*, 2008, Vol. 79, nr 2, lk-d 45–49;

Teresa S. Foulger, Ann Dutton Ewbank, Adam Kay, Sharon Osborn Popp, Heather Lynn Carter. Moral spaces in MySpace: Preservice teachers' perspectives about ethical issues in social networking. — *Journal of Research on Technology in Education*, 2009, Vol. 42, nr 2, lk-d 1–28.

¹⁴ Maria Murumaa, Andra Siibak. The imagined audience on Facebook: Analysis of Estonian teen sketches about typical Facebook users. — *First Monday*, 2012, Vol. 17, nr 2. Vt <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/3712/3147>

noorte kujutletavate auditooriumide tajumisele ja konstrueerimisele, viies läbi kaks fookusgruppi ($n = 15$), mille arutelude ja kasutatud loovuurimuslike projektiivtehnikate keskmeks olid noorte üldised sotsiaalmeedia kasutuspraktikad, netikett ja tüüpilised Facebooki kasutajad. Uuringu ühe tulemuseks selgus, et tüüpiliste auditooriumi košmaarse liikmetena nimetasid uuringus osalenud noored õpetajaid ning „välismaiseid perverte“ (eelkõige *online*-ahistajaid, kelle tegevuse eesmärgina tajuti laste seksuaalset ahistamist nende seksuaalse peibutamise või ärakasutamise ettevalmistamise (ingl *grooming*) ja valetamise abil). Sellest leiust ajendatuna keskendus järgmises etapis¹⁵ just õpetajate vaatele — neljas fookusgrupis jagasid Eesti õpetajad ($n = 21$) oma kogemusi ja arvamusi seoses veeb-auditooriumide, netiketi ja õpetaja-õpilase suhetega sotsiaalmeedias. Selleks et mõista „välismaise netiperverdi“ alatüübi tajumist, palusin kvalitatiivses uuringus gümnaasiuminoortel esmalt netiperverti joonistada ning seejärel viisin kümne noorega läbi süvaintervjuud, kus palusin neil kirjeldada oma kogemusi veebiahistajatega ning sedagi, milline on nende kujutlustes üks „tüüpiline netipervert“ ja mida ta teeb.¹⁶

Uuringuid planeerides seisin silmitsi tõsiasjaga, et tajutavate auditooriumide uurimine võib osutuda keerukaks, kuna tegemist on teemaga, mis on inimeste mõtetes ähmane, piiritlemata ning kohati väga abstraktne. Kasutatud loovuurimismeetodid¹⁷ aitasid osalejate jaoks teemat konkretiseerida (nt õpilastega läbiviidud fookusgruppides kasutatud joonistusülesanne, kus paluti kujutada erinevaid kasutajatüüpe), nähtuse detailidele mõelda (individuaalne, süvaintervjuule eelnev joonistusülesanne, kus paluti kujutada tüüpilist netiperverti) ning võimestada osalejaid, väljendamiseks eri viisidel tundliku uurimisteemaga seonduvaid mõtteid ja kogemusi.

Metodoloogilise panusena olengi doktoritöö jaoks läbiviidud uuringute põhjal analüüsinud, millised on kasutatud loovuurimismeetodite võimalused ja kitsaskohad¹⁸ ning milline võiks olla uurija roll tundlike uurimisteemade käsitlemisel.¹⁹ Loovuurimismeetodid, mis kuuluvad kvalitatiivsete visuaalsete uurimismeetodite laiemasse raamistikku, on andmekogumisviis, mis on segu traditsioonilistest kvalitatiivsetest meetoditest, projektiivtehnikatest ja loovatest ülesannetest. Meetodi puhul palutakse inimestel rakendada oma mängulist või loomingulist tähelepanu millegi loomisele ning loodu mõtestamisele. Sellisel viisil on võimalik saada mitmekülgset informatsiooni, mis traditsiooniliste kvalitatiivsete uurimismeetodite kasutamisel jääb kättesaamatuks. Meetod on üles ehitatud eeldusele, et kui indiviidil on aega, et ise midagi luua, siis jõuab ta paremini oma mõtetes ja tunnetes selgusele ning näeb asju uues valguses.²⁰ Eriti innukalt on lähenemist kasutatud tundlike uurimisteemade puhul ning laste ja noorte eagrupi uurimisel.

Tundlike uurimisteemade puhul, kus uuritavateks on lapsed ja noored, on minu uurijakogemuse põhjal mõttekas modifitseerida uurija rolli eksperdist „sõbralikuks täiskasvanuks“. Kogu loovuurimismeetodeid kasutav uuringuprotsess on koostöisema iseloomuga, kusjuures uurija ei anna loodud materjalidele oma — tihti meelevaldseid — tähendusi, vaid kasutab interpreteerimisel võimalikult palju osalejate abi, andes selle kaudu hääle uuritavatele.

Tulemused

Doktoritöö raames läbiviidud empiiriliste uuringute põhjal saab välja tuua, et sotsiaalvõrgustikes jagatav info on väga erinev ning ei ole võimalik anda täpseid, tervet põlvkonda iseloomustavaid kirjeldusi. Tajutud normidel ja netiketil võib olla teatud

¹⁵ Maria Murumaa-Mengel, Andra Siibak. Teachers as nightmare readers: Estonian high-school teachers' experiences and opinions about student-teacher „friendship“ on Facebook. — International Review of Information Ethics: The Digital Future of Education, 2014, Vol. 21. Vt <http://www.i-r-i-e.net/inhalt/021/IRIE-021-Mengel-Siibak.pdf>

¹⁶ Maria Murumaa-Mengel. Drawing the threat: A study on perceptions of the online pervert among Estonian high school students. — Young: Nordic Journal of Youth Research, 2015, Vol. 23, nr 1, lk-d 1–18.

¹⁷ Vt Maria Murumaa-Mengel. Loovuurimismeetodid. — Kadri Rootalu, Veronika Kalmus, Anu Masso, Triin Vihalemm. (Toim) Tartu Ülikooli sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, 2014. Vt <http://samm.ut.ee/loovuurimismeetodid>.

¹⁸ Andra Siibak, Maria Murumaa-Mengel. Exploring the potential of creative research for the study of imagined audiences: A case study of Estonian students' sketches on typical Facebook users. — Geoffroy Patriarche et al. (Toim) Audience Research Methodologies: Between Innovation and Consolidation. London: Routledge, 2013, lk-d 127–143.

¹⁹ Maria Murumaa-Mengel, Andra Siibak. Roles of a researcher: Reflections after doing a case-study with youth on a sensitive topic. — Leif Kramp et al. (Toim) Media Practice and Everyday Agency in Europe. Bremen: edition lumière, 2014, lk-d 249–259.

²⁰ Vt David Gauntlett. Making Is Connecting. Cambridge: Polity Press, 2011.

ühisosa ka nii erinevate gruppide puhul nagu õpetajad ja õpilased. Nii näiteks pidasid intervjuueeritud noored ja õpetajad ühtemoodi positiivseks sotsiaalmeedia kasutuseks pigem tagasihoidlikke kasutuspraktikaid, nähes peamise privaatsust kaitsva strateegiana enesetsensuuri ja valikulist info jagamist, mida oleme varem märganud ka kvantitatiivseis uuringuis²¹. On oluline märkida, et tagasihoidlik infojagamine võib olla eri gruppide jaoks väga erineva tähendusega. Ka auditooriumi ideaalsed liikmed on mõlemas grupis üldjoontes „kasutajad nagu mina“. Avaldub tugev usk sellesse, et info vastuvõtjad on saatjaga sarnased nii oma põhiväärtuste kui ka kasutuspraktikate poolest.

Tajutud auditooriumi košmaarseid liikmeid konstrueeriti peamiselt vanuse, soo, seksuaalse sättumuse, rahvuse ning kultuurilise ja eluloolise tausta erinevuste kaudu. Nii näiteks tajusid noored netiperverti vanemaealise mehena, kes on tõenäoliselt raske lapsepõlve ja koleda välimusega, mitteheteroseksuaalne välismaalane ning täiskasvanuna sotsiaalselt ebaküps. Mitu omadust on pärit meedialugudest, mis rõhutavad perverdi erinevust noorest endast, ning võib märgata, et stereotüüpses kujutamises toovad noored välja seda, mis aitab *online*-ahistajat kergesti ära tunda. Tugevate meediastereotüüpide ja -narratiivide levikuga, mida kinnitavad tihti ka netiohutuskampaaniad, säilib aga oht, et laps või noor ei pruugi oma ahistajat ahistajana defineerida, sest too ei vasta karikatuursele stereotüüpipõhisele profiilile.²²

Oluline on meeles pidada, et see, mis on vanemate jaoks tõsine oht ja probleemne käitumine, on noorte jaoks mõnigi kord hoopis võimalus. „Ära räägi võõrastega“ ei ole paljude noorte jaoks adekvaatne soovitus, sest „võõras“ võib olla homme juba mängukaaslane, sõber, armastatu, oluline huvialane kontakt või inimene, kes oskab anda infot põneva teema kohta. Vanemlikust kontrollist üsna vabad veebikeskkonnad on noorte jaoks olulised just piiride katsetamisel, keelatu proovimisel. See-

tõttu rääkisid ka minu uuringutes osalenud noored sellest, kuidas potentsiaalselt ohtliku inimesega jututoas või personaalsetes sõnumites rääkimine on üks meelelahutuse viis — seda tehakse mõnikord lihtsalt selleks, et meeleheitlikult alastipilte nuruva „pervo“ üle naerda või näha üldisemal tasandil, kuidas erinevad inimesed üldse suhtlevad.

Ei tohiks ka unustada, et lapsed ja noored rakendavad strateegiaid, kuidas *online*-riskidega toime tulla: koodsõnade ja -lausete äratundmine („sponsorlus“, „do you have a webcam?“ jne), ebameeldivate tüüpide blokeerimine, negatiivsest kogemusest sõbrale (harva ka vanemale inimesele) rääkimine või perverside avalik häbistamine sotsiaalmeedias.

Õpetajate ja noorte suhtumise juurde naastes märkame sarnasuste kõrval ka fundamentaalseid erinevusi. Mõned neist ei sõltu tegelikult domineerivast meediumist. Nii näiteks on noored huvitunud rohkem olevikust (pole midagi varjata praegu), vanemate generatsioonide esindajad aga tulevikust (pole midagi varjata homme); kommunikatsioonikultuur on noorte puhul avatum, muretum ning õpetajate puhul enam kontrollile ja piirangutele orienteeritud. Vanemaealised ei mõista täiel määral nooremate omaksvõetud uusi norme ning sildistavad noori ühelt poolt „võimekateks diginoorteks“, kelle oskustega võistelda ei suudeta, kuid samal ajal ka „hukkaläinud nooruseks“, kelle veebikäitumine tekitab hämmingut.

Noorte sotsiaalmeediakasutust iseloomustab õpetajatest enam märksõna „mitmekülgsus“. Noorte jaoks on tehnoloogia vahendatud sotsiaalsus normaalsus, mille juurde kuulub ka enda kohta erinäolisema info jagamine. Seetõttu kasutavad noored sotsiaalmeediat mitmekülgselt kui õpetajad. Viimaste sotsiaalmeediakasutust raamistab nende õpetajaroll. Seetõttu pannakse põhirõhku hariva sisu jagamisele ning paljude uuringus osalenud õpetajate jaoks oli esmatähtis sotsiaalmeedia informatiivne funktsioon.

Võib märgata, et noored tajuvad sotsiaalmeedia auditooriumide ja eksisteerivate normide erinäolisust tugevamalt. Õpetajate kirjeldustes oli vähem variatiivsust, mistõttu olid ka uuringus osalenud õpetajate arvates sotsiaalmeedias aktsepteeritud suhtlusrepertuaarid ja praktikad piiratumad. Õpetajaroll iseenesest kirjutab teatud mõttes ette konservatiivsema ja vastutustundlikuma, kontrolli

²¹ Maria Murumaa-Mengel, Katrin Laas-Mikko, Pille Pruulmann-Vengerfeldt. Privaatsusõigus inimõigusena ja igapäevatehnoloogiad. — Inimõiguste Instituudi uuring, 2014. Vt <http://www.humanrightsestonia.ee/uuringud-uurimused/privaatsus-inimõigusena-ja-igapaevatehnoloogiad/>.

²² Maria Murumaa-Mengel. 100 sekundi video: meedialood kallutavad netiperverti kuvandi äärmusesse. — ERR-i teadusportaal Novaator, 2016, 18.11. Vt <http://novaator.err.ee/259843/100-sekundi-video-meedialood-kallutavad-netiperverti-kuvandi-aarmusesse>.

olulisusel põhineva suhtumise. Noorte arvamustes näeme märke sellest, et nende digitaalne jalajälg sisaldab palju enam informatsiooni ja ka probleemsema tajutavaid katsetusi identiteedi ja sotsiaalsete rollidega, millega seondult ootavad ja eeldavad nad auditooriumi liikmetelt teatud mõttes kamraadlust ja oskust teatud infole mitte tähelepanu pöörata. See sotsiaalmeedia auditooriumidega seotud pädevus ei ole siiani laiemates aruteludes oluliselt tähelepanu pälvinud.

Kui aga soovitakse privaatsust, rakendavad nooremaelised vanematest generatsioonidest enam erinäolisemaid privaatsust kaitsvaid või säilitavaid struktuurseid, sotsiaalseid ja psühholoogilisi strateegiaid, nagu näiteks:

- privaatsusseadete modifitseerimine endale sobivaks;
- mitme identiteedi kasutamine, (osaliselt) valeinfo avaldamine, „andmete häägustamine“;²³
- info eemaldamine, kasutajate blokeerimine ja raporteerimine, kommunikatiivsete strateegiate kasutamine, kui informatsioonilise privaatsuse rikkumise taga on keegi teine;
- sotsiaalne steganograafia – avalikult salasõnumite saatmine, mille puhul peab vastuvõtja sõnumite dekodeerimiseks omama „õiget“ interpretatiivset võtit või koodi,²⁴ mis annab võimaluse peita tähendust, mitte informatsiooni ennast;
- vastutuse nihe, kus vastutus dekodeerimisel tekkinud tähenduse eest lükatakse täielikult sõnumi vastuvõtjale — nii näiteks võib esitada solvanguid naerunägudega kirjatult ja vastuvõtja vastutab, kui ta seda solvanguna dekodeerib. Teine näide on diskrimineerivate tekstide esitamine jutumärkides, jättes seeläbi endale taganemistee, vabanduse, et tegutseti vaid vahendajana.

Nii noored kui ka õpetajad on üldiselt oma sotsiaalmeedia kasutamise oskustes üsna kindlad, eriti sotsiaalsetes pädevustes ja netiketi ning erinäoliste auditooriumide adekvaatses tajumises. Kuid võrrel-

des kahe grupi arvamusi enda ja üksteise praktikatest ja pädevustest, on näha, et need on vastukäivad ning ei ole peegelda ega arvesta sageli teiste tegelikkust. Kõikides uuringutes esines näiteid sellest, kus õpetajad ja õpilased ei ole teadlikud mingitest sotsiaalvõrgustiku tehnilistest nüanssidest või peavad ekslikult oma referentsgrupi norme kõigi poolt aktsepteerituks.

Ereda näitena võib tuua juhtumi õpetajate fookusgrupist, kus õpetajad arutlesid selle üle, kuidas naissoost õpilased olid postitanud sotsiaalmeediasse paljastavaid pilte endast ning õpetajad sekkuksid, juhtides tähelepanu materjali probleemsele. Noorte jaoks aga on selliste piltide postitamine tavapraktika ning kui auditooriumi košmaarne liige kommenteerides nähtamatust nähtavaks muutub, võib see tekitada arusaamatust, viha ja tunnet, et õpetaja on rikkunud õpilase privaatsust ning sekkinud eraasja.

Kokkuvõtteks

Doktoritöö tulemustena võib välja tuua mõned olulised auditooriumide tajumisega seonduvad laiemad, alaoskusteks ja -teadmisteks jagunevad sotsiaalmeediapädevused:

- teadlikkus auditooriumide erinäolisusest: sh ideaalsetest ja košmaarsetest, realiseerunud ja potentsiaalsetest, homo- ja heterogeensetest, ning sellest, mil määral võivad netikett, normid ja võimalikud interpreteerimisviisid neis erineda;
- oskus ja teadlikkus sellest, millised on erinevad strateegiad, et auditooriumideni jõuda, aga ka kuidas auditooriumide ligipääsu teatud infole piirata;
- erinevate kommunikatsioonirepertuaaride ja -platvormide vahel valikute tegemine, vastavalt oma sõnumi saatmise eesmärgile ja auditooriumile;
- iseenda rolli mõtestamine eri auditooriumide ja massilise ühisjälgimise osalisena, mis kätkeb endas erinevate normide samaaegse eksisteerimise tunnustamist ning võimet teatud hetkedel mitte reageerida ja mitte osaleda, astuda auditooriumi liikme rollist teadlikult välja.

²³ Vt Finn Brunton, Helen Nissenbaum. *Obfuscation: A User's Guide for Privacy and Protest*. Cambridge: MIT Press, 2015.

²⁴ Vt danah m. boyd. *Social steganography: Learning to hide in plain sight*. — *Digital Media and Learning: The Power of Participation*, 2010, 23.08. Vt <http://dmlcentral.net/social-steganography-learning-to-hide-in-plain-sight/>.

Nende pädevuste arendamine on kahtlemata iga inimese agentsuse küsimus ja vastutus, nagu praegu domineeriv mõtteviis sätestab, kuid on oluline rõhutada, et indiviidi jaoks on see üle jõu käiv ülesanne. Tehnoloogial on teatud mõttes transformatiivne võimekus, vahendaja-agentsus, mis muudab kasutajate mõttemustreid, praktikaid ja sotsiaalseid struktuure. Meediahariduses saab käsitleda senisest enam infotehnoloogia sotsiaalseid aspekte, mõtestada inimeste tegutsemist tehnoloogiast

küllastunud kaasajas läbiva tuumteemana. Avalikes teavituskampaaniates on võimalik tuua stereotüüpsete narratiivide (nt „Ära räägi võõraga“) kõrvale teisi alternatiivseid sõnumeid, mis võtavad arvesse noorte tegelikke kogemusi ja mängulise, kuid samas riskantse käitumise olulisust noortekultuuris. Sotsiaalmeediapädevuste arendamisse saavad panustada sotsiaalsed ning haridusstruktuurid ja -süsteemid, avaliku, vaba-, ja ärisektori mõjupooled ning neil tuleb seda teha.

Meedia ja suhtlusvõrgustike roll rändel ja kohanemisel: Soome rännanud ja tagasirännanud eestlaste näitel

Britta Sepp

Sissejuhatus

Tänapäeva maailmas on meedia põimunud inimeste igapäevategevustesse ja ühiskonna toimimises on oluline roll võrgustikel. Sellest tulenevalt huvitas mind, millist võimalikku mõju avaldavad meedia ja võrgustikud rändekäitumisele. Varasemaid uurinuid, mis käsitlevad rännet ja seda mõjutavaid tegureid ning inimeste (taas)kohanemist, on võrdlemisi palju. Toetudes teooriale¹, andsin oma magistritöös taustsüsteemi mõistmiseks põgusa ülevaate rändest ja seda mõjutavatest sotsiaalsetest (sh meedia ja võrgustikud), majanduslikest ja poliitilistest teguritest. Põhimõistena kasutasin hargmaisuse kontseptsiooni, mida võib käsitleda kui protsessi, milles inimesed loovad ja säilitavad oma igapäevaste tegevuste kaudu sotsiaalseid, majanduslikke ja poliitilisi riigipiire ületavaid suhteid ning ühendavad sel moel oma päritolumaa ja sihtriigi.² Teised olulised kont-

septsioonid, mis hargmaisusega rände ja kohanemise kontekstis haakuvad, on meedia, võrgustikud, diasporaa, hübriidsus, hübriidne kultuur, hübriidne identiteet ja piiriülene rahvuslus.

Kahtlemata oli teemat väga oluline uurida, sest sarnaselt teiste Ida- ja Kesk-Euroopa riikidega on Eesti puhul tegemist pigem väljarännumaaga, seejuures on peamiseks rände sihtriigiks olnud naabermaa Soome, kuhu on tekkinud võrdlemisi suur eestlaste kogukond. Eesti ja Soome geograafiline lähedus, sarnane kultuuriruum ja arenenud info- tehnoloogia võimaldavad eestlastel elada ja toimida korraga nii Soome kui ka Eesti ühiskonnas. Viimastel aastatel rändab aga üha enam eestlasi kodumaale tagasi, ent tagasirännet ja hilisemat kohanemist käsitlevaid uuringuid on Eestis läbi viidud võrdlemisi vähe.

¹ Artikkel põhineb 2017. a juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitsitud magistritööl (juh Marianne Leppik). Vt <http://dspace.ut.ee/handle/10062/56869>.

Vt Liina Kulu. Migratsiooniprobleemid Euroopa Liidu idalaenemisel. — Euroopa Kolledži loengud, nr 3. Tartu: Tartu Ülikooli Euroopa Kolledž, 2000; John Urry. The New Mobilities Paradigm. — Environment and Planning A, 2006, Vol. 38, nr 2, lk-d 207–226.

² Vt Linda Basch, Nina Glick Schiller, Cristina Szanton Blanc. Nations

Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States. New York: Gordon and Breach, 1994; Alejandro Portes. Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities. — Charles Hirschman, Philip Kasnitz, Joshua DeWind. (Toim) The Handbook of International Migration. New York: Russell Sage Foundation, 1999; Jan Pieter van Oudenhoven, Colleen Ward. Fading Majority Cultures: The Implications of Transnationalism and Demographic Changes for Immigrant Acculturation. — Journal of Community & Applied Social Psychology, 2012, Vol. 23, nr 2, lk-d 81–97.

Tahtsin uurida, kui võrd mõjutavad võrgustikud ja meedia eestlaste Soome rändamise otsust ja kui võrd tagasi kodumaale tuleku otsust. Teiseks soovisin välja selgitada, kuidas (erineva) rändetaustaga eestlased Soomes ja Eestis (taas) kohanevad ning milline on selles protsessis olnud meedia, hargmaisu ja suhtlusvõrgustike roll.

Vaatlesin probleemi 16 Soome rändekogemusega eestlaste näitel. Selleks viisin nendega läbi poolstruktureeritud intervjuud, osalt silmast silma, osalt Skype'i teel. Pooled informantidest elasid endiselt Soomes ning pooled olid Eestisse tagasi rännanud. Valimisse valiti eri soost, vanuses ja haridustasemega inimesed, samuti erinesid informantide rändekogemus ja Soomes elatud aeg, mis oli enamikul juhtudel 2–10 aastat. Lisaks valisin Soomes elavad informandid paiknemise järgi, et näha, kas geograafilisel asukohal on eristatavat mõju Soomes kohanemisele ja võimalikule tagasirändele. Mõned informandid kuulusid minu suhtlusvõrgustikku, kuid enamiku leidmiseks kasutasin n-ö lumepallimeetodit ehk uurisin, kas informantide suhtlusvõrgustikku kuulub Soomes elavaid või sealt tagasirännanud eestlasi.

Meedia ja võrgustike mõju Soome-rändele

Kuna Soomes asub võrdlemisi suur eestlaste kogukond (2016. a lõpul 51 499 inimest, üks suurimaid etnilisi vähemusi Soomes),³ eeldasin, et informantide rännet Soome on peamiselt mõjutanud kontaktid teiste Soomes elavate eestlastega. Prognoosisin, et rändeotsuse tegemisel mängib rolli meedia, mis ühelt poolt võimaldab luua uusi kontakte Soomes ning teiselt poolt hoida alles olemasolevaid. Ühtlasi võib meedia anda potentsiaalsele rändajale otsustamiseks olulist informatsiooni.⁴ Ka eeldasin, et rändeotsuse langetamise taustal mängivad rolli sotsiaalsed, majanduslikud ja vähem ka poliitilised otsused.

Peamise tulemusena joonistus välja, et kõikide informantide kodumaalt lahkumises on oma osa olnud Soome-kontaktide olemasolul. Märgatav

oli ka majanduslike tõmbe- ja tõuketegurite mõju. Tõuketeguritena nimetati majanduslikult keerulist toimetulekut Eestis, tõmbeteguritena aga vabade töökohtade olemasolu Soomes, paremaid teenimisvõimalusi ja oodatavat paremat majanduslikku toimetulekut. Sotsiaalsete teguritena mainiti perekondade ühinemise soovi (nt rännati Soome seal elava partneri tõttu), hariduse omandamise võimalusi, armastust Soome riigi vastu ning Eesti ja Soome geograafilist lähedust. Lisaks neile teguritele on uurijad välja toonud, et eestlaste rännet Soome mõjutavad suuresti ka sarnane keele- ja kultuuriruum ning sarnased traditsioonid.⁵ Minu uuringus osalenud informantide kodumaalt lahkumise otsust viimati mainitud tegurid ei mõjutanud. Oletan, et riikide sarnasus on n-ö iseenesestmõistetav ning seetõttu ei hinnatud selle otsest mõju rändeotsuse langetamisel. Vähemal määral toodi välja ka rännet mõjutavad poliitilised tegurid.

Teooriale toetudes eristasin võrgustikes olevad tugevad (nt pereliikmed, partner, lähedased sõbrad) ja nõrgad sidemed (nt tuttavad).⁶ Analüüsist selgus, et enamikul intervjuueeritavatel olid enne rännet tugevad kontaktid Soomes elavate eestlastega, kelle kaudu liikus informatsioon Soome ühiskonna ja sealsete võimaluste kohta (nt tööpakkumised, õppimisvõimalused). Kombineeritult teiste majanduslike ja sotsiaalsete teguritega (nt perekondade taasühinemine ja hariduse omandamine) võib võrgustikest saadud infot pidada kodumaalt lahkumise peamiseks ajendiks. Lisaks võrgustikest saadud infole täheldasin ka seda, et tugevad kontaktid tekitasid potentsiaalsetes rändlejates kindlustunde sihtriiki kolimise suhtes, seda nii sotsiaalse toetusena kui ka seetõttu, et sihtriigis olemasolevate võrgustike tõttu on rändamisega kaasnevad kulud ja riskid väiksemad.⁷ Seega pidas paika Priinitsa, Kallaste ja Võrgu tähelepanek, et mida tugevamad on sidemed sihtriigis, seda tõenäolisemalt toimub ka ränne.⁸

³ Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg. Väliseesti keele uurimisest. — Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg. (Toim) Eestlased ja eesti keel välismaal. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2010, lk-d 11–24.

⁶ Mark Granovetter. The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited. — Sociological Theory, 1983, Vol. 1, nr 1, lk-d 201–233.

⁷ Markus Hadler. Intentions to Migrate within the European Union: A Challenge for Simple Economic Macro-Level Explanations. — European Societies, 2006, Vol. 8, nr 1, lk-d 111–140.

⁸ Marit Priinits, Epp Kallaste ja Andres Võrk. Tervishoiutöötajate migratsioon Eestist: migratsiooni potentsiaalne suurus, mõju tervishoiutöötajate vajadusele ja poliitikalikud. Uuringu lõppraport. Poliitikauuring-

³ Soome statistikaameti kodulehekülj www.stat.fi.

⁴ Harry H. Hiller ja Tara M. Franz. New Ties, Old Ties and Lost Ties: The Use of the Internet in Diaspora. — New Media & Society, 2004, Vol. 6, nr 6, lk-d 731–752.

Tulemuste põhjal saab öelda, et vähemal määral on rännet Soome mõjutanud ka nõrgad kontaktid teiste Soomes elavate eestlastega. Märkimist väärib asjaolu, et ainult ühel informandil oli enne Soome rändamist (nõrk) kontakt Soomes elava soomlasega, mis ühtlasi oli rännet mõjutavaks teguriks, kuna seeläbi jõudis informandini tööpakkumine. Teistel intervjuueeritavatel kontaktid kohalikega puudusid. Mark Granovetter on välja toonud, et nõrkadel sidemetel on oluline roll informatsiooni liikumisel⁹. Ka minu töö tulemuste põhjal saab sarnaselt Granovetteriga nentida, et nõrgad kontaktid osutusid oluliseks, sest nende kaudu liigub sageli praktiline info. Selgus, et kõik informandid, kelle suhtlusvõrgustikesse kuulusid nõrgad sidemed Soomes elavate inimestega, said nende kaudu konkreetseid tööpakkumisi ja infot õppimisvõimaluste kohta.

Hiller ja Franz on välja toonud, et sageli loovad potentsiaalsed rändajad enne rännet sihtriigis sidemeid, mis aitaksid rändeotsust langetada.¹⁰ Vastupidi sellele ei loonud minu informandid enne rännet uusi internetipõhiseid kommunikatsioonipraktikaid, mis oleks olnud abiks rändeotsuse langetamisel. Võib arvata, et olemasolevate kontaktide kaudu saadud info oli nende jaoks rändeotsuse langetamiseks piisav.

Eeldasin, et informantide Soome rändamise otsusele on mõju avaldanud nii internet kui ka traditsioonilised meediakanalid. Uurijad on leidnud, et potentsiaalse rändaja meediatarbimist (sh internetikasutust) iseloomustab enne rännet info otsimine võimaliku sihtriigi kohta ja uute kontaktide loomine.¹¹ Kuid minu intervjuueeritavad ei maininud, et nad oleksid enne Soome rändamist otsinud praktilist infot traditsioonilisest meediast või internetist. Järeldasin, et omaenda varasem kogemus ja olemasolevatest võrgustikest saadud info oli informantide jaoks piisav.

Meedia ja võrgustike mõju Eestisse tagasirändele

Proгноosisin, et sarnaselt väljarändega võivad ka

tagasirände puhul oluliseks mõjuteguriks olla meedia ja suhtlusvõrgustikud, mille taustal avaldavad mõju ka teised sotsiaalsed, majanduslikud ja poliitilised tegurid. Oletasin, et mida tugevamad on kontaktid kodumaal, seda tõenäolisemalt toimub ka tagasiränne. Ühtlasi prognoosisin, et tagasirände otsusele võib mõju avaldada Soomes kohanemine, sest uue infotehnoloogia tõttu on väljarännanutel võimalik uues ühiskonnas luua hargmaiseid või hübriidseid ruume, millest tulenevalt ei teki (kohest) vajadust kodumaale naasta. Teiselt poolt võib hargmaine eluviis olla tagasirännet soodustavaks teguriks, sest kodumaise meedia ja kontaktide kaudu on intervjuueeritavad kursis olnud Eestis toimuvaga ning seetõttu on kojutulek ja hilisem kohanemine kergem.

Põhilise uurimistulemusena selgus, et hargmaine elu Soomes on tagasirändele positiivset mõju avaldanud. Mida tugevamini on säilinud võrgustikud kodumaal, seda lihtsam on kodumaale tagasi rännata. Selgus, et kõik tagasirännanud informandid elasid Soomes hargmaist elu ehk toimisid kahes ühiskonnas korraga. Peamiste sellele osutavate tegevustena saab nimetada mõlema riigi meedia jälgimist, sagedasi kodumaakülastusi ning kontakte mõlemas riigis. Nii olid informandid kursis kodumaa ühiskonnas toimuvaga. Nad olid säilitanud varasemad võrgustikud kodumaal ja loonud uusi kontakte, mis avaldas mõju tagasirändeotsuse tegemisele. Võis täheldada, et just uute sidemete loomine kodumaal mõjutas tagasirändeotsust tugevasti, sest nende kaudu liikuv informatsioon avardas potentsiaalsete tagasirändajate jaoks oluliselt võimalusi kodumaal (töökohad, pere loomise ja õpingute võimalused). Minu uurimistulemused kinnitavad järeldust, et tavaliselt ei tehta otsust kodumaale naasta üksikisiku tasandil, vaid pigem langetatakse tagasirändeotsus päritoluriigiga seonduvate võrgustike tasandil.¹² Lisaks sellele on tagasirändeotsuse tegemisel rolli mänginud ka teised sotsiaalsed ja majanduslikud, vähem poliitilised tegurid. Näiteks nimetati sotsiaalsete teguritena koduigatsust ja õppimisvõimalusi, lisaks töid pooled tagasirännanud informandid välja, et vaatamata pikalt Soomes elatud ajale ei kohanetud seelses

gute Keskus Praxis, 2004.

⁹ M. Granovetter 1983.

¹⁰ H.H. Hiller ja T. M. Franz 2004.

¹¹ *Ibid.*

¹² Vt Ramona Pirvu ja Gheorghe Axinte. Return Migration — Reasons, Consequences and Benefits. — *Annals of the University of Petrosani, Economics*, 2012, Vol. 12, nr 4, lk-d 193–202.

ühiskonnas. Ühtlasi tundsid mõned informandid sotsiaalset tõrjutust, kuna soomlased ei võta sisserändajaid sageli päriselt omaks. Seega pidas paika oletus, et tagasiränne on tõenäolisem juhul, kui kohalike inimestega ei õnnestu luua tugevaid sidemeid, mis omakorda võib negatiivselt mõjuda kohanemisele Soome ühiskonnas ja tekitada suuremat soovi kodumaale naasta.

Beuße on välja toonud, et kodumaale tagasirändamise protsess võib olla kiirem sel juhul, kui migrantidel avanevad uued võimalused teha kodumaal äri või luua majanduslikku kapitali.¹³ Ka minu analüüsist selgus, et Soomest tagasirännanud eestlaste kodumaale naasmise kiirust on mõjutanud töö leidmine Eestis (s.t kodumaale ei rännanud tagasi enne, kui Eestis oli kindel töökoht olemas) või ootamatu tööpakkumine, mida varem ei osatud ette näha. See tähendab, et kuigi võrgustikel on oma osa kodumaale naasmise otsuse langetamises, mõjutavad majanduslikud tegurid (eelkõige töökoha leidmine) oluliselt rändeprotsessi kiirust.

Püüdsin välja selgitada ka praegu Soomes elavate eestlaste tagasirändeperspektiive. Selgus, et enamik informante soovib kodumaale naasta, ent otsus lükkub pigem tulevikku. Ilmnes, et kodumaised võrgustikud tagasirännet (ega selle kiirust) ei mõjutaks, pigem mängisid rolli majanduslikud tegurid — peamiselt nimetati sobiva töökoha (piisavalt väljakutsuv, hea palk) leidmist. Tagasirännet ei mõjutaks eriti kodumaal elavad lähedased ja tuttavad, sest informandid on Soomes loonud endale tugevad suhtevõrgustikud. Lisaks võimaldavad tänapäeva IKT-vahendid ja sagedased kodumaakülastused hoida kontakti Eestis elavate lähedastega ning elada sel moel hargmaist elu ehk toimida korraga nii Soome kui ka Eesti ühiskonnas (sh jälgida mõlema riigi meediat), nii et ei tekigi (kohest) vajadust kodumaale naasta.

Seega saab tulemuste põhjal öelda, et informantidel on soov naasta kodumaale, ent peamiselt mõjutab rändeprotsessi kiirust Eestis töökoha leidmine. Sellest tulenevalt tuleks Soomes elavaid eestlasi käsitleda kui ressursi Eesti jaoks ning luua või teha väljarännanud eestlastele suunatud

tööpakkumisi. Soomest kodumaale naasvad inimesed oleksid Eestile väga olulised, sest nad on omandanud uusi kogemusi ja teadmisi.

Tulemuste põhjal võib öelda, et traditsiooniline meedia ei ole minu uurimuses osalenute tagasirändeotsust mõjutanud. Võib aga oletada, et Eesti meedias ja avalikus arvamuses vahel esilekerkiv negatiivne kuvand Soome rännanud eestlastest (selliste väljendite kasutamine nagu mugavuspagulased, allaandjad jm) võib tagasirändele siiski mõningast mõju avaldada, tekitades potentsiaalsetes tagasitulijates kartusi. Meedia ja võrgustike vahendusel võivad inimesed tunda, et nad on Eesti ühiskonnast välja tõrjutud ega ole kodumaale tagasi oodatud. See võib mõju avaldada ka kohanemisele Soomes ning panna hoiduma kontaktidest teiste Soomes elavate eestlastega. Analüüsist selgus, et enamik intervjuueeritavaid olid täheldanud, et Eesti meedias on loodud Soomes elavatest eestlastest negatiivne kuvand ja tekkinud on n-ö „meie ja nemad“ olukord, kus „meie“ on Eestis elavad eestlased ja „nemad“ Soomes elavad eestlased. Intervjuude põhjal saab öelda, et negatiivne kuvand Soomes elavatest eestlastest ei olnud küsitlute hulgas tagasirändeotsuse langetamisele otsest mõju avaldanud. Vähemal määral anti siiski teada, et meedias avaldatu on tekitanud tagasirände protsessi koha pealt mõningaid kahtlusi (nt kas Soomest tagasi rännanud võetakse kodumaal uuesti omaks). Valdavalt on rändlejate puhul aga tegemist „aktiivse auditooriumiga“, mis tähendab, et inimesed ei võta meediatekste vastu lihtsalt niisama, vaid arendavad välja iseseisva tõlgenduse.¹⁴ See tähendab, et kuigi meedias on Soomes elavatest eestlastest sageli negatiivne kuvand, arvatakse, et meedia kajastab tegelikkust ühekülgsest, ning üldjoontes ennast n-ö kallevipoeegade ega allaandjate kuvandiga ei samastata.

Meedia ja võrgustike mõju Soomes kohanemisele

Eeldasin, et nagu rände puhul on meedial ja võrgustikel oluline roll ka kohanemisprotsessis. Oletasin, et kontaktid teiste Soomes elavate eestlastega aitavad Soomes kohaneda. Ühelt poolt võivad kontaktid toetada uude riiki kolinud inimesi

¹³ Mareike Beuße. Tagasipöördumispoliitika ja -praktika. Eesti migratsioonifond, 2009. http://www.meis.ee/bw_client_files/integratsiooni_sihtasutus/public/img/File/Tagasipöördumise_uurimistoo_terviktekst_est_Bremen.pdf.

¹⁴ Vt David Croteau, William Hoynes. Media/Society: Industries, Images, and Audiences. London: Sage, 1997, lk 24.

emotsionaalselt (tekitada turvatunnet), teisalt võib nendest abi olla praktilisel hakkamasaamisel (nt isikukoodi taotlemine, töö leidmine jms). Lisaks võivad Soomes kohanemisel toeks olla nii Soome kui ka Eesti traditsiooniline meedia (TV, raadio, ajalehed jm) ja internet. Näiteks võib soomekeelne meedia aidata informantidel kursis olla Soomes toimuvaga ning ühtlasi võib see kasuks tulla soome keele õppele, mis mängib kohanemisel ja kohalikega kontakti loomisel olulist rolli. Personaalsed suhtluskanalid (telefon, sotsiaalmeedia jne) võivad aga aidata migrantidel luua kontakti kohaliku kogukonnaga Soomes (nii soomlaste kui ka eestlastega) ja seeläbi paremini keskkonda sulanduda. Need kanalid võimaldavad ka hoida sidemeid kodumaal elavate lähedastega, mis sarnaselt traditsiooniliste meediakanalitega aitavad leevendada kodust eemaloleku tunnet.

Granovetteri sõnul on nõrgad sidemed inimeste jaoks uude kogukonda integreerumisel ja võimaluste avardamisel asendamatud. Tugevad sidemed kasvatavad aga kohalikku ühtekuuluvustunnet.¹⁵ Tulemustele toetudes võib öelda, et Soome ühiskonnas kohanemisel mängivad peamist rolli võrgustikulised sidemed Soomes elavate inimestega (peamiselt tugevad kontaktid teiste eestlastega). Ühelt poolt on kontaktisikud (peamiselt teised eestlased) olnud abiks töö leidmisel ja olulise praktilise informatsiooni ringlemisel, teisalt on neil kontaktidel oluline roll kindlus- ja turvatunde loomisel uues ühiskonnas. Soomes elamise ajal oli enamik informantidest loonud uusi kontakte teiste Soomes elavate eestlastega. Näiteks kuulus enamik nendest mõnda Soome eestlastele mõeldud Facebooki gruppi, mille kaudu loodi virtuaalseid kontakte, mis kandusid üle ka „pärisellu“. Tulemustele toetudes võib öelda, et olulisel kohal Soomega kohanemisel oli kontaktide loomine kohalikega, sest nii laienes informantide suhtlusvõrgustik ning oli kergem Soome ühiskonda sulanduda. Peamiselt on Soomes elavad eestlased kohalikega kontakte loonud töö kaudu. Kristina Advonina on välja toonud, et just ühtekuuluvustunde tekitamine on oluline kohanemist soodustav tegur, ilma milleta ei pruugi migrantid tunda ennast osana uuest ühiskonnast.¹⁶ Nagu

tulemustest selgus, ei kohanenud mõned informandid vaatamata pikalt Soomes elatud ajale seelses ühiskonnas, sest neil ei õnnestunud luua tugevaid kontakte kohalike soomlastega. Seevastu teiste eestlastega kontakti loomine Soomes ei näi olevat keeruline. Võib oletamisi eeldada, et sidet on lihtsam luua tänu ühisele keelele ja rändekogemusele.

Tuginedes Oudehovenile ja Wardile, saab öelda, et tihedamad kontaktid kodumaaga tagavad rändlejatele suurema sotsiaalse toetuse ja kergema psühholoogilise kohanemise sihtriigis.¹⁷ Snel jt on välja toonud, et mida suuremad on migrantide võimalused osaleda päritoluriigi ühiskonna elus, seda suurem on tõenäosus, et nad tunnevad kodutunnet ka uues ühiskonnas.¹⁸ Analüüsi põhjal võib öelda, et kohanemine Soomes võib olla emotsionaalselt kergem tänu laialdastele võimalustele hoida sidemeid kodumaaga (meedia ja interneti abil) ja seal elavate lähedastega (personaalsed suhtluskanalite abil) ning tegeleda Eesti ühiskonnaga ka Soomes, nt külastades Eesti kultuurisündmusi Soomes. Infotehnoloogia ja meedia areng ning laialdane interneti kättesaadavus võimaldavad järgida hargmaist eluviisi, mistõttu on inimestel võimalik uude riiki rännates säilitada vanu ja luua uusi kodumaaga seotud sotsiaalseid võrgustikke. Tulemuste põhjal saab öelda, et rändlejad on aktiivsed personaalsed suhtluskanalite kasutajad (peamiselt telefon, Facebook, Skype), mistõttu on nad säilitanud olemasolevaid ja loonud uusi kontakte kodumaal elavate inimestega. Märkimist väärib asjaolu, et väga oluliseks suhtluskanaliks kodumaal elavate lähedastega peeti mobiiltelefoni, mida Steve Vertovec peab üheks olulisemaks ühiskondlikuks liimiks, mis seob migrante nende perekondade, kolleegide ja sõpradega kodumaal.¹⁹ Mobiilikõnesid eelistati eelkõige nende odavuse ja mugavuse tõttu, sest enamik Soome mobiilsideoperaatoreid (nt Sonera) pakub piiriüleseid pakette, mis võimaldavad teha Eestisse odavaid kõnesid (sama hinnaga, mis Soome-sisesed). Voi-

kohanemisest ning kohanemisteenustest: Eesti ja Soome vene keelt kõnelevate uusimmigrantide näitel. Magistr töö, Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, 2015. Vt <http://hdl.handle.net/10062/48034/>.

¹⁷ J. P. van Oudenhoven, C. Ward 2012.

¹⁸ Erik Snel, Godfried Engbersen ja Arjen Leerkens. Transnational Involvement and Social Integration. — Global Networks, 2006, Vol. 6, nr 3, lk-d 285–308.

¹⁹ Steve Vertovec. Trends and Impacts of Migrant Transnationalism. — Center on Migration, Policy and Society, Working paper No. 3. University of Oxford, 2004. Vt https://www.compas.ox.ac.uk/media/WP-2004-003-Vertovec_Impacts_Transnationalism.pdf.

¹⁵ Mark Granovetter. The Strength of Weak Ties. — American Journal of Sociology, 1973, Vol. 78, nr 6, lk-d 1360–1380.

¹⁶ Kristina Advonina. Uusimmigrantide kogemused uues keskkonnas

me järeldada, et personaalsetel suhtluskanalitel on rände oluline mõju, sest nende abil on säilitatud olemasolevad sidemed Eestiga ja loodud uusi. See ei ole kooskõlas Leif Kalevi jt uurimuse põhjal tehtud järeldustega,²⁰ et vaatamata Eesti ja Soome geograafilisele lähedusele, kõrgele internetiseeritusele ja odavate telefonikõnede võimalusele ei säilita Soomes elavad eestlased märkimisväärset sotsiaalsete suhete võrgustikku Eestis.

Intervjuudest selgus, et Soome meediakanalitel on olnud oluline roll igapäevase informatsiooni hankimisel ja soome keele õppel. Sarnaselt Metykova uuringutega²¹ ilmnes ka käesolevast tööst, et traditsiooniline meedia on soome keele õppimisele kasuks tulnud. Ent uues riigis kohanemisel võib abiks olla ka kodumaise meedia jälgimine, sest selle kaudu on migrantidel võimalik hoida sidet eluga kodumaal, luua n-ö virtuaalset kodu- ja turvatunnet²². Võib arvata, et Soomes elavate inimeste laialdane Eesti meedia jälgimine võib olla tingitud sellest, et võõrsil olles soovitakse tunda suuremat kodutunnet.

Meedia ja võrgustike mõju Eestis taaskohanemisele

Prognoosisin, et Eestis taaskohanemisele võivad mõningast mõju avaldada ka võrgustikud Soomes. Mida tugevamad kontaktid jäid Soome, seda tõenäolisemalt elatakse ka Eestis tagasi olles hargmaist või hübriidset elu ehk elatakse n-ö paralleelselt nii Eestis kui ka Soomes või luuakse endale sobiv hübriidne ruum. Intervjuudest selgus, et nagu Soomes kohanemises, on ka kodumaal taaskohanemises mänginud olulist rolli võrgustikud. Toodi välja, et taaskohanemine on olnud kergem olemasolevate ja uute kontaktide tõttu. Taaskohanemine kodumaal on olnud keerulisem neil informantidel, kellel on Soomes endiselt tugevad võrgustikud (vanemad, vennad-õed, sõbrad, kolleegid jne). David Bartrami

jt sõnul arvatakse, et üldjuhul on kodumaalt lahkumine oluliselt keerulisem protsess kui kodumaale naasmine, kuid tegelikult on neil kahel protsessil väga palju ühist ning tavaliselt ei ole päritoluriiki tagasi kolimine sugugi lihtne.²³ Intervjuude põhjal saab öelda, et enamasti ei tekkinud tagasirändajatel raskusi elukoha või töö leidmisel, sest sellealane info saadi peamiselt võrgustikest. Kohanemiskeskustena nimetati mõttemustrite ja väärtushinnangute muutumist, mis ei võimaldanud suhestuda kodumaa ühiskonnaga ja seetõttu raskendas Eesti ellu taasintegreerumist. Näiteks ei mõistetud enam Eesti teeninduskultuuri, eestlaste kitsarinnalisust ja ebatolerantsust teiste suhtes. Ühtlasi toodi välja, et taaskohanemist on raskendanud sotsiaalne tõrjutus — tagasirännanuid peetakse mõnevõrra võõraks, ei võeta kohe omaks. Ühtlasi saab öelda, et mõned informandid olid Soomes elades loonud n-ö hübriidse identiteedi, mis Homi Bhabha järgi kujuneb hargmaises ruumis, kus toimivad kaks kultuuri.²⁴ See tähendab, et mõned informandid tundsid end küll eestlasena, kuid võtsid üle soomelikud käitumismustrid (tolerantsus, rahulikkus), millest tulenevalt oli hilisem kohanemine Eestis keerukam, s.t enam ei suudetud eestlastega samastuda.

Nagu uues ühiskonnas kohanemise puhulgi, eeldasin, et ka taaskohanemist kodumaal võib kergendada meedia. Prognoosisin, et igapäevase suhtluse hõlbustamiseks võib kasu olla sotsiaalmeediast, mis aitab hoida kontakte inimestega, kellega suheldi ka Soomes, leida uusi või otsida üles vanu kontakte. Prognoosisin, et internet (nt CV-keskus jt tööportaalid) ja sotsiaalmeedia (nt Facebookis ringlevad töökuulutused või töö otsimise grupid) võivad töö otsimisel kasuks tulla. Sõltuvalt töö eripärast võib meedia abiks olla ka töö tegemisel (nt guugeldamine). Eeldasin, et meedia võib kasuks tulla ka praktilise informatsiooni otsimisel (nt juhiloa ümbervahetamine) ning eestikeelsete uudiste jälgimisel. Nii nagu kohanemisel Soomes, pidas ka Eestis taaskohanemise puhul paika prognoos, et meedial on siin üsnagi oluline roll. Peamise tulemusena joonistus välja, et nii traditsioonilise meedia kui ka personaalsete meediakanalite (nt Facebooki) jälgimine on võimaldanud tagasirändajatel ennast paremini

²⁰ Leif Kalev, Mari-Liis Jakobson, Rein Ruutsoo. Eesti-Soome hargmaise ruumi võimalused ja ohud. — Riigikogu Toimetised, 2012, nr 25, lk-d 124–133. Vt <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=16111&op=archive2>.

²¹ Monika Metykova. Only A Mouse Click Away from Home: Transnational Practices of Eastern European Migrants in the United Kingdom. — Social Identities, 2010, Vol. 16, nr 3, lk-d 325–338.

²² Tiziano Bonini. The Media As 'Home-Making' Tools: Life Story of a Filipino Migrant In Milan. — Media, Culture & Society, 2011, Vol. 33, nr 6, lk-d 869–883.

²³ David Bartram, Maritsa Poros ja Pierre Monforte. Key Concepts in Migration. London: Sage 2014.

²⁴ Homi K. Bhabha. The Location of Culture. London: Routledge, 1994.

kurssi viia Eesti ühiskonnas toimuvaga ja seeläbi on kohanemine olnud hõlpsam. Samuti võis täheldada meedia ja interneti positiivset mõju keeleõppele ja keelekasutusele (nt õigekirjale), mis tuli kasuks neile informantidele, kelle eesti keele oskus oli Soomes olles kehvemaks muutunud. Tulemustest selgus, et Soomest tagasirännanud eestlased muutisid suurel määral oma meediakasutuse praktikaid. Kui Soomes jälgiti nii Eesti kui ka Soome meediat, siis kodumaal oli Soome meedia jälgimine oluliselt vähenenud. Enamik tagasirännanuid ei jälginud teadlikult Soome meediat, kuid olid vähemal või rohkemal määral Soomes toimuvaga kursis sotsiaalmeedia ja kommunikatsioonivõrgustike kaudu. Seevastu personaalsete meediakanalite kasutamise praktikad olid suuresti jäänud sellisteks, nagu need olid Soomes. Suhtlemaks Eestis elavate inimestega, kasutatakse peamiselt sotsiaalmeedia kanaleid, nagu Facebook, Instagram, Twitter, SnapChat, WhatsApp, Skype, Gmail. Soomes elavate tuttavatega suheldakse peamiselt Facebooki ja e-posti abil, lähedastele peamiselt helistatakse (sh Skype'is ja Facetime'is).

Lisaks eespool nimetatud kohanemiskustele selgus küllaltki huvitav asjaolu, nimelt et kohanemisprotsessi Eestis on teinud keerulisemaks puudulik praktiline info (nt autojuhiloa ümbervahetamise või keeleeksami kohta jms). Valdavalt toodi välja, et kui Soome integreerumisel leiab küllaltki palju toetavat eestikeelset infot erinevatelt veebilehtedelt (nt infopankki.fi) ja Facebooki gruppidest (nt FinEst-Eestlased Soomes jt), siis lehekülgedest, mis sisaldaksid infot tagasirände ja hilisema kohanemise kohta Eestis, tunti puudust. Kõik informandid arvasid, et tagasirännanud eestlastele võiks olla portaal (või muu infokogum, veebileht), kust leida põhilist informatsiooni, mis toetaks tagasirännet ja hilisemat kohanemisprotsessi. See näitab, et praegused tagasirännet (ja mõneti ka hilisemat kohanemist) toetavad veebilehed, nagu nt www.talendidkoju.ee, ei ole migrantide kohanemist Eestis hõlbustanud, sest enamikul juhtudel ei ole tagasirändajad nendest lehtedest teadlikud.

Järeldused

Põhijäreldusena ilmnes, et kodumaalt lahkumise ja kodumaale naasmise otsust mõjutavad pea-

miselt võrgustikud ning neis kätkevad tugevad ja nõrgad sidemed teiste eestlastega nii Soomes kui ka kodumaal. Ühtlasi mängivad rändeotsuse tegemisel olulist rolli eri sotsiaalsed, majanduslikud ja poliitilised tegurid. Arenenud IKT-võimaluste tõttu on meedia ja võrgustike mõju rände puhul segunenud. Rändeotsuse tegemisel on suur osa olnud personaalsetel suhtluskanalitel (nt Facebook), mille kaudu on informandid hoidnud sidet võrgustikes olevate kontaktidega. Uuringust selgus, et traditsiooniline meedia (TV, raadio, ajalehed) ei ole informantide rändeotsusele märkimisväärtset mõju avaldanud.

Selgus, et Soomes elavad eestlased on suhtluspraktikate poolest hargmaised migrandid, kes jälgivad mõlema riigi meediat ning kellel on kommunikatsioonivõrgustikud mõlemas riigis. Hargmaine eluviis Soomes võib avaldada mõju tagasirändeotsusele. Ühest küljest võib tagasiränne kodumaale hargmaise eluviisi tõttu olla lihtsam. See tähendab, et Soomes elades on säilinud võrgustikud kodumaal ning Eesti meedia jälgimise tõttu ollakse kodumaal toimuvaga hästi kursis. Teisalt ei pruugi väljarännanutel tekkida vajadust kodumaale naasta, sest Soomes on loodud tugevad võrgustikud ning informantidel on laialdaselt võimalusi toimida korraga nii Soome kui ka Eesti ühiskonnas. Intervjuudest selgus, et kuigi praegu Soomes elavad informandid ei ole kodumaale naasmise mõttest loobunud, ei näi tagasitulekuotsus (ja selle kiirus) sõltuvat võrgustikest, vaid eeskätt sobiva töökoha leidmisest.

Nii kohanemisel Soomes kui ka taaskohanemisel Eestis mängivad samuti peamist rolli kommunikatsioonivõrgustikud ja nende tugevus. Uuringust selgus, et võrgustikes kätkevad tugevatel sidemetel on oluline roll kindlustunde ning sotsiaalse toetuse tekitamisel. Ühtlasi on võrgustikest abi olnud praktilise informatsiooni saamisel ja töökoha leidmisel. Nii kohanemisel Soomes kui ka taaskohanemisel Eestis on abiks olnud eri infokanalid — traditsiooniline meedia ja internet (nt keeleõppel, igapäevase informatsiooni saamisel, tööotsimisel), samuti personaalsed meediakanalid (kontaktide säilitamisel ja loomisel, igapäevasel suhtlusel ja informatsiooni saamisel).

Tuginedes uurimisküsimustele ja tulemustele, tegin ettepanekud, mis võiksid olla abiks

tagasirändeprotsessi kergendamisel ja Eestis taas-
kohanemisel:

- teha suunatud tööpakkumisi Soomes elavatele eestlastele (nt kasutada selleks Eesti meediat ja Soomes elavatele eestlastele mõeldud kanaleid — Facebooki grupid, raadiokanaliid);
- suhtuda ühiskonnas tagasirännanutesse kui ressursi Eesti jaoks, mitte kui võõrastesse. Sellele aitaks kaasa neutraalsem, tasakaa-

lustatum meediakajastus Soomes elavatest eestlastest;

- luua tagasirännanutele kasulik veebileht/infokogum (nt Facebooki grupp), milles on praktiline info tagasirände ja hilisema kohanemise kohta (või tuua mõni olemasolev infokogum rohkem esile). Sealjuures on oluline, et rändlejad saaksid omavahel kogemusi jagada ja nõu küsida;
- uurida põhjalikumalt tagasirännanud eestlaste probleeme ning aidata leida lahendusi.

A J A K I R J A N I K U T Ö Ö

Miks on Eesti ajakirjanikud vahetanud ametit?

Otto Oliver Olgo

Mitu noort Eesti ajakirjanikku on tunnistanud töö autorile, et tunnevad erialasel töö suurt läbipõlemisohtu ja et sageli esinevat töökohustustega seotud hetki, mil ajakirjanik mõtleb endamisi: „On see töö mu aega, eraelulisi ohverdusi ja kõrget stressi väärt? Kas ei oleks lihtsam töötada mõnel muul ametikohal?“

Oma kolmeaastase töökogemuse põhjal trüki- ja veebiajakirjanduses kuulsin nii sedalaadi mõtete sagemist kolleegide seas kui ka juhtide arvamusavaldusi, et paljude ajakirjanike lahkumine Eesti (era-)meediast kommunikatsiooni- või muusse valdkonda on suur probleem. Ajakirjanduses võib töötajate lahkumise tagajärjel tekkida teadmiste, optimismi ja professionaalsuse vaakum.

Seetõttu otsustasingi uurida põhjusi, miks on Eesti ajakirjanikud — olenemata ametikohast või toimetusest, kus töötatakse — läinud viimasel kolmel kümnendil teise valdkonda tööle.

Minu töö üritab pakkuda võimalikult laia põhjustespektrit, jäädes üldistuste tegemisega siiski ettevaatlikuks väikese valimi (12 inimest) ja ajakirjanike erinevate tööperioodide tõttu. Uuris in lahkumise põhjuseid ajakirjanikelt, kes töötasid ajakirjanduses 1990., 2000. ja 2010. aastatel, sidudes seda põhistatud teooriaga.

Teoreetilised lähtekohad

Rahvusvahelised empiirilised uuringud ja ajakirjanduslikud artiklid, mis seostuvad ajakirjanike

ametivahetustega ja ajakirjanduse kui tööturu atraktiivsuse hääbumisega hilisemates ajajärgudes, jagunevad üldiselt kolme kategooriasse:

- uurimused ja populaarteaduslikud artiklid, mis on keskendunud küsimusele, KUHU lähevad ajakirjanikud pärast ametivahetust;
- uurimused ja artiklid, milles on muu hulgas küsitud ja analüüsitud, MIKS on ajakirjanikud vahetanud ametit;
- uurimused, milles on vaadeldud ja analüüsitud universaalseid tööga rahulolu/rahulolematuse aspekte, mis võivad viia ametivahetuseni.

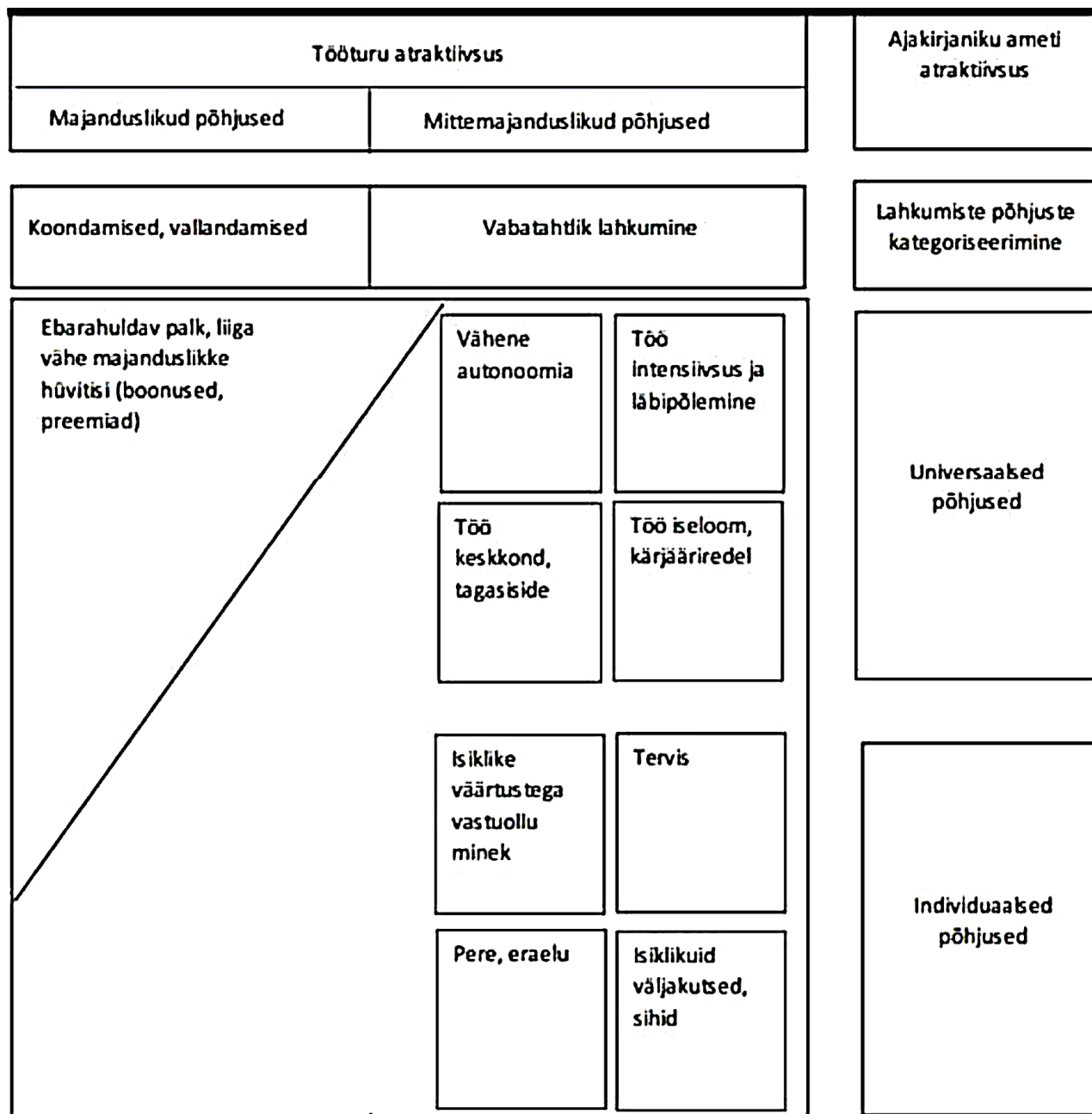
Nende uurimuste kokkuvõtteks võib üldistades öelda, et ajakirjanikud lahkuvad oma töökohalt kas sunduslikult, eeskätt killustuva tööturu ja odavnenud infovoe tõttu, või siis vabatahtlikult, aga sel juhul on põhjusi enamasti alati rohkem kui kaks. Need on nii materiaalse kui ka mittemateriaalse loomuga.

Oma töö teoreetilist osa koostades mõtlesin selle peale, kuidas erinevaid uurimusi suhestada ja sünteesida üheks kompaktselt tervikuks, arvestades ajakirjanduse tööturu atraktiivsuse komponente ja lahkumise põhjuste erinevaid asjaolusid.

Võtsin appi Susanne Fengleri ja Stephan Ruß-Mohli ajakirjanike motivatsiooni analüüsi jaoks kohaldatud majandusteooria.¹ Fengler ja Ruß-Mohl liigitavad majanduslike motivaatorite alla nt palga,

Artikkel põhineb 2017. a juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetööl (juh Halliki Harro-Loit). Vt <http://hdl.handle.net/10062/56800>.

¹ Susanne Fengler, Stephen Ruß-Mohl. Journalism and the Information-attention Markets: Towards an Economic Theory of Journalism. — Journalism, 2008, Vol. 9, nr 6. lk-d 667–690.

Joonis 1. Ajakirjanike tööturult lahkumise põhjused

preemiad, tasustatud tööreisid välismaale jms. Nende uurimistööst selgus, et majanduslikud motivaatorid olid ajakirjanike jaoks teisejärgulise tähtsusega — ajakirjanikud väitsid, et nad ei tööta meedias ainult raha pärast.

Seda teavad ka vastutavad väljaandjad ja peatoimetajad. Samuti on nad teadlikud, et ajakirjanikud on edevad, neile meeldib näha oma nime või nägu paberil ja eetris, ning seda ollakse valmis majan-

duslikes huvides ära kasutama.² Lisaks teavad vastutavad väljaandjad, et ajakirjanikud usuvad enda võimetesse midagi muuta ja ajaloo kulgu mõjutada.³

Sellest järeldasin, et ajakirjanikud on huvitatud ka oma mõju tunnetamisest ja tajumisest.

² Ibid., lk 674.

³ David H. Weaver, Randal A. Beam, Bonnie J. Brownlee, Paul S. Voakes, G. Cleveland Wilhoit. (2006). The American Journalist in the 21st Century: US News People at the Dawn of the 21st Century. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2006.

Erialakirjanduse, eeskätt Fengleri ja Ruß-Mohli tööde põhjal koostas ajakirjanike tööturul lahkumise põhjuste skeemi (vt joonis 1).

Meetod

Valisin andmete analüüsimiseks põhistatud teooria uurimisviisi, kasutades andmete tõlgendamisel nii induktiivset kui ka deduktiivset kontentanalüüsi. Nii sain samal ajal koguda andmeid, kodeerida intervjuude transkriptsioone ja arendada teooriat. Valim jäi aga alla Creswelli⁴ soovitatud piirmääraks — 20–30-liikmelise valimi asemel jäi lõpuks 12 intervjuueeritavat.

Kasutasin struktureerimata näost näkku intervjuusid, tehes esimese katseintervjuu 2016. aasta oktoobris Eesti Päevalehe endise ajakirjaniku Ilmar Kahroga. Olles vaadanud intervjuu üle ja täiendanud uurimisküsimusi juhendaja Halliki Harro-Loidiga, tegin seminaritöö jaoks sama aasta jooksul veel seitse süvaintervjuud endiste ajakirjanikega. Bakalaureusetöö jaoks lisasin kevadel valimisse neli intervjuueeritavat.

Intervjuud toimusid enamasti neutraalsel pinnal, mõnel juhul, kui intervjuueeritavat polnud Eestis, ka Skype'i platvormil. Küsimused olid lahtised ja nende järjekord spontaanne, aga olin enne kirja pannud põhiteemad, mida tahtsin uurida iga ajakirjaniku puhul eraldi, nt tagasisidestamine, töötempo, koormus, suhted kolleegidega, tööülesannete mõistmine, uue töökoha otsimine tööturul.

Transkribeerimisel ei asendanud ma ajakirjanike nimesid ja küsimustele antud vastuseid koodiga, sest tegin intervjuusid kahes ajaraamis, sügisel ja kevadel. Sellega säästsin aega teoreetilise osa täiendamise jaoks.

Intervjuude analüüsimiseks kasutasin kvalitatiivset sisuanalüüsi. Intervjuude lugemise ja analüüsimise käigus parandasin makrotasandi kategooriaid. Lõpliku analüüsi jaoks liigitasin ajakirjandusest lahkumise põhjused, lähtudes skeemist, mille olin loonud teoreetilise materjali kogumise ja intervjuude korduva lugemise põhjal.

Uurisin põhiliselt inimeste tundeid, emotsioone, meenutusi. Nendega tutvumise järel hakkasid kujunema erisugused mustrid, mida saab lisaks

populaarteaduslikele artiklitele kasutada ka akadeemilises töös.

Kuna see töö on üks esimesi, milles uuritakse Eesti ajakirjanike lahkumist töölt ega üritata teha rahvusvaheliselt kehtivaid üldistusi, seisnebki töö väärtus eelkõige muidu kaduva materjali kogumises ja analüüsimises. Seetõttu oli retrospektiivne intervjuu sobilik katsemeetod.

Valim

Valimi tegemisel koostas esmalt nimekirja endisest ajakirjanikest. Esialgu koosnes see 56 (kevadeks 102) isikust, kelle nimed jõudsid minuni Ekspress Meedia, Eesti Meedia ja Äripäeva kolleegide ning personalijuhtide kaudu. Enamik nimesid oli pärit esimesest meediakontsernist, kuna olen seal ajakirjanikuna töötanud kõige pikemalt. Võtsin taotluslikult valimisse ka ajakirjanikke, kes töötasid 1990. aastatel, et märgata ajakirjaniku ameti eri variatsioonide ja rollide muutumist aja jooksul.

Seminari- ja bakalaureusetöö käigus jäi nimekirjast alles 12 endist ajakirjanikku, kes olid töötanud meedias kauem kui ühe aasta. Neist seitse töötab praegu kommunikatsioonijuhina või konsultandina, kuna olid ülikoolist omandanud ka kommunikatsioonialases töös nõutavaid pädevusi.

12-liikmelisest valimist kuulus kuus endist ajakirjanikku Ekspress Meedia eri väljaannete toimetustesse, kolm Postimehe toimetusse, üks Äripäeva toimetusse. Kaks intervjuueeritud on töötanud ajakirjaniku või juhina mitmes meediakontsernis. Keskmiselt oli valimis olnud ajakirjanikel erialast staaži üle kolme aasta, sooliselt oli valim 7 : 5 naiste kasuks. Vanuseliselt jagunesid intervjuueeritud kahte leeri: kuus olid 30 või nooremad, kuus vanemad.

Kaheksa endist ajakirjanikku oli nõus avaldama oma nime: Ilmar Kahro, Teele Tammeorg, Kristi Kirsberg, Hanno Tomberg, Kertu Saks, Barbi Pilvre, Ken Rohelaan ja Toomas Mattson. Viis valimisse jäänud endist ajakirjanikku palusid minult anonüümsust, kuna tõdesid, et ei välista uuesti ajakirjanikuna töötamist, aga kardavad, et kui mõni praegune toimetuse juht peaks lugema nende pihitumusi selles akadeemilises töös, võivad nad jääda kandideerides soovimatusse seisu.

⁴ John W. Creswell. *Qualitative Inquiry and Research Design*. Thousand Oaks, CA: Sage, 2007.

Tulemused

Autonoomia vähesus

Enamik intervjueeritustest leidis, et neil polnud vaba valikut lahti mõtestada, kujundada ja kontrollida oma tööprotsessi. Nende vastuste põhjal võis järeldada, et valimis olnud ajakirjanike autonoomia oli oluliselt piiratud. Valikuvabadusele seadsid piiranguid töö intensiivsus, organisatsiooni ärimudel, nõuded tööle.

Kaks ajakirjanikku tõid protsessi mõjutajana otseselt välja organisatsiooni reklaami- ja turundusosakonna, aga nende näidete puhul ei olnud võimalik üldistada, kuivõrd mõjuvõimsad on reklaami- ja turundusosakonnad Eesti ajakirjanduse sisu mõjutamisel tegelikult. Teisalt: kuna mõlemad ajakirjanikud lahkusid tööturult alles 2016. aastal ja tunnistasid, et suutsid piiratud määral aktsepteerida reklaamitöö lubamist oma töörütm, võib luua eelduse, et tavapraktikas aktsepteeritakse seda teisteski toimetustes — kas teadlikult, alateadlikult või probleemi ignoreerides. Küsimus on vaid, mis ulatuses. See aga vajab täiendavat uuringut.

Enamjaolt pidid reklaami- ja turundusosakonna mõjuga arvestama juhid, reporterite kogemus jäi piiratumaks.

Töö intensiivsusega suhestumine, tööliibimine

Töö intensiivsus on seotud koormuse ja tempoga. Liialt suur intensiivsus võib viia ajakirjaniku läbipõlemiseni, mille takistamiseks peab ajakirjanik suutma luua omaenda reeglistiku, kuidas end läbipõlemise eest kaitsta.

Töö intensiivsust pidasid suuremaks probleemiks eelkõige nooremad endised ajakirjanikud. Toodi välja üleliigse töömahu korreleerumist ajakirjanikutöö kiireneva tempoga — sundus otsida alati uusi teemasid häiris.

Toomas Mattson andis hinnangu, et intensiivsuse kasv ja võistlemisralli meediaorganisatsioonide vahel mõjutab noori ajakirjanikke väga, muutes neid tigemaks ja lisades stressi. Hanno Tomberg leidis, et kivi on juhtide kapsaaias — reporterite vahel peaks saama ülesandeid efektiivsemalt jaotada nii, et ei tekiks väsimust. Tombergi hinnangul on töö

intensiivsus ja töörütmid võrreldavad 1990. aastatega.

Töö kestus kujunes veelgi suuremaks probleemiks. Üheksa intervjueeritut tunnistas, et tegid pidevalt ületunde, ohverdades töö nimel eraelu. Vanemad eksajakirjanikud andsid mõista, et ajakirjanduses näib ametiideoloogiliselt kehtivat põlvkondadevaheline töörütm mõtestamise konflikt — toimetus peaks vanemate ajakirjanike arvates olema „teine kodu“, aga nooremad soovivad pigem kella last töötada ja võimalikult vara koju minna.

Tagasisidestamine

Tagasisidet oma tööle pidasid tähtsamaks need nooremad ajakirjanikud, kelle staaž jäi alla viie aasta. Üldisemas plaanis nähti seda aga sekundaarse, kui mitte kolmandajärgulise murena, kuna on levinud arvamus, et juhtidel ega vanematel kolleegidel pole tagasisidestamiseks aega. See on luksus, välja arvatud ehk Äripäeva kontsernis, kus kolleegide vahel on laiapõhjalisem tagasisidestamismudel.

Kolm Ekspress Meedia töötajat hoidsid intervjuus kriitilist seisukohta, et toimetuste juhid teavad probleeme hästi, aga arvatakse, et sellekohane teave leiab juhatuse tasandil vähe kasutust, sest juhid ei näe leidvat võimalusi muuta töömudel selliseks, mis võimaldaks põhjalikumalt tagasisidestamist.

Ka reporterid ise pole harjunud tagasisidet küsima. Kõigele lisaks võib preemiate jagamine jätta kogenematutele ajakirjanikele mulje, et nende võimed ei ole kolleegide omadega võrreldes väärtuslikud, sest preemiaid saavad põhiliselt kogenumad ajakirjanikud.

Töökeskkond

Ükski valimis olnud ajakirjanik ei tunnistanud, et tööturult lahkumiseni viisid kolleegid või toimetuse õhkkond — pigem kiideti kolleegide toetust, mõistvust, omavahelist läbisaamist. Kui oligi mõni põhimõtteline vastasseis, ei olnud see määrav.

Läbipõlemine

Vaid üks endine ajakirjanik tunnistas, et põles läbi. See võib olla seletatav hüpoteesiga, et igal ajakirjanikul on läbipõlemisest kui nähtusest ja füüsilisest

vaimsest seisundist oma arusaam ning läbipõlemist ei taheta endale tunnistada, kuna see võib enesekindlust liialt murendada. Seda toetab asjaolu, et mitmes intervjuus oli kaudseid viiteid läbipõlemise tunnustele: „[Ma] ei osanud end nii hästi kaitsta karmi maailma eest.“

Äripäevas töötanud Ken Rohelaan pidas tugevaks vasturohuks läbipõlemisele ametite organisatsioonisisest roteerimist, nagu Äripäevas kombeks. Nii väldib ajakirjanik paigalseisu tunnet ja liialt tugeva rutiini teket. Lisaks saab ta vahepeal arendada uusi oskusi.

Ilmar Kahro arvas, et läbipõlemine taandub „hinnale“, mille saab määrata palga suuruse, töötundide, pinge ja vastutuse korrelatiivse suhte kaudu: kui hind ei ole piisav, tekib tahe valida säästvam töövaldkond.

Karjäärimudel

Neli nooremat ajakirjanikku leidsid, et ametialane ja organisatsioonisisene klaaslagi piiras nende individuaalset eneseteostustahet. Kui ajakirjanikuametist peaks ära tüdinema, pole pahatihti võimalik asuda muule ametikohale, mis oleks ajakirjandusega seotud.

Siin sekkub üks nüanss, mis on sotsiaalse aja kiirenemise üks fenomene: noored inimesed tahavadki oma elus rohkem eri kogemusi saada — enast otsida, oma rolli ikka ja jälle ümber mõtestada.

Märkasid intervjuudes vahet vanemate ja nooremate ajakirjanike mõtteviisis — toimetuse alajuhiks või üldjuhiks saamine oli eelmistel kümnenditel väga motiveeriv kõrgema palga ja parema renomee tõttu. Sama mõtteviis ei väljendunud nooremate intervjuudes.

Hanno Tombergi hinnangul puudub Eesti ajakirjanduses selgepiiriline hierarhiasüsteem, mis aitaks noortel konkreetsemalt seada oma eesmärged ja edasiliikumist ametireedelil. EAS-i juhikogemuse pealt nägi ta, kuidas üheselt arusaadava hierarhiasüsteemiga firmad on üldiselt edukamad ja nende töötajad motiveeritumad.

Individuaalsed tegurid

Valimis olnud ajakirjanike jaoks osutusid individuaalsed tegurid tähtsamaks kui ametialased

universaalsed tegurid. Tõsi, tervise säästmine ja eraelu olid üldiselt vähem olulised kui isiklike väärtustega vastuollu minemine või iseenda pädevuste tajumine.

Just viimane tuli intervjuudes välja kui ülimalt varieeruv faktor. See tuleneb ajakirjaniku (mõnikord puudulikest) eneserefleksiooni oskustest ja võimest hinnata end professionaalsel tasemel. Ilmnes erinevus *online*-toimetajate ja samaealiste põhiliselt paberversioonide jaoks tegutsevate ajakirjanike vahel.

Isiklike väärtustega vastuollu minemise puhul mainiti maailmavaatelist erinevust võrreldes juhtkonna või ülemuste otsustega, eetikakoodeksi rikumist või mõne loo tegemist, millega tegelemine oli kirjutaja jaoks väga häiriv.

Majanduslikud tegurid

Ajakirjanike palgataseme osatähtsus ametivahe- tuses oli intervjuudes korduvalt mainitud faktor. Palga suhe ajastu üldise kontekstiga kujunes intervjuudes ülioluliseks: 1990. ja 2000. aastatel töötanud ajakirjanikud hindasid oma palka kiidusõnadega, aga elukalliduse tõusu ja palgara- ha külmutamiste tõttu on rahulolu teenistusega ajapikku vähenenud. Seetõttu nentisid viimasel kümnendil ajakirjanikuna töötanud noored küsitletud korduvalt, et kui neil olnuks rohkem eraelulisi kohustusi, siis oleks nad olnud sunnitud otsima tasuvamat töökohta.

Et palgatase on langenud, tekitab palkade eba- võrdsus toimetusesiseseid pingeid. Näiteks mainis üks intervjuueeritav, et tundis kolleegide kadedust, kuna tal oli noore inimesena kõrgem palk kui mõnel „korüfeel“.

Toomas Mattson spekuleeris, et noori ajakirjanikke ajab kadedaks ja tighedaks, kui nad näevad, kuidas mõni endine kolleeg või kursusekaaslane teenib ajakirjanikutööga võrreldes mujal mitmekordset palka.

Korduvalt kõlas intervjuudes tõik, et vaimselt on väga keeruline ajakirjanikutööle tagasi tulla, kui sellega kaasneb teadmine, et töötaja palk ehk inimese materiaalne väärtus töötaja jaoks kahaneb. Paraku seab Eesti meediaauditooriumi väiksus karmid piirangud.

Väärtustatus tööturul

Endised ajakirjanikud tõid korduvalt välja, kuidas nende kompetentse teistes valdkondades väärtustati — ükski valimis olnud ajakirjanik ei otsinud uut tööd kauem kui paar kuud. Enamasti leiti uus töö tutvuste või avaliku konkursi kaudu. Raskem oli vaid majandussurutise ajal, mil tööturg oli oluliselt ahtam.

Kokkuvõte

Intervjuude tulemustest ning Susanne Fengleri ja Stephen Ruß-Mohli majandusteooriast lähtudes on endiste ajakirjanike ametivahetusel ja liikumisel kommunikatsiooni- või muusse valdkonda eeskätt mittemateriaalsed põhjused: konfliktid ülematega, ressursside puudujääk (aeg, süvenemise võimalus, töö mõtestatus), piiratud autonoomia. Autonoomia on kahanenud eriti jõudsalt viimastel aastatel, kui uudistetoimetuste sisu üle domineerib üha enam kommertslik müük, mis tähendab ka sisuturunduse ja reklaami müümist uudiste pähe.

Aga ajastu kontekstist lähtuvalt on muutunud ehk ka ajakirjandusest lahkumise mittemateriaalsete põhjuste olemus. Näiteks ei otsinud küsitletud noored ajakirjanikud enam aeglasema töötempoga võimalusi, vaid võimalikult palju erinevaid kogemusi. Rutiinitaluvus on nõrgenenud ja samas ei

peljata enam korduvat professionaalset ümberõpet. Ka lojaalsus ühele tööandjale pole enam nii tugev.

Valimis olnud ajakirjanike naasmist ajakirjandusse takistasid materiaalsed põhjused oluliselt — intervjuudes tõusid korduvalt esile palga keskpärasus, toimetuse ebamõistlik ja kesiste arenguvõimlustega hierarhia.

Kuna Eesti meediaauditoorium on piiratud suurusega, peab tööandja panema suuremat rõhku mittemateriaalsetele teguritele, kui tahab hoida ajakirjanikke motiveeritud ja lojaalsena (seda eeldusel, et tööandja tahab ajakirjanikku hoida, mitte ei pea teda kergelt asendatavaks). Mõtestatum juhtimine, horisontaalsem hierarhia, rutiinivabam töökorraldus, paindlikum tööaeg on mõned võtmeteterminid.

Aga ajakirjanikud peavad suutma end julgelt kehtestada ja leidma rohkem toetust kolleegide seast, kontserniüleselt. Tugeva ametiühingu olemasolu aitaks professionaalseid probleeme tugevalt esile tuua.

Kui ei teki toimivat ja motiveerivat hierarhiasüsteemi ning piiratud auditooriumi ja kahaneva reklaamimüügi tõttu säilib kesine palgatase, kahaneb ameti atraktiivsus nii noorte jaoks, kes alles mõtlevad ajakirjanikutöö peale, kui ka endiste ajakirjanike jaoks, kes võivad mõelda ajakirjandusse tagasi tulemise peale. Tulevikku vaadates tähendab see teadmiste vaakumi suurenemist ja professionaalselt pädeva tööjõu vähenemist ajakirjanduses.

Teadmised, oskused ja pädevused Eesti veebiajakirjanduses ning nende tegelik rakendamisvõimalus

Greete Palmiste

Veebiajakirjanduse sünniga käsikäes hakkasid oma elu elama ka utoopiad ehk lootused, mis noore ja veel rikkumata meediumi õlule pandi. Meediauurijad üle maailma ei ole aga veel näinud, et need lootused oleks tegelikult täitunud. Veeb areneb pidevalt nii tohutul kiirusel, et kogu võhm paistab minevat muutustega — eelkõige tehnoloogilistega — kaasaspüsimisele. Ka Eesti veebitoimetuste juhtidel on ootus, milline peaks üks veebitoimetaja olema. Lootus, mis jääb sageli paraku vaid utoopiaks, nagu selgus minu magistritööst.

Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad

Utoopiad, mille sõnastas David Domingo,¹ on hüpertekstuaalsus, multimediaalsus ja interaktiivsus. Esimene viitab nähtamatule võrgule, mis tekib tekstide omavahelisest viitamisest (lingitud sõnad, laused) ja mis peaks erinevalt traditsioonilisest ja lineaarsest meediast võimaldama tarbijal kaevuda üha sügavamale infosse ning kontrollida väidete allikaid.

Artikkel tugineb 2017. a juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitsitud samateemalisele magistritööle (juh Marju Himma-Kadakas). Vt <http://hdl.handle.net/10062/56866>.

¹David Domingo. *Inventing Online Journalism: Development of the Internet as a news medium in four Catalan online newsrooms*. PhD dissertation, Universitat Autònoma de Barcelona, 2006. www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/4190/dd1de1.pdf.

Multimediaalsus peaks tagama selle, et lugejal ei hakka enam kunagi igav ning et sõnumid jõuavad selgemalt kohale. See tähendab, et ajakirjanik esitab infot selle sobivaimas vormis: numbrid trende näitava graafikuna, emotsionaalsed sõnavõtted või kirjeldamatud hetked fotode või videotena jne. Seejuures on meediumide vaheldumine ühe loo piires pigem tavaline kui erand.

Kolmandaks — interaktiivsus. Veebiajakirjanduses nähti demokraatia tugevdajat, sest info piirideta levik peaks tähendama üha kõrgemalt haritud kodanikke, jätkuvalt tugeva neljanda võimu esindajaid ja seeläbi suuremat kontrolli võimulolijate tegevuse üle.

Veebiajakirjanduse uuringutes on märgitud, et utoopiad jäävadki soovideks, sest veebiajakirjandust mõõdetakse ja planeeritakse traditsioonilise ajakirjanduse parameetrite järgi. Võrrandis ei ole enam ammu vaid tuntud tegurid, sekka on tulnud palju tundmatuid muutujaid. Endised „tootmisplaanid“ ei anna soovitud tulemust, endine tööjaoitus samuti mitte.

Eelnev ei tähenda Domingo hinnangul, et ideaalid tuleks unustada. Vastupidi, need hoiavad silme ees sedasama läbipaistvamat, sisukamat ja demokraatiat tugevdavat ajakirjandust. Isegi, kui veebiajakirjandus ei suuda vastata ideaalile, on oluline uurida konteksti, milles ootused utoopiaks jäid, sest

selle kaudu on võimalik edasist arengut teadlikumalt suunata.²

Eesti ajakirjanikud on justkui jäänud veebi ühe omaduse lummusesse. See on kohehus ehk võimalus materjali auditooriumiga jagada ilma trükkimist või eetrit ootamata, mis on omakorda pandud võrduma kiirusega: kui ei ole *deadline*'i, on pidevalt kohustus olla online. Oma bakalaureusetöös tähele dasin seda, et töökultuur Eesti veebitoimetustes soosib pidevalt tooli veerel istuvat ajakirjandust ehk olukorda, kus ajakirjanik tunneb iga minut, et peab oma loo võimalikult kiiresti avaldama.³

Toona nenditi sedagi, et kuigi võiks teha põhjalikke ja mitut vormingut sisaldavaid lugusid, ei nähta selleks paraku võimalust. Niisiis näeme ju ba kahe utopia esinemist Eestis. Millest see tuleb? Kuivõrd teadlikud on tööandjad sellest, mida nad tahavad? Kas see peegeldub ka selles, milliste oskustega inimesi nad toimetusse palkavad?

Etteruttavalt võib öelda, et toimetuste juhtidel on silme ees küllaltki kindel pilt sellest, milline peaks olema üks hea veebiajakirjanik. See on ajakirjanik terava sotsiaalse närvi, uudishimu, õiglustunde ning mitmekesise ja usaldusväärse allikatevõrgustikuga,⁴ meediumile omaselt keegi, kes oskab töödelda visuaalset materjali,⁵ tõlkida numbrid graafikuteks ja valmis õppima uusi tehnilisi lahendusi.⁶ Igapäevane tööruutini aga jätab kümnetest omadustest ja oskustest järele vaid umbes iga kolmanda.⁷ Oskusi, mis peaks olema toimetusele trumbiks ja konkurentsieeliseks ehk võimaldama teha lisandväärtust pakkuvaid lugusid, ei saa arendada.

2017. aasta kevadel kaitstud magistritöös kõr-

vutasingi ootusi, mida toimetuse juhid ajakirjanikule panevad, eelkõige nende oskuste suhtes, ning tegelikke töösituatsioone. Uurimistööst valmis ka ingliskeelne teadusartikkel „Expectations and the actual performance of skills in online journalism“.

Meetod

Esitasin uurimistöös kolm küsimust.

- 1) Milliseid oskuseid ja teadmisi vajavad veebireporterid reporterite endi ja toimetuste juhtide hinnangul ning kui suurt hulka neist oskustest ja teadmistest tegelikkuses rakendatakse?
- 2) Millised tegurid mõjutavad oskuste kasutamist?
- 3) Kas on märgata muutust selles, milliseid oskusi veebireporteritelt oodatakse, või selles, milliseid oskusi nad töös kasutavad? Millised on need muutused?

Küsimustele vastuste saamiseks kasutasin 20 intervjuud, mille tegid 2012.⁸ ja 2015. aastal⁹ neli autorit. Küsitleti reportereid ja toimetajaid (toimetuse juhte), esindatud on Äripäev, Postimees, Eesti Päevaleht ja Delfi, ERR ning Õhtuleht ehk kõik Eesti suuremad ajakirjandusväljaanded, millel on veebitoimetused.

Micó¹⁰ ja Carpenteri¹¹ uurimuste põhjal koostas järgneva nimistu oskustest, mida veebiajakirjaniku juures hinnata:

- 1) **meediumipõhine paljuoskuslikkus** (*media multiskilling*) viitab sellele, millistes meediumides suudab ajakirjanik lugu teha (nt trükimeedia, audiovisuaalne meedia vm);
- 2) **tehniline paljuoskuslikkus** (*technical multiskilling*) tähistab seda, kui mitme osa eest ajakirjanik loo valmimistsükliks vastutab (nt teksti loomine, teksti toimetamine, teksti kujundamine, teksti illustreerimine jne);

² *Ibid*, lk 65.

³ Grete Palmiste. Eesti veebitoimetuste töökultuuri mõju sisu usaldusväärsusele. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, 2015. Vt <http://hdl.handle.net/10062/46670/>.

⁴ Eveliis Eek. Ülikoolis omandatavate veebiajakirjandustööks vajaminevate pädevuste vastavus tööandjate ootustega. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, 2013. Vt <http://hdl.handle.net/10062/30877/>.

⁵ Sue Robinson. Convergence Crises: News Work and News Space in the Digitally Transforming Newsroom. — *Journal of Communication*, 2011, Vol. 61, nr 6, lk-d 1122–1141; Rune Ottosen & Arne H. Krumsvik. Digital Challenges on the Norwegian Media Scene. — *Nordicom Review*, 2012, Vol. 33, nr 2, lk-d 43–55.

⁶ John Pavlik. The Impact of Technology on Journalism. — *Journalism Studies*, 2000, Vol. 1, nr 2, lk-d 229–237; Eva-Karin Olsson. Media Crisis Management in Traditional and Digital Newsrooms. Convergence. — *The International Journal of Research into New Media Technologies*, 2009, Vol. 15, nr 4, lk-d 446–461.

⁷ Serena Carpenter. An Application of the Theory of Expertise: Teaching Broad and Skill Knowledge Areas to Prepare Journalists for Change. — *Journalism & Mass Communication Educator*, 2009, Vol. 64, nr 3, lk-d 287–304.

⁸ E. Eek, 2013; Gunnar Leheste. Veebiajakirjanike tööd mõjutavad tegurid. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, 2012. Vt <http://hdl.handle.net/10062/25841/>.

⁹ Juhan Lang. Niisivaljaande veebilugejate maksimisvalmidust mõjutavad tegurid ja ärimudelite võimalused kasumi teenimiseks Äripäeva näitel. Magistritöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, 2015. Vt <http://hdl.handle.net/10062/46879/>; G. Palmiste 2015.

¹⁰ Josep Lluís Micó. *Periodisme a la Xarxa*. Vic: Eumo, 2006.

¹¹ S. Carpenter 2009.

3) **teemapõhine paljuoskuslikkus** (*issue multi-skilling*) näitab, kuivõrd ajakirjanik tunneb eri valdkondi ja oskab neist kirjutada.

Valimit võib kritiseerida selle poolest, et eri autorid tegid intervjuusid vastavalt oma uurimisküsimustele, mis olid mõnevõrra erinevad, küsimustikud ei olnud identsed. Parema analüüsi taganuks ka see, kui 2012. ja 2015. aastal oleks intervjuueeritud samu inimesi.

Kodeeritud intervjuude analüüsiks kasutasin kriitilist diskursusanalüütilist lähenemist, mis võimaldas mõnevõrra selgitada sedagi, mida otse välja ei öeldud. Oskuste ja teadmiste kõrval otsisin intervjuudest näiteid toimetuse töökorraldusele viitavatele teguritele, nagu ajasurve, suhtumine töötajatesse või koolitusvõimalused.

Peamised tulemused

Millised vastuseid anti uurimisküsimustele?

Milliseid oskuseid ja teadmisi vajavad veebireporterid reporterite endi ja toimetuste juhtide hinnangul ning kui suurt hulka neist oskustest ja teadmistest tegelikkuses rakendatakse?

Peaaegu kõik intervjuueeritavad töötasid ühendtoimetustes, kõige sagedamini tähendas see veebi ja ajalehe koostööd. Selgus, et sageli oodatakse veebireporteritelt initsiatiivi ja sellega koos ka oskust kirjutada lehelugusid. Seega esineb nõudlus meediumipõhise paljuoskuslikkuse järele. Toimetuste juhid näevad, et eri platvormidele kirjutamine on pädevus, mis peaks igal ajakirjanikul olema. Paraku ei tulnud intervjuudest välja, kuidas tuleks planeerida tööd, et jõuda kirjutada nii veebi kui ka lehte — võib-olla tuleks hoopis eelistada üht teisele?

Üha rohkem peavad inimesed arvestama, et nad on sisu tootjad, et nad ei tea, kas see läheb esimesena veebi, telefoni, lehte, portaali. Need inimesed peavad valmis olema, et tänapäeva ajakirjandus on väga multivõimalusterohke. [...] See ajakirjanik on tugev, kellel on oma allikad olemas. [...] Ega platvormidele tegemist ei saa õppida.

Nii rääkis Delfi toimetuse juht 2012. aastal. See tsitaat on ilmeka, sest näitab hästi ära toimetustes

puuduoleva: juhid ei mõista (või ei oska nende intervjuude raames selgitada), mida läheb tarvis, et jutustada lugu eri platvormidel. Planeerimisest ei räägita peaaegu üldse, kui just ei tule jutuks eriolukorrad.

Ajakirjanike oskusi võib intervjuude põhjal võrrelda tööriistadega, mis seisavad riivil ning vajaduse korral kätte võetakse. Näiteks rääkis Õhtulehe toimetaja nii:

See ei ole otseselt ka ainult veebi rida, aga ma arvan, ajakirjanikel üldse tänapäeval tuleb kasuks selliste žanrite valdamine nagu vajadusel pildi tegemine või video mingite žanrite harrastamine.

Küsimus on, kes vastutab, et tööriistad vajalikul hetkel ka õlitatud-teritatud oleks ning endiselt häid tulemusi annaks.

Teemapõhine paljuoskuslikkus on toimetuse juhtide seas väga hinnatud. Ajakirjaniku erialalisest haridusest hinnatakse enam seda, et ajakirjanik on mõne ala spetsialist ning et tal on mõnes valdkonnas tugev allikatevõrgustik. Esile tõstetakse ka tundlikku sotsiaalset närvi ja laia silmaringi.

Kuivõrd neid omadusi kasutada saab, jääb küsitavaks. Isegi kui reporteritel on lai allikatevõrgustik, ei saa nad sagedasti kontakte värskena hoida ja nii end teemaga kursis hoida. Pressiteadete ja refereeringute kõrvalt ei jää selleks aega. Sellele viitab ühe reporteri tõdemus, et kui oled veebis teatud aja töötanud, tekib vilumus kuue allikaga lugu kahe tunni jooksul valmis teha. See on aga üsna äärmuslik juhtum, hoopis levinum on olukord, kui käsil on mitu artiklit korraga: sel ajal, kui ühte allikat kätte ei saa, saab järgmise artikli tarbeks võtta kõne uuele inimesele.

Reporterid vastutavad veebiuudise valmimise tsükli tihti kõigi etappide eest. Toimetuse juhid hindavadki ajakirjaniku iseseisvalt töötamise võimet, kuid võib-olla on kogu tsükli eest vastutamine pisut liig. Toimetuse juhtide sõnul eelistavad nad ajakirjanikke, kel on tugev keelevalisus. Samas näeme ikka ja jälle trükivigadega ilmunud lugusid, mõnikord ka faktivigu. Paistab, justkui ei laseks töökorraldus ajakirjaniku oskustel teksti toimetamise käigus avalduda. Mõned näited intervjuudest.

Veebiajakirjandus on enamasti toimetamata. Ja see on üks suurimatest probleemidest. Jah, ma loen teiste lugusid üle ja toimetan neid pärast seda, kui nad avaldatud on.” (2012)

Kas mõnikord juhtub, et sa avaldad loo nii, et sa pole kindel, kas kõik selles esitatud faktid on õiged? Mmm... Kindlasti on ka seda ette tulnud, jah. Mul nüüd konkreetset näidet praegu pole, aga võib küll olla, aga siis ongi järsku mingi ... Tundub, et on, aga päris kindel ei ole. Siis nagu rõhutad, et kinnitamata andmetel veel praegu ja üritad ikka saada mingit ametlikumat kommentaari sinna juurde. (2012)

Originaalloom planeerimist ning selleks vajaliku kriitilist mõtlemist väga palju ei kasutata. Seda seletab reporterite eelistus lugu võimalikult kiiresti avaldada. Märgiti, et konfliktse loo eri poolte kommentaarid võib avaldada eraldi artiklina, sest seotud uudistena leiab lugeja vastulaused kergesti. Sel moel kasvab veebis päeva jooksul avaldatud nn ühikute arv, mis omakorda viitab sellele, et reporterid langetavad valiku pigem suurema hulga ühikute kui pikemate lugude kasuks. Eelneva põhjal võib öelda, et reporterid kasutavad kriitilist mõtlemist ennekõike lühiajaliste otsuste tegemisel ega mõtle sellele, kas või kuidas saavad konfliktse materjali puhul sõna kõik pooled.

Kõige enam kattuvad ootused ja tegelikkus mittetehniliste oskuste puhul. Tehnilised oskused tähendavad, et reporterid oskavad fotosid töödel- da või kasutada artiklite haldamise süsteemi, kuid need otseselt ajakirjanduslikku tööd ei toeta. Toimetuste juhid mainisid siiski ka tehnilisi oskusi, mida nad oma töötajate puhul vajalikuks peavad. Tegelikult tähendab see tihti seda, et kuigi reporteritel on vastavad oskused, kasutavad nad neid igapäevatoos harva.

Millised tegurid mõjutavad oskuste kasutamist?

Läbiv mõiste on siin kiirus. Või isegi kärsitus. Reporterid tunnistavad, et kuigi neil võib olla päevas avaldatavate ühikute maht lepingutes kirjas, ei kontrolli tegelikult keegi, kas või kui palju reporter päevas lugusid avaldab. Kiiruse ja tempo survet kirjeldatakse mingi seletamatu tundega toimetuse atmosfääris.

Kiirusenõuet võib seletada konkurentsiga. Mõnedki otsused, mille toimetuse langetab, lähtuvad sellest, mida teevad konkureerivad väljaanded. Olgu see siis nn pommuudis või mõni mitte nii ajakriitiline uudislugu — pidevalt võisteldakse, kes jõuab esimesena avaldada uue fakti, foto või kommentaari. See tähendab, et toimetajad ei pea silmas pidama vaid lugu, mille kallal nad töötavad, vaid mõtlema ka sellele, kuidas nende töö kiirus võib mõjutada kogu organisatsiooni. Järgnev tsitaat ilmestab hästi, et konkurentsi meeles pidamine on juhtkonna tasandil tähtsustatud.

Ma mäletan, kui siin suvel oli see Karen Dramb-jani¹² juhtum, siis noh, siin isegi vist mingi juhtkonna tasandil oldi väga rahul sellega, et oldi avaldamisega minut Delfist ees. Jah, tõtt-öelda uudis oli kaks minutit üleval, seejärel Postimehe *online*-võrk lendas tunniks ajaks auti, et noh, see ei olnud enam kellegi mure — see oli juba vääramatu jõud. Aga et minut Delfist varem, see oli tohutult oluline. (2012)

Analüüsides peatoimetajate vastuseid, saab selgemaks, et kiiruse ja konkurentsiolekorra tähtsustamine tuleb juhtkonnast, sest nemad peavad hakkama saama pidevalt muutuva meediamaaistikuga. Näiteks Postimehe juht selgitas 2015. aastal, et kuna veebis ei ole tema hinnangul ajaloolist uhkust nii palju kui traditsioonilises meedias, lähenevad reklaami ja klassikalise ajakirjanduse ehk avalikkuse huvid. Reklaami ning tasakaalustatud ja toimetatud ajakirjandusliku sisu vahel hakkavad piirid häguma.

Praegu meedia tegelikult sünnib laias laastus nagu kolme osapoole, kolme grupi poolt. Toimetusesisene, see meediaettevõtte ise oma töötajatega, tema kliendid reklaamiturul ja tema kliendid siis nii-öelda auditooriumi turul. Ja kõik need kolm on võrdselt ambitsioonikad sisu loomisel.

Postimehe juhi sõnul tähendab see omakorda, et ajakirjanikud peavad ümber harjuma ja unustama

¹² Karen Drambjan tungis 2011. a 11. augustil Kaitseministeeriumi hoonesse Tallinnas Sakala tänaval, kus ta hukkus tulevahetuses politseiga. Vastasseis kestis mitu tundi. Vt nt <https://www.postimees.ee/527604/kaitseministeeriumi-rundaja-oli-karen-drambjan>. — Toim

mõnekümne aasta taguse lehereporteri kuvandi, mis oli „väga respektabel“. Veebiajakirjanik on eespool kirjeldatud kolmikmudel is reklaamiandjate ja auditooriumiga võrdel positsioonil.

Reporterite tööd mõjutavaks teguriks võib pidada ka puudulikku personalipoliitikat. Peatoimetajate jaoks tähendavad vajalikud kulutused töötajatele valdavalt palkasid, kuid mitte koolitusi või muid reporterite pädevusi arendavaid investeeringuid. Osa reporteritest tunnistas, et toimetuses on liiga vähe töötajaid — näiteks kellegi haigestumisel läheb tööl olijate koormus liiga suureks.

Kas on märgata muutust selles, milliseid oskusi veebireporteritelt oodatakse või selles, milliseid oskusi nad töös kasutavad? Millised on need muutused?

Intervjuude põhjal saab öelda, et kõige enam on muutusi näha tehniliste oskuste valdkonnas, seda nii ootuste kui ka tööruutiniidetes. 2015. aastal rääkisid toimetuste juhid üha enam IT-võimekuse kasvatamisest toimetuse sees. Näiteks näeb Äripäev, et arendajad võiks töötada kõrvuti ajakirjanikega, et koostöös luua veebispetsiifilisemaid lugusid.

2012. aastat iseloomustab ühe toimetuse juhi öeldu: „Tänapäeva tehnoloogia on nii labane, et selle kõik õpetab selgeks viie minutiga. Siin ei ole üldse küsimust.“ Tehnoloogiale viidati kui mehaanilisele oskusele, kuid seda, kuidas tehnoloogiat loo jututamiseks ära kasutada, ei osatud kirjeldada. Siiski ei saa öelda, et visuaalse ja interaktiivse sisu pakumine käinuks ka 2015. aastal käsikäes ajakirjandusliku loojutustamisega — eelmainitud nähti endiselt pigem illustreerimisvõimalusena.

Huvitav erinevus paistis silma 2015. aasta intervjuudest, mil juhtkonna tasemel viidati veebireporteritele kui meediatöötajatele, mitte enam reporteritele.

Ajakirjanike roll — või õigemini meediatöötajate roll — on muutumas. [...] Ajakirjanikud peavad olema multifunktsionaalsed ja see on minu arvates tulevikus kohustuslik, et ajakirjanikul oleks kõik oskused: natuke siit ja natuke sealt.

Märkimisväärse vastuolu leiab 2012. aastal Delfi juhi ja 2015. aastal Delfi reporteriga tehtud intervjuudest. 2012. aastal sedastas juht, et kuna „ainult

veebis töötamine teeb inimese pinnapealseks“ ehk „ei anna võimalust süveneda“, püütakse seda lahendada põhimõttega „toota vähem, aga toota täpsemalt ja õigemaid lugusid“. 2015. aastal sedastab sama toimetuse reporter: „Üldiselt on meil väga tootev liinitöö.“ Võib olla, et 2012. aasta põhimõtetest on kolme aastaga loobunud, kuid vastuolu võib viidata ka sellele, et kuigi toimetuse juht teab töötajatele osaks saavast pingest ning teab ka, et see tuleb tööst endast, ei ole ta tegelikult suutnud töötajaid toetavaid mehhanisme töösse seada.

Kuidas edasi?

Kui arvestada, et veebi võimalused üha arenevad, siis kas peaks veebiajakirjanike oskustepagas sellega samas tempos täienema? Juhan Langi¹³ intervjuudest selgub, et areng on meediajuhtide arvates normaalne ja isegi oodatav. Lisaks sellele, et ajakirjaniku või reporteri nimetuse asemel võiks ühe meediajuhi arvates kasutada sõna „meediatöötaja“, lisab Äripäeva juht ajakirjaniku töö ja rolli definitsiooni ühe uue muutuse: „Tegelikult ei ole ajakirjaniku töö enam informatsiooni kättesaadavaks tegemine, vaid filtri panemine [info] ülekülluses. Ta näitab inimesele, mis on tõeliselt oluline.“

On paradoksaalne, et kui küsisin 2015. aastal, kui võrd on ajakirjanikud toimetuse arengu ja ettevõtte käekäiguga seotud või kui võrd kaasatakse ajakirjanikke organisatsiooni töösse, vastati üldiselt, et peaaegu üldse mitte. Üks reporteritest ütles, et hoiab ettevõtte käekäigul silma peal börsiuudistes, teine aga märkis, et ta ei leia aega, millal veel ettevõtte töö ja arengu peale mõelda saaks. Samas ootavad toimetuste juhid pidevat kalkuleerimist ja konkurentidega arvestamist. Kuid paistab, et veebitoimetuste liikmetelt — nimetagem neid siis reporteriteks või meediatöötajateks — oodatakse üha enam veel ühe oskuse lisandumist. See on meedia-maastiku mõistmine ning enese nägemine ettevõtte töötajana.

Langi tööst ilmnes niisamuti, et Eesti kitsavõitu ja üsnagi küllastunud meediamaaistikul otsitakse siiski aktiivselt ettevõtete laiendamise võimalusi. Meeles tuleb pidada ka muutuvat ajakirjandusturgu. Eraettevõtted paistavad aga eelistavat horisontaalset

¹³ J. Lang 2015.

laienemist, oma domeeni laiendamiseks ostetakse üle teemaportaale (kinnisvara-, auto-, kupongide ja meelelahutusleheküljed), mille tegevus pole mingil moel ajakirjandusega seotud. Samas märgitakse, et uute teenimisvõimalustena nähakse ka vertikaalset laienemist ehk nišiportaalide avamist.

Ettevõtte laienemisele keskendumine tähendab kaht asja. Esiteks seda, et ettevõtete juhid ei lange ta otsuseid ajakirjanduslikust mõtlemisest lähtuvalt, mis võib ajakirjanikele autonoomsuse mõttes tähendada suurt tegevusvabadust – hoolitsetakse ju selle eest, et ettevõttel tervikuna läheks edukalt. Positiivse tagajärjena tähendab eelnev muidugi ka kindlat palka ja loodetavasti töökeskkonna arengut. Aga teisest küljest on juba praegu näha, et toimetuste juhid, kes peaks määrama ajakirjandusliku töö põhimõtted ja väärtused ning üldise suhtumise, peegeldavad toimetusse hoopis kiiruse ja konkurentide edastamise eelistusi. Nii ei jää reporteritel muud üle, kui lähtuda juhtimisest.

Teiseks tähendab ettevõtte juhtide kaugenemine ajakirjanduslikust turust, et toimetusele pannakse ühel hetkel ajakirjandusest kaugel olevaid ootusi. Üks Postimehe juhtidest ütles selgelt välja, et veebis töötavad ajakirjanikud ei ole nn eliiti kuuluv ühiskondlik grupp. Nad peavad ajakirjanduseetika ja ettevõtte kasumliku käitumise vahel oskuslikult laveerima. Viimast — ettevõttele kasumliku käitumise nõuet — näeme ka ülal esitatud küsitluse tulemustest. Kui praegu avaldub see töös kiirusele orienteerituses ehk konkurentide seljatamises, võib oletada, et ka muude ettevõtte juhtkonna esitatud suundade omaksvõtmine ei ole probleem.

Tulemustest tuli välja seegi, et veebiajakirjanikud ei näe end ise kuigi tihti ühiskonna valvekoerana. See on ehk mõistetav, kui selle rolli täitmiseks vajalikke oskusi – aktuaalse probleemi märkamine ja sõnastamine, intervjuerimine, analüüsimine – ei ole võimalik iga päev kasutada, rääkimata töö mõtestatud analüüsimisest. Tekib küsimus, kui võrd hästi saab nii hoitud veel üks ajakirjanikele oluline omadus — olla eetiline kompass. Kui ajakirjanik ei tunne end ajakirjanikuna, kas tal on siis julgust seista oma tööandja ees avalikkuse huvide eest?

Aga oletame, et ettevõtte juht peab silmas ajakirjanduseetikat ning ei eelista reklaamiandja või sisuturunduse ostja huve avalikkuse omadele. Näiteks üks intervjueritud juhtidest arvab, et tegelikult ei

pea sisuturunduslik tekst olema auditooriumile tingimata kahjulik, vaid vastupidi, see võib olla ka informeeriv ja tasakaalustatud. Kui toimetus suudab hoida ajakirjanduslikku autonoomiat, töötada lugeja jaoks läbipaistvalt (s.o märkida ära, kuidas on artikli valmimist rahastatud) ja keelduda lepingutest, millega tellijal on õigus sisu toimetada, siis ehk võime aja jooksul tõesti hakata märkama lugusid, mille teema-algatus ei ole tulnud toimetusest, kuid mis on ometi põhjalikud ning mitmekülgsed.

See võib kallutada toimetuse prioriteedi kvantiteedilt kvaliteedile — soovib ju väljaandelt artikli tellija pigem üht ajakirjanduslikku meistriteost, mitte 30 kiiresti toodetud ja kirjavigadest kubisevat ühikut. Muidugi võib tellimustööde kasv kaasa tuua ka selle, et n-ö tavapärase, praeguse veebitoimetuse kõrvale luuakse uus üksus. Siiski võib loota, et meediapilt täieneb põhjalikumalt läbitöötatud artiklitega. Kuid siingi kerkib üles selle artikli tuumküsimus: toimetuse juhtide ootused ajakirjanikele ning nende loodud toimetuse tööruut ei aita praegu kaasa paljuoskuslike ja loovate ajakirjanike tööle ja arengule. Kust leitakse need ajakirjanikud, kes meistriteoseid looma hakkavad?

Oletusele meediapildi sisulisest rikastumisest kipub kriipsu peale tõmbama eespool mainitud täheldus Postimehe juhilt: veeb on lühema ajaloo ja seega ka väiksema nn ajaloolise uhkuse tõttu meedium, kus on hea hägustada piire nii reklaami ja ajakirjanduse kui ka valge ja kollase sisu vahel.

Ajakirjanike rolli autonoomia hoidmisel ja avalikkuse huvide kaitsmisel ma juba kirjeldasin, õigmini küsisin, kas see on võimalik. Aga kas ei ole nii, et mõnes meediamajas näeme juba ajakirjandusliku ja reklaamisisu piiride ohtlikku hägustumist?

Rõõm on märgata, et toimetuse juhid näevad küllalt selgelt veebi uue ja eraldiseisva meediumina, mitte kanalina, mille kaudu ajalehtedes või teles loodud sisu levitada. See annab lootust, et juhid hakkavad põhjalikumalt analüüsima ka seda, kuidas meediumi omapärasid põhjalikumalt ära kasutada. Kõigi meediaettevõtete juhid märgivad, et investeeringud veebi on viimastel aastatel märgatavalt kasvanud. Kuigi enamasti mõeldakse selle all uusi programme või tehnikat, on märke sellestki, et toimetustesse kavatakse juurde tuua kompetentseid inimesi tehnilisest ja andmetöötluse valdkonnast. Seega võib arvata, et ehk ei pea

uudistereporterid neid oskusi vabast ajast õppima.

Seda visiooni, kuidas inimeste tähelepanu sotsiaalmeedia ning muu info ülekülluse kõrvalt ajakirjandusliku kvaliteetsisu juurde tuua, ei ole aga ühelgi meediaettevõtte juhil. Osalt seetõttu, et statistika näitab selgelt inimeste eelistusi: suurepärane intervjuu või reportaaž ei saa pooltki nii palju vaatajasi kui rängalt lõppenud autoõnnetus, mille juurde on lisatud ka fotod sündmuspaigalt. Arvestades, et kõik meediajuhid ei pea oluliseks, et ettevõtteid juhiks ajakirjandusliku taustaga inimene, on kaheldav, kas kvaliteediprobleem lahendatakse.

Samas märgivad nii Äripäeva kui ka Ühinenud Ajalehtede juhid, et neil ei ole toimetustes piisavalt häid ajakirjanikke, kes suudaks lugejat köitva sisuga väljaande juurde tõmmata: „Probleem on selles, et me ei suuda neid leida. Meil ei ole ajakirjanikud piisavalt võimekad.“ Niisiis paisab osa veebitöö iseloomu muutumise kohustusest langevat ikkagi ajakirjanikele endile. Kas tugevad eneseteadlikud ajakirjanikud suudaks murda konkurentsil ja kiirusel põhinevat töösüklit ja muuta veebi sisu mitmekesisemaks? Küsin taas: ehk peaks muutused algama toimetustest endist, reporterite tasandilt?

Veebitegijate oskuste töös hoidmine on aga seda olulisem, mida tugevamasse turbulentsi satub nende töökeskkond — veebimeedia üldisemalt. Paistab, et identiteedikriisis olevad reporterid ei püüa praegu murda tööritiini, et tunda end täisväärtuslike ajakirjanikena. Mõeldes aga sellele, et reporterid peavad tajuma üha paremini, kuidas olla infomüra lugejatele teenäitaja, läheb vaja põhimõttekindlaid ja iseseisvaid reportereid, kes tehnilisi oskusi küll piisavalt vallates oleksid pigem

pädevad just oma kindlas teemavaldkonnas.

Teiseks pean oluliseks rõhutada, et kõik veebitoimetustes loodud sisu analüüsivad uurimused peaksid kindlasti arvestama tingimustega, milles reporterid töötavad. Siinse uuringu tulemustest selgub, et tihtipeale ei peegelda veebis ilmunud materjal reporterite tegelikke oskuseid ja teadmisi. Seega saab analüüsida küll konkreetseid tekste, kuid sisu analüüsi põhjal järelduste tegemine reporterite oskuste kohta võib anda vildaka tulemuse.

Ehk ongi just see üks põhjustest, miks veebireporterid oma töö ja ameti lehereporteritest madalamale tasemele asetavad. Vaid kiirusele ja konkurentsile keskendudes jääb vähe aega eneserefleksiooniks või ka kolleegidelt tagasiside saamiseks. See tähendab, et suuremas jaos saadakse tagasiside kommentaatoritelt, kes teevad seda pelgalt ilmunud teksti põhjal, kuid markeerivad ära just reporteri isiku. Võib-olla ei ole neil olnud võimalust reporteri meisterlikku külge nähagi.

Eelnev arutlus kattub tööturule siirdujate oskuste ja teadmiste pagasi kujundamise üldise suunaga: just ülekantavad pädevused saavad üha olulisemaks. „Ülekantavate pädevuste peamine väljund on erialane ja erialaülene paindlikkus ning erinevates ja muutuvates töövaldkondades ja -keskkondades „hakkamasaamise“ võime.“¹⁴ Lisaks sellele, et toimeetus peaks pöörama rohkem tähelepanu ajakirjanike spetsiifiliste oskuste arendamisele, on kasvava tähtsusega ka oskused, mis aitavad ajakirjanikul tulla toime kiiresti muutuvas keskkonnas ning säilitada eneseväärikust ja julgust. Toimetused peaks tagama, et ajakirjanik saaks keskenduda sellele, milles ta on kõige parem: olla ajakirjanik.

¹⁴ Siret Rutiku. Ülekantavate pädevuste arendamine kõrghariduses: juhendmaterjal. Sihtasutus Archimedes, 2014.
<http://primus.archimedes.ee/sites/default/files/Ylekantavate%20p2devuste%20arendamine%20k6rghariduses.pdf>.

Maakonnalehtede ajakirjanike tunnetatavad tööülesanded

Kairi Janson

Sissejuhatus

Suurbritannia meediauurijad Saltzis ja Dickinson on öelnud, et ajakirjanduse „värskelt verelt“ oodatakse muutusi — et ta oleks mitmekülgne ja suudaks töötada mitmel platvormil korraga.

See tendents ei esine üksnes Suurbritannias, vaid kogu maailmas. Viimaste kümnendite digirevolutsioon on klassikalist toimetusetööd muutnud. Kui varem oli vaja tekstivormis lugusid üksnes paberlehte, siis nüüd peab sisu tootma ka *online*-väljaandele. Seejuures ei ole kaks toimetust selgelt eraldatud. Need, kes kirjutavad paberlehte, peavad täitma ka veebiväljaannet ja vastupidi. Samuti on muutunud formaat: lugude kirjutamise asemel saab infot edasi anda ka multimeedia abiga, nt videolugusid tehes. Tööülesannete rohkust ja mitmekesisust on sageli seostatud läbipõlemisega.

Uurimuse eesmärk on anda ülevaade maakonnalehtede ajakirjanike tunnetatavatest ülesannetest. Selleks intervjueriti 22 ajakirjanikku, kes töötasid vähemalt viis korda nädalas ilmuvates maakonnalehtedes. Kuna uuritavad erinesid nii vanuse kui ka ajakirjanikuna töötatud aja poolest, sai leida vanuse ja staažiga seonduvaid eripärasid. Uurimuse tulemused annavad aimu, kas tööülesannete rohkus ohustab maakonnalehtede ajakirjanikke läbipõlemise seisukohast ja kas noorte läbipõlemise oht võiks olla suurem.

Artikli aluseks on 2017. a juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetöö (juh Signe Ivask). Vt <http://hdl.handle.net/10062/56717>.

Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad

Ajakirjanike tööjaotus

Tavaliselt on ajalehe peamine üksus osakond ehk toimetus. Seega: kui lugeja loeb lehte sirvides külgede pealkirju, siis on enamasti igäühe puhul olemas vastav toimetus (ajakirjanik), kes lehekülje eest vastutab.¹ Väikeste maakonnalehtede toimetuse struktuur ja töökorraldus on lihtsam. Seal vastutab iga ajakirjanik kindla teema eest ja seega ei saa öelda, et väikeste maakonnalehtede toimetused oleksid jagatud eraldi alatoimetusteks. Eraldi osakonnad ja jäigem tööjaotus tekivad tõenäoliselt siis, kui toimetuses on rohkem kui 7–8 liiget.²

Lihtsustatult võib kõigi ajakirjanike (nii reporterite kui ka toimetajate) ülesandeks pidada uudiste hankimist ja lehte toomist.³ Toimetajate ülesanded erinevad toimetustes ilmselt rohkem kui reporterite omad.

Ajakirjanike ülesanded tehnoloogiaajastul

Seoses veebiajakirjanduse võidukäiguga viimastel aastakümnetel on väljaanded on võtnud suuna laiemale ja üldisemale auditooriumile ning pakuvad tasuta ja odavalt toodetavaid uudiseid. Et toota

¹ Halliki Harro. Ajalehe toimetuse struktuur ja töökorraldus. — Halliki Harro. (Toim) Meediaorganisatsioon I. Tartu: Tartu Ülikool, 1998, lk 26.

² *Ibid.*, lk 31.

³ Sulev Uus. Toimetuse töökorraldus. Eilsest tänasesse. — H. Harro. (Toim), 1998, lk 19.

rohkem sisu vähema kuluga, võivad toimetused mh kokku hoida töötajate pealt. Töötajaskonna vähenedes hakkab ajakirjanikke asendama odavam tööjõud või lisatakse allesjäänud ajakirjanikele tööülesandeid.⁴ Vähenenud töötajate arv tähendab Robert Picardi sõnul,⁵ et väljaanded sõltuvad üha enam ajakirjanike individuaalsetest võimetest.

Uute kommunikatsioonivahendite tõttu on ajakirjanduses üha olulisemaks muutunud kiirus. Internet ja mobiiltelefonid on meediatarbijatele pidevalt kättesaadavad ja oluline on pidev infoedastus. Sellest tulenevalt panevad tööandjad rõhku just ajakirjanike produktiivsusele.⁶

Uue meedia tulekuga on moodustunud konvergeerunud (*converged*) toimetused. Mark Deuze⁷ defineerib konvergenti meedias kui üha intensiivistuvat koostööd varem eraldiseisvate toimetuste ja moodsa meediaettevõtte muude osade vahel. Saltzis ja Dickinson⁸ on sedastanud, et USA-s oodatakse palgatavatelt ajakirjanikelt võimekust töötada mitmel platvormil korraga. Olulised on nii paber- ja veebiväljaandes kirjutamine kui ka multimeediaoskused.⁹ Varem väljaandes töötanud ajakirjanikud nii mitmekülgsed ei ole, sest esiteks on nende väljaõpetamine raske ja teiseks ei soovi nad ise muutuda.¹⁰ Just konvergenti tõttu ei ole toimetuses ametikategooriad enam selgelt eristatavad.

Seoses uue tehnoloogiaga on tekkinud uued töötajadki: veebiajakirjanikud. Saltzis ja Dickinson¹¹ on kirjutanud, et online-ajakirjaniku staatust ei peeta nii kõrgeks kui paberväljaande ajakirjaniku oma. Selle põhjusteks võib olla, et *online*-platvormil töötavad pigem noored ja kogenematud ajakirjanikud ning veebiväljaan-

net peetakse pigem paberlehe vähem oluliseks vormiks.

Motivaatorid

Motivaatorid on ajendid, mis stimuleerivad kedagi soovitud suunas tegutsema.¹² Motivaator mõjutab otsuseid, mis on seotud töötajate panustamisega oma tööülesannetesse.

Motivaatorid võib jagada rahalisteks ja mitterahalisteks. Rahalised tasud on nt palk ja boonused. Need aitavad rahuldada töötajate psühholoogilisi vajadusi ja luua turvatunnet ning tähistavad tihti ka staatust, võimu ja austust.¹³

Mõned olulisemad mitterahalised motivaatorid on (eluterve) konkurents, töö rikastamine ehk töötajale täiendava vastutuse andmine, töömahu suurendamine ja seeläbi töö väljakutset pakkuvamaks muutmine, arengu võimaldamine ning meeskonnatööga seonduvad grupimotivaatorid.¹⁴

Läbipõlemine

Maslach, Schaufeli ja Leiter¹⁵ on kirjutanud, et läbipõlemine on kaua kestev reaktsioon emotsionaalsetele ja inimestevahelistele tööga seotud kroonilistele stressitekitajatele. Läbipõlemine võib olla seotud terviseprobleemidega¹⁶ ja põhjustada ajakirjandustöölt lahkumist.¹⁷ Läbipõlemise näitajad on nii-öelda üldajakirjanikel kõrgemad kui spetsialiseerunud ajakirjanikel.¹⁸ Need tulemused on aktuaalsed meilgi, sest Eesti ajakirjanikud on valdavalt üldajakirjanikud.¹⁹

Läbipõlemiseni võivad viia näiteks tähtajad ja

⁴ Piet Bakker. New journalism 3.0 — Aggregation, Content Farms, and Huffinization: The rise of Low-Pay And No-Pay Journalism. Paper presented at the Future of Journalism Conference. Cardiff, 8–9 September 2011. Vt <http://www.mediafutureweek.nl/wp-content/uploads/2012/05/whitepaper-New-Journalism-30-HU.pdf>.

⁵ Robert Picard. Journalism, Value Creation and the Future of News Organizations. Joan Shorenstein Center on the Press. (Politics and Public Policy Working Paper Series 4.) Boston: Harvard University, 2006. Vt <http://www.robertpicard.net/PDFFiles/ValueCreationandNewsOrgs.pdf>.

⁶ *Ibid.*, lk 35.

⁷ Mark Deuze. What is Multimedia Journalism? — Journalism Studies, 2004, Vol. 5, nr 2, lk 140.

⁸ K. Saltzis, R. Dickinson 2008, lk 220.

⁹ *Ibid.*; Edgar Huang et al. Bridging Newsrooms and Classrooms: Preparing the Next Generation of Journalists for Converged Media. — Journalism & Communication Monographs, 2006, Vol. 8, nr 6, lk 228. <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/152263790600800302>.

¹⁰ K. Saltzis, R. Dickinson 2008, lk 220.

¹¹ *Ibid.*, lk 223.

¹² Sampat Mukherjee, Sanjib Kumar Basu. Individual Perspective. — Sampat Mukherjee, Sanjib Kumar Basu. (Toim) Organisation & Management and Business Communication. Delhi: New Age International, 2005, lk 125.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Herman Aguinis, Harry Joo, Ryan K. Gottfredson. What Monetary Rewards Can and Cannot Do: How to Show Employees the Money. — Business Horizons, 2013, Vol. 56, nr 2, lk 245.

¹⁵ Christina Maslach, Wilmar B. Schaufeli, Michael P. Leiter. Job Burnout. — Annual Review of Psychology, 2001, Vol. 52, lk 397.

¹⁶ *Ibid.*, lk 406.

¹⁷ Scott Reinardy. Newspaper Journalism in Crisis: Burnout on the Rise, Eroding Young Journalists' Career Commitment. — Journalism, 2011, Vol. 12, nr 1, lk 34.

¹⁸ Betsy B. Cook, Steven R. Banks. Predictors of Job Burnout in Reporters and Copy Editors. — Journalism Quarterly, 1993, Vol. 70, nr 1, lk 114.

¹⁹ Halliki Harro-Loit, Epp Lauk. Journalists in Estonia: Country Report. Munich: University of Munich, 2011. https://epub.ub.uni-muenchen.de/29706/1/Harro-Loit_Lauk_Country_report_Estonia.pdf.

pikad tööpäevad,²⁰ rööprähklemine ja kiiruse surve²¹ või madal palk.²² Tööga rahulolematuse seondub samuti läbipõlemisega.²³

Läbipõlemisega on tihedalt seotud ka rollistress.²⁴ Rollistressi võivad põhjustada rollikonflikt ehk olukord, kus inimene puutub kokku omavahel vastukäivate nõudmiste või ootustega, või rolli ebaselgus, mille puhul jääb segaseks, millised on tõised ootused — milliste meetoditega ülesandeid täita ja millised on efektiivse või mitte-efektiivse töö tagajärjed.²⁵ Ülesannete ja rolliga seotud tööstressi on võimalik vähendada, kui organisatsioon on selgelt formuleerinud oma eesmärgid ja strateegia ning töötajad teavad seda. Nii saab luua eesmärkidele vastava struktuuri ja ametijuhendid.²⁶

Eriti alati on läbipõlemisele just noored ja vähese staažiga ajakirjanikud.²⁷

Maakonnalehtede ajakirjanikud

Eesti maakonnalehtedele, nagu meediale üldiseltki, mõjus ligi kümme aastat tagasi maailma tabanud majanduskriis. Vahemikus 2007–2009 vähenes maakonnalehtede töötajate koguarv ligi 60 inimese võrra, seda küll pigem muude töötajate kui ajakirjanike arvelt.²⁸ Maakonnalehtede töötajate palgatase majanduskriisi tulemusena drastiliselt ei vähenenud, ent langus võis toimuda honoraride ja lisatasude arvelt. Tõenäoliselt hakkasid ajakirjanikud kriisi ajal endise palga eest rohkem ülesandeid täitma, kuna ilmselt ei võetud lahkunud töötaja asemele uut, vaid tema ülesanded jagati kolleegide vahel.²⁹ Merili Nikkolo magistritööst³⁰ nähtus sel-

legipoolsest, et maakonnalehtede ajakirjanikud olid tööga rohkem rahul kui üleriigiliste lehtede omad. Sealjuures väärtustasid maakonnalehtede ajakirjanikud üleriigiliste lehtede omadest rohkem tööd ennast ja vähem saavutusvajadust.

Kuigi võrreldes üleriigiliste lehtede ajakirjanikega pidas palka töö puuduseks rohkem maakonnalehtede ajakirjanikke, ei olnud erinevus märkimisväärne.³¹ Üleriigiliste lehtede töötajatel on tänini kõrgem palk.

Maakonnalehed praegu

Praegu kuulub Eesti Ajalehtede Liitu 18 maakondliku levikuga lehte. Maakonnalehtede hulka võib arvestada ka Postimehe vahel ilmuva Tartu Postimehe. Koos Tartu Postimehega ilmus vähemalt viis korda nädalas seitse maakonnalehte. Eesti Ajalehtede Liidu kodulehe ja Eesti Meedia andmete põhjal arvutades on selliste väljaannete keskmine tiraaž ligi 8700 eksemplari. Selle järgi võiks viis korda nädalas ilmuvad väljaanded jagada kaheks: keskmisest tiraažist madalama ja kõrgema trükiarvuga lehed. Esimesse rühma kuuluvad Saarte Hääl, Virumaa Teataja, Põhjarannik (ja selle tõlkeleht Северное Побережье), Sakala ning Meie Maa. Teise rühma ehk keskmisest kõrgema tiraažiga lehtede hulka kuuluvad Pärnu Postimees ja Tartu Postimees.

Meetod

Andmete kogumiseks tehti individuaalsed poolstruktureeritud eksperdiintervjuud 22 ajakirjanikuga. Esiti moodustati klastervalim, võttes vaatluse alla vähemalt viis korda nädalas ilmuvad maakonnalehed, mille seast valiti kolm. Ühe väljaande tiraaž oli väiksem kui viis korda nädalas ilmuvate väljaannete keskmine ja kahe omad suuremad. Pärast seda koostati kolme väljaande ajakirjanikest (reporteritest ja toimetajatest) juhuvalim. Üks uuritav vastas e-kirja teel. Andmete analüüsimiseks kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi.

²⁰ S. Reinardy, 2011.

²¹ K. Saltz, R. Dickinson 2008, lk 224.

²² B. B. Cook, S. R. Banks 1993, lk 114; S. Reinardy 2011.

²³ Christina Maslach, Victor Florian. Burnout, Job Setting, and Self-Evaluation among Rehabilitation Counselors. — *Rehabilitation Psychology*, 1988, Vol. 33, nr 2, lk 91.

²⁴ Christopher H. Thomas, Melanie J. Lankau. Preventing Burnout: The Effects of LMX and Mentoring on Socialization, Role Stress, and Burnout. — *Human Resource Management*, 2009, Vol. 48, nr 3, lk 422.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Ruth Alas. Juhtimise alused. Tallinn: Külim, 2001, lk-d 128–129.

²⁷ B. B. Cook, S. R. Banks, 1993, lk 114; Piia Puuraid. Eesti päevalehtede ja nende lisalehtede uudistetoimetuste ajakirjanike läbipõlemise uuring Maslach Burnout Inventory meetodil. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, Ühiskonnateaduste instituut, 2014.

²⁸ Sulev Valner. Maakonnalehtede aasta 2009 — edukas ellujäämiskursus. — Indrek Ude, Peeter Vihalemm. (Toim) Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2009/2010. Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, 2011, lk 26.

²⁹ *Ibid.*, lk 27.

³⁰ Merili Nikkolo. Ajakirjanike töörahulolu kujundavad tegurid. Magistritöö. Tartu Ülikool, Ettevõttemajanduse instituut, 2011.

https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/16275/Nikkolo_Merili.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

³¹ *Ibid.*, lk 68.

Peamised tulemused

Intervjuudest nähtus, et osakondades on vähe ajakirjanikke. Valdavalt täitsid nii reporterid kui ka toimetajad Halliki Harro³² kirjeldatud väikese maakonnalehe ajakirjanike ülesandeid: mõni reporter vastutas teatud teemade eest, toimetajad teatud lehekülgede eest. Mõnel juhul täitsid reporterid ka toimetaja ülesandeid, toimetajad aga kirjutasid lugusid mujalegi kui enda leheküljele. Samas eristati oma ülesandeid nendest, mis seondusid mõne teise rolliga. Seega tunnetasid ajakirjanikud, et täidavad neid ülesandeid lihtsalt enda omadele lisaks.

Osa uuritutest olid üldajakirjanikud. Tihti ei räägitud kaetavatest valdkondadest üldse, mõnel juhul mainiti mitut valdkonda. Teisalt tegid ajakirjanikud lugusid mitmele platvormile ja mitmes meediumis. Nad mainisid, et on pildistanud, kokku puutunud multimeedialugudega ja kirjutanud lugusid nii paberlehte kui ka veebi. Seejuures peeti veebiväljaannet vähem prestiižseks kui paberlehte, mis kattub Saltzise ja Dickinsoni³³ uurimistulemustega. Nagu eespool nägime, on nii üldajakirjaniku tööd, rollistressi kui ka üleüldist ülesannete rohkust seostatud läbipõlemisega.

Aja jooksul lisandunud ülesannetena tunnetati veebiplatvormitööd, vahel ka multimeedialugusid. Seejuures märgiti veebiplatvormitööd lisandunud ülesandena isegi siis, kui see ei olnud lepingusse lisatud. Tulemused viitasid, et veebiplatvormitöö hakkas ajakirjanikele tasapisi lisanduma 10–16 aastat tagasi, ent muutus eriti oluliseks ligemale viis aasta tagasi. Kuni viieaastase staažiga ajakirjanikud olid seda ülesannet kogu staaži jooksul täitnud, pikema staaži puhul märgiti ülesannet lisandununa. Tõenäoliselt on multimeedialoodki ajakirjanike ülesanneteks saanud ligi viis aastat tagasi, sest just alla viieaastase staažiga ajakirjanike jutust ilmnes, et multimeedialugusid on tehtud ajakirjanikutöö algusest peale. Võib arvata, et peamiselt tulid need ülesanded juurde just alla 30-aastastele ehk noortele ajakirjanikele, kes märkisid seda ülesannet lisandununa eriti tihti. Seega saab järeldada, et veebiülesannete täitmine lisandus kõigile toimetuse ajakirjanikele, aga multimeedialood just noorematele. Samuti võib öelda, et multimeedialugude loomine

on maakonnalehtede toimetustes värskem nähtus kui veebilugude tegemine.

Mitu ajakirjanikku töid välja, et olukord, kus peab vaheldumisi täitma või olema valmis täitma mitut eri ülesannet, on väsitav või ajab töörütmi segamini. Toimetustes olid valvereporterid, kelle ülesanne oligi muude ülesannete kõrvalt terve nädala või nädalavahetuse jooksul olulise sündmuse puhul kiirelt reageerida ja sellest lugu teha. Seega peavad nemad ka töövälisel ajal kogu aeg valmis olema. Tuli välja, et selline valmisolek on kurnav. Nagu Saltzis ja Dickinson³⁴ leidsid, on kiire töötempo ja rööprähklemine samuti seotud läbipõlemisega.

Ajakirjanike sõnul oli neile lepingumuutusena viimaste aastate jooksul tööülesandeid lisandunud. Ülesannete lisandumist või muutumist põhjendati sageli töötajate lahkumisega. Võimalik, et majanduskriisi ajal tekkinud ülesannete jaotus on toimetustes tänini püsinud. On raske hinnata, kui suurel määral täitsid ajakirjanikud lepingus olevaid ülesandeid, sest need olid ajakirjanike sõnul üldjuhul piiritletud laialt või lepingu sisu ei teatudki. Nii peab ajakirjanik põhimõtteliselt iga temale suunatava ülesandega nõustuma, kuna ei tea, kust läheb piir tema ja kellegi teise ülesande vahel. Sel juhul aitaks konkreetne ametijuhend ülesande ja rolliga seotud tööstressi vähendada. Lepingute umbmäärasust võib pidada tööandja strateegiliseks käiguks, kuna esiteks nõuab lepingute muutmine lisatasu ja teiseks saab nii kõik vajalikud ülesanded toimetuse liikmete vahel ära jagada.

Erinevus lepingus sätestatud ülesannete ja tegeliku töö tajumisel kerkis esile nende ajakirjanike puhul, kelle leping oli koostatud peamiselt veebiplatvormi lugude tegemiseks, aga kes kirjutavad ka paberväljaandesse. Selle olukorra võis põhjustada ajakirjanike väljatoodud asjaolu, et töölepingut muudeti harva või olid muutused vaid formaalsed ega puudutanud ülesannete kirjeldust.

Uurimuses käsitleti ka tajutavaid lisaülesandeid — neid, mis ei ole lepingus ette nähtud. Enamasti tajuti lepinguväliste ülesannetena harvemini kui iga päev täidetavaid ülesandeid. Mõni ajakirjanik aga arvas, et lepingus on kõik tema tööülesanded kirjas. Need ajakirjanikud ei teinud enamasti multimeedialugusid ega olnud veebivalves — seega ei täitnud

³² H. Harro 1998.

³³ K. Saltzis, R. Dickinson 2008.

³⁴ K. Saltzis, R. Dickinson 2008, lk 224.

neid ülesandeid, mida teised ajakirjanikud täitsid peaaegu iga päev. Väikese toimetuse puhul toodi eri ülesannete täitmise põhjusena välja väikese maakonnalehe eripära, mille puhul mõnikord peabki täitma tavapärastele ülesannetele lisaks ka mõnda muud, kuna inimesi napib. Lehe väljaandmisega kaasnevad ülesanded on ju sealgi üldiselt samad kui suurtes lehtedes (erineb töö maht).

Ajakirjanikud töötasid ka väljaspool klassikalist üheksast poole kuueni kestvat tööaega. Nii nagu lepinguga ette määratud ülesandeid, ei osanud ajakirjanikud tihti oma tööaegagi määratleda. Mõnel juhul jäi mulje, et tegelikult olid nad endi jaoks tavapärase tööaja määratlenud, aga leidsid, et ajakirjanikuameti loomuses on töötada ka väljaspool seda aega. See võis mõneti tuleneda isiku ja ameti konfliktist: isikuna said ajakirjanikud aru, mis on tööväline aeg ja millised on lisaülesanded, aga ajakirjaniku rollis olles käsitlesid neid sageli loomulikuna. Selline olukord võib viidata ka rollikonfliktile, mis on läbipõlemisega tihedalt seotud.

Mitmel juhul nähtus, et ajakirjanikud tunnetasid oma vastutust toimetuse ees ja suur osa ülesannetest täideti just seetõttu. Toimetust peeti meeskonnaks, kes töötab lehe õigeaegse valmimise ja toimetusetöö üldise laabumise nimel. Ühine eesmärk ja vastutus toimetuse ees pani ajakirjanikke sageli täitma ülesandeid ka siis, kui neid tajuti tööajavälisena või kui need ei olnud osa nende igapäevasest toimetusetööst, ja see on omane meeskonnatööle.³⁵

Ilmnes, et ajakirjanikutööd ei tehta ainult raha pärast. Ajakirjanike sõnul oli ülesannete lepingusse lisandudes palka juurde tulnud vähe. Enamik ajakirjanikke ei pidanud palku piisavaks, aga siiski täideti ülesandeid, mida tunnetati lepingu- ja/või tööajavälisena. Võimalik, et ajakirjanike jaoks on töö iseloom piisav motivaator. Nagu Nikkolo oma magistratöös välja tõi, väärtustavad maakonnalehtede ajakirjanikud tööd ennast.³⁶ Lisaülesannete ja töövälisel ajal töötamise eest anti sageli kompensatsiooni või preemiat, mis võis olla nii materiaalne kui ka mittemateriaalne ja mida võib pidada üheks nende ülesannete täitmise põhjuseks. Sealjuures käis ajakirjanike tunnustamine kohati võistlusmo-

mendi alusel, mis võib olla üks motivaator.

Väärib märkimist, et preemiaid ja lisatasu said just reporterid, aga toimetajad enamasti mitte. Valimis olnud toimetajad otsisid ajalehe küljele materjali ja seega tegelesid palju teiste kirjutatud lugudega. Preemiaid ja honorari sai aga eelkõige lugude kirjutamise eest, mis moodustas vaid osa toimetajate põhitööst. Veidi üllatavalt kerkis esile ka sooline erinevus palgas: valimis olnud meesajakirjanikud said kõrgemat palka kui naisajakirjanikud. Sealjuures nende ülesanded suuresti ei erinenud, teistsugune oli vaid see, et mehed täitsid multimeedialugude juures mõnikord ka filmija ja monteerija rolli, ent naistest oli monteerinud vaid üks. Teadagi on palk oluline motivaator ja põhjendamatu erinevus palgas võib motivatsiooni vähendada.

Ülemuste suulist tunnustavat tagasisidet ei märkinud tajutavate lepinguväliste või töövälisel ajal täidetud ülesannete tasuna keegi. Võib olla, et seda tunnetatakse lihtsalt igapäevase suhtlemise osana ega osata eraldi esile tuua.

Vanuse ja staažiga seonduvad eripärad

Üldiselt oli noortel ja lühema staažiga ajakirjanikel rohkem ja eri tüüpi ülesandeid kui vanematel ja pikema staažiga ajakirjanikel. Näiteks mainisid noored enam oma igapäevase ülesandena veebiplatvormi täitmist. Peale selle tegi rohkem noori ajakirjanikke multimeedialugusid, olles sealjuures tihemini ka filmijad ja monteerijad, samas kui vanemad polnud sageli multimeedialugudega kokku puutunudki. See käib kokku varasemate uurimistulemustega noorte ajakirjanike töö suurema mitmekesisuse kohta.³⁷ Rollistress ja sellest tulev läbipõlemine ohustab seega eriti noori, kelle jaoks rolli määratlemine võib mitmekülgsede ülesannete tõttu keeruline olla. Uurimistulemus kinnitab varasemaid tulemusi³⁸ noorte suurema läbipõlemisohu kohta ka Eesti maakonnalehtede ajakirjanike puhul.

Vaid vanemad, eriti aga üle kuueaastase staažiga ajakirjanikud tegid juttu valdkondadest või mõnda toimetuse osakonda kuulumisest. Võimalik, et vähesema staažiga ajakirjanikele ei olegi määratud kindlaid valdkondi, mida katta, ja väljaanded on

³⁵ Vt Aino Siimon, Maaja Vadi. Meeskond kui organisatsioonikultuuri mõjutegur. — Aino Siimon, Maaja Vadi. (Toim) Organisatsioon ja organisatsioonikultuur. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1999, lk 209.

³⁶ M. Nikkolo 2010, lk 63.

³⁷ K. Saltzis, R. Dickinson 2008, lk 220; E. Huang et al. 2006, lk 228.

³⁸ B. B. Cook, S. R. Banks 1993, lk 114; P. Puuraid 2014, lk 84.

alustanud liikumist laiemas spetsialiseerituse poole. Laiema spetsialiseerituse puhul peab aega jagama rohkemate teemade vahel, mistõttu jõutakse ühele teemale vähem keskenduda. Pikema staažiga ajakirjanikud olid aja jooksul kajastanud erinevaid valdkondi ja see oli neile vaheldust pakkunud. Nii võib erisuguste ülesannete täitmine ka noortele ajakirjanikele vaheldust pakkuda ja neid innustada.³⁹ Paarist intervjuust tuli aga välja, et noored täidavad ka selliseid ülesandeid, mida tegelikult ei soovi. Tööga rahulolematus on seotud läbipõlemisega,⁴⁰ mistõttu võib eeldada, et neil noortel ajakirjanikel on suurem läbipõlemiseoht.

Võib-olla tunnevad noored, et peavad oma koha toimetuses veel sisse töötama, ei soovi ülemustega vaielda ja tahavad heas valguses paista. Vanematel, pikema staažiga ajakirjanikel on kindlad ülesanded aga juba kinnistunud ja nad ei tunne sündi võtta senistest tunduvalt erinevaid ülesandeid. Mitmest intervjuust nähtuski, et vanemad ajakirjanikud peavad nt multimeedialugudega seonduvaid ülesandeid noorte alaks ega tunne ise vajadust nendega tegeleda ja vastavat tehnikat kasutama õppida. See kinnitab Saltzise ja Dickinsoni⁴¹ seisukohta, et pikema toimetusestaažiga ajakirjanikud ei soovi muutuda ega neid oskusi omandada.

Tuli välja, et vanemad ja pikema staažiga ajakirjanikud ei määratlenud oma tööaega sageli nii selgelt piiritletuna kui noored ja lühema staažiga ajakirjanikud. Osalt võib see viidata tööle pühendumisele.⁴² Samas aga ei täitnud nad nii tihti ülesandeid, mis jääksid klassikalisest leheaajakirjaniku tööst kaugemale, s.t tegid vähem multimeedialu-

gusid ega olnud enamasti veebivalves. Noortel ajakirjanikel võivad just sellised ülesanded seostuda töövälise ajaga. Samas võib see olukord viidata suuremale töö ja isikliku elu konfliktile: tajuti, et töösse panustati rohkem, kui on või peaks olema ette nähtud.⁴³

Ilmnes, et võrreldes lühema staažiga ajakirjanikega oli pikema staažiga ajakirjanike seas rohkem neid, kes said kõrgemat palka. Need ajakirjanikud erinesid mõneti teistest sama staažiga ajakirjanikest, kuna tegelesid ka veebilugude kirjutamisega ja olid teinud multimeedialugusid. Samas kirjeldas suurem osa nooremaid ja vähesema staažiga ajakirjanikke veebiplatvormi tööd igapäevasena, multimeedialugusid tehti rohkem ning lugude tegemisel täideti erinevaid ülesandeid. Niisiis olid noored ja lühema staažiga ajakirjanikud tööülesannete osas vanematest enamjaolt mitmekülgsemad, aga said neist vähem palka. Sealjuures olid noored ajakirjanikud oma väiksema palgaga rohkem rahul kui vanemad enda palgaga. Siin võib palk olla staatuse määratleja⁴⁴ — noored ajakirjanikud peavad oma positsiooni toimetuses teistest madalamaks ega nõua seetõttu kõrgemat palka.

Asjaolu, et noored on mitmekülgsemad ja samas rahul väiksema palgaga kui vanemad ajakirjanikud, võib tööandjale tunduda hea valik. Seega ei ole välistatud, et vanemate ajakirjanike asemel hakataksegi üha enam ja enam eelistama nooremat ja mitmeoskuslikumat, samas rahaliselt vähenõudlikumat töötajaskonda. Noortele endile aga võivad paljud ülesanded mõjuda stressorina ja põhjustada läbipõlemist.

³⁹ S. Mukherjee, S. K. Basu 2005, lk-d 125–126; Wilmar B. Schaufeli, Arnold B. Bakker. Job Demands, Job Resources, and their Relationship with Burnout and Engagement: A Multi-Sample Study. — *Journal of Organizational Behavior*, 2004, Vol. 25, nr 3, lk 295

⁴⁰ C. Maslach, V. Florian 1988.

⁴¹ K. Saltz, R. Dickinson 2008.

⁴² Vt Michael S. Christian, Adela S. Garza, Jerel S. Slaughter. Work Engagement: A Quantitative Review and Test of its Relations with Task and Contextual Performance. — *Personnel Psychology*, 2011, Vol. 64, nr 1, lk 120; Arnold Bakker, Evangelia Demerouti, Willem Verbeke. Using The Job Demands-Resources Model to Predict Burnout and Performance. — *Human Resource Management*, 2004, Vol. 43, nr 1, lk 96.

⁴³ Vt Jonathon Halbesleben, Jaron Harvey, Mark Bolino. Too Engaged? A Conservation of Resources View of the Relationship Between Work Engagement and Work Interference with Family. — *Journal of Applied Psychology*, 2009, Vol. 94, nr 6, lk 1463.

⁴⁴ S. Mukherjee, S. K. Basu 2005, lk 125.

Kommunikatsiooni- vahendite valiku mõju erineva kogemustasemega ajakirjanike ajakasutusele

Heleri All

Sissejuhatus

Palju noori ajakirjanikke minu tutvusringkonnas on öelnud, et ei taha reporteritööd enam teha ja ootavad aega, mil toimetusest minema saaksid — kes reisima, kes muu töö peale, nt kommunikatsioonivaldkonda. Enamik neist on toimetuses töötanud alla viie aasta. Põhjustena nimetatakse pikki tööpäevi, tohutut pinget ja stressirohkust, mis kõik võivad omakorda viia läbipõlemiseni ja ajakirjanidusest lahkumiseni.

Ajakirjanikutöö on kahtlemata pingeline ning suurem osa stressifaktoreist ei sõltu ajakirjanikust endast. Siiski võib mõnd stressi tekitavat faktorit ehk stressorit, nt ületundide tegemist ning sellega seonduvat töö- ja pereelu konflikti ka ajakirjanik ise vähemalt leevendada. Kui ajakirjanik on oma aja peremees, oskab aega juhtida ja suudab tööülesanded tööaja sisse ära mahutada, on ilmselt ka tööga kaasnev stress väiksem.

Kuigi enamik ajakirjanikke on oma ameti ülehked, näitas USA-s tehtud küsitlus, et värskelt ülikooli lõpetanud ajakirjanikest loodab valdkonnas pensionini töötada vaid 20%.¹ Samalaadne uuring

seitse aastat hiljem näitas, et äsja ülikooli lõpetanud noortest ajakirjanikest on oma tööga rahul vaid 42%. Karjäärivalikut kahetseb 27% küsitletutest.² 2017. aastal portaali CareerCast poolt USA-s tehtud uuring näitas, et ajalehe reporteri amet on kõige stressirikkamate ametite edetabelis kuuendal kohal.³

Maailmas on palju uuritud noorte reporterite läbipõlemise põhjuseid ning on selgunud, et üks neist on noorte ajakirjanike halb ajaplaneerimisoskus. Eestis suuri uuringuid ei ole tehtud, küll aga on mõnes üliõpilastöös uuritud ajakirjanike tööga rahulolematuse põhjuseid ja läbipõlemise taset.

Oma bakalaureusetöö esimeses osas annan ülevaate seni tehtud uuringutest ja empiirilistest lähtekohtadest ning toon välja autorid, kelle seisu-kohtadest oma uuringut tehes lähtusin. Töö teises pooles esitan uuringu tulemused ning seon need varem käsitletud teooriaga. Loodan, et minu töö käigus saadud teadmised võiksid tulevikus natukenegi aidata vähendada noorte ajakirjanike stressi ja läbipõlemist.

Artikli aluseks on 2017. a juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitsitud bakalaureusetöö (juh Signe Ivask). Vt <http://hdl.handle.net/10062/56662>.

¹Vt Lee B. Becker, Tudor Vlad, Joel D. McLean. 2006 Annual Survey of Journalism & Mass Communication Graduates. Grady College of Journalism & Mass Communication, University of Georgia, Athens GA, 2007. http://www.grady.uga.edu/annualsurveys/Graduate_Survey/Graduate_2006/grdrpt2006_merged_full_v6_Color.pdf

² Vt Lee B. Becker, Tudor Vlad, Joel D. McLean. 2013 Annual Survey of Journalism & Mass Communication Graduates. Grady College of Journalism & Mass Communication, University of Georgia, Athens GA, 2014. http://www.grady.uga.edu/annualsurveys/Graduate_Survey/Graduate_2013/Grad_Report_2013_Combined.pdf.

³ <http://www.careercast.com/jobs-rated/most-stressful-jobs-2017?page=5>.

Meetod ja valim

Selleks et uurida, kuidas ajakirjanike tööpraktikad erinevad, kasutasin vaatluse meetodit. Pilootuuringuna viisin bakalaureusetööle eelnenud seminaritöös läbi mittesekkuva vaatluse, täiendavaks andmekogumiseks korraldasin bakalaureusetöö tarbeks ka osalusvaatluse.

Toimetustega sõlmitud kokkuleppe kohaselt olen jätnud töös vaadeldavad toimetused anonüümseks. Mõlema vaatluse läbiviimiseks valisin uudistetoimetused. Just uudistetoimetusi otsustasin vaadelda seetõttu, et seal tundub pinge olevat suur ja ajasurve mõjub nii noorematele kui ka vanematele ajakirjanikele. Näiteks uurivas toimetuses antakse ajakirjanikele tavaliselt rohkem aega lugudega tegelda kui uudistetoimetuses.

Andmeid kogusin välimärkmete ja uurimispäeviku kujul. Istusin koos ajakirjanikega toimetuse laua taga ning talletasin oma märkmetesse kõik, mis päeva jooksul juhtus. Märkisin minuti täpsusega üles, mida ajakirjanikud toimetuses tegid, sealhulgas suhtluse allikatega, pausid töökojal ning toimetaja ja kolleegidega suhtlemise. Nii palju kui võimalik kirjutasin üles ka seda, mida ajakirjanikud oma arvutites tegid — kas saadeti e-kirju või oldi Facebookis. Kõikide ajakirjanike arvutiekraane ma kogu vaatlusperioodi jooksul muidugi ei näinud. Samuti tegin vaatluspäevikusse märkmeid toimetuse ruumi kohta ja panin kirja kõik sellised asjad, mis esmapilgul võisid näida tähtsusetud (nt šokolaadi söömine toimetuses, küünte viilimine). Toimetused vaatluspäevade ajal end minu kohalolekust segada ei lasknud. Õhkkond oli sõbralik ja mind võeti üsna kiiresti omaks. Saadi aru, et teen uurimistööd ja vaatlajana vaadeldavatega suhtlusesse ei lasku. Juttu minuga ei tehtud, kuigi vahetevahel visati vaatluse teemal nalja.

Pärast vaatlust kasutasin andmete analüüsimeks tavapäraselt kvalitatiiivset sisuanalüüsi. Mõned esialgsed peamiselt stressoritega seotud koodid tuletasin erialasest kirjandusest, kommunikatsioonivahendite kasutamise seotud tekstiosad kodeerisin avatult. Lugesin vaatlusmärkmed mitu korda läbi ja selle põhjal lõi koodid, märkimaks, milliseid kommunikatsioonivahendeid kasutati. Kuna lubasin vaatluste tegemisel vaadeldavatele toime-

tustele privaatsust, olen bakalaureusetöös ja vaatluspäevikutes pidanud välja jätta mõned detailid, mis lubaksid toimetuse kergesti ära tunda.

Kahe vaatluse peale kokku kuulus valimisse 13 ajakirjanikku: kümme naist ja kolm meest, keskmine vanus 28 eluaastat. Enamik neist oli töötanud selles konkreetses toimetuses kaks-kolm aastat. Üks vaatlusalune oli toimetusse tööle asunud samal nädalal, kui toimus vaatlus. Noorte hulka lugesin viis või vähem aastat toimetuses töötanud inimesed, vanemate hulka kauem töötanud ajakirjanikud.

Tulemused

Üldine õhkkond toimetustes

Mõlema toimetuse ruumid on üsna suured. Üldiselt töötatakse vaikuses. Toimetuse ühisvestlus operatiivsete küsimuste lahendamiseks toimus Skype'i vahendusel ja kõva häälega toimetuses ei räägitud. Kui hommikul suheldi veidigi omavahel ka valjusti, siis pärastlõunal oli kuulda ainult hingamist ja kaugeid telefonihelinaid. Reporterid ei suhelnud omavahel häälekalt, ja kui nad seda tegidki, siis enamasti oma lauanaabriga. Samas ei kardetud üksteiselt abi paluda.

Vahel astusid toimetusse ka fotograafid või küljendajad, kuid peamiselt siis, kui neil oli vaja reporteri käest midagi küsida või täpsustada. Üldine õhkkond oli sõbralik ning vaatluse ajal toimetuses ebameeldivaid intsidente ei juhtunud.

Allikatega suhtlemine

Töötelefoni kasutasid vähesed; kui seda tehtigi, räägiti vaikselt, peaaegu et sosinal. Teise vaatluse ajal panin tähele vaid ühte ajakirjanikku, kes rääkis telefoniga oma töölaua taga ja isegi valjuhäälselt. Ülejäänud reporterid eelistasid kõnesid teha oma isiklikult mobiiltelefonilt. Numbrid kirjutati märkmepaberile või märkmikusse üles ja siis min-di helistamisruumi helistama. Kui helistamisruum oli parasjagu kinni, ootasid noored ajakirjanikud, kuni see vabaneb, mitte ei helistanud töölaua tagant.

Tuli ette ka olukordi, kus ajakirjanikud ei jõudnud helistamisruumi vabanemist ära oodata. Siis tehti allikatele kõne kas koridorist või toimetuse

ruumis ringi kõndides. Oma töölaua taha pigem siiski jääda ei soovitud.

Näide välimärkmetest:

N8 (noor ajakirjanik): 10.36 vaatab telefoni, 10.39 lahkub ruumist. 10.40 tuleb tagasi, aga kohe lahkub jälle helistama. 10.42 tagasi, ei saanud inimest kätte. 11.00 läheb uuesti helistama, 11.11 tagasi.

Toimetuse ruumi tuldi tagasi tavaliselt siis, kui kõne oli juba lõpetatud, aga mõnel korral naasis ajakirjanik oma töölaua juurde ka siis, kui oli parasjagu kõnet lõpetamas, tänas allikat ning temaga hüvasti jättis. Kui allikas tagasi helistas, tõusid noored ajakirjanikud tihti kohe püsti ja võtsid kõne vastu alles siis, kui olid peaaegu juba toimetusest välja jõudnud.

Väga palju suheldi allikatega ka e-kirja teel, üldiselt just nii, et kõigepealt helistati, ja juhul kui allikas palus ajakirjanikul küsimused e-kirja teel saata, tuldi ta soovile vastu. Tihti oli ka seda, et küsimused saadeti e-kirjaga, varem ette helistamata, ja jäadi siis vastuseid ootama. Nii toimisid eriti just noored ajakirjanikud. Nemad eelistasid saata pigem e-kirju kui helistada, see aga pani ajasurve pärastlõunasele perioodile ja tekitas stressi.

Näost näkku kohtuti allikatega vähe. Toimetusest väljas käisid intervjuud tegemas eelkõige kogenud ajakirjanikud. Allikas kutsuti toimetusse ühel korral.

Töörütm ja ajakasutus

Vaadeldud ajakirjanike tööpäeva võiks üldiselt jagada neljaks osaks.

1. Hommikune periood (kell 9–12). Päeva kõige rahulikum aeg. Visatakse nalja ja kellelgi ei ole kiiret. Kogenumad ajakirjanikud teevad esimesed kõned, noored saadavad pigem e-kirju. Suures osas kulutatakse aega ajalehtede lugemiseks ja kohvi tegemiseks. Paljudel lõpeb see periood lõunapausiga.

2. Lõunane periood (12–15). Mitte veel väga närviline aeg. Toimetusse on juba siginenud vaikus. Kirjutatakse süvenenumalt, telefonikõnede tegemine on muutunud sagedamaks. Oodatakse vastuseid hommikul saadetud e-kirjadele. Toimetaja

käest veel väga palju abi ei küsita, igaüks tegeleb oma asjadega.

3. Pärastlõunane periood (15–18). Toimetus muutub jälle elavamaks, räägitakse, visatakse nalja. Toimetaja käib ringi ja küsib, kas kellelgi on abi vaja. Kõige närvilisem aeg. Töölaua ja helistamisruumide vahel jooksmine on kõige sagedam. Kui hommikul väljasaadetud e-kirjadele pole seni vastatud, hakatakse helistama, muututakse närvilisemaks. Transkribeeritakse hommikul tehtud intervjuusid, üritatakse lugu kokku panna. Kõige intensiivsem kirjutamise, transkribeerimise aeg. Kohvil nii palju enam ei käida, kuid pause tehakse küll.

4. Õhtune periood (18–21). Rahulik, kokkuvõtete tegemise aeg. Valmistatakse järgmiseks päevaks. Õhtuseks perioodiks on lood suures osas valmis saanud, tegeldakse pealkirjade, fotode ja küljendusega. Paljud ajakirjanikud on juba toimetusest lahkunud, öhkkond on jälle pingevabam, visatakse nalja. Toimetusse jäänud ajakirjanikud toimetavad ja parandavad oma lugusid või valmistavad ette järgmist päeva. Kui lahkub toimetaja, jääb toimetuseruum eriti vaikseks. Omavahel enam väga ei suhelda.

Noored reporterid käisid tihti oma töökohalt ära. Oma töölaua taga ei suudetud kaua paigal istuda — keskmiselt 20 minutit korraga, seejärel kas sirutati end, mindi kohvi või teed tegema või käidi lihtsalt toimetusest väljas.

Näide välimärkmetest:

N3 (noor ajakirjanik): 11.09 läheb teed tegema, 11.15 tagasi, 11.26 sööb kommi, 11.28 arutab kolleegiga päevauudiseid. Vahepeal kirjutab. 11.39 läheb ruumist välja, 11.52 tuleb tagasi.

Mitu korda tõusti töökohalt, et lugeda värskeid ajalehti. Mõned ajakirjanikud tegid suitsupause. Kohvi ja teed tehti palju, pooltel vaadeldud ajakirjanikest oli kogu tööpäeva jooksul täidetud tass laual. Söömas käidi vähem. Mõni ajakirjanik ei läinudki päeva jooksul lõunale, kuid lahkus selle võrra varem.

Kuigi kõigil toimetuses viibivatel ajakirjanikel oli ühe ja sama pikkusega tööpäev, lõpetasid mõned oma tööpäeva alati varem ja teised jäid toimetusse kauemaks. Noored ajakirjanikud suhtlesid lisaks

uudiste lugemise pausidele tihti ka Facebookis oma lähedaste ja sõpradega, aga mitte allikatega.

Hommikul võeti töötamist alati rahulikumalt ja lükati asju edasi, pärastlõunad muutusid selle võrra närvilisemaks. Toimetuses vähem töötanud ajakirjanikud olid hommikul enamasti varem kohal ja lahkusid õhtul hiljem. Võrreldes vanemate ajakirjanikega oli noorte tööpäev väga katkendlik. Isegi kui vanemad ajakirjanikud tegelesid korraga mitme looga ja noortel oli käsil ainult üks lugu, jõudsid vanemad ikkagi oma tööpäevaga varem lõpule, sest ei käinud oma töökohalt päeva jooksul nii palju ära.

Aega kulus ka sellele, et helistamise asemel oodati vastuseid e-kirjadele. Aega kulutati sellelegi, et oodata, millal helistamisruum vabaneb, selle asemel et helistada toimetuse ruumist oma töötelefonilt.

Mõnel ajakirjanikul oli kombeks koos oma süle-
arvutiga töölaua juurest ära minna. Kaasa võeti ka kõrvaklapid, mis lubas oletada, et mindi toimetusest välja oma intervjuusid transkribeerima.

Stressitekitajad

Vaatlusmärkmetest selgub, et noorte ajakirjanike vähene aja planeerimise oskus võib neile päeva jooksul tuua kaasa korraga väga palju stressi. Tihti käiakse töölaua tagant ära, palju on ootamist ja närvitsemist. Toimetuse töötelefonilt ei helistata, seda eelistatakse teha oma mobiiltelefonilt helistamisruumis.

Pärastlõunasele, kõige närvilisemale perioodile kuhjub väga suur osa loo kirjutamise tähtsatest momentidest. Ühtaegu tehakse intervjuusid, transkribeeritakse, kirjutatakse ja toimetatakse. Samal ajal tuleb otsida ka fotosid, tegelda küljenduse ja vajadusel infograafikaga. Tuli ette ka olukordi, kus just sel perioodil palus toimetaja ajakirjanikul mõnele päeva jooksul tekkinud teemale kiire kommentaar võtta. Selleks pöördus toimetaja alati just noorte ajakirjanike poole.

Toetav toimetamine on üks faktor, mis stressi tekkimist pärsib. Toimetaja/uudistejuht on ajakirjanike jaoks pidevalt saadaval — proovib ise abistada ja vastab ajakirjanike küsimustele. Ta motiveerib ajakirjanikke töötama ja innustab neid tagant.

Kogenumad ajakirjanikud helistasid rohkem ja saatsid e-kirju vähem kui noored. Kogenematumate

ajakirjanike jaoks oli e-kirjadele vastuste ootamine (ja kui neid ei saadud, helistati tihti lõpuks ikkagi) arvatavasti stressi tekitav faktor. Siit johtub, et valik, kuidas allikaga kommunikeerida, on ajakasutuse juures väga suure tähtsusega.

Järeldused

Uuringu tulemustest selgub, et noorte ajakirjanike tööpäev on väga killustunud. Pidevalt käiakse oma töökohalt ära, tehakse kohvi- ja teepause. Ka allikatega suhtlemiseks ei jääda oma kohale. Merili Nikkolo⁴ leidis oma magistritöös, et üks stressi tekitavatest faktoritest on töökeskkond. Noorte ajakirjanike soovi pidevalt oma töökohalt lahkuda võib seostada sellega, et töölaud ja keskkond tekitavad neis stressi ja vähendavad töömotivatsiooni. Aga võibolla saab seda vaadelda ka stressi ennetava tegusena, ressursside kogumisena, mida stressirikas olukorras hiljem vaja läheb.⁵

Ometi muudab selline käitumine päeva väga killustatuks, tekitab lisapingeid ja mõjub omakorda ajaplaneerimisele. Kui noor ajakirjanik tükitab päeva pidevalt väikeste pausidega ja töökohalt ära käimisega, muudab see päeva pikemaks ja lisab survet pärastlõunasele perioodile, kuhu kuhjuvad kõik ülesanded. Sel pingelisel perioodil tehakse pause vähem ja töötatakse suure surve all.

Vanemad ajakirjanikud on enesekindlamad, oma töökohaga harjunud ja tunnevad end seal mugavalt. Seetõttu istusid nad suurema osa päevast ka oma töökohal, kirjutasid ja helistasid sealt ning lahkusid oma töölaua tagant märgatavalt harvem kui noored kolleegid.

Vaadeldud toimetuste ajakirjanikud ei pidanud küll väga palju tegelema teistesse meediumidesse sisu tootmisega, kuid sellegipoolest tulid selgelt välja erinevused noorte ja vanemate ajakirjanike tööruutiniis. Tuleb tõdeda, et kui toimetajal oli vaja mõnd kiiret kommentaari, siis pöördus ta noorte ajakirjanike poole ja vanematel pigem lasti rahulikult oma lugudega tegeleda. Olgugi et enamasti hõlmasid need ülesanded ühe kiire kõne tegemist, tähendas ka see, et ajakirjanik pidi ikkagi enne kõ-

⁴ Merili Nikkolo. Ajakirjanike töörahulolu kujundavad tegurid. Magistritöö. Tartu Ülikool, Ettevõtteajanduse instituut, 2010.

⁵ Vt Marla Buchanan, Patrice Keats. Coping with traumatic stress in journalism: A critical ethnographic study. — International Journal of Psychology, 2011, Vol. 46, nr 2, lk-d 127–135.

net end teemaga kurssi viima. Selliste ülesannete täitmise aeg langes tihti pärastlõunasele perioodile, mis on kõige kiirem aeg noore ajakirjaniku päevas. Vaatlustulemustest selgub ka see, et noorte ajakirjanike tööpäev kestis kauem kui vanemate oma.

Üks suuremaid erinevusi noorte ja kogenumate ajakirjanike töö vahel on allikatega suhtlemise viisi valikus. Kui kogenumad ajakirjanikud eelistavad allikatele pigem helistada ja seda oma töölaua tagant lahkumata, siis nooremad suhtlevad pigem e-kirja teel.

Kui allikas palub noorel ajakirjanikul saata küsimused e-kirja teel, siis nõustub viimane üsnagi lihtsalt. Kogenumad ajakirjanikud aga survestavad allikat pigem telefonis vastama ja hoiavad nii aega kokku. Noored ajakirjanikud peavad ootama e-kirja teel vastuste saamist, mis raiskab aega ja tekitab stressi. Pealegi ei saa nad ette teada, millal vastused saabuvad, ja seega kaotavad rolli oma aja peremehena, mis on jällegi pingeallikas.⁶

Vaatluspäevadel saabusid e-kirja teel lubatud vastused tihti alles kella 15–16 ajal ja sedagi sageli alles siis, kui ajakirjanik oli teinud allikale meeldetuletava kõne. Nii sai noor ajakirjanik loo kirjutamise juurde asuda alles siis, kui vanemad olid tööpäeva juba lõpetamas. See aga venitas nende tööpäeva pikemaks ja sundis neid toimetusse jääma ka siis, kui kõik teised olid juba lahkunud. Pikad tööpäevad võivad soodustada töö ja eraelu konflikti tekkimist, mis on aga omakorda üks stressi allikatest.⁷

Lisaks saab allikas e-kirja teel küsimustele vastates oma vastuseid lihvida, ja kui vastus hakkab küsimusest kõrvale kalduma, ei saa ajakirjanik allikat esitatud küsimuse juurde tagasi juhtida või täpsustavaid küsimusi lisada. Nii annab ajakirjanik initsiatiivi allika kätte ega oma täit kontrolli selle info üle, mida allikas talle saadab.

E-kirja teel vastates ei näe ajakirjanik ka allika reaktsiooni küsimustele, mistõttu on tal raske otsustada, kas allikas ikka räägib täit tõtt, ja see võib omakorda mõjutada ajakirjandusliku sisu kvaliteeti. Ajakirjanik võib allika vastuseid ka valesti tõlgen-

dada (nt naljaga öeldut tõsiselt võtta) ja nii tekitada endale hiljem lisastressi, kui artiklis avaldatu tõlevastavus võib osutuda küsitavaks.

Kokkuvõte

Bakalaureusetöö peamine eesmärk oli välja selgitada, mille poolest erineb noorte ajakirjanike igapäevane allikatega suhtlemise praktika kogunud töötajate omast. Samuti oli eesmärk uurida, kuidas mõjutavad ajakirjanike kommunikatsioonivahendite valikud stressi tekkimist.

Peamine leid oli, et noored ajakirjanikud valivad allikatega suhtlemiseks tihti kommunikatsioonivähi, mis muudab nende ajaplaneerimise keeruliseks. See omakorda võib mõjuda stressifaktorina ja sillutada teed läbipõlemisele.

Varasemate uuringutega tutvudes selgus, et läbipõlemist soodustavaid faktoreid on ajakirjanikutöös väga palju. Mõned neist käivad selle ametiga paratamatult kaasas ja ajakirjanikud võtavad neid kui vältimatuid stressitekitajaid. Ilmnes, et suuremas läbipõlemisohus on just need noored ajakirjanikud, kes fragmenteerivad oma tööpäeva: kasutavad allikatega suhtlemisel asünkroonset kommunikatsioonivähi ehk e-kirja, lahkuvad tihti töökohalt ning teevad sageli sotsiaalmeedia kasutamise ja kohvipause. Aga üks peamisi noorte ajakirjanike stressi ja läbipõlemise põhjusi tuleneb ikkagi vales allikaga suhtlemise viisi valikust, mis omakorda võib olla tingitud noorte ajakirjanike hirmust saada kritiseeritud.

Edasisi uuringusuundi on palju. Näiteks tasuks uurida sedagi, kuidas mõjutab stressi tekkimist toimetuse sisekliima. Kas see, kui toimetaja ja teiste kolleegidega saadakse hästi läbi, visatakse omavahel nalja, nagu kogenumad ajakirjanikud minu vaatlustulemuste näitel tegid, ja julgetakse abi küsida, tekitab vähem stressi kui see, kui igaüks töötab omaette ja toimetajaga suheldakse ainult tööistel eesmärkidel? Ka seda teemat võiks teaduslikult käsitleda ja lähemalt uurida.

⁶ Steve M. Jex, Tina C. Elacqua. Time management as a moderator of relations between stressor and employee strain. — *Work & Stress*, 1999, Vol. 13, nr 2, lk-d 182–191.

⁷ Jasmine B. MacDonald, Anthony J. Saliba, Gene Hodgins, Lind A. Ovington. Burnout in journalists: A systematic literature review. — *Burnout Research*, 2016, Vol. 3, nr 2, lk-d 34–44.

A J A L U G U

Hakatus enne päris algust

Juhan Peegel

Järgnev kirjutis on ilmunud Juhan Peegli raamatus „Puhtetähed: ajakirjandusloolisi jutustamisi“ (Eesti Raamat, 1991). Selle taasavaldamisega jätkame eelmises aastaraamatus alanud eestikeelse ajakirjanduse 250. aastapäeva tähistamist.

[--]

Esimese paberile trükitud ajalehe loomise au kuuluvat hiinlastele. See ajaleht olevat hakanud ilmuma juba 725. aasta paiku. Muidugi oli see veel tahveltrükk, s.o tekst oli tervikuna puusse lõigatud. Euroopas ei toonud trükikunsti leiutamine kohe kaasa ajakirjanduse teket: raamat oli siin loomulikult ees. Veel XVI s. lõpuni kasutati käsitsi paljundatud teadetelehti ja alles järgmise sajandi alguses hakkavad Lääne-Euroopas ilmuma esimesed ajalehed (1609 Saksamaal, 1618 Madalmaades, 1622 Inglismaal, 1631 Prantsusmaal, 1644 Rootsis, 1661 Poolas, 1690 Põhja-Ameerikas, 1700 Iirimaa, 1703 Venemaal jne). Sajandi teisest poolest ilmuvad juba esimesed päevalehed (1660 Saksamaal, 1702 Inglismaal, 1777 Prantsusmaal). Esimesed ajakirjad loodi 1665. a Prantsus- ja Inglismaal, 1670 Saksamaal. Eestimaal on 1991. aastal teinegi juubel: sada aastat tagasi hakkas ilmuma esimene eesti päevalehena Postimees Tartus.

Esimene Baltimaade ajaleht — muidugi saksa keelne — ilmus a-il 1675–1678 Tallinnas (Ordinari Freytags (hiljem Donnerstags) Post-Zeitung). Oma keelsete ajalehtede-ajakirjadega läks meil ja lähemal naabreil veel aega: esimene eestikeelne ajakiri ilmus 1766–1767, ajaleht aga 1806. Lätlased said oma keelse ajalehe 1797, soomlased 1776.

Tegelikult oli aga asi nõnda, et trükitud informatsiooni sai maamees ammu enne oma keelsete ajalehtede ja ajakirjade tekkimist. Ametlikud käsud-keelud ja korraldused tulid kubermanguvalitsusest, kõrgematest kohtuinstantsidest või kirikuvõimudelt pastoraadi kaudu. Neid dokumente kutsuti plakatiteks, patentideks, publikaatideks või relatsioonideks. Mõistagi ei kuulunud need kõik ettelugemisele kirikukantslist või muudel rahvako-

gunemistel, vaid teatamisele tulid need, mis vahe- tult rahvast puudutasid. Osa neist oli juba ülalpool maakeelde pandud, aga küllalt paljudel puhkudel tuli kirikhärradel ise nende tõlkimise kallal pusida. See oli kaunikesti tülikas töö esiteks seepärast, et paljude pastorite eesti keel oli kange ja rahvakauge ja, teiseks, eestikeelne kantsleistiil ja õigusterminoloogia olid ju alles päris algust saamas. Iga pastor pani siin saksakeelset originaali ümber üsnagi omanuhti. Plakatid kuuluvad seega eestikeelse ilmaliku trükisõna algusse ja nende omalaadsel stiilil võis olla mõju ka hilisematele perioodidele, eeskätt ametlikumat laadi informatsioonile. Vanim säilinud saksakeelne plakat on väljastatud 1638. aastal, vanimad eestikeelsed plakatid pärinevad XVII s. teisest poolest. Kindlasti on neid kaduma läinud ja — nagu öeldud — enamik neist tõlgiti kohapeal. Ajaloolasele on need huvitavaks allikaks taluraha- va olukorra, meeleolude jms kohta. Korduvalt on plakateis manitsusi sõnakuulelikkusele, hoiatatakse vastuhakkude ja karguminekude eest jne. Huvitav on nende trükiste keel, millest mõned näited: Ammete Murre perast ‘ametikohustuste tõttu’ (1665); avva Ramat ‘avalik kiri’; se Nuchtlus peab nende pähle keima ‘neid peab karistatama’; neist Wörköperist ‘ülesostjate poolt’ (1695); ihho polest kahjo teeb ‘kehavigastusi tekitab’ (1697); errahaukutada ‘ära meelitada’; Waino pakkumisse ‘sõjakuulutamise’ (1700); peab ilma armota lüllä (=võllasse) ülles pohdus sama (1707).

Üldiselt on varasemad eestikeelsed plakatid üsna raskepärases sõnastuses, nõnda et nendest arusaamine oli omal ajal kindlasti vaevaline, eriti kui neid veel tõlbilt ette loeti. Leidub aga ka näiteid suhteliselt korralikust väljendusest. Nõnda kutsub Eestimaa kindralkuberner Axel Julius de la Gardie plakat 1702. aastast marodööridest talupoegi kõige valjema nuhtluse ähvardusel korrale: „Seperrast mainitzeme Kunningast sadut Wallitzeja-Ammeti polest/ igga ühhe/ sest kurjast Nouust kangest erra; et Wainlase Päletullemisse ajal (mis Jummal

Armust keelgo) ei ükki julgeko ei wehhemba Lii-
ga echk wägist-Tööd mu Innimeste echk Moissade
wasto/ ku üxpeines Wainlase wasto/ Pölletamisse/
Wargusse/ Wötmissa/ Risomisse lebbi/ echk teisel
Wisil tehha; muido peab temma/ ni pea kui ta eal
kinni sajaxe/ se hirmsa kurja Tö perrast/ ilma Ar-
mo samata/ kui Ma Pölletaja/ Morzik ning Rōwel
hukkatama.“

XVIII sajandi keskpaiga plakatite seas on aga
isegi silmapaistvalt korralikus eesti keeles trükitut.
Olgu näiteks toodud kindralkuberner Vladimir
(Volodimir) Dolgoruki nimel väljaantud plakat 27.
aprillil 1760, kus leidub huvitavaid mitmuse- ja teh-
tavikuvorme (peab pekstama, kinnitatama, nuhel-
dama), sõnavara ja fraseoloogiat (setu muidu 'välja
arvatud'; oma suitsu üles tõusta laskma 'püsivalt
asuma jääma'; kuningatöö 'sunnitöö'). [---]

Ülaltpoolt tulevate korralduste edasiandmiseks
olid plakatid tähtsaks informatsioonivahendiks ka
XIX s. I poolel. Mõningaid plakateid trükiti-levita-
ti veel ka siis, kui juba ilmusid kubermanguvalit-
suste ametlikud teadetelehed (Tallorahwa kulutaja
1824–1899 Tartus, Maa Valla Kuulutaja Tallinnas
1858–1889).

XIX s. plakateis kohtame muidugi juba üsna
moodsat terminoloogiat, näit. neid römustamisse
andid 'preemiaid' (1852); prozent; pantprive läbbi
'pantkirja, võlakohustuse teel'; sinkingvondi rahha
'väljamaksefond' (1855).

Nagu öeldud. Ei sattunud plakat vahetult talu-
poja kätte, temale oli see kuuldeline infovahend.
Tavakohaselt oli plakati lõppu märgitud ka teate
edasiandmise koht: ette lugeda kantslist kohe pä-
rast plakati saamist ja etteloetut korrata — kord,
kaks või rohkem kordi aastas. Seega võis pastoreil
olla igaks pühapäevaks üksjagu lugemist — uut ja
korduvat —, olenevalt plakatite sagedusest. Mõnede
plakatite lõppu on märgitud ka see, et ei tule piirdu-
da mitte ainult ettelugemisega räästoolist,¹ vaid asi
tuleb maha kuulutada ka muudel rahvakogunemis-
tel. On eeldustekohane, et ettelugemist võisid saata
asjakohased seletused ja manitsused.

Nõnda kujunes kirik varasema infotalituse süs-
teemi tähtsaks lüliks ja pastoraadist sai hiljem ka
kihelkonna postikeskus, kuhu toodi edasitoime-
tamist vajav korrespondents ja teiselt poolt, hobu-

postijaamast kihelkonda adresseeritud kirjad ja
ajalehed, mille tellijad siis — eeskätt pühapäeviti
pärast jutlust — pastoraadist kätte said. Kuid see
postiinstants ei olnud tihtipeale neutraalne. Kui
möödunud sajandi kolmandal veerandil ägenes
ajakirjanduslik rahvuslik võitlus, oli kirikukantsel
mõnigi kord kohaks, kust vanameelsed pastorid
põhjasid demokraatlikke lehti; mõnes kirikumõis-
sas kõrvaldati tellitud progressiivseid väljaandeid
ja kirju nende toimetustele jne.

Kuid enne ajalehti-ajakirju oli paralleelselt pla-
kateile veel teinegi üsna regulaarne trükiinforma-
tsiooni kanal — kalendrid.

Meie kalenderperioodika parim asjatundja En-
del Annus on oma kandidaadiväitekirjas (1975) ar-
vamusel, et esimene eestikeelne kalender ilmus mit-
te hiljem kui 1720. aastal. Vanim säilinud kalender
Tartus Kirjandusmuuseumis oli pärit aastast 1731,
kuid sõjasegadikus on see kaotsi läinud — alles on
järgmise aasta kalender.

Et varasematel kalendritel oli enam-vähem
ühesugune tiitel („Eesti Ma Rahwa Kalender ehk
Täht-Ramat“), siis nimetatakse neid tavaliselt trük-
kalite-väljaandjate järgi. Kuni XVIII s. lõpuni ilmus
meil vaid üks eestikeelne kalendrisari (väljaandja
trükkal J. Köhler Tallinnas; selle trükikoja hilise-
mad omanikud A. H. Lindfors, C. J. G. Minuth, P.
C. G. Dullo jätkasid kalendri väljaandmist veel XIX
s. teiselgi poolel). Sajandivahetusel tulevad juurde
kahe trükkali (M. G. Grenzius Tartus ja J. H. Gres-
sel Tallinnas) kalendrid, 1830ndaist aastaist ilmub
juba kuus kalendrisarja.

XIX sajandi teisest poolest tuleb kalendreid üha
juurde, neid annavad välja traditsioonipäraselt
trükkalid ja kirjastused, aga ka raamatukauplused
ja muud äriettevõtted, organisatsioonid, ajalehed ja
ajakirjad. Seejuures on kalendrite tiraažid suhteli-
selt suured, alates mõnest tuhandest 60 000-ni. Äri-
de tasuta reklaamkalendreid trükiti 30 000–50 000
eksemplari, kuulsate Mats Tõnissoni ühiskonna-
kriitiliste torgetega kalendrite (ilmusid 1882–1916)
trükiarv ulatus 1913. a koguni saja viiekümne tu-
handeni. Eesti Üliõpilaste Seltsi populaarteadusli-
kul kalendril „Sirvilauad“ oli samal aastal trüki-
arvuks tagasihoidlik 10 000. Varasemate aastate
kalendrite lugejaskond oli aga tiraažist mitu korda
suurem, sest kalendreid loeti kitsamale või laiemale
lugejaskonnale ette. Nõnda oli kalendrist ajapikku

¹ Räästool ehk kiriku kantsel. — *Toim.*

saanud massitiraazis perioodiliselt leviv tõeline rahvaraamat. Miks?

Kõigepealt rahuldab kalender eeskätt lugejate põhihulga, talurahva infovajaduse — siin oli kalendaarium tähtpäevade ja pühadega, laadapäevade loetelu, kaugused postijaamast teise, kaalud ja mõõdud, siia sai hoolikas peremees üles tähendada andmeid ilma ja põllutööde kohta, teha märkmeid perekondlikest sündmustest jne. Teatmeline osa arenes sedavõrd, et mõnda XX s. alguse kalendrit võime pidada nagu pisientsüklopeediaks (näit. „Uus Aastasada“, 1902–1906). Kuid väga oluliseks korduvalt loetavaks osaks olid kalendrisabas leiduvad kirjanduspalad, õpetused, nõuanded, naljad, populaarteaduslikud kirjutised.

Varasematel kalendritel oli täita veel üks tähtis funktsioon: olla ajalehe asemel, sest eestikeelse pidevalt ilmuva ajakirjanduse algust võime lugeda aastast 1857, millal hakkas ilmuma Perno Postimees (täpsemalt küll: ametlik teadeteleht Liivimaa jaoks alustas ilmumist juba 1824 ja selles oli ametliku sisu kõrval ka muud lugemist, kuid üldloetavaks ajaleheks on seda ikkagi raske pidada). Enne seda aga täitsid ajakirjandusperioodika lünki just kalendrid. Ühelt poolt nad nagu valmistasid talupoega ette hilisemaks ajalehelugejaks, teiselt poolt aga — kui pidev ajakirjandus juba tekkinud oli — konkureerisid sellega, sest vähenõudlikum lugeja rahuldus traditsioonipärase kalendriga, mis tõi hädavajalikku tarbeteavet ja oli seejuures veel odav.

Kõige esimeste kalendrite sabas oli peamiselt vaimulikku lugemist, kuid juba XVIII s. keskelt alates leiame siit üldharivaid kirjutisi ning lugusid asja toimunud sündmustest — päevakajalist, enam-vähem ajakirjanduslikku informatsiooni.

Väärrib märkimist, et üks korduvaid harivaid teemasid kalendrisabades on päikesesüsteemi seletamine: visalt selgitatakse, et meie Maa on kera kujuline, pöörleb oma telje ümber ja tiirleb ühtaegu ümber Päikese. On kirjutatud kuu- ja päikesevarjutuste olemusest, seletatud aastaaegade, öö ja päeva vaheldumist, räägitud kinnistähedest ja planeetidest (esimene taoline teemakäsitlus oli Köhleri 1749. a kalendris). Mõnevõrra raskeks tegi asja see, et satuti vastuollu pühakirjaga. Lindforsi kalender lahendab selle asja nõnda: „Pühha kirri [---] ei olle sepärrast meil antud et meie sest pidime öppima ma ja tähtede werimist tundma, waid sedda, mis

meie õnnistusseks meile teada tarwis on“ (1794). Võime muuhulgas lugeda sedagi, et „päiw essi üts kõwwa, parraja walgusega walgustedu ilmakuul on, n. et temma peäl keik aastaega läbbi üllihillusa lilli heitsewa n. maggusat haiso andwa, ja et ni kui siin ilman innimese, — seäl pühha engli ellawa, n. et seäl nida kui watsen Jerusalemin üttegi ööd ei ka talwe ei olle, enge selge päiw ja üts iggawenne römolik henguse päiw n. suur pühha on“, nagu Luthergi olevat väitnud (J. Chr. Schünmanni 1821. a kalender).

XIX s. algusest peale tuleb kalendrisse ka geograafilisi kirjeldusi, vööramaiseid rahvaid, loomi ja taimi käsitlevaid kirjutisi. Esmakordselt tutvustab Venemaad Dullo 1824. a kalender. Gresseli kalender kirjeldab tervelt kahes aastakäigus (1826, 1827) heas kirjanduslikus vormis kodumaiseid taimi. Ligilähedaselt samal ajal hakkavad ilmuma ajaloolased lugemispalad. Kalendreis on esmakordselt ja pooldavas esituses juttu ka eesti rahvakultuurist. Nõnda on tunnustavalt kirjutatud regivärsist (Gressel 1829), millele pisut hiljem (1835–1841) järgneb faktirikas ulatuslik ülevaade eestlaste tähtpäevakombestikust. Arvatavaks autoriks on Kadrina pastor Fr. G. Knüpper.

Kõiges selleski on ühist varasema ajakirjandusega, milles üldhariva, tunnetusliku lugemisvara pakkumine on olulisi sisukomponente. Varasema kalenderperioodika kultuurimõju on ilmselt suurem olnud, kui me siiani oleme arvanud. L. Andresen oma raamatus „Eesti kooli vanem ajalugu“² kirjutab: „Räpina külakoolmeistri Mäletu Jaani kirjadest saame teada, et 18. sajandi lõpul hakkasid ärksamad koolmeistrid huvi tundma vööraste maa- ja rahvaste elu-olu vastu ning sellest rääkima ka oma õpilastele. Huvi äratajateks olid kalendrijutud.“

Kuid loomuldasa on kõige ajakirjanduslikum muidugi sündmusinformatsioon.

1771. aasta Lindforsi kalender toob eesti maa-mehele esimese välispoliitilise ülevaate eeskätt sõjasündmustest, millest jätkub juttu viies aastakäigus (sõda Türgiga oli aastail 1768–1774). Sari algab „meie Sure Keisri-Praua“ (Katariina II — J. P.) ülistamisega. Algul on juttu Poola rahutustest, mida türklased olevat oma pealetungi soodustamiseks ära kasutanud. Lühidalt on lugeda ka Dnestri üle-

² Lembit Andresen. Eesti kooli vanem ajalugu. Tallinn: Valgus, 1985, lk 94.

tamisest ja Aasovi vallutamisest Vene armee poolt.

Näib, et kalendritegijatel on olnud ka mingi tagasiside, sest järgmise, 1772. aasta kalendri algul on kirjutatud: „Meie meel on wägga hea olnud kuuldes, et teie seda sõajuttu, mis meie minnewal aastal olleme selle pissokesse tähtramato jure pannud, südame himmoga olete wasto wõtnud ja römoga lugenud.“ Seega tuleb arvata, et senises vaimuliku lugemise lausvoolus oli sündmusinformatsioon talumehele oodatud vahelduseks, kuigi autor arvab, et lugejad said sealt eeskätt jumalakartlikku meelt.

Edaspidistes „sõajuttudes“ võime kohati leida päris elavat reportaazilaadilist esitust. Näiteks üks lahingukirjeldus Lindforsi 1772. a kalendrist: „Siis meie sõamehhed ollid omma pajonettidega³ ni wägga nende (türklaste — J. P.) jalla kannus, ja need rüütliid (ratsamehed — J. P.) aiasid neid nenda tagga, et mitto ja mitto kes aega ei sanud laewa jure sada, ennast jökke heitsid ja hulganiste ärrauppusid. Et neid pisut ei olle olnud, kes nenda wees ollid hukka sanud, se olli neist mütsidest tunda, mis öiete rohkeste wee peäl uiusid. [---] Römoga läksid meie wenne-mehhed Pukaresti linna taggasi, ja se linna rahwas tuli sure römu kissendamissega nende wasto, ja tõi neid linna wärrawatte sisse, mis nende auuks ollid illusaks tehtud.“

Päris värvikas on sellessamas kalendris Çeşme merelahingu⁴ kirjeldus: „Agga se (admiral Spiridovi laev — J. P.) olli ka issi oiete kesk tulle sees, sest et ka waenlaste laewade peält igga polelt ni wägga temma peäle lasti, et need sured lööd (kuulid — J. P.) naggoo rahed temma peäle saddasid, ja hirmus paljo tuld peäle wissati. [---] Kül se hirmus olli kuulda, kui keik need tükkid, ni hästi meie kui waenlaste laewade peält lahti lasti, sest neid olli kül ennam kui kaks tuhat keik ühte kokko [...]. Se olli siis nago ühte puhko mürristaminne, nenda et merri wärrises ja ommad laened kõrgeste ülles-aias ja taewwas ja need Sare-maad wasto köllasid. Se suits olli ni paks ja suur et pääw sest mustaks läks ja need laewad ennam ei paistnud. Iggamees näggi omma surma silma ees, sest pohjato merri ja lõpmata tulloke teggi neil hirmo. Agga meie sõddiad ei laskud ommetegi omma süddant mitte arraks minna sest nemmad

sõddisid omma hea Keisri-Praua, ennest ja omma Issa-Ma pärrast risti rahwa waenlase wasto.“

Bukaresti rahuläbirääkimisi käsitledes on üsna asjalikult juttu ka diplomaatilisest telgitagustest.

Mõni aasta hiljem aga tõi seesama kalender sõnumi vapustavast sisepoliitilisest sündmusest – Pugatšovi ülestõusust (1773–1774): „Üks Kosakki mees, Pujatsew nimmi, kes kaua Pohla-Maal olli olnud, üks kawwal ja keige kurjusse peäl öiete ärra õppitud mees“ oli mässu tõstnud, ennast tsaariks nimetanud ja enda ümber kogunud „keigesantima sou rahwast“. Kirjutaja loodab, et see kole mässutuli siiski summutatakse, mis muidugi ka juhtus (lugu ilmus 1775. a kalendris, mis trükiti aasta varem, kui ülestõus polnud veel lõppenud).

Järgnenud suured välispoliitilised sündmused — Vene-Pärsia (1826–1828) ja Vene-Türgi (1828–1829) sõda — on samuti kalendreis käsitlemist leidnud.

Kalender oli see, mis kõneles rahvale ka ühest suurest kodumaisest sündmusest, mille mõju rahva ellu hakkas kiirgama alles aastakümnete pärast. Jutt on nimelt Tartu ülikooli taasavamisest 1802. aastal. Sellest kirjutab Tartu trükkali M. G. Grenziuse 1803. a kalender dialoogis „Simo Adami nink temma wenna poja Kareli wahel“. Ülikooli asutamise põhjuste hulgas on muuseas osutatud ka sellele, et „mõnned nored rahwas“ välismaal õppides „kurjast innimestest sawad ärra-eksitatud, ehk ka issi köwwerusse te peäle kánawad“ — s.o võivad omandada „ohtlikke“ vaateid ...

Viiskümmend aastat hiljem võime Õpetatud Eesti Seltsi kalendrist lugeda juba ülikooli juubeli-päeva pidustustest.

Harvem leiame kalendreist muudki juhuslikumat sündmusinformatsiooni.

Toetudes kalendrite laiale levikule, püüdsid O. W. Masing, Fr. R. Faehlmann, Fr. R. Kreutzwald jt rahvavalgustajad seda suhtlemisvormi kasutada, kirjutades ise õpetlikke ja kirjanduslikke lisasid, näit. Kreutzwald „Maarahva kasulises kalendris“ (1845–1855). Üldtuttav on Faehlmanni veste „Kalendritegija kimbus“, kus on pilaga pooleks kirjutatud sellest, kui vastakad olid lugejate nõudmised kalendrisabas avaldatu kohta.

Kalenderperioodikal kujunes meie talupoja-kultuuris ja infoväljas oma arvestatav osa. August Kitzberg kirjutab oma mälestustes: „Enne Pärnu Postimehe sündimist oli aeg, millal uudiseid ja

³ Bajonett ehk tääk. — *Toim.*

⁴ Çeşme lahing (ka Tšesme lahing) toimus Çeşme lahel Vene-Türgi sõja ajal 5.–7. juulil 1770. a Venemaa ja Osmanite riigi laevastiku vahel. — *Toim.*

teadusi ainult kõrtsist kuuldi, teolt tulles toodi ja siis veel nääri- ja jaanipäeval kirikust (kirik oli 25 versta kaugel), ka Abja ja Virkeni laadalt saadi, kus sugulaste ja tutvatega kokku juhtuti. See oli kõik see maailm.

Peale selle oli siiski veel üks pisuke piluke, mille läbi ainult üks kord aastas kodust kaugemale võis piiluda: ma mõtlen Pärnu — Bormi tähtsamatuid, hiljem ka Tartu — Laakmanni „Kasulisi kalendreid“. Õpetatud Eesti Seltsi kalendrid sinna palju ei ulatunud, — teisi müüdi enamasti igast suuremast kõrtsist. Oh, kuidas neid igatsusega oodati, himuga osteti, mitte ainult et näha, millal vihma ehk lund tuleb, vaid pääsjalikult nende sabade pärast, oli uudist saada. Neid kalendri sabasid loeti siis, kuni paremini pähe jäid kui viis päätükki, mis ju sunduse varal pähe tuubiti, ilma et neist palju aru oleks saadud. Mitte üksi need ei ostnud kalendrit, kes lugeda oskasid, vaid ka need, kes mitte ei osanud, — püüti teistele järele aimata. Naljatilkk noorikust, kes kirikus lauluraamatut vastuoksa käes hoidnud, ei ole mitte väljaarvatud asi. Ka mina õppisin kalendrisabast lugemise kätte — ilma aabitsata.⁵

Lisame siia veel ühe uurija arvamuse: „Kalender meeldis rahvale, sest ta sisaldas esijoones vajalikku lugemist. Praktiliselt vajaliku kõrval olid ebausku ja uudishimu need vaimsed vajadused, mida kalender pidi rahuldama. Ilmudes regulaarselt, oli kalender alati tuttav ja alati uus — sama struktuuriga, kuid sisult erinev. Pealegi tuli kalender parajasti siis, kui inimestel lugemiseks rohkem aega jäi — see oli hilisügisel pärast välitööde lõppemist ja enne talivedude algust. Novembrikuus aitasid linakaupmehed kalendrit levitada. Kui aga kalendritegijate vahel XIX sajandi teisel kümnendil eriti ägedaks võistluseks läks, saadeti kalendreid juba jaanipäeva paiku müügile. Kalendrite hea leviku tõenduseks on hulk viimse eksemplarini äraloetud aastakäike XVIII sajandist ja XIX sajandi algusest.“⁶

Kalenderperioodika on meil niisiis vanem kui ajaleht ja ajakiri. Ta on ajakirjanduse eel- ja kõrvalkäija. Kuivõrd kalender sisaldas mõneski tükis langes kokku ajalehega-ajakirjaga ja nõnda osalt täitis nende funktsioone, oli „pisuke piluke“ kodust

kaugemale piilumisel, siis oli tal eeldatavasti oma osa ajakirjandusele teetasandajana.

Kuid — nagu juba varem vihjasime — oli kalender ka tekkiva ajakirjanduse ilmne konkurent, sest ta rahuldas vähenõudlikuma lugeja infotarvet, oli odav ja juba traditsiooniline. Kalendrite tiraažid olid väga suured, nagu eespool juba märkisime. Nõnda pidi ajakirjandus kui uus kultuurinähtus endale ikkagi ise eluõiguse kätte võitlema. Seda ta tegigi, tänu sellele, et ta piiratud võimaluste kiuste hakkas osatama rahva elu olulisi probleeme.

Vajalikem eeldus ajakirjanduse tekkimiseks oli meil olemas — lugeda oskajaid leidis juba XVII s. lõpul. Hilisemaid samme hakkas toetama ühiskonna enese edasimineku, koolihariduse leviku ja selle foonil infovajaduse kasv. Pärast Põhjasõja laastamist suudeti rahvaharidus XVIII s. teisel poolel viia niikaugele, et meil tõusis rahva lugemisoskus 45–50%-ni.⁷

Kooliõppuse kõrval oli oluline koht ka koduõpetusel. Suure sammu edasi astus Eesti rahvakool XVIII s. viimasel kolmandikul, millal tihenes oluliselt küla- ja mõisakoolide võrk. Oma osa oli siin ka keskvõimu juhtival sekkumisel rahvahariduse korraldamisele. „On tõenäoline,“ kirjutab L. Andresen tolle aja kohta, „et keskmiselt oskas Lõuna-Eestis igast kolmest täiskasvanud talupojast lugeda vähemalt kaks.“⁸ Rahvaharidusele suudetigi luua kindlam alus just Liivimaal, Eestimaal oli olukord halvem. Seetõttu pole just juhuslik, et meie varasem ajakirjandus on just Liivimaa ajakirjandus. Põltsamaal, kus 1766. a hakati välja andma esimest eestikeelset ajakirja, oskas ametlikel andmetel lugeda tervelt 74% koguduse liikmetest. Liivimaa Eestialast sammusid koolielus esirinnas Tartu- ja Võrumaa — ja selle piirkonna jaoks tekibki XIX s. algul esimene kohalikus keeles ajaleht.

Lõuna-Eesti oli ka majanduslikult pisut paremal järjel, siin oli 1765. a maapäeva otsusega mõisaorjuse kasvu piiratud. Kuid ikaldusaastaid esines muidugi siingi ning raske oli kopikat välja anda uue ja tundmatu „raamatu“ — ajalehe eest.

Ei maksa unustada, et kui siin⁹ järgnevalt vaadeldakse esimest eestikeelset ajakirja ja ajalehte, siis

⁵ August Kitzberg. Ühe vana „tuuletallaja“ noorpõlve mälestused I. Tartu: Noor-Eesti, 1924, lk-d 40–41.

⁶ Kaja Noodla. Eesti raamatu lugeja XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi algul. (Paar sammukest Eesti kirjanduse uurimise teed XI.) Tallinn: Eesti Raamat, 1986, lk 14.

⁷ Aleksander Elango. Pedagoogika ajalugu. Tallinn: Valgus, 1984, lk 39.

⁸ Lembit Andresen. Eesti kooli vanem ajalugu. Tallinn: Valgus, 1985, lk 96.

⁹ S.t raamatus „Puhtetähed“. — Toim.

just 1766 ja 1806–1807 olid rängad ikaldus- ja nälja-aastad ... Põltsamaa pastori A. W. Hupeli tähelepanekuid mööda oli rikaste talupoegade otsimine Ees- ti- ja Liivimaal asjatu vaev. K. Ph. Snell oma 1794. a Jenas ilmunud raamatus „Läänemere-äärsete vene provintside kirjeldus“ väidab, et neegriorjus Aafrik-

as ja Ameerikas ei olevat mitte palju rängem sellest, mida pidi taluma siinne põlisrahvas.

Ja siiski ...

Kõige kiuste leidus mehi, kes aimamisi nägid, et see surutud rahvas pole veel parema tuleviku jaoks moraalselt surnud — hoolimata kõigest.

V A R I A

Andres Põld: ¹ Mis iganes torgib...

Kristel Laursoni intervjuu Andres Põlluga aastal 2011²

Kristel Laurson (KL): Kõigepealt palun täpset ametinimetust.

Andres Põld (AP): Uudistetoimetaja.

KL: Kui kaua sa ajakirjanikuna kokku oled töötanud?

AP: Ajakirjanikuna kokku 1993. aasta sügisest. Varsti saab 20 aastat täis.

KL: Päris pikalt. Kas sa oled kogu aeg Õhtulehes olnud?³

AP: Ei. Õhtulehes ma olen alles selle aasta aprillist. Ma alustasin BNS-i Tartu reporterina. Töötasin seal 1993. aastast kuni 1995. aasta sügiseni ja siis olin Tallinnas BNS-i toimetaja, Eesti siseuudiste toimetaja. 1998–2002 töötasin Päevalehes uudistetoimetajana. Seal need nimetused muutusid kogu aeg: küljetoimetaja, ja mis seal kõik oli, — põhimõtteliselt ikka uudistetoimetaja. Mingi aja töötasin ühes reklaamibüroos, hästi lühikest aega ja siis korra Äripäevas. Seejärel BNS-i majandusuudiste toimetajana 2004–2007 ja siis nüüd tänavu aprillini Maa-ameti kommunikatsioonijuhina. Vahepeal olin kolm aastat teisel alal.

KL: Oskad sa tuua äkki mõnda enda artiklit esile, mis on jäänud kõige südamelähedasemaks või mis sa tunned, et oli kõige selline ...

AP: BNS-is oli ametinimetus küll toimetaja, aga seal sai kirjutatud hulgaliselt nuppe ja artikleid. Üks, mis mulle endale hästi meeldib, ma ei mäleta, kas see oli BNS, kes kirjastas kunagi raamatuid Estonia hukust: „Mayday I“ ja „Mayday II“. Vist esimesse

raamatusse tegin intervjuu Estonia vahimadruse Silver Lindega.⁴ See intervjuu mulle endale meeldis. Tundus, et päris õnnestus, kuigi olin suhteliselt algaja ajakirjanik. Pärast sain raamatu arvustustes kiita.

Aga jah, üks neid artikleid on igasuguseid kirjutatud. Siin Õhtulehes ma avasin teema „Kodutunde“ saate petuskeemid, raha väljapressimine. Kuidas heategevuse sildi all endale tegelikult raha kühveldatakse. Päevaleht võttis teema pärast üles, samuti Delfi. See on viimasest ajast, mis meenub.

KL: Sul on sotsiaalmeediakanalite Twitteri ja Facebooki konto? Kas ka väiksemaid sotsiaalmeediakanaleid: Google+, LinkedIn, MySpace jne?

AP: Jah. Google+-i ma eile tegin. Kui kunagi tahtsin vaadata, siis oli see piiratud juurdepääsuga, nii et siis ma ei saanud. Aga eile tegin täitsa lihtsalt ilma sihita seda kasutama hakata või lihtsalt, et vaadata, mida see endast kujutab. Aga LinkedIni konto ma tegin ka, kuna mul oli ühe inimese kohta sealt infot vaja. See seisab mul ka lihtsalt, ei mäleta isegi oma kasutajanime ega salasõna.

KL: Facebook ja Twitter?

AP: Neid ma kasutan ikka päris tihedalt. Eriti Twitterit.

KL: Kas need on sul isiklikul eesmärgil või kasutad ka tööalaselt?

AP: Ise ma oma kirjutisi ei ole seal kunagi promonud, küll olen ma vahel saanud kasulikke vihjeid, eriti just Facebookist. Twitteris ma tegin konto paar aastat tagasi. Facebookis olin algul täitsa lihtsalt niisama. Lõpuks hakkasin lähemalt huvi tundma, muutusin aktiivsemaks. Pakun, et Facebooki tegin umbes 2–3 aastat tagasi.

KL: Mõlemat külastad siis iga päev?

AP: Enamasti küll, isegi puhkuse ajal.

KL: Mis eesmärgil neid kontosid kasutad?

¹ Varalähkunud Andres Põllu (1971–2018) intervjuu avaldamisega tunnustame ja meenutame ka teisi hilisminnevikus meie hulgast lahkunud ajakirjanduseriala vilistlasi, kes oma igapäevatöö kõrvalt on ühel või teisel moel mõtisklenud oma ajakirjanikurolli ja -töö üle: Nasta Pino, Aarne Rannamäe, Silvia Vissak, Andres Ammas.

² Intervjuu ilmub lühendatult. Vt Kristel Laurson. Intervjuu 2011. Sotsiaalmeediakanalite kasutus Eesti ajakirjanike töös. Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, aAjakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2011, lk-d 83–90. http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/25727/laurson_kristel.pdf.

³ Andres Põld töötas alates 2011. aastast Õhtulehes oma elu viimase päevani. — Toim.

⁴ Vt Mayday Estonia: Tragöödia Läänemerele. [Tallinn:] BNS-i kirjastus, 1994. — Toim.

AP: Facebook sai tehtud just selle mõttega, et kunagised tuttavad, kellega sai kunagi väga tihedalt läbi käidud, silmast silma ja nüüd võib-olla natuke ne kaugenetud, et siis ...

KL: On sul mingid konkreetsed teemad, mida sa sealt kanalitest otsid või ei ole neid välja kujunenud?

AP: Ei, ei ole. Päriselus huvitavad mind kõik asjad ja siis mind nii-öelda torgivad ka sotsiaalmeedias kõik teemad.

KL: Kui palju sa teiste kasutajate kontosid jälgid?

AP: Ma ikka vaatan. Facebook — kuna neil on siin mingi uus arendus, siis ma ketran ikka korra päevas läbi küll neid postitusi, mis keegi päeva jooksul on sinna pannud. Sageli ma ei viitsigi seda, kuna neid on nii palju, et ... Twitteris on kohe näha, palju uusi säutse on tulnud, siis saad ruttu kohe üle tšekata.

KL: Oskad tuua välja, mis sotsiaalmeediakanalites on positiivset, mis negatiivset?

AP: Positiivne on infovahetamise võimalus. Pärilistulil inimesi mul seal ei ole, ikka enamasti tööga seotud, ütleme 90%, keda isiklikult kasvõi põgusalt tunnen või vähemalt tean neid või olen kuidagi tööalaselt kokku puutunud. Täitsa umbvõõraid on ikka väga üksikuid.

KL: Mis teemadel postitusi teed?

AP: Mis iganes torgib, mis iganes hinge läheb. Viskad lihtsalt nalja või puutud kokku olmelolidega või ükskõik mida. See on nagu ventiil välja elada.

KL: Iga päev?

AP: Kui midagi pole öelda, siis vägisi ei hakka kirjutama. Selles suhtes ma ei ole nõus Marju Lauristiniga, kes kunagi ütles, et Twitter viib vaimse mandumise tee — 140 tähemärki, sealt ei saagi midagi vaimukat tulla. Minu arust on just vastupidi, sa pead sinna pisikesse lausesse suutma panna kõik, mis sul öelda on. See nõuab palju rohkem pingutust. Kui sul on 14 000 tähemärki, siis seda mahtu oskab enam-vähem iga kirjaoskaja täis lamiseda, aga proovi 140 tähemärgiga ära öelda.

KL: Sinu jutust sain aru, et artiklitele sa üldse ei viita? Isegi mitte teiste omadele, mis sulle on meeldinud?

AP: Ei, ma ikka viitan neid, mis ma kuskilt mujalt avastan. Mis meeldivad või mis tunduvad minu jaoks olulised, mida teised võiksid lugeda — neid ma ikka viitan, nii-öelda jagan. Aga omi artikleid küll mitte.

KL: Kas sellel on mingi põhjus, miks sa oma artikleid ei jaga?

AP: Ma ei oska öelda. Võib-olla tagasihoidlikkus, see tundub nagu liiga enesepromomine, mulle ei ole see nii väga kunagi meeldinud.

KL: Nii et oma artiklite turundamist siis ei ole?

AP: Mul ei tule küll meelde, et ma oleks ühtegi oma artiklit viidanud. Ma tean, et paljud teevad seda, näiteks Jüri Pino kirjutab kogu aeg Twitteris, Facebookis ja teeb blogipostitusi. Jüri Pino — Õhtulehe arvamustoimetaja. Neid on palju: Daniel Vaarik oma Memokraadis ja Ott Järvela, tema viitab oma lugusid. Aga minu jaoks lihtsalt tundub imelik, et lugege, mida ma kirjutasin.

KL: Ühest küljest on see hea võimalus saada tagasisidet.

AP: Noored ajakirjanikud peaksid töötama uudisteagentuuris, see võtab nende ego tunduvalt vähemaks, sest seal sa töötad anonüümselt. Seal sa õpid ära, et tähtis ei ole mitte sinu nimi seal all, mida nagunii keegi kunagi ei loe. Kui tahad tõeliselt kuulsaks saada, siis tuleb telesse minna. Tähtis on see, millest kirjutad. Ma arvan, et tähtis ei ole see, et mina olen selle kirjutanud, et ma pean seda nüüd promoma. Kui on mingigi sõnumiga artikkel, siis leiavad inimesed, kes huvi tunnevad, selle ise üles. Kui ise oma artiklit viitan, siis näeb see välja nii, et näete, vaadake, millega ma hakkama sain, mitte et oleks oluline teema.

KL: Kui lehes kirjutada *online*'is, siis seal tuleb hästi palju kommentaare, mis on enamasti negatiivsed ...

AP: Seal ei arendata suhtlust ja see jääb anonüümseks. Olen diskuteerinud küll erinevatel teemadel, aga üldiselt ma tüdinen üsna ruttu vaidlemast. Ma ei viitsi — teiste arvamust nagunii ei suuda muuta. Targem annab järele.

KL: Igäühel on õigus oma arvamusele?

AP: Põhimõtteliselt küll. Kuigi jah, sellega ei pruugi nõustuda. Mul praegu tõesti ei tule ette, mis konkreetselt on sotsiaalmeediast alguse saanud teema.

KL: Aga mis sa arvad, kui usaldusväärseks seda infot võib pidada?

AP: Ainult selle põhjal ei saa kindlasti kirjutada. Kui nüüd päris aus olla, siis ma võtan seda sotsiaalmeediat ikka rohkem lõbustusvahendina kui töövahendina. Tööks vajalik on seal lisaboonus.

KL: Sa ei leia, et sellel oleks mingit tulevikku ajakirjanduse valdkonnas?

AP: Ma ei saa sulle sellele vastata, sest ma ei ole tavalugeja. Ma olen 20 aastat lehte teinud ja tahaks hirmsasti tavalugeja nahas olla. Siis ma teaks, kuidas paremini lehte teha. Aga see on võimatu. See pärast pean alati oletama. Toimetajad alati oletavad, mis võiks lugejatele meeldida. Tegelikult tuleb ikkagi välja, et toimetajad ja ajakirjanikud teevad lehte, mida nad ise tahaksid lugeda. Ajakirjanik, toimetaja ja tavalugeja loevad lehte täiesti erinevalt. Professionaalne kretinism on ikka nii suur, et sa loed uudislugu ja vaatad, kuidas see üles on ehitatud, mis tsitaadid on, kes on allikad. Tavalugeja ei loe elu seeski niimoodi. Samamoodi on ka see, et sa küsid, kas sotsiaalmeediast võib areneda välja uus ajakirjandus. Mina teen traditsioonilist ajakirjandust, ei tahaks tegelda soovmõtlemisega. Aga kindlasti on sotsiaalmeedia mõjutanud praegust ajakirjandust. Tõesti, infokilde liigub seal palju rohkem, need jooksevad sulle nii-öelda ise kätte. Sa ei pea reaalseid allikaid nii palju avama, kes sulle infot tilgutavad. On edevaid inimesi, kes lobisevad välja omi mõtteid Facebookis või kuskil mujal. Markantne näide, mis ei ole seotud ainult edevusega, oli see, kui Valdo Randpere kirjutas oma seinale Facebookis, kes sai Eesti Panga uueks presidendiks pool tundi varem, kui tuli ametlik pressiteade.

Veebimeedia on arenenud kiires tõusujoones, kui võrrelda paberajakirjandusega.

Siin tuleb selgeks teha mõned terminid. Meedia ja ajakirjandus ei ole päris üks ja seesama. Ajakirjandus on toimetatud. Lugejatele/vaatajatele pakutakse toimetajate tehtud valikut. Meedia on kõik see, mida iga inimene blogib, postitab, mobiiliga üles võtab — kõik see, mida sa internetist leida võid. See on toimetamata juhuslik valik, seal on kõik nagu puder ja kapsad, tohutu kogus infot. Ajakirjandus on see, kus toimetajad on teinud valiku ja pakuvad seda tarbijatele. Tihtipeale unustatakse see asi ära. Meedia ei võrdu ajakirjandusega. Meedia on ajakirjandus pluss kogu see muu staff. Meedia on liikumas *online*'i, aga seda, kas see on ajakirjanduse tulevik, on raske ennustada. Räägitakse igaühe ajakirjandusest: igaüks võib postitada kõiki asju. See ei ole ajakirjandus, see on tegelikult lihtsalt infomüra. Sealt tavainimene olulist välja sõeluda ei

suuda. Kui selline tendents jätkub, siis ei suuda mitte keegi tegelikult mitte kunagi sealt midagi olulist välja sõeluda. Lihtsalt puhtfüüsiliselt ei jõua kogu infoküllust jälgida. Paratamatult peab tegema valikuid, jälgid näiteks Twitteris konkreetseid inimesi ja konkreetseid gruppe.

KL: Aga selliseid ettevõtte lehekülgi sa ise ei jälgi üldse?

AP: Mis mõttes ettevõtte lehekülgi?

KL: Oletame, et võtad EMT lehekülje või vaatad näiteks teiste lehtede Facebooke, Eesti Ekspressi näiteks.

AP: See, mis neil öelda on, tilgub nagunii *newsfeed*'i. Kui sa oled neid nii-öelda *accept*'inud.

KL: Aga kui ei ole? Kui sa näiteks teed kellegi kohta mingit lugu, mingis ettevõttes on mingi raske situatsioon. Kas sa läheks Facebooki ja paneks selle ettevõtte otsingusse?

AP: No niimoodi ikka kogud infot jah, et vaatad midagi konkreetset, mingit tausta või mingeid olulisi asju. Aga et niimoodi lambist, et lõpetan sinuga jutu ära ja lähen lõõn Ergotechi sisse, et äkki on midagi — päris niimoodi see ei ole.

KL: Internet on pigem info hankimiseks, mitte kui turunduskanal?

AP: Jah turunduskanalina mina seda ei kasuta. Kogu internet on tegelikult ju infot täis. Selles mõttes on võrreldes 20 aasta taguse ajaga tänapäeval ikka märksa lihtsam — taustainfo on alati saadaval. Vanad lood on ju kõik seal olemas. Vanasti ma mäletan, mul olid suured pappkaustad, kus olid artiklid välja lõigatud ja siis tuli neid lapata, kui tahtsid tausta teada saada. Nüüd paned otsisõna ja Google annab sulle kiirelt palju materjali. Mina ikka arvan, et inimesed tahavad, et nende eest tehtaks infot mingi valik, nii et ses suhtes ma ei usu klassikalise ajakirjanduse kaduvusse. Paberi peal ajaleht võib ära kaduda. Sel ei ole nagu sisulist tähtsust, kas ajaleht on paberil või võrgus. Aga keegi on sinu eest info ära valinud, sinu jaoks olulisema kokku pannud. Kui seda ei oleks, kaoks info kvaliteet ja lisaks pead näiteks töölt tulnuna hakkama ise uudistesaadet kokku panema, ise hakkama otsima olulist infot.

KL: Küsisin lisaks intervjuule kirja teel: kuidas kasutada infot, mida oled leidnud sotsiaalmeedia-kanalist? Kas seda võib käsitleda kui avalikku informatsiooni ja sobivuse korral selle otse lehte panna või tuleks enne konto omanikuga läbi rääkida?

AP: Olen käitunud sisetunde järgi. Mõnikord olen kasutanud sotsiaalmeediast saadud infot seda enne ise üle kontrollimata, kui info edastaja on olnud mõni institutsioon. Üksikisiku väited kontrollime tavaliselt ikka üle. Aga kui keegi levitab sotsiaalmeedias mingit infot, siis käsitleme seda kui täiesti tavalist avalikku väidet ja viidet nagu iga teisegi allika oma. Vajadusel kontrollime, võtame vastaspoolelt kommentaari — nii nagu ikka käib töö ajakirjandusliku materjaliga.

KL: Kuidas suhtud oma postitustes ajakirjanikutöö telgitaguste avamisele? Näiteks artikli valmistamise protsessi kirjeldamine, raskuste ja keerukuse esiletoomine — kas see annab lugejale lisandväärtust või on pigem liialt *inside*?

AP: Mõnes mõttes on see hea, kui lugeja teab,

kuidas ajakirjandus töötab. Siis väheneksid ehk ka süüdistused ajakirjanduse kallutatuses. Kallutatuse süüdistused on omaette pikem teema. Täiesti objektiivset ajakirjandust pole olemas, seda teevad inimesed, mitte masinad, seetõttu on see põhimõtteliselt võimatu. Igal inimesel on ju oma lastetuba, kultuuriline taust, poliitilised eelistused jne. Samas ei pruugi tavalugeja ikkagi täpselt hoomata loo valmistamisega seotud raskusi, isegi kui talle neid kirjeldada. Samamoodi kui mõni treial kirjeldaks üksi-pulgi oma tööd, ei pruugi ma ikkagi mõista selle täit keerukust. Lisaks ei näe ma põhjust ega vajadust avalikult kaevelda, kui rasket tööd ma teen, see on mu enda valik.

Samas — kolleegidega on ikka vahva arutada, kuidas üks või teine lugu sündis.

Lõpetajad ja lõputööd ajakirjanduse ja kommunikatsiooni erialal Tartu Ülikoolis 2017. aastal

Peeter Vihalemm

2017. aastal lõpetas bakalaureuseõppe ajakirjanduse ja kommunikatsiooni erialal 45 inimest, ligikaudu samapalju kui eelnevatel aastatel (2016. a 42, 2015. a 52, 2014. a 44). Ajakirjanduse ja/või kommunikatsiooni erialal 60 aasta jooksul (1957–2017) vähemalt kolmeaastase bakalaureusehariduse saanud koguarv oli 2017. a lõpuks 1496.

Magistrikraadi saanud arv oli 2017. a ligikaudu sama suur kui eelmisel aastal, 32 inimest (2016. a 30), varasemaga võrreldes veidi vähem (2015. a 35 ja 2014. a 38). Uusi ajakirjandusmagistreid oli 8, kommunikatsiooni juhtimise magistreid 24. Ajakirjanduse või kommunikatsiooni juhtimise alal on 25 aasta jooksul (1993–2017) magistrikraadi saanud 367 inimest.

Doktoritöid meedia ja kommunikatsiooni alal kaitsti 2017. a neli, rohkem kui varasematel aastatel (2014–2016 iga aastal kaks). Kokku on instituudis/osakonnas ettevalmistatud doktoritöid 20 aasta jooksul (1997–2017) kaitstud 37.

13. juunil kaitses oma doktoritööd Maria Murumaa-Mengel — „Managing Imagined Audiences Online: Audience Awareness as a Part of Social Media Literacies“ („Kujutletavate auditooriumide tajumine sotsiaalmeediapädevuste osana“, juh Andra Siibak, vt <http://hdl.handle.net/10062/56481/>). Aastaraamatus on toodud ülevaade tema tööst.

5. juulil kaitses oma doktoritööd Jan Richard Bærug — „The Collapsing Wall. Hybrid Journalism: A Comparative Study of Newspapers and Magazines in Eight Countries in Europe“ („Lagunev müür. Hübridiseeruv ajakirjandus: kaheksas Euroopa riigis ilmuvate ajalehtede ja ajakirjade võrdlev uuri-

mus“, juh Halliki Harro-Loit, vt <http://hdl.handle.net/10062/56481/>). Aastaraamatus on toodud ülevaade ka tema tööst.

7. juulil kaitses oma doktoritööd Agnese Karaseva — „Teacher Professional Agency in Relation to Digital Technology Integration in Teaching in Estonian and Latvian Schools“ („Õpetaja professionaalne agentsus digitaalse tehnoloogia integreerimisel õpetamisse Eesti ja Läti koolides, juh Pille Pruulmann-Vengerfeldt ja Andra Siibak, vt <http://hdl.handle.net/10062/56479/>).

10. oktoobril kaitses oma doktoritööd Kadi Lubi — „The Role of Information Search and Interpretation in Living with Chronic Illness: The Case of Estonian Parkinson's Disease Patients“ („Infootsingu ja -tõlgendamise roll kroonilise haiguse korral Parkinsoni tõve Eesti patsientide näitel“, juh Triin Vihalemm ja Pille Taba, vt <http://hdl.handle.net/10062/57656/>).

32-st uuest magistrist lõpetas 23 magistritööga (72%) ja 9 magistrieksamiga (28%). Varasematel aastatel on eksamiga lõpetanute osakaal olnud veidi suurem (2016. a 30%, 2015. a 40%).

Üheksa kaitstud magistritööd (39% töödest) seondusid ajakirjanduse ja meediaga. (Vt nimekirja allpool, tööde digitaalsed täistekstid on kättesaadavad TÜ raamatukogus, aadressid on toodud pealkirjade juures.) Aasta varem oli ajakirjanduse ja meediaga seonduvate magistritööde osakaal samal tasemel. Selles aastaraamatus on esitatud ülevaated kahest 2017. a magistritööst (Grete Palmiste, Britta Sepp) ja 2016. a kaitstud Anna Põllu magistritööst.

45-st bakalaureuseastme lõpetanust kaitsesid

30 bakalaureusetöö (67%) ja 15 tegid lõpueksami (33%). Varasematel aastatel on eksamitegijate osakaal olnud suurem — 2016. a 36% ja 2015. a 48%.

Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad bakalaureusetööd (21) moodustasid kaitstud töödest enamiku (70%), 2016. a oli nende osakaal 78%, aasta varem 59%. Selles aastaraamatus on esitatud ülevaated viiest bakalaureusetööst (Heleri All, Kairi Janson, Greta Külvet, Otto Oliver Olgo, Kristi Raidla). Aastaraamatus on toodud ülevaade ka Andrus Tinsi sotsioloogia erialal kaitstud bakalaureusetööst.

Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad magistritööd 2017

Kristiina Aasna. Veebilehe kasutatavuse analüüs Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi näitel (juh Vambola Leping ja Avo Trumm, <http://hdl.handle.net/10062/56906>).

Kadri Külaots. Nädalalehe ajakirjanike töörutii-
nid ning stress Eesti Ekspressi ning Maalehe
näitel (juh Signe Ivask, <http://dspace.ut.ee/handle/10062/56879>).

Merit Maarits. Konvergensiprobleemid meediaor-
ganisatsioonides: teoreetiline käsitlus ja analüü-
simudel (juh Marju Himma-Kadakas, Külliki
Seppel; <http://dspace.ut.ee/handle/10062/56863>).

Martin Noorkõiv. Kuidas mõtestada poliitilisi
arutelusid Eesti Facebooki gruppides? (juh Sten
Hansson, <http://hdl.handle.net/10062/56877>).

Grete Palmiste. Eesti veebiajakirjanike ootused
ajakirjanike teadmistele, oskustele ja pädevus-
tele ning nende tegelik rakendamisvõimalus
(juh Marju Himma-Kadakas, <http://hdl.handle.net/10062/56866>).

Priit Pokk. Suurandmete kasutamise võimalused
sotsiaalmeedia analüüsis: Ameerika Ühendrii-
kide presidendivalimiste Twitteri kajastuse mee-
lestatuse analüüs (juh Külliki Seppel, <http://hdl.handle.net/10062/56867>).

Kristi Sarap. Teleajakirjaniku reporteritöö ja
eetilised valikud vähihaigete telelugude näi-
tel (juh Marten Juurik, <http://hdl.handle.net/10062/56876>).

Britta Sepp. Meedia- ja suhtlusvõrgustike roll rän-
del ja kohanemisel: Soome rännanud ja tagasi-
rännanud eestlaste näitel (juh Marianne Leppik,
<http://dspace.ut.ee/handle/10062/56869>).

Triin Ärm. I ja II kursuse tudengite meediapäde-
vus eesti keele kursuse „Meedia ja mõjutamine“
kontekstis (juh Kadri Ugur, <http://hdl.handle.net/10062/56858>).

Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad bakalaureusetööd 2017

Inger Agur. Nutiseadmete kasutamise võima-
lused ja riskid väikelaste arengus: Tartu linna
sõimerühmade õpetajate hinnangud (juh
Maria Murumaa-Mengel, <http://hdl.handle.net/10062/56695>).

Heleri All. Kommunikatsioonivahendite mõju
erineva kogemustasemega ajakirjanike ajaka-
sutusele (juh Signe Ivask, <http://hdl.handle.net/10062/56662>).

Kairi Janson. Maakonnalehtede ajakirjanike tun-
netatavad tööülesanded (juh Signe Ivask, <http://hdl.handle.net/10062/56717>).

Karin Kivipõld. MMSi tarvitamine kui ühis-
kondlik protsess foorumite ja meedia näi-
tel (juh Külliki Seppel, <http://hdl.handle.net/10062/56687>).

Mari-Liis Koemets. Ajakirjaniku eetilised dilem-
mad konstrueeritud ajakirjandusliku juhtumi
lahendamisel (juh Veronika Kalmus, <http://hdl.handle.net/10062/56737>).

Annika Kuusik. Uudise usaldusväärsuse hin-
damine internetikeskkonnas 30–50-aastaste
hulgas (juh Ragne Kõuts, <http://hdl.handle.net/10062/56758>).

Greta Külvet. Eesti Televisiooni kultuuri-
saade „OP!“ enne ja pärast formaadimuutust (juh Ragne Kõuts, <http://hdl.handle.net/10062/56694>).

Ivika Lehtsalu. Sotsiaalmeedia kasutamine ja kasutamise reguleerimine kaitseväes: Eesti kaitseväelaste kogemuste näitel (juh Andra Siibak, <http://hdl.handle.net/10062/56811>).

Liisi Maria Muuli. Eesti *youtuber*’ite enesesisitus, auditooriumi ja privaatsuse taju (juh Maria Murumaa-Mengel, <http://hdl.handle.net/10062/56905>).

Meril Mägi. Meeste tervisediskursused Postimehe, Õhtulehe ja Delfi *online*-portaali-
des (juh Külliki Seppel, <http://hdl.handle.net/10062/56691>).

Otto Oliver Olgo. Miks Eesti ajakirjanikud on vahetanud ametit? (juh Halliki Harro-Loit, <http://hdl.handle.net/10062/56800>).

Kaari Perm. *Youtuber*’ite jälgimise põhjused ja harjumused 15–17 aasta vanuste tüdrukute hulgas (juh Andra Siibak, <http://hdl.handle.net/10062/56693>).

Aleksander Pihlak. Uudisžanri muutused 1990ndate Eesti päevalehtedes Edasi/Postimehe ja Noorte Hääle/Päevalehe/Eesti Päevalehe näitel (juh Vallo Nuust ja Signe Ivask, <http://hdl.handle.net/10062/56673>).

Susanna Päiv. Suurbritannia eestlaste meediarepertuaar Brexiti näitel (juh Signe Opermann, <http://hdl.handle.net/10062/56761>).

Kristi Raidla. Muudatused Eesti Rahvusringhäälingu raadiouudiste tekstides (juh Marju Himma ja Maarja Lõhmus, <http://hdl.handle.net/10062/56684>).

Getter Kristen Rang. Eesti noorte naiste Tinderi kasutuspraktikad ja tajutavad tüüpilised meeskasutajad (juh Maria Murumaa-Mengel, <http://hdl.handle.net/10062/56816>).

Merilin Reino. Rapla valla infolehe ja selle lugejate uuring (juh Ragne Kõuts, <http://hdl.handle.net/10062/56696>).

Tanel Rungi. Intervjueerimistehnikad Eesti spordiajakirjanduses ERRi spordiportaali näitel (juh Brit Laak, <http://hdl.handle.net/10062/56670>).

Mari-Liis Ruuvet. Kommunikatsioonivii-
sid töökohal. Autoetnograafiline uurimus (juh Halliki Harro-Loit, <http://hdl.handle.net/10062/56671>).

Virgo Siil. Spordiajakirjanike läbipõlemist soosivad, ennetavad ja tõrjuvad tegurid pikemal pingeperioodil (juh Signe Ivask ja Brit Laak, <http://hdl.handle.net/10062/55531>).

Siim Saavik. Eesti alternatiivmeedia kanalite Nihilist, Vanglaplaneet ja Uued Uudised toimimine ning funktsioonid (juh Ragne Kõuts, <http://hdl.handle.net/10062/56820>).

Andrus Tins. Noorte eelistused ja ootused seoses Eesti avalik-õigusliku ringhäälinguga (juh Maarja Lõhmus ja Andu Rämmer, <http://hdl.handle.net/10062/56783>).

Tallinna Ülikoolis 2017. aastal ajakirjanduse alal kaitstud magistritööd

Barbi Pilvre

Tallinna Ülikooli Balti filmi-, meedia, kommunikatsiooni ja kunstide instituudis kaitsti 2017. aastal ajakirjanduse alal kuus magistritööd, juhendajateks Raivo Palmaru, Krista Kerge, Katrin Aava, Arko Olesk ja Barbi Pilvre. Teemadeks on ajakirjanike identiteet ajakirjanduse muutuvate ärimudelite ajastul, pagulaskriis ajakirjanduse fookuses, naispresidendi diskursus ajakirjanduses, fotode roll *online*-meedia ajastul ja spordi meediastumine.

Birjo Must uurib oma magistritöös „Eesti uudisajakirjanike professionaalne identiteet ajalehefirmade muutuvate ärimudelite ajastul“ Äripäeva ajakirjanike näitel, kuidas ajakirjanikud mõtestavad meediaettevõttes toimuvaid muutusi, mille raames neilt oodatakse sisuturunduslikku tegevust. Uudisajakirjaniku identiteediga toimetajad ja reporterid kogevad ärimudelite muutumise protsessis sageli kõhklusi ja segadust, sest toimetuse autonoomia reklaami ja turunduse suhtes on olnud ajakirjandusmaailma juhtiv põhimõte. Meediaettevõtted loovad toimetustes praegu sisuturunduse osakondi ja eeldavad enamasti, et seal töötavad inimesed on ajakirjaniku ettevalmistusega, mis on vastuolus ajakirjanike endi klassikalise arusaamaga sõltumatust ajakirjanikust.

Siiri Liiva käsitleb oma magistritöös „Peavoolumeedia pagulasteemaliste tähenduste ja tegelikkuse kujundajana Eesti ühiskonnas kahe aasta (2014–2016) lõikes: Delfi/Eesti Päevalehe, Postimehe ning Õhtulehe näitel“ pagulaskriisi kajastamist ajakirjanduses, kasutades uurimismeetodite kombineerimist. Analüüsi käigus leiti 18 diskursust ja 46 narratiivi. Peamised diskursused olid turvalisuse ehk korra-

kaitsediskursus, poliitiline diskursus, juriidiline, institutsionaalne ehk õigusdiskursus, äärmuste diskursus, majandusdiskursus, humaansuse, kultuuri- ja hirmudiskursus.

Anna-Rebeca Lall analüüsib oma magistritöös „Leksikaalsed valikud pagulaskriisi ja selle aladiskursuste käsitlemisel Eesti, Rootsi ja Taani telesaate näitel“ telesaadetele tugineva juhtumiuuringu kaudu, kuidas erinevate kultuuride arvamusiidrid leksikavalikute kaudu pagulaskriisi diskursusele tähendusi loovad. Tulemused näitasid, et arvamusiidrite arusaamad sellest, milliseid lahendusi pagulaskriisile leida, on erinevad.

Mirjam Mäesalu uuris oma magistritöös „Naispresidendi diskursus Eesti 2016. a presidendikampaaniat kajastavates meediatekstides“ 27 Postimehe, Eesti Päevalehe, Õhtulehe ja Äripäeva teksti näitel (ajavahemik august–oktoober 2016), kuidas tekstide ja nende juurde kuuluvate piltide abil konstrueeriti valimisperioodil naispresidendi diskursust. Tulemused näitasid, et naissoost kandidaatidele omistati ka võimukontekstis naiselikeks peetavaid tunnuseid, mis omakorda mõjutasid naispresidendile esitatavaid rolliootusi. Marina Kaljuranda ja Mailis Repsi kujutati enamasti emalikkuse ja oluliste isikute või gruppide ning Kersti Kaljulaidi peamiselt erandlikkuse diskursuse kaudu.

Eneli Jaama uurib magistritöös „Fotode muutunud roll uue meedia ajastul — ekspertide ja auditooriumi hinnang“ fotode rolli uue meedia ajastul, tuginedes 519 ankeedi ja ekspertintervjuude analüüsile. Tulemused näitasid, et uues meediakeskkonnas on fotode dokumentaalsuse väärtus ja auditooriumi

usaldus fotode vastu langemas. Fotoajakirjanduses kasutusel olevad pildipangad, laialdased pildigaleriid *online*-meedias ja fototöötlusprogrammid on tekitanud meediakanalites rohkelt visuaalset prügi. Fotod esinevad tekstide kõrval sageli illustratiivses rollis, ei kajasta fakte ega ühildu alati tekstiga. Ekspertid kirjeldasid suundumust kui fotoajakirjanduse halba praktikat.

Mariliis Sepper kirjeldab magistritöös „Spordi

meediastumine Rio de Janeiro 2016 suveolümpial osalenud Eesti sportlaste näitel“ olümpiasportlaste intervjuude põhjal, kuidas meediastumine on muutnud sportlaste enesekuvandi mõtestamist. Selgus, et sportlased on aktsepteerinud meedia- ja avalikkuse huvi, mis kaasneb nende sporditegevusega ja rolliga ühiskonnas. Samas selgus ka, et sportlaste ettevalmistus ning koolitus meediaga suhtlemisel on peaaegu olematu.

Preemiad, aunimetused, stipendiumid 2017–2018

Sulev Uus

Aasta ajakirjanik

- Eesti Ajalehtede Liidu ajakirjanduspreemiate konkursi peaauhinna ja aasta ajakirjaniku tiitli pälvis Eesti Ekspressi ajakirjanik MADIS JÜRGEN.

Eesti Ajalehtede Liidu ajakirjanduspreemiad

- Elutöö preemia sai Äripäeva ajakirjanik VÄINU ROZENTAL.
- Noore ajakirjaniku preemia võitis Eesti Päevalehe reporter MIHKEL TAMM.
- Mõlemat preemiat rahastavad ajakirjandustasutajate eraisikud Hans H. Luik, Igor Rõtov, Toomas Leito, Jüri Ehasalu ja Margus Mets.
- Aasta parima arvamuse auhinna pälvis VILLU PÄÄRT Postimehes ilmunud looga „Mu viiemiljoniline ema“.
- Aasta parima üleriikliku uudisloa auhinna sai SULEV VEDLER Eesti Ekspressis ilmunud lugudega „Vale patsient, vale veri. Meditsiiniõde tegi surmava vea“, „PERH löögi all: Surmava ülekande teinud haiglaõe lugu paisub“ ja „Kui palju maksab Eestis inimelu? Null eurot või mitu miljonit?“.
- Parima olemusloa auhinna võitis MADIS JÜRGEN Eesti Ekspressis avaldatud lugudega „Ebatavaline vang“ ja „Endise politsei juhi viimane suvi“.
- Parima venekeelse loo preemia võitis JELIZAVETA FOMINA venekeelses Postimehes ilmunud artikliga „Mitte nõrganärvilistele: Martin Repinski naaber avastas põllul kuhja kitselaipu“.
- Parimaks venekeelseks arvamuseks hinnati OLESJA LAGAŠINA venekeelses Postimehes ilmunud vene meedia analüüs.
- Multimeedia auhinna võitis Delfis avaldatud Rail Balticu lugu, mille autorid on TANEL SAARMANN, AIVAR ÕEPA, SIGRID SALUTEE, ESTER VAITMAA, KERTTU PASS, MADIS VELTMAN, ANDRES PUTTING, PRIIT SIMSON, HENDRIK OSULA, EILIKI PUKK, KARIN KALJULÄTE, SIIM SOLMAN, AGO TAMMIK, HELERI KURIS, LIISI VISKUS, ALARI HEINSOO, KARL-ERIK LEIK ja MART NIGOLA.
- Parima maakonnalehes ilmunud uudise auhinna sai KATARIINA KRJUTŠKOVA Sakalas ilmunud kirjutistega „Endine Võhma pearaamatupidaja maksis linna rahaga oma arveid“, „Raaamatupidaja lubab raha võimalust mööda tagasi maksta“, „Võhma linnapea: endine pearaamatupidaja maksis linna rahaga kosmeetikafirma arve“ ja „Koristage ära see kaamera siit!“.
- Parimaks maakonnalehe arvamuseks tunnistati AIME JÕGI Tartu Postimehes ilmunud „Heategev kuulutus veereb mööda maad otsekui lumepall“.
- Parima maakonnalehes ilmunud olemusloa auhinna pälvis ANNE PÖDER Järva Teatajas avaldatud looga „Lapsed mahuvad vanemate kingadesse, kuid ei taha käia nende jälgedes“.
- Ajalehtede kujunduskonkursil said üleriigiliste lehtede kogu kujunduse kategoorias hõbeauhinna ÄRIPÄEV ja EESTI EKSPRESS; pronksauhinna ÕHTULEHT. Kohalike lehtede kogu kujunduse eest said pronksauhinna PÄRNU POSTIMEES, SAARTE HÄÄL ja TARTU POSTIMEES. Olemuslugude kujunduse kategoorias võitis suurtest lehtedest kuldauhinna Eesti Ekspressi AREEN, hõbeauhinna ÕHTULEHT, pronksauhinna ÕHTULEHT ja EESTI EKSPRESS. Kohalikest lehtedest hõbe- ja pronksauhinna TARTU POSTIMEES,

pronksauhinnad PÄRNU POSTIMEES ja VIRUMAA TEATAJA. Avatud rühmas said hõbeauhinnad EESTI PÄEVALEHT, Postimehe AK, ÄRIPÄEV ja PÄRNU POSTIMEES; pronksauhinnad EESTI PÄEVALEHT, LP, ÕHTULEHT ja PÄRNU POSTIMEES. Veebikülgede kategoorias said hõbeauhinnad POSTIMEHE mobiilne veebikülg ja ÕHTULEHE veebikülg. Digitaalsete üksikprojektide kategoorias teenis kuldauhinna DELFI, hõbeauhinna POSTIMEES ja pronksauhinna ÄRIPÄEV.

- Eesti Pressifotograafide Liidu konkursil võitis parima uudisfoto ja ühtlasi aasta pressifoto auhinna Postimehe fotograaf LIIS TREIMANN fotoga „Nuga kui asitõend“:

Aasta olemusfoto auhinna pälvis RAUNO VOLMAR Delfi ja Eesti Päevalehe toimetusest fotoga „Edgar Savisaar oma bioonilise jalaga“. Aasta portreefoto auhinna sai ANDRAS KRALLA Äripäevas ilmunud fotoga ilmselt Eesti vanimatest kinnisvaraarendajatest vendadest Tavi ja Valde Nirgist. Parima spordifoto „Isa ja tütre kvaliteetaeg“ Kelly Sildarust treeningul avaldas MADIS VELTMAN Delfis.

Aasta pressivideo konkursi võitjaiks tunnistati SIGRID SALUTEE, MARK ŠANDALI ja KADRI NIKOPENSIOUS DELFI TV eksperimentidiga „Algaja „kuldne kuju“ sukeldub tänavaesinejate maailma“.

- Uuriva ajakirjanduse auhinna ehk Bonnierie preemia võitsid Postimehes ja Äripäevas ilmunud rahapesuskandaali kajastanud lugudega Postimehe ajakirjanikud JOOSEP VÄRK ja RISTO BERENDSON ning Äripäeva ajakirjanikud PIRET REILJAN ja MARGE VÄIKENURM. Preemia on välja pannud Rootsi meediakontsern Bonnier ja ajaleht Äripäev.

Eesti filmi- ja teleauhinnad (EFTA) 2018

Eesti Filmi Instituudi korraldatud teise Eesti filmi- ja teleauhindade konkursi võitjad.

Filmiauhinnad

- Parim mängufilm: „NOVEMBER“ (rež Rainer Sarnet).

- Parim dokumentaalfilm: „ARMASTUS ...“ (rež Sandra Jõgeva).
- Parim animafilm: „MANIVALD“ (Eesti, Horvaatia, Kanada. Rež Chintis Lundgren).
- Parim lühifilm: „JÄÄ“ (rež Anna Hints).
- Parim naisnäitleja filmis: REA LEST („November“).
- Parim meesnäitleja filmis: TÕNU KARK („Rohelised kassid“).
- Parim filmirežissöör: RAINER SARNET („November“).
- Parim filmistsenarist: SULEV KEEDUS („Mehetapja / Süütu / Vari“).
- Parim filmioperaator: MART TANIEL („November“).
- Parim filmihelilooja: MICHAL JACASZEK („November“).
- Parim filmikunstnik: JAAGUP ROOMET ja MATIS MÄESALU („November“).
- Parim helirežissöör filmis: MARCO VERMAAS („November“).
- Parim filmimonteerija: MARTIN MÄNNIK („Nõukogude hipid“).
- Parim kostüümikunstnik filmis: JAANUS VAHTRA („November“).
- Aasta tegija filmikunstis: TAIVO TENSO (valgusmeister).

Teleauhinnad

- Parim tõsielusaade: „ROALDI NÄDAL“ (Kanal 2).
- Parim teleseriaal: „SIBERI VÕMM“ (Kanal 2).
- Parim meelelahutussaade: „EESTI LAUL“ (ETV).
- Parim uus saade: „SUUD PUHTAKS“ (ETV).
- Parim erisaade: „INGLITE AEG“ (TV3).
- Parim ajakirjanduslik lugu: „HAIGEKASSALE VÕLTSAARVETE ESITAMINE“ („Pealtnägija“, autor Kristjan Pihl, ETV).
- Parim naisnäitleja televisioonis: LUULE KOMISSAROV („Õnne 13“, ETV).
- Parim meesnäitleja televisioonis: MAIT MALMSTEN („ENSV“, ETV).
- Parim naissaatejuht: GRETE LÕBU („Ringvaade“, ETV).
- Parim meessaatejuht: ROALD JOHANSSON („Roaldi nädal“, Kanal 2).

- Parim telerežissöör: VILLEM TARVAS („Kaks kanget Kagu-Aasias“, Kanal 2).
- Parim telestsenarist: VILLU KANGUR ja GERT KIILER („ENSV“, ETV).
- Parim teletoimetaja: ÕIE ARUSOO („Osoon“, ETV).
- Parim teleoperaator: MADIS REIMUND („Merivälja“, TV3).

Eesti Ringhäälingute Liidu aastapreemia

Kuldmikrofoni pälvis endine kauaaegne Elmari raadio peatoimetaja OWE PETERSELL.

Hea Sõna auhind

Eesti Naistoimetajate Ühenduse Hea Sõna auhinna pälvis Õhtulehe ajakirjanik RAINER KERGE.

Korruptsioonivastaste artiklite konkurss

Justiitsministeeriumi ja Eesti Ajalehtede Liidu ajakirjandustudengitele korraldatud korruptsiooniteemaliste artiklite konkursi võitis KADRI KUULPAK Tartu Ülikoolist Postimehes avaldatud looga „Muuseum avastas kuni poole miljoni euro eest ehituspraake“.

Sirbi laureaadid

Kultuurilehe Sirp laureaateks 2017. aastal avaldatud kirjutiste eest kuulutati kunstiteadlane ja -kriitik REBEKA PÖLDSAM, kunstiteadlane, Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi kultuuri- ja meediasotsioloogia nooremteadur JOHANNES SAAR, jurist HEILI SEPP ja Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituudi teadlane MIHHAIL TRUNIN.

Enn Soosaare esseistikaauhind

Enn Soosaare eetilise esseistika auhinna pälvis religiooniloolane, tõlkija, Tartu Ülikooli patristika ja klassikaliste keelte õppejõud MARJU LEPA-JÕE ajakirjas Akadeemias ilmunud essee „Tarkus ja õiglus kaitsevad kõiki. Reformatsiooni mõjust

hariduskäsitusele Eestis“ eest.

Riiklikud teenetemärgid

Eesti Vabariigi 100. aastapäeva puhul andis president Kersti Kaljulaid riikliku autasu ka mitmele ajakirjanikule ja ajakirjandusega seotud inimesele. Valgetähe IV klassi teenetemärgi said Tartu Ülikooli vanemteadur, keeleteadlane ja ajakirjandusspetsialist TIIT HENNOSTE, ajakirjanik, toonane Postimehe peatoimetaja, Eesti Meedia meediadirektor ja Tartu Postimehe vanemtoimetaja VAHUR KALMRE, reklaamivaldkonna arendaja, Eesti Raadios ajakirjanikuna töötanud OLAV OSOLIN. Valgetähe V klassi teenetemärgi said ajakirjanik, invaspordi toetaja ARE ELLER, teatrikriitik ja ajakirjanik MARGUS MIKOMÄGI, Eesti ringhäälingu ajaloo talletaja HELI PIKK, tele- ja raadioajakirjanik ja saatejuht MARKO REIKOP.

Kultuurkapitali preemia

Eesti Kultuurkapitali elutööpreemia audiovisuaalse kunsti kategoorias pälvis filmidokumentalist MARK SOOSAAR.

Kultuuritegu 2017

Eesti Kultuuri Koja liikmed valisid aasta kultuuri teoks loomeinimeste ühispoordumise „222 kiri“, millega soovitati Riigikogul jätta Rail Balticu rahvusvaheline kokkulepe ratifitseerimata, et Eesti maa, Eesti rahvas ja kultuur säiliks ka tulevastele põlvedele.

Aasta kultuurisõber

Kultuuriministeeriumi aasta kultuurisõbra konkursi ühe peaauhinna, tiitli „Aasta kultuurisõber 2017“ sai ARMIN KARU järjepideva toetuse eest filmindusele. Ta on ka filmiajakirjanike ühingu aasta parima filmi auhinna Neitsi Maali rahastaja. Mullu sai selle film „November“.

Aasta raamatusõber

Eesti Kirjastuste Liit valis 2017. aasta raamatusõbraks TAUNO VAHTERI kirjastamist tutvustavate

artiklite ja sotsiaalmeedia kampaania „Jälle raamat“ korraldamise eest.

Koosmeele auhind

Avatud Eesti Fond andis 2017. aasta Koosmeele auhinna Eesti Rahva Muuseumi SOOME-UGRI KULTUURIDE PÜSINÄITUSE „UURALI KAJA“ KURAATORITE TÖÖRÜHMALE (juht Tartu Ülikooli etnoloogiaprofessor Art Leete).

Selge kõneleja 2017

Eesti Vaegkuuljate Liidu auhinna „Selge kõneleja 2017“ said televisiooni ja raadio saatejuhtide kategoorias ETV saatejuht MARGUS SAAR ja tuntud raadiohäääl ALLAN ROOSILEHT.

Tartu kultuurikandja 2017

Konkursil „Tartu kultuurikandja 2017“ sai aasta kultuurikajastaja aunimetuse kirjandusteadlane ja kultuurikriitik JAAK TOMBERG.

Oskar Lutsu huumoripreemia

Palamuse valla ja MTÜ Sokuturi väljaantava Oskar Lutsu huumoripreemia sai näitleja RAIVO E. TAMM, kes tegi kaasa teleseriaalides „Õnne 13“, „ENSV“, „Kellapid“ ja „Papad mammad“ ning telešõus „Su nägu kõlab tuttavalt“.

Parim reisiajakirjanik

Reisikorraldaja Novatours valis 2017. aasta parimaks reisiajakirjanikuks AGAATE ANTSONI, kes toimetab reisiteemalisi uudiseid ja artikleid Postimehe portaalis reisile.postimees.ee.

Eesti teaduse populariseerimise auhind

Haridus- ja Teadusministeeriumi, Eesti Teaduste Akadeemia ja Eesti Teadusagentuuri konkursil jagatakse preemiaid mitmes kategoorias. Toome ära eeskätt meediaga seotud auhinnad.

- Tiiu Silla nimelise elutöö preemia pikaajalise

süsteematilise teaduse ja tehnoloogia populariseerimise eest pälvis ENE ERGMA.

- Teaduse ja tehnoloogia populariseerimise eest audiovisuaalse ja elektroonilise meedia abil sai peapreemia Eesti rahvusringhäälingu teadusuudiste saade „Novaator“, kollektiivi juht teadusajakirjanik MARJU HIMMA-KADAKAS; teise preemia ajakirja Horisont digiteerimine ja avalikkusele kättesaadavaks muutmine, eestvedaja ULVAR KÄÄRT.
- Teaduse ja tehnoloogia populariseerimise eest trükisõna abil väärtsid peapreemia laste teaduse ja tehnika lugemiku „Füübits“ autorid MARE MÜÜRSEPP ja HELI LUKNER; teise preemia populaarteaduslike raamatute sarja „Elav teadus“ väljaandmise eest kirjastus Argo, tegevjuht LEA ADAMSON.
- Kategoorias „Parim teaduse ja tehnoloogia populariseerija (teadlane, ajakirjanik, õpetaja jne)“ sai peapreemia pikaajase ja järjepideva kalade ja kalandusega seotud teemade tutvustamise eest (nii ajakirjanduses kui ka haridusprogrammide abil) ihtüoloog ARVO TUVIKENE.

Teadusajakirjanduse sõbra auhind

Eesti Teadusajakirjanike Seltsi teadusajakirjanduse sõbra auhinna pälvis Tallinna Tehnikaülikooli biorobootika professor, akadeemik MAARJA KRUUSMAA.

Andres Küngi stipendium

Andres Küngi stipendiumi sai MARTIN NILS VIIRAND kultuuriloolase ja teadlase Vahur Linnuste memuaaride kirjutamiseks.

Aasta kultuurivedur

Postimehe kultuuritoimetuse valis aasta kultuuriveduriks kunstikolleksionäär ENN KUNILA, kelle südameasjaks on Konrad Mäe loomingut tutvustamine nii Eestis kui ka väljaspool Eestit.

Aasta arvamusliider

Postimehe aasta arvamusliidriks kuulutati semiootik ja õppejõud MIHHAIL LOTMAN.

Pressisõber ja -vaenlane

Eesti Ajalehtede Liit valis aasta pressisõbraks Eesti Teaduste Akadeemia presidendi TARMO SOOMERE ja pressivaenlaseks riigihalduse ministri ametit pidanud MIHHAIL KORBI.

Sotsiaalmeedia auhinnad PLAYNUPP 2017

Aasta *vlogger*: HENSUGUSTA.

Aasta sketšimeister: VICTORIA VILLIG.

Aasta muusikateos: JAAGUP TUISEK.

Aasta elustiili kajastaja: KRISTJAANA MERE.

Aasta iluguru: LIISA LEETMA.

Aasta *gamer*: LEVEL 1.

Aasta huumorivideo: HENSUGUSTA.

Aasta võõrkeelse sisu looja: LIFE OF BORIS.

Aasta parim kirjatükk: „A MIDA HENRY TEEB?“

Aasta kvaliteetseim fotopostitus: ROMAN NEIMANN.

Aasta parim produktsioon: POINT CUT PRODUCTION.

Aasta parim montaaž: ICE BIRD PRODUCTIONS.

Erikategooria #suurimjulgus: HENSUGUSTA.

Aasta *streamer*: KRIS KÄRNER.

Aasta parim *podcast*: TUSSISÖÖJAD.

Aasta blogija: MALLUKAS.

Aasta Musicallytaja: LAURA RANNAVÄLI.

Aasta *snapchat*: KRISTINA PÄRTELPOEG.

Aasta *instagrammer*: LIISA LEETMA.

Aasta *youtuber*: HENSUGUSTA.

Aasta uustulnuk: DEANA NOOP.

Aasta sisulooja: SARIO TV.

2017. aasta tunnustustest jõudsid aastaraamatuse need, mis tehti teatavaks enne aastaraamatu trükkiminekut.